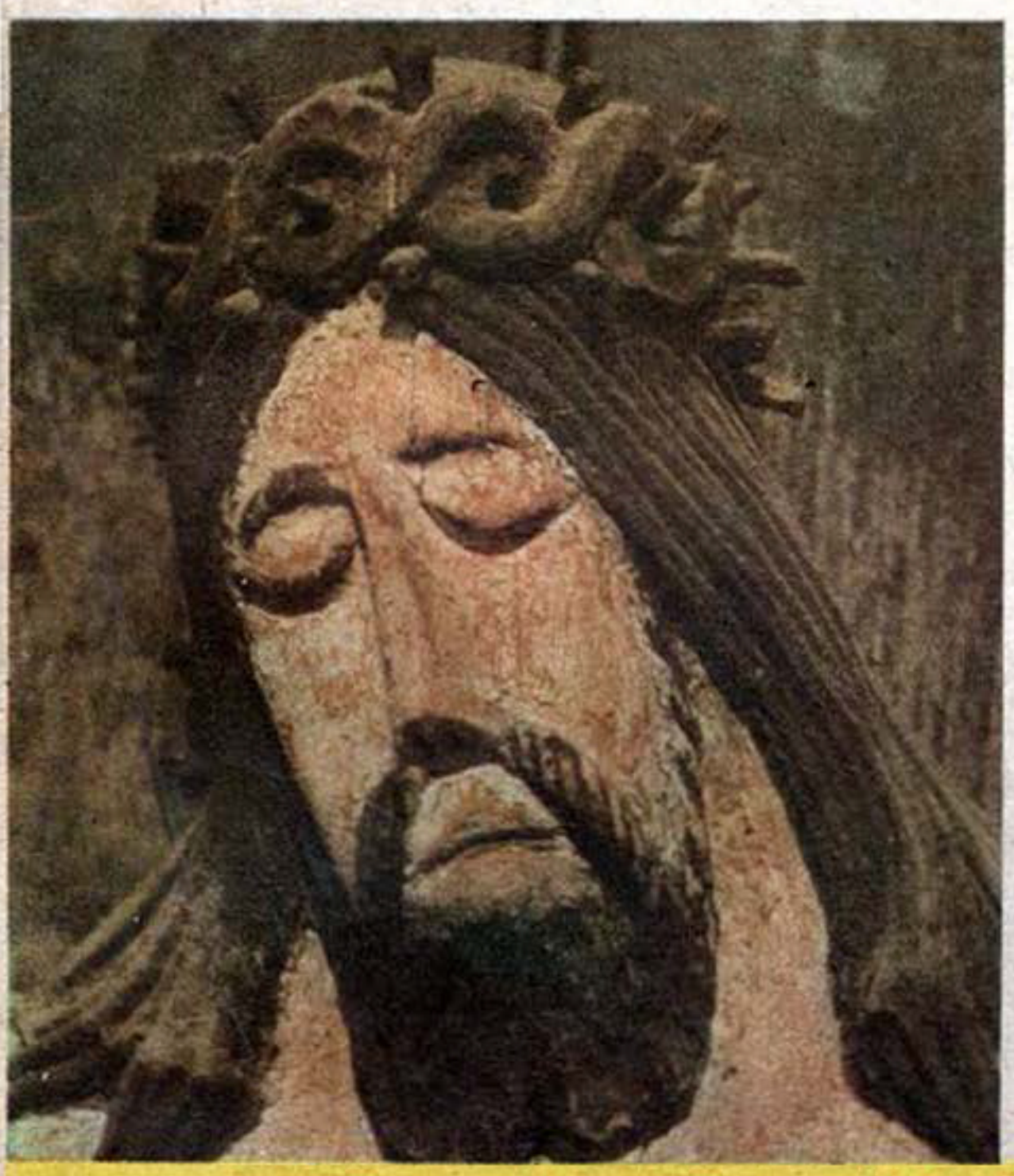

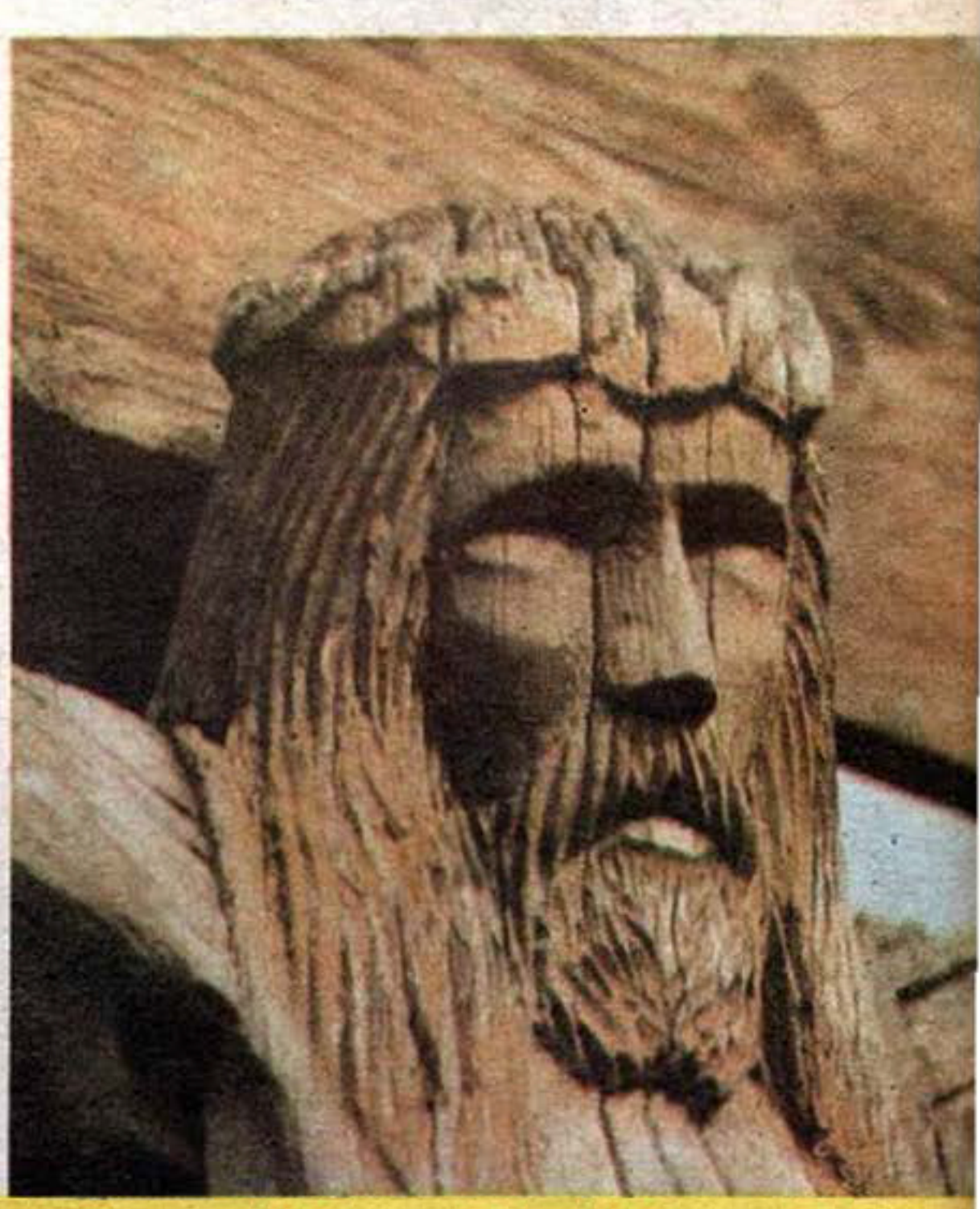

magazin istoric

SERIE NOUĂ — MARTIE 1991

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXV — nr. 3 (288)
martie 1991

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Gheorghe David (responsabil de număr), Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan
Tehnoredactor: Anton Tănase
Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Macheta artistică: Radu Ion Popescu
Editura Presa Liberă, director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la Combinatul Poligrafic Bucureşti în secţiile fotocules-gere, offset şi legătorie

SUMAR

D. Cantemir: Hotarele Moldovei 2
Chişinău: 27 martie 1918. Documente şi mărturii memorialistice: Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Alexandru Boldur, Ion Inculeţ 3
Florentina Dolghin în dialog cu Kornel F. Şaţillo la Moscova 24
Din vremea cînd se pregătea Marea Unire (VI): G.T. Kirileanu 26
Gheorghe I. Brătianu — Enigma morţii sale: Maria G. Brătianu 33
Cazul von Bolschwing (II): Eugen Preda 37
1941-1944. Ministrul Elveţiei la Bucureşti transmite... (XII): Andrei Şiperco 41
Cu avionul, stînga-mprejur!: Ion Ţarălungă, Cristian Crăciunoiu 47
1930-1940. Întîmplări şi oameni din Serviciul Secret (III): N.D. Stănescu 49
Istorie şi diplomaţie românească în zorii evului modern: Dan Berindei 52
În culisele Palatului Bourbon (III): Dumitru Hîncu 57
Voinţa continuităţii: Virgil Cândea 61
1990. Brâncuşi la New York — un triumf istoric: Cristian Popişteanu 62
Istoria creştinismului primar (III): Remus Rus 65
Regatul Frisiei — inima comercială a Europei de Nord: Stephane Lebecq 69
Un vechi drum din Asia Centrală: Gérard Fussman 72
Falsificator de documente: Marcel-Dumitru Ciucă 77
Nume uitate — contraamiralul Vanstabel: Jacques de Launay 80
Ţiganii (II): Ioana Ursu, Valeriu Buduru 86
În Bucureşti, acum 50 ani 90
• **Cărţi sosite la redacţie** ..... **64** • **Rebus istoric** 85
• **Dialog cu cititorii** 94

D. CANTEMIR: HOTARELE MOLDOVEI

Moldova n-a avut aceleaşi hotare în toate vremurile, căci întinderea ei este cînd mai mare, cînd mai mică, după starea de înălţare sau de cădere a ţării. Voievodul Ştefan, zis cel Mare, a pus-o în hotarele pe care le avem astăzi.

Spre miazăzi s-a întins în toate vremurile pînă la Dunăre, cea mai mare apă din Europa, şi mai departe, pînă la gura acesteia, prin care se varsă în Marea Neagră lîngă Chilia, numită în vechime Lycostom. Spre răsărit se întindea din vremuri străvechi pînă la Marea Neagră; iar în vremile mai noi, cînd turcii au cucerit cu armele Basarabia şi Benderul, s-a strîmtat în această parte. Şi, după cum se vede limpede din hartă, astăzi hotarul Moldovei este pe Prut, de la gura lui pînă la satul Traian, iar de acolo pînă la valul lui Traian, peste rîul Botna, şi, în linie dreaptă, pînă la gura rîului Bîcul, care se varsă în Nistru.

Spre miazănoapte, Nistrul, numit de turci Turla, desparte Moldova de Lehia şi de tătarii din Ociacov. Malul acestuia se află sub stăpînirea Moldovei numită pînă la Hotin, de acolo o linie dreaptă, pe Prut şi Ceremuş, făcea hotarul acestui ţinut; apoi, prin vitejia lui Ştefan cel Mare, a fost luată şi provincia de lîngă Podolia pînă la gura rîului Serafineţ, trecînd în stăpînirea moldovenească; şi aşa, apele Nistrului, Serafineţului, Colacinului şi Ceremuşului adunate laolaltă fac astăzi hotarul de miază-noapte al Moldovei, unde se află Cîmpulungul Rustean (Campus longus ruthenus)...

Înlăuntrul acestor hotare, Moldova are o întindere de 237 ceasuri de mers sau 711 mile italieneşti. Înainte de ocuparea Basarabiei de către oastea turcească şi tătărască, avea o întindere de 247 ceasuri de mers sau 822 mile italieneşti.

Vecinii Moldovei sînt: spre apus, transilvănenii şi valahii, spre miazănoapte leşii, iar spre răsărit şi miazăzi, turcii.

(Dimitrie Cantemir: fragmente din Descrierea Moldovei, *1714–1716)*

27 martie 1918

BASARABIA — ZIUA ÎNTÎI A MARII UNIRI

La începutul anului 1917, după 105 ani de la silnica sa înglobare în hotarele imperiului țarist, și după doi ani și jumătate de la declanșarea primului război mondial, Basarabia reprezenta una din cele 101 gubernii ale Rusiei. Un imperiu uriaș pîrîia din toate încheieturile. Doar aparent paradoxal, în anii războiului, tot mai multe voci din rîndul noroadelor sugrumate în acest angrenaj al „temniței popoarelor", cum era denumit imperiul, împărtășeau părerea că o Rusie înfrîntă pe cîmpurile de bătaie nu putea fi decît un pas spre propria lor libertate. Părere întărită și, pînă la un punct, confirmată de evenimentele declanșate prin revoluția din februarie 1917, urmată de aceea din octombrie același an, a căror izbucnire fusese în mare măsură provocată și grăbită de înfrîngerile suferite de armatele țariste pe diferitele fronturi. Prăbușirea țarismului — prima verigă din lanțul imperiilor dispărute în urma primei conflagrații mondiale — german, austro-ungar și otoman — a fost semnalul unor evenimente care au schimbat hotărîtor geografia politică a lumii, avînd implicații și în viața multor popoare, între care și poporul român.

În deplin acord sufletesc cu frații lor din toate provinciile istorice locuite de acest popor, românii dintre Prut și Nistru au dovedit nu numai curaj, ci și o deosebită capacitate de a turna în calapod propriu național marile drepturi și libertăți proclamate de revoluție, înfăptuind în numai cîteva luni drumul de la gubernie la autonomie, de la autonomie la independență și de la independență la unirea cu patria mamă. Accelerînd mersul istoriei în conformitate cu aspirațiile lor, cu legile după care decurge însăși viața popoarelor, românii basarabeni au făptuit la 27 martie 1918 prima etapă a procesului ce avea să se încheie prin Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

Cum bine se știe, vitregiile istoriei, atît de brutal exprimate de pactul de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 (Magazin istoric, nr. 12/1989), au făcut ca această unire să nu dureze decît 22 de ani, pînă în iunie 1940, cînd ultimatumul sovietic a impus cedarea Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei (Magazin istoric, nr. 6/1990). Noile reglementări internaționale survenite la sfîrșitul celui de al doilea război mondial au perpetuat această situație, configurația politică a Europei postbelice fiind statuată la Conferința de pace de la Paris din 1946-1947, iar inviolabilitatea frontierelor statelor europene regăsindu-se ca punct central în Actul final de la Helsinki al celor 34 de state europene, Statelor Unite ale Americii și Canadei, ca și în întreaga desfășurare a procesului conferințelor de securitate și cooperare în Europa (Belgrad, Madrid, Stockholm, Viena) pînă la Carta pentru noua Europă de la Paris din 21 noiembrie 1990, conferință la care s-a dat consacrare internațională și reunificării Germaniei.

Transformată în subiect tabu, istoria acestor ținuturi românești nu s-a bucurat de o prezentare istoriografică adevărată. Pentru generațiile tinere, dar și pentru marele public cititor al revistei noastre, acum, la împlinirea a 73 ani de la evenimente, o rememorare a istoriei unirii Basarabiei cu patria mamă este cu atît mai binevenită, cu cît ea reprezintă o necesitate din punct de vedere al unei istoriografii științifice. Am optat pentru formula unei cronologii documentare, pentru că sîntem convinși că nimic nu poate înlocui forța evocatoare a documentului însuși, așa cum a fost gîndit și conceput de făuritorii lui în focul evenimentelor, mai ales că unele dintre acestea au rămas pînă în prezent inedite. Este, totodată, și un act de încredere și prețuire față de cititorii noștri, care, ne-au dovedit-o de atîtea ori, știu singuri a înțelege informațiile istorice publicate în paginile revistei noastre[1].

[1] Acest amplu documentar istoric vine să întregească eforturile mai noi (*Magazin istoric*, nr. 6, 11 și 12/1990) și mai vechi (nr. 2/1976) ale redacției de a da o imagine cît mai completă luptei românilor pentru desăvîrșirea unității lor naționale și politice. El va putea fi cu folos alăturat celor două numere ale revistei (11 și 12/1978), și, astfel, *Cronica Marii Uniri* publicată atunci își va lua dimensiunile sale reale, pe care echipa noastră redacțională le și realizase, dar care nu au putut căpăta pînă în decembrie 1989 materializarea textului tipărit.

I. De la gubernie la autonomie

1917

8 martie: ziarul *Cuvînt moldovenesc*, care apare din 1913, vestește cu mare întîrziere cititorilor săi schimbarea regimului politic din Rusia, ca urmare a izbucnirii, la 27 februarie, a revoluției burghezo-democratice: „Din numărul de față veți afla că noi de-acum nu mai suntem robii stăpînirii vechi, care ani de-a rîndul și-a bătut joc de noi în chipul cel mai grozav. Ocîrmuirea veche s-a prăbușit și pe dărîmăturile ei se clădește o viață nouă... Și acum, scumpi cititori, dee Domnul ca felul nou de ocîrmuire în împărăție să ne fie și nouă moldovenilor spre înnoire a vieții și spre deșteptarea din somnul de moarte în care ne-a ținut stăpînirea veche! Fie ca soarele ce răsare asupra împărăției să ne dee o rază mîntuitoare de lumină și de slobozenie și nouă moldovenilor, care am fost robi nevinovați mai bine de o sută de ani!"

26 martie: gruparea din jurul ziarului *Cuvînt moldovenesc* lansează mai multe apeluri, chemînd la unirea forțelor, așa cum fac și alte naționalități și popoare din Rusia. În timp scurt, moldovenii din Basarabia și din alte centre ale Rusiei (soldați, studenți, țărani, învățători) încep să se organizeze în cercuri naționale, asociații, comitete etc. La Chișinău se constituie Societatea moldovenilor, care adresează o telegramă guvernului provizoriu rus: „Obștea moldovenilor, adunîndu-se în ședință pentru a dezbate nevoile moldovenilor din Basarabia, salută stăpînirea vremelnică și-i arată deplină încredere. Nădăjduiește că, fiind înduieli noi și schimbîndu-se împrejurările vieții în Rusia, moldovenii din Basarabia se vor bucura de toate drepturile cetățenești și naționale".

Și alte „obști" ale moldovenilor din Basarabia și ale celor aflați în alte orașe ale Rusiei trimit astfel de telegrame.

Sfîrșitul lui martie: în urma mai multor consfătuiri care au loc la Chișinău, la redacția ziarului *Cuvînt moldovenesc*, se constituie Partidul Național Moldovenesc (P.N.M.), al cărui președinte este ales Vasile Stroescu. Din programul noului partid: „În fața stărilor noi de viață în Rusia, aduse prin căderea vechii stăpîniri și prin venirea unei stăpîniri democratice, care chezășluiește slobozenia fiecărui om și a fiecărui neam din această țară, Partidul Național Moldovenesc, alcătuit acum, se simte dator a păși și el pe calea dobîndirii drepturilor cetățenești și naționale pentru moldovenii din Basarabia și de dincolo de Nistru".

P.N.M. se angajează să lupte „alături de celelalte popoare ale Rusiei pentru slobozeniile naționale ale tuturor, pentru înfăptuirea votului (glăsuirei) obștesc", pentru libertatea cuvîntului și a întrunirilor, pentru libertatea tiparului și a credinței; se preconiza cererea celei „mai largi autonomii" administrative, judecătorești, bisericești, școlare și economice, precizîndu-se că, pe mai departe, chiar dacă rămînea legată de Rusia, „Basarabia va avea să-și ocîrmuiască singură viața ei dinlăuntru" și pentru aceasta, toate legile privind viața proprie urmau să fie elaborate de o Dietă provincială (Sfatul Țării). Programul specifica, de asemenea, necesitatea ca funcționarii administrativi locali să fie dintre moldoveni, iar justiția să se facă de către moldoveni și în limba lor, în școli și biserică să fie folosită limba națională; se cerea, totodată, oprirea colonizărilor cu străini în Basarabia și împroprietărirea celor cu pămînt puțin sau fără pămînt.

În scurt timp, numeroase organizații și societăți, comitete și asociații (Uniunea cooperativelor din Basarabia — 6-7 aprilie; Adunarea moldovenilor de la Bolgrad — 11 aprilie; Adunarea moldovenilor de la Odessa — 18 aprilie și altele) își însușesc programul P.N.M. și își orientează activitatea în conformitate cu punctele cuprinse în el.

25-28 mai: Congresul corpului didactic primar hotărăște, în urma unor ample și vii discuții, naționalizarea treptată a școlilor moldovenești de toate gradele, introducerea alfabetului latin și a limbii moldovenești, cursuri de limba română, de istorie și geografie națională.

4 iunie: în Piața „Slobozeniei" (Libertății) din Chișinău soldații moldoveni din garnizoana orașului organizează un miting, în timpul căruia se intonează *Pe-al nostru steag e scris unire.*

6 iunie: Cuvînt moldovenesc publică articolul *Moldoveni și români:* „Sîntem români, strănepoți de ai lui Traian! O spunem cu mîndrie, cu încredere! De o sută de ani ne-au fost astupate gurile noastre ca să nu putem grăi cu frații noștri... Nu vă rușinați și nu vă temeți să spuneți deschis oriunde și oricui că sînteți români, frați buni cu românii de peste Prut și de peste Carpați".

Iulie: în cursul acestei luni, la Chișinău se constituie Comitetul central al deputaților soldați și ofițeri moldoveni compus din reprezentanți ai comitetelor (sovietelor) „deputaților ofițeri și soldați moldoveni" din Odessa, Ecaterinoslav, Tighina, Bolgrad, Sevastopol, Cherson, Iași și ai celor de pe frontul românesc. Aceste comitete desfășoară o intensă propagandă în vederea cîștigării autonomiei Basarabiei.

13 iulie: reprezentanți ai mai multor organizații ale moldovenilor basarabeni protestează împotriva telegramei Radei Centrale a Ucrainei (recunoscută la 3 iulie de către guvernul provizoriu rus ca autoritate superioară în Ucraina) către comisarul guberniaj al Basarabiei, solicitat să se prezinte la o consfătuire ce urma să se țină la Kiev cu participarea tuturor comisarilor guberniilor din componența Ucrainei. „Din citirea telegramei, adunarea [reprezentanților organizațiilor moldovene] a văzut că ucrainenii ar dori ca Basarabia să facă parte din viitoarea Ucrainã autonomă". Adunarea alege o comisie formată din 7 persoane care stabilește că Sfatul Țării trebuie să fie organismul menit a conduce Basarabia autonomă. În numeroase localități din Basarabia se țin întruniri în care participanții adoptă rezoluții și telegrame de protest care sînt trimise pe adresa guvernului provizoriu rus. La intervenția acestuia, Rada Centrală din Kiev trimite o nouă telegramă prin care anulează textul celei precedente. Intervenția guvernului provizoriu rus poate fi interpretată ca o recunoaștere de către acesta a autonomiei Basarabiei.

Evenimentele provocate de te-

legrama Radei Centrale din Kiev intensifică lupta pentru obținerea autonomiei. Dintr-un manifest al P.N.M. lansat la Bolgrad: „În timpul de față cea mai acută și importantă chestiune, pe care trebuie s-o rezolve toată Basarabia, indiferent de clasă socială și situație, indiferent de naționalitate și de confesiune a popoarelor care o locuiesc, este chestiunea organizării autonome a regiunii noastre... A sosit ceasul cînd absolut toate elementele conștiente și cinstite ale Basarabiei, în special acele cari se socot băștinașe, trebuie provizoriu să uite de chestiunile și interesele personale și să se gîndească numai la viitorul scumpei, frumoasei și profund nefericitei Basarabii. Multe straturi ale populației basarabene, prin cei mai buni reprezentanți ai lor (adunările, congresul învățătorilor, țăranilor, clerului, cooperatorilor etc.) s-au pronunțat deja pentru necesitatea organizării autonome a Basarabiei. Și mai bine de 16 000 de ostași moldoveni organizați, de toate armele, care se găsesc pe fronturi și în dosul lui (Odessa, Cherson, Ecaterinoslav, Sevastopol, Nicolaev, Tighina etc.) și unite prin Sfatul central de deputați din soldați și ofițeri moldoveni din Chișinău, au jurat că vor muri pentru autonomia Basarabiei... Și iată că acum a sosit momentul cînd toată populația Basarabiei va trebui să dea un răspuns pozitiv unanim, ca toți basarabenii să se pronunțe pentru autonomie și să contribuie la organizarea cît mai urgentă a sfatului superior al țării".

27 august: la Chișinău se desfășoară al II-lea Congres al delegaților țărani. Pe lîngă reformele radicale în problema țărănească și în chestiunile de natură socială, formațiunile politice prezente la acest congres promit tot sprijinul lor în obținerea autonomiei Basarabiei în cadrele Republicii federative ruse.

8–14 septembrie: la Kiev se desfășoară lucrările Congresului popoarelor din Rusia, moment important în lupta pentru cîștigarea autonomiei diferitelor unități teritorial-naționale din sînul fostului Imperiu rus. La acest congres participă și 6 delegați moldoveni, doi dintre ei fiind aleși în Sfatul popoarelor din Rusia.

25 septembrie: în proclamația sa, noul guvern provizoriu rus condus de A.F. Kerenski recunoaște dreptul popoarelor la autodeterminare, ceea ce în multe cazuri nu reprezintă decît consfințirea unei stări de fapt.

20 octombrie: în prezența a 500 delegați (reprezentînd circa 250 000 soldați și ofițeri moldoveni), la Chișinău se deschid lucrările Congresului militarilor moldoveni. „Ostași moldoveni! Mari sînt nădejdile ce le pune națiia noastră în voi și mare este răspunderea voastră în fața istoriei neamului — citim în *Cuvînt moldovenesc*. Țara s-a trezit din somnul ei de robie și-și caută drumul spre slobozenie și dreptate. Se hotărăște soarta noroadelor de mai multă vreme și voi, floarea neamului moldovenesc, sînteți chemați să hotăriți drepturile și interesele lui".

24 octombrie: congresul proclamă autonomia politică și provincială a Basarabiei și hotărăște ca, „pentru ocîrmuirea Basarabiei, în cel mai scurt timp, să se alcătuiască Sfatul Țării". Referindu-se la rosturile organismului ce urma a fi creat, rezoluția adoptată de congres preciza: „Sfatul Țării va fi vremelnic și va ființa numai pînă la alcătuirea adunării întemeietoare basarabene [Adunarea Constituantă]. Toate așezămintele administrative din Basarabia se supun pe deplin Sfatului Țării, toate comitetele din Basarabia capătă un caracter curat profesional și n-au dreptul de a se amesteca în trebile politice".

Rezoluția *Despre naționalizarea oștirilor moldovenești* exprima hotărîrea congresului de a se începe „cît mai degrabă alcătuirea oștilor moldovenești de tot felul de arme. Pentru formarea și ocîrmuirea lor să se alcătuiască în cel mai scurt timp comitetul general ostășesc moldovenesc în frunte cu un comisar pentru afacerile militare moldovenești și cu un împuternicit [pe lîngă] Stavcă [Marele Cartier General Rus]. Comitetul general va alcătui proiectul naționalizării oștilor moldovenești și va începe a introduce naționalizarea în viață".

Congresul alege un Birou pentru organizarea Sfatului Țării sub președinția lui Vasile Țanțu.

17 noiembrie: Biroul pentru organizarea Sfatului Țării publică o circulară către toate organizațiile din Basarabia, cerîndu-le să-și desemneze deputații pentru Sfatul Țării și stabilește componența definitivă a noului organism: 150 deputați, dintre care 105 moldoveni.

21 noiembrie: la Chișinău, se deschid lucrările Sfatului Țării. „Creată de către revoluție, după principiile și sistemele revoluționare — aprecia istoricul basarabean Ștefan Ciobanu —, această instituție este expresiunea zbuciumului unui popor, pentru a-și găsi calea adevărată a vieții, în ea se concentrează ideile și formele naționale, frămîntările neamului românesc din anul 1917. Instituție (revoluționară, alcătuită printr-un act revoluționar asemănător cu cele ale altor neamuri din Rusia, «Sfatul Țării» se impune și organizațiilor revoluționare ale minorităților din Basarabia. Aceste din urmă își trimit deputații lor în «Parlamentul» Basarabiei, mărind prin aceasta prestigiul lui. Prin faptul că ajutorul comisarului gubernial[1], d. Inculeț, este ales ca președinte, iar comisarul gubernial, d. V. Cristi, intră în guvernul ales de către «Sfatul Țării» toată autoritatea se concentrează în mîinile acestei instituții. Cuvîntările rostite la ședința de deschidere..., precum și declarațiile reprezentanților minorităților și ai orașelor și județelor, dovedesc că înfăptuirea ideii «Sfatului Țării» a fost o necesitate imperioasă a momentului".

Din *Procesul verbal nr. 1, Solemnitatea deschiderii Sfatului Țării:* „Ședința se deschide la orele 12 ziua. Deasupra palatului Sfatului Țării fîlfîie drapelul Basarabiei. Înainte de a începe ședința, în capela care se găsește în același palat, în partea lui din stînga, a fost oficiat un Te-Deum solemn în limba moldovenească de către girantul eparhiei Basarabiei, Prea Sfintul Gavril, episcopul Cetății Albe, care la urmă s-a adresat către asistență în moldovenește cu următoarele cuvinte: «Îi felicit pe moldoveni cu autonomie. Dumnezeu să ajute. Trăiască Sfatul Țării la mulți ani!». După aceasta, asistența a ieșit din biserică și s-a îndreptat spre sala ședinței, în care a fost introdus de către cîțiva soldați drapelul național al Regimentului moldovenesc. Acest drapel a fost sfințit de către Prea Sfintul Gavril cu aghiazmă. Corul protoiereului Berezovschi a executat imnul național *Deșteaptă-te, române* și *Pe-al nostru steag e scris unire*. Asistența cu entuziasm strigă: «Ura! Trăiască!».

...La orele 2 deputații și publicul ocupă locurile în sala mare destinată pentru deschiderea ședințelor Sfatului Țării... Cel mai mare ca vîrstă dintre deputați, *N.N. Alexandri*, ocupînd locul prezidențial, se adresează către

[1] Gubernia, unitate teritorial-administrativă locală instituită în anul 1708 printr-o reformă a lui Petru cel Mare, avea în fruntea ei un guvernator direct supus administrației centrale din capitala Rusiei. În urma victoriei revoluției din februarie, guvernul provizoriu înlocuiește guvernatorii cu comisari guberniali, dar instituția și-a păstrat vechile atribuții. Prin alegerea celor doi înalți demnitari guberniali, Sfatul Țării ,devenea organul suprem al administrației locale în Basarabia, evitînd și pe această cale o eventuală dualitate a autorității.

asistență cu următoarele cuvinte: Domnilor deputați! Declar ședința Sfatului Țării deschisă!» (Ovații, aplauze, entuziasm, se cîntă din nou *Deșteaptă-te, române*)... Președintele (de vîrstă) propune Sfatului Țării să-și aleagă prin votare un președinte. Președintele Comitetului executiv gubernial basarabean al deputaților țărani și deputat în Sfatul Țării, *P.V. Erhan* îl propune ca președinte al Sfatului Țării pe I.C. Inculeț. Prin votare la care au luat parte 95 de deputați, după examinarea voturilor, se declară că deputatul Ivan Constantinovici Inculeț a fost ales președinte cu unanimitate de voturi... *Președintele* se adresează adunării cu următoarea cuvîntare dintîi în limba moldovenească și pe urmă în cea rusească: «Cetățeni deputați! Vă mulțumesc pentru cinstea înaltă pe care mi-ați arătat-o alegîndu-mă în postul de președinte al celui dintîi parlament basarabean... Republica rusească se găsește în mare pericol. Lipsa unei autorități la centru și anarhia care a cuprins țara amenință cu pieirea statului întreg. Singura scăpare a Republicei [se află] în organizarea diferitelor ei părți pentru viitoarea mare federație... Basarabia trebuie să fie organizată și, cine știe, poate într-un viitor apropiat, în scopul de a stabili o ordine în stat și în numele principiului cucerit de către revoluția rusă — autodeterminării complete a popoarelor — Basarabia va trebui să devină republică democratică... În Basarabia trebuie să devie autoritate superioară Sfatul Țării, compus din reprezentanții organizațiilor democratice, din organele de autoadministrare, din partidele politice și reprezentanții naționalităților care ocupă teritoriul Basarabiei»...

Mai departe cuvîntul a fost dat reprezentantului Partidului Național Moldovenesc, *P.N. Halippa*, care a rostit următoarea cuvîntare: «Domnilor membri ai înaltei adunări! Asupra mea a căzut fericirea să fiu reprezentantul Partidului Național Moldovenesc în înalta adunare. În crearea acestui partid eu văd încununarea tuturor idealurilor naționale ale poporului moldovenesc (aplauze furtunoase). Domnilor deputați. Cînd 8 luni în urmă noi toți ne îndoiam, cînd noi toți eram răpiți de internaționalismul bolnăvicios creat de revoluția rusă, noi cei dintîi am ridicat drapelul național, care este o stea călăuzitoare pentru ideea iubirii de patrie, adică a pămîntului nostru moldovenesc. Această idee noi am îmbrățișat-o cu căldură și imediat, cu credința în succesul operei noastre, am început s-o răspîndim prin toate colțurile țării noastre de la Prut pînă la Nistru... Declar că Partidul Național reprezintă națiunea moldovenească (aplauze). Dar odată cu aceasta declar că noi sîntem departe de gîndul de a subjuga pe alții, dimpotrivă, dorim să lucrăm în Sfatul Țării pentru binele tuturor naționalităților din Basarabia, care au dreptul să trăiască pe pămîntul ei ospitalier. Cu acest gînd eu strig: Trăiască Sfatul Țării! Trăiască Basarabia liberă în Republica rusească democratică federativă!»...

Președintele Comitetului gubernial din Basarabia al deputaților țărani, *P.V. Erhan*, spune următoarele: «În această clipă a marii fericiri, țăranii din Basarabia m-au însărcinat să salut Onorata Adunare... Țăranii și masele muncitorești suportă toate greutățile organizării Basarabiei. Țărănimea a dus această cruce din prima zi a revoluției și speră că numai republica democratică basarabeană în unire cu republica democratică federativă rusească va aduce binele tuturor. Țăranii au credința că Sfatul Țării își va pune ca țintă — pace imediată, onorabilă, pe principiul autodeterminării tuturor popoarelor... În acest parlament, țăranii, ca un singur om, vor ieși și vor apăra interesele tuturor țăranilor și ale întregii Basarabii»..."

În continuare, au rostit cuvinte de salut: *T.B. Cotoros* — reprezentantul Comitetului executiv gubernial unit din Basarabia al Sovietului deputaților soldați și muncitori, *A.C. Smidt* — primarul orașului Chișinău, *sublocotenentul Vasile Țanțu* — președintele Biroului de organizare a Sfatului Țării, *Dobrovolschi* — din partea Comitetului executiv gubernial al Sovietului deputaților soldați și muncitori, *dr. Luțenco* — în numele Radei militare din Odessa și al Radei Centrale din Kiev, *Luzghin* — președintele Tribunalului regional din Chișinău, *dr. Niselsohn* — din partea Comitetului executiv al Sovietului deputaților soldați și muncitori din Chișinău, *dr. E.V. Alistar* — reprezentanta Ligii femeilor moldovene, *sublocotenent G. Mare* — în numele soldaților moldoveni de pe frontul românesc, Pomorschi — reprezentantul minorității poloneze, *P.V. Sinadino* — reprezentantul minorității grecești, *Ștern* — reprezentantul Partidului socialiștilor poporani. În declarația sa, *M.S. Stoianov*, reprezentantul populației bulgaro-găgăuze, a spus: „S-a turburat marea fără de sfîrșit a poporului rus. Revoluția rusă a rupt toate lanțurile autocrate și a eliberat toate corăbiile popoarelor dintr-un iernatec lung... În această zi, corabia noastră basarabeană a sosit istovită în portul Sfatul Țării. Sînt fericit de a saluta consiliul superior al țării — Sfatul Țării, — în numele poporului bulgaro-găgăuz".

Din partea Partidului Național Moldovenesc ia cuvîntul *I. Pelivan*. El face o incursiune în istoria Basarabiei, precizînd: „Numai mulțumită limbii, noi am trăit și numai mulțumită ei noi vom putea trăi mai departe... Dacă noi nu ne vom putea învăța copiii noștri în limba moldovenească, zadarnice sînt toate principiile libertății... Nu uitați, domnilor, că poporul nostru pune toate speranțele în voi. De aceea mă adresez către voi din tot sufletul: nu vă certați, ci lucrați în înțelegere. Așa cum ne învață poetul nostru: «Unde-i unul, nu-i putere/ La nevoi și la durere./ Unde-s doi, puterea crește/ Și dușmanul nu sporește»".

Între vorbitori s-a aflat și Onisifor Ghibu, redactor al ziarului *Ardealul:* „Cînd în acest moment eu am cinstea să vorbesc aici în Sfatul Țării al Basarabiei, ca reprezentant al unui ziar care poartă numele scumpei și mult încercatei patriei mele, eu am convingerea că d-voastră simțiți ca și mine vocea puternică a acestei țări pe care n-au putut-o înnăbuși nici suferințele de o mie de ani... D-voastră ați suferit o sută de ani și acum vedeți că idealurile d-voastră s-au înfăptuit. Noi am suferit o mie de ani și astăzi încă n-am auzit că a sosit ceasul dreptății... Mulțumită suferințelor noastre s-au creat acele cîntece celebre care au răsunat astăzi aici în sală; de la noi s-a auzit prima dată cîntecul *Deșteaptă-te, române* și *Pe-al nostru steag e scris unire*. Aceasta fiindcă cu toate suferințele noastre noi am păstrat credința în sufletul nostru că, mai devreme sau mai tîrziu, și noi trebuie să fim liberi. Și astăzi, cînd vorbesc în Chișinău, în Sfatul Țării al Basarabiei, eu trec cu gîndul departe, peste Prut și peste Carpați, gîndul meu se îndreaptă spre capitala țării mele, spre Alba Iulia, unde va trebui să fie înfipt drapelul tricolor al întregului nostru popor. (Aplauze prelungite și voci: «Trăiască Ardealul!, Trăiască Transilvania!») Ora dreptății pentru întregul nostru popor trebuie să sosească".

În continuare, au rostit saluturi reprezentanți ai soldaților de pe diferite fronturi, ai unor societăți culturale și profesionale, ai studenților și clerului etc. Ședința s-a închis la orele 20.15.

II. De la autonomie la independenţă

2 decembrie: Sfatul Ţării proclamă Republica Democratică Moldovenească şi se formează un Consiliu al directorilor generali (guvern) al Republicii Democratice Moldoveneşti.

3 decembrie: Sfatul Ţării expediază o telegramă guvernului rus, precum şi Radei Centrale ucrainene, Cercului Militar (Ocîrmuirea cazacilor), Republicii de Urali şi Republicii Musulmane: „Prin declaraţia de la 2 decembrie a Consiliului superior al ţării, Sfatul Ţării, Basarabia este proclamată Republică, poporană moldovenească, ca membru cu drepturi egale în Republica federativă democratică rusească. Republica Moldovenească aduce la cunoştinţă despre aceasta. Pînă la [data cînd se va alege] Adunarea Constituantă a Republicii Moldoveneşti, autoritatea superioară în Basarabia aparţine Consiliului superior Sfatul Ţării, care este singurul organ al puterii depline în Republica Moldovenească. Sfatul Ţării este compus din reprezentanţii soldaţilor, ţăranilor, muncitorilor, din partidele socialiste şi din organele administraţiei".

Toate aceste evenimente se petrec pe fundalul unei situaţii extrem de grave pentru liniştea şi ordinea publică, pentru siguranţa vieţii. Guvernul nou format trece urgent la transpunerea în practică a programului propus de Sfatul Ţării: organizarea pe baze noi autonome a administraţiei, finanţelor, a armatei, naţionalizarea învăţămîntului de toate gradele, normalizarea şi asigurarea transporturilor pe calea ferată, pregătirea unui proiect de reformă agrară. Anarhia şi actele tîlhăreşti provocate de miile de soldaţi ruşi bolşevizaţi, pe care comandamentul rus de la Iaşi, în frunte cu generalul Scerbacev, nu-i mai poate stăpîni, iau o tot mai mare amploare. Cetele de pradă împînzesc toată Basarabia, jefuind şi terorizînd populaţia. Pe adresa Sfatului Ţării sosesc sute şi sute de telegrame, prin care se cere ajutor şi luarea unor măsuri contra acestor bande. Republica are jandarmeria ei şi chiar un început de armată, dar cu totul insuficiente pentru ca Sfatul Ţării să poată domina situaţia. Pe de altă parte, încercările guvernului republicii de a introduce ordinea se lovesc de rezistenţa opusă de bolşevici. Front-otdelul (secţia frontului bolşevic stabilită la Chişinău) acţionează din plin, concentrîndu-şi forţele în vederea preluării puterii:

8 decembrie: hotărît să pună stavilă anarhiei, guvernul din Chişinău trimite o delegaţie la Iaşi, spre a solicita reprezentanţilor Antantei ajutor militar. Întrucît armata rusă este în plină descompunere (însuşi cartierul generalului Scerbacev are paza asigurată de militari români), delegaţilor moldoveni li se promite că vor fi trimise în Basarabia o divizie de voluntari sîrbi dislocată la Odessa şi una de cehi şi slovaci aflată la Kiev. Totul rămîne însă în fază de promisiune, în timp ce situaţia din republică se degradează vertiginos.

27 decembrie: neîntrezărind nici o altă soluţie, guvernul Republicii Democratice Moldoveneşti expediază următoarea telegramă către ministrul de război al României: „Conform hotărîrii Consiliului directorilor generali ai Republicii Moldoveneşti, vă rugăm să binevoiţi a dispune trimiterea în Chişinău a unui regiment ardelenesc [compus din voluntari ardeleni şi bucovineni foşti prizonieri în Rusia şi care aşteaptau să fie aduşi la Iaşi] cu posibilă urgenţă. Totodată vă rugăm să ordonaţi ca acest regiment să stea la dispoziţia directorului Republicii Moldoveneşti. Preşedintele Consiliului, P. Erhan; Directorul general de externe, I. Pelivan; Directorul general de interne, V. Cristi".

31 decembrie: ministrul român la Petrograd, C. Diamandy, împreună cu personalul legaţiei, este arestat şi internat la închisoarea Petropavlovsk; este eliberat la 2 ianuarie 1918, în urma protestului şefilor misiunilor diplomatice din Petrograd, şi obligat să părăsească teritoriul Rusiei Sovietice.

1918

6 ianuarie: în baza rezoluţiei pusă de ministrul de război al României pe telegrama guvernului Republicii Democratice Moldoveneşti („...Consiliul de Miniştri a aprobat cererea de faţa. Se va da ordin ca 1 000 ardeleni, cu arme şi mitraliere, ce ne vin din Kiev, să se oprească la gara Chişinău, de unde se vor trimite pentru paza depozitelor de subzistenţă") sosesc primele detaşamente de ardeleni în gara Chişinău. Bolşevicii reacţionează violent şi trec la dezarmarea ostaşilor români. Situaţia devine extrem de complicată. Ciocnirile dintre forţele ruse credincioase generalului Scerbacev şi bolşevici iau amploare, bolşevicii ameninţînd să pună mîna pe putere. Sfatul Ţării şi guvernul sînt direct ameninţaţi şi nu-şi pot exercita prerogativele în deplină siguranţă. În cadrul Sfatului Ţării, în primul rînd deputaţii moldoveni, dar şi mulţi dintre cei ai minorităţilor, se declară de acord cu solicitarea intrării armatei române pe teritoriul republicii, pentru a restabili ordinea.

11 ianuarie: comisarul judeţului Cahul trimite următoarea telegramă guvernului din Chişinău: „Eri seara, la şedinţa Radei ucrainene [locale], la care au luat parte împuterniciţii tuturor organizaţiilor obşteşti şi comitetul revoluţionar, s-a hotărît să se cheme, la întîmplare [în caz] de nevoi, pază românească, care, după ce se va întocmi oastea locală, va trebui să părăsească oraşul la cea dintîi cerere".

I.I.C. Brătianu, primul ministru român, către generalul Coandă, reprezentantul guvernului şi al comandamentului român la Kiev: „Noi am fost solicitaţi de către generalul Scerbacev să asigurăm securitatea liniei Chişinău-Ungheni. În consecinţă, noi am trimis un simplu detaşament de infanterie să facă muncă de poliţie. Aceste forţe de poliţie militară au găsit Chişinăul ocupat de trupe ruseşti revoltate contra autorităţilor militare de pe front şi care s-au făcut stăpîne prin forţă pe membrii guvernului Republicii basarabene, la apelul căruia răspunsese generalul Scerbacev... Am aflat că la Chişinău domneşte teroarea, detaşamentele transilvănene trimise de la Kiev pentru a păzi depozitele au fost dezarmate şi ultragiate, ofiţerii români în misiune pentru a face aprovizionări au fost arestaţi, printre aceştia de asemenea şi reprezentantul nostru pe lîngă Directoratul Republicii [guvernul basarabean].

În fața unei astfel de provocări sîntem obligați să luăm noi dispoziții militare pentru care sîntem solicitați de toată populația interesată în menținerea ordinei în republică și care trăiește sub teroarea bandelor devastatoare. Este inutil să se adauge că aceste măsuri de securitate pentru aprovizionările armatelor ruse și române și pentru țara însăși nu înțeleg să împiedice cu nimic autoritatea politică a guvernului Republicii Moldovenești. De îndată ce membrii acestui guvern, la ora actuală sub teroarea bolșevică, își vor fi reluat libertatea de acțiune, trupele noastre vor fi la dispoziția sa și se vor retrage cînd va putea asigura securitatea prin organizarea propriilor sale forțe".

12 ianuarie: Comitetul moldovenesc din Kiev către I.I.C. Brătianu, primul ministru al României: „Fiind informați de către reprezentantul Sfatului Țării despre situația critică a Basarabiei, creată prin retragerea armatei ruse, rugăm trimiteți imediat în Basarabia armata română pentru salvarea țării".

13 ianuarie: Divizia 11 română, sub comanda generalului Broșteanu, intră în Chișinău. Este dat publicității manifestul generalului Prezan către locuitorii Basarabiei, din care reținem: „...În aceste clipe de grea cumpănă și nestatornicie, Sfatul Țării Moldovenești și-a adus aminte de noi și ne-a cerut, prin Comandamentul militar rus, să trecem Prutul: 1. Ca să aducem rînduială și liniște în satele și tîrgurile voastre, punînd la adăpost viața și avutul întregului popor împotriva răufăcătorilor și 2. Ca să chezășluim transportul celor trebuincioase pentru traiul armatelor ruse și române, care fac paza la hotarele noastre, apărînd prin aceasta și hotarele țării voastre... Oastea română nu dorește altceva decît ca prin rînduiala și liniștea ce aduce, să vă dea putința să vă statorniciți și să desăvîrșiți autonomia și slobozeniile voastre, precum veți hotărî voi singuri. „Oastea română nu va obijdui pe nici un locuitor din Republica Moldovenească, oricare ar fi neamul și credința lui!"

Telegrama șefului de stat major al trupelor bolșevice din Chișinău către Sovietul soldaților și marinarilor din Odessa: „Situația este gravă. Românii așezați în formă de semicerc se găsesc la 20-25 verste de liniile Bender-Chișinău și Ungheni-Chișinău. Românii de la Strășeni au un dos de apărare slab. Sub influența propagandei Sfatului Țării, Comitetul moldovenesc a cerut evacuarea Front-otdelului care luptă împotriva românilor... Sfatul Țării nu cedează[1]. Ne gîndim să lichidăm astăzi-mîine Sfatul Țării și Directoratul. Caminski [comandantul trupelor roșii din Chișinău] a părăsit comanda și, nepredînd-o nimănui, a plecat. Noi ne vom opune pînă la extrem și vom lua măsuri decisive. Depozitele cu averi le evacuăm. În Bender lăsăm o comandă de mineri [geniști]. Plecînd, vom strica drumul de fier. Pentru apărarea Benderului, unde sînt concentrate forțe armate, vine din Odessa un batalion de căi ferate pe care se poate conta".

Hotărîrea Consiliului comisarilor poporului din Petrograd adoptată la 13 ianuarie și difuzată la Radio Petrograd la 15 ianuarie: „Considerînd că măsura preventivă de arestare pentru scurtă vreme a ministrului plenipotențiar român [la Petrograd] n-a avut efect și că crimele își urmează cursul lor, Consiliul comisarilor poporului dispune: I. Toate relațiile diplomatice cu România sînt întrerupte. Consulatul român și în general toți agenții guvernului român sînt trimiși înapoi, pe drumul cel mai scurt, dincolo de frontieră. II. Fondul român de aur care se găsește la Moscova[2] este declarat intangibil pentru oligarhia română. Guvernul Sovietelor își asumă răspunderea de a conserva acest fond și de a-l remite în mîinile poporului român. III. Scerbacev, revoltat contra revoluției și comandant suprem al frontului român [al trupelor ruse de pe acest front] e declarat dușman al poporului și în afara legii".

15 ianuarie: trupele române aflate sub comanda generalului Broșteanu sînt salutate de Sfatul Țării. Din procesul-verbal al ședinței extraordinare: „Președintele Sfatului Țării, Inculeț spune: «D-lor deputați. Astăzi reprezentanții României ne-au făcut cinstea să vie aici în Sfatul Țării. Salut, d-lor, cu toată căldura pe domnul general Broșteanu, reprezentantul oștilor României. D-lor deputați, d-voastră știți prin ce împrejurări grele am trecut și că altele și mai grele ne așteptau din cauza tulburarilor de prin orașe și de prin sate. Mulți, care au fost interesați, au făcut provocații împotriva trupelor române care au sosit la noi. D-stră însă știți că aici s-au dat lămuriri cu ce scop au venit trupele române: să păzească drumul de fier și pîinea pe care au cumpărat-o [referire la siguranța transporturilor pe calea ferată, absolut necesară în condițiile în care imense depozite de bunuri materiale, muniții și alimente ale armatei române fuseseră retrase pe teritoriul Rusiei]. Scop politic nu au, nici n-au avut. Trebuie să înțelegeți că deîndată ce bolșevicii au apucat drumul de fier, oștile române au fost puse în cea mai mare primejdie... Ne-au garantat împreună cu Franța că nu urmăresc nici un scop politic. D. Broșteanu mi-a spus, cînd i-am ieșit înainte la Strășeni, că ne garantează toate libertățile noastre»... D. general Broșteanu mulțumește pentru onoarea ce i se

---

[1] Exercitînd o puternică teroare asupra autorităților basarabene, șeful statului major bolșevic din Chișinău, Caabac, semnatarul telegramei din care am citat mai sus, inițiase o serie de măsuri extrem de dure împotriva Sfatului Țării și guvernului basarabean. La 6 ianuarie, el a chemat la sine întreg Consiliul directorilor. V. Cristi, N. Codrean, T. Iancu, I. Pelivan și Șt. Ciobanu s-au ascuns. (I. Pelivan, împreună cu deputații Buruiană, Crihan, Buzdugan, Gafencu, Țanțu și alții au reușit să se refugieze la Iași). Erhan și Inculeț au fost aduși la cartierul general al lui Caabac și siliți să expedieze la Iași o telegramă cu următorul cuprins: „Guvernului român. Iași. Protestăm contra introducerii armatelor române pe teritoriul Republicii Moldovenești. Cerem în mod categoric oprirea imediată a trimiterii armatelor și rechemarea neîntîrziată a acelor armate care sînt deja introduse. Introducerea armatelor române în Basarabia amenință cu grozăviile războiului civil, care deja a început. Armatele ruse trebuiesc lăsate să treacă libere, fără nici o împiedicare". Sub semnătura lui Inculeț și Erhan, președinții Sfatului Țării și, respectiv, Consiliului directorilor, în *Svobodnaia Basarabia* s-a dat publicității un comunicat privind demisiile lui Cristi, Pelivan și Codrean. Dar la apropierea trupelor române comandate de generalul Broșteanu, la 13 ianuarie detașamentele lui Caabac s-au retras din Chișinău. Inculeț și Erhan, rămași liberi, au plecat la Strășeni, în întîmpinarea trupelor române.

[2] Cum se știe, la 27 iulie/9august 1917, înaintea declanșării marilor bătălii de pe frontul Moldovei, ca o măsură de precauție, împuterniciții guvernelor român și rus și ai Casei de Economii și Consemnațiuni din România au încheiat un protocol privind depunerea unor valori românești la Moscova, reprezentînd 7,5 miliarde lei, din care 574 523,57 lei stoc în aur al Băncii Naționale a României, iar restul reprezentat prin bunuri în posesia sau păstrarea B.N.R. și C.E.C.: titluri, efecte, depuneri, arhive, tablouri etc. La 5/18 august 1917, reprezentanții guvernelor român și rus au semnat la Moscova un proces-verbal prin care se confirma depozitarea tezaurului românesc la Kremlin (acum au fost transportate la Moscova și depozitate tablourile din Pinacoteca Statului și ale unor colecționari particulari, documente, cărți și acte ale Bibliotecii Academiei Române și ale Arhivelor Statului, obiecte de cult de la diverse mănăstiri etc.).

face și de primirea parlamentului moldovenesc, spune:... «Mulți cetățeni ai Republicii sînt cuprinși de bănuieli și frică pentru libertățile lor. Trebuie să vă declar că România este într-o situație prea grea și că la conflicte și război de cucerire nu se poate gîndi. Ați hotărît să vă creați o republică, dar nu aveți puteri [de ordine și apărare] proprii. În fiecare ceas, pe teritoriul Republicii să petrec prădăciuni și omoruri și nu le puteți împiedica... Din momentul cînd armata română a intrat pe teritoriul Republicei Moldovenești, în toate punctele prin care am trecut, reprezentanții populației se prezentau și ne mulțumeau pentru noaptea liniștită petrecută. În Chișinău se petrece același lucru: populația ne mulțumește că poate trăi liniștit, sub paza armatelor române. Guvernul român pune la dispoziția d-voastră [a Sfatului Țării] aceste armate, care sînt aici pentru a veni în ajutorul d-voastră... Creați-vă viața d-stră cum credeți și nimeni nu se va amesteca în ea. În organizarea ei, noi nu vă vom împiedica»..."

Nota ministrului Franței la Iași, Saint-Aulaire, către consulul Franței la Chișinău: „Legația în România, Iași, 15 ianuarie 1918. Din partea ministrului Franței în România, domnului consul al Franței la Chișinău, Sarret... Toți colegii mei, miniștrii Puterilor Aliate, și eu însumi sîntem autorizați să vă declarăm oficial că intrarea trupelor române în Basarabia aste o măsură pur militară, avînd ca obiectiv asigurarea funcționării normale a spatelui frontului ruso-român, conform regulilor stabilite pentru toate statele beligerante. În acest fel, intrarea trupelor române în Basarabia nu va avea nici o influență asupra situației politice actuale în Basarabia, nici asupra soartei acestei țări în viitor. Vă autorizez să comunicați oficial cele de mai sus Consiliului directorilor generali și, dacă ei doresc, să le remiteți o copie certificată conform cu această notă".

22 ianuarie: din telegrama Parlamentului român reunit în sesiune la Iași către Sfatul Țării: „În vremile grele prin care trecem cu toții, este o mare mîngîiere pentru poporul român că a putut să răspundă la chemarea Sfatului Țării și să puie oștile sale în slujba tinerei Republice Moldovenești pentru apărarea rînduielii în lăuntrul ei și a vieții sale de republică nouă și neatîrnată. Nădăjduim că aceste legături de frățească prietenie între două țări de aceeași viață vor ajuta să întărească din ce în ce mai mult legăturile sufletești, care nu au încetat niciodată să fiinţeze între noi. Președintele Senatului, Em. Porumbaru; președintele Adunării Deputaților, V. Morțun".

23 ianuarie: din telegrama adresată de consulul Italiei la Odessa Legației Italiei din Iași: „Rumcerod [Comitetul executiv reunit al Sovietelor de deputați ai soldaților, matrozilor, muncitorilor și țăranilor frontului român, flotei Mării Negre și Circumscripției militare Odessa, organism bolșevic creat în mai 1917] a adresat consulilor aliați următoarea notă: «Prin prezenta, Comitetul executiv al Rumcerodului are onoarea să vă aducă la cunoștință că el a adoptat următoarea rezoluție și vă roagă s-o examinați în ce privește fondul ei și de a-i comunica răspunsul. Cît privește reglementarea raporturilor româno-ruse, Comitetul central executiv a recunoscut indispensabil ca o comisiune mixtă constituită pe baza principiului parității delegaților Comitetului central executiv și a reprezentanților Consulatului român din Odessa și ai Misiunii militare române, cu participarea reprezentanților consulatelor neutre să se deplaseze, în aceste circumstanțe, la fața locului pentru a cerceta toate evenimentele ce s-au produs în ultima vreme în Basarabia și pe teritoriul frontului rusesc, după care reprezentanții Rumcerodului și cei ai consulatelor neutre vor trebui să se deplaseze la cartierul general al guvernului român pentru a-i comunica acestuia din urmă procesele-verbale ale numitei comisiuni și să negocieze oficial cu el referitor la ocuparea Basarabiei de către trupele române, precum și despre circumstanțele ce au însoțit această ocupație. În acest scop, Rumcerodul apreciază a fi necesar să roage Corpul consular din Odessa [al cărui decan de vîrstă era consulul italian] să garanteze inviolabilitatea numitei comisiuni precum și facultatea de a-și îndeplini sarcina fără nici o piedică. Rumcerodul roagă reprezentanții puterilor din Odessa să aducă la cunoștința legațiilor lor acreditate pe lîngă guvernul român că Comitetul central executiv a primit și primește o mare mulțime de plîngeri privitoare la acțiunile ostile din partea trupelor și autorităților române față de populația pașnică a Basarabiei. Estimînd că ocuparea Basarabiei de către trupele române și împrejurările în care ea s-a produs constituie de fapt o ocupație militară, Rumcerodul consideră de datoria sa să aducă la cunoștința Corpului consular că el va fi obligat să ia măsurile necesare pentru salvgardarea intereselor cetățenilor ruși și să tragă toate consecințele corespunzătoare»... Dată fiind gravitatea situației de la Odessa, îndeosebi pericolul pentru Consulatul României, consulii subsemnați, prin intermediul decanului lor, roagă Legația Italiei să binevoiască a comunica prezenta telegramă miniștrilor țărilor aliate de la Iași și să pună cît mai curînd posibil pe subsemnații în măsură să răspundă Rumcerodului. Semnat: Dévisart, consul general al Italiei, Greceanu, consul general român, Rapsambeli, consul general grec, Rey, consul general al Statelor Unite, Tserovici, consul general al Serbiei, Vautier, consul general francez, Laudon Gerat, consul general al Angliei".

Din telegrama consulului român la Moscova către guvernul român: „Tezaurul ca și valorile ce se găsesc depuse la Kremlin au fost sechestrate. S-a făcut la fel cu tipografia Băncii Naționale, inclusiv totalitatea biletelor gata [tipărite] al căror total se ridică la aproximativ 40 000 000, precum și valorile și titlurile băncilor particulare și ale Casei de depuneri. Materialul și clișeele Băncii Naționale au fost de asemenea puse sub sechestru".

24 ianuarie: zi cu adînci rezonanțe în conștiința națională a tuturor românilor pentru că evocă Unirea Principatelor. Zi cu adînci rezonanțe pentru că Sfatul Țării, sub președinția lui Pan Halippa, hotărăște, cu unanimitate de voturi, proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești. Din Declarația adoptată cu acest prilej: „Marea revoluție rusească ne-a scos din întunericul de robie, în care am trăit atîta amar de vreme, la calea slobozeniei, dreptății și frăției! Prin jertfa și osteneala voastră a tuturora, țara noastră, înfăptuindu-și dreptul dobîndit de revoluție, de a-și hotărî singură soarta, s-a declarat republică democratică slobodă. Înfrățiți prin sîngele vărsat sub steagurile revoluției, noi ne-am arătat dorința neclintită să trăim în unire cu republicile ce s-au înființat pe pămîntul fostei împărății rusești, alcătuind toți la un loc marea republică democratică federativă rusească. Dar vremurile sunt schimbătoare și împrejurările politice de azi împiedică cu desăvîrșire înfăptuirea acestei uniri. Republica Democratică a Ucrainei, vecina noastră de pe Nistru, s-a proclamat neatîrnată și noi astfel ne-am despărțit de Rusia și republicile alcătuite în vechile ei hotare. În astfel de împrejurări și noi suntem siliți să ne proclamăm, în unire cu voința norodu-

lui, *Republică Democratică Moldovenească slobodă, de sine stătătoare și neatîrnată, avînd ea singură dreptul de a-și hotărî soarta în viitor. Proclamarea neatîrnării este o cerință politică a vremii*, căci Republica Moldovenească nu mai poate aștepta de la nimeni orînduirea vieții sale și popoarele Republicei trebuie să înțeleagă că viitorul lor atîrnă numai de la dînsele și că acest viitor poate să fie înfăptuit numai prin așezămîntul înalt de ocărmuire — Sfatul Țării și stăpînirea pusă de el — sfatul miniștrilor. *Republica Moldovenească neatîrnată își pune ca scop pacea și înțelegerea prietenească în viața politică și economică cu toate țările îndepărtate și vecine*, socotind războiul ca cel mai vrăjmaș dușman al noroadelor și țărilor. Deci, *în politica sa din afară*, Republica Moldovenească neatîrnată va urmări *încheierea cît mai degrabă a păcii obștești democratice în înțelegere cu toți întovărășiții. În politica sa lăuntrică*, Republica Moldovenească neatîrnată, *chezășluind drepturi depline tuturor națiilor, va urma mai departe cu întărirea slobozeniilor cîștigate prin revoluție și vestite prin declarația Sfatului Țării de la 2 decembrie anul 1917*". După ce amintește că primele măsuri ce vor fi luate țin de constituirea unei Adunări Constituante, aleasă „pe temeiul glăsuirii obștești" pentru a hotărî organizarea internă a țării și legăturile ei externe, înfăptuirea unei reforme agrare, care „va trece [pămîntul] în mîinile plugarilor fără plată" și elaborarea unui întreg sistem de legi „care să îndestuleze nevoile de azi ale țării", declarația precizează că „prin venirea oștilor frățești române pe pămîntul republicei noastre s-a întocmit o stare prielnică pentru munca harnică și orînduită pe toate ogoarele vieții... Că oștile românești nu ne primejduiesc neatîrnarea, slobozenia și drepturile cîștigate prin revoluție, chezășie ne sunt Franța, Anglia și America, cu mărturiile lor, precum și declarațiile împuterniciților României". Documentul se încheie cu următoarele cuvinte: „Fiind încredințați că zidirea vieții noastre nu va fi atinsă de nimeni și că nimic nu primejduiește neatîrnarea și slobozeniile dobîndite prin revoluție, noi vă chemăm pe toți spre unire, spre muncă pașnică și liniște, pentru binele și folosul tuturor noroadelor Republicii Democratice Moldovenești, de acum și pururea neatîrnate".

Declarația Sfatului Țării este întîmpinată cu deosebită însuflețire de întreaga populație.

III. De la independență la unirea cu patria mamă

Atmosfera de entuziasm a populației republicii față de Declarația Sfatului Țării își pune amprenta și pe Declarația unui grup de români locuitori din toate teritoriile românești aflători la Chișinău și pe care o publică ziarul *România nouă* din 24 ianuarie: „Începînd cu ziua de astăzi, în care toți românii trebuie să serbeze amintirea celei dintîi uniri, săvîrșită la 1859 între două țări românești, noi cei mai jos iscăliți, potrivit punctului nostru de plecare, nu ne mai socotim ca pînă acum: ardeleni, basarabeni, bucovineni ș.a.m.d., și nu ne mai socotim nici numai ca fiii aceluiaș popor, ci ca *cetățenii* (grăjdanii) *aceluiaș stat unitar românesc, ca cetățeni ai României noua a tuturor românilor*, cu aceleași datorii față de fiecare parte a ei și cu aceleași drepturi. De astăzi înainte noi vom fi totodată ostași ai acestei Românii, pentru făurirea și întărirea căreia voim să luptăm cu orice armă va trebui. ...Fiecare să-și dea seama că *mîntuirea noastră este numai într-o Românie nouă, a tuturor românilor*. Pentru înfăptuirea acestei Românii vom lucra, pentru înfăptuirea ei vom trăi, pentru înfăptuirea ei vom muri, dacă va fi nevoie. Chișinău, 24 ianuarie 1918. *Din Transilvania:* dr. Onisifor Ghibu, dr. Ioan Mateiu, Axente Banciu, dr. Sebastian Bornemisa, Iosif Șchiopul, Gheorghe Codrea, Nicolae Oancea, Nicolae Colan, Andrei Oțetea; *din Bucovina:* George Tofan, Dimitrie Logigan, Emanoil Iliuț, dr. Ovidiu Topa; *din Basarabia:* Vasile Harea, Vladimir Cazacliu, Ioan Vlăhuță, Alexandru Vălean; *din România:* G. Murgoci, G. Munteanu-Râmnic, Petre V. Haneș, V. Tempeanu; *din Macedonia:* Constantin Noe și Epaminonda Balamace; *din Serbia:* dr. Atanasie Popovici".

25 ianuarie: raport al Direcției centrale a munițiilor către I.I.C. Brătianu, prezentînd relațiile încordate dintre trupele române și cele bolșevice, în perioada 7-21 ianuarie, timp în care numeroși militari, civili, diplomați și demnitari români aflați la Odessa au fost arestați.

27 ianuarie: la Brest-Litovsk, Puterile Centrale încheie pace cu Ucraina.

28 ianuarie: din telegrama de răspuns a ministrului Italiei la Iași către consulul italian la Odessa: „Binevoiți a comunica Rumcerodului, în numele miniștrilor aliați, că propunerile sale sînt acceptate în principiu. Guvernul român admite ca trei delegați ai Rumcerodului, care vor avea bineînțeles întreaga garanție dorită, să fie desemnați pentru a forma, împreună cu trei delegați ai numitului guvern și trei delegați numiți de către miniștrii aliați, o comisiune de anchetă privitoare la reclamațiile relative la faptele ce s-au produs pe teritoriul român. Cît despre faptele survenite în Basarabia, o comisiune mixtă însărcinată să le examineze, hotărîtă deja de acord cu Sfatul Țării din Basarabia, este pe punctul de a funcționa. Această ultimă comisie își va avea sediul la Chișinău, unde se pot deja adresa reclamațiile. Miniștrii aliați nu se îndoiesc că autoritățile de la Odessa, precum și Rumcerodul, vor lua toate măsurile necesare a garanta drepturile românilor de la Odessa. Fasciotti, ministrul Italiei".

31 ianuarie: din chemarea scriitorilor din România, Ardeal și Bucovina adresată locuitorilor din Basarabia: „...A venit, fraților, vremea ca neamul moldovenesc să nu mai cunoască hotar pentru dragostea lui, pentru limba noastră cea dulce. Cultura, limba și școala noastră de-acum trebuie să se unească pe veci și nedespărțiți vom rămîne pînă la sfîrși-

tul sfîrşitului..." (Printre semnatari: M. Sadoveanu, I. Agârbiceanu, G. Ranetti, Corneliu Moldovanu, N.N. Beldiceanu, A. Cazaban, I. Minulescu, Radu D. Rosetti, I. Petrovici, Mihail Codreanu, Izabela Sadoveanu, Alexandru Stamatiad, Mircea Rădulescu, Ion Pilat, I.U. Soricu, N. Dunăreanu, C. Giurescu, D. Marmeliuc, Mihail Sorbul, Nichifor Crainic, A. Mîndru, D. Tomescu, Ludovic Dauş ş.a.).

Februarie: radiograma guvernului Republicii Democratice Moldoveneşti către guvernul Republicii ucrainene: „După informaţiunile primite, guvernul Republicii ucrainene ia asupra sa reprezentarea intereselor Republicei Moldoveneşti la Conferinţa de pace de la Bucureşti [între Puterile Centrale şi România], care doreşte să aibă la Conferinţă... delegaţi ai săi, împuterniciţi de a lua parte la rezolvarea chestiunilor care intră în competenţa exclusivă a Republicei Moldoveneşti independente. ...Guvernul Republicei Moldoveneşti socoate că numai el singur, fara nici un amestec din afara, are dreptul de a reprezenta şi apara interesele de stat ale republicei neatîrnate a Moldovei...".

2 februarie: nota ultimativă adresata de Sovietul din Kiev guvernului român: „V-am telegrafiat cifrat cu nr. 977 cuprinsul convorbirii avute ieri cu colonelul Muraviev; mă îndoiesc că l-aţi fi primit, Odessa neavînd legături cu Iaşii. Astăzi primesc următorul ultimatum. Pentru confirmarea celor ce v-am spus la întrevederea cu d-voastră la 14 februarie [stil nou], vă propun cele ce urmează: «1) A informa îndată guvernul de la Iaşi de luarea Kievului şi de restabilirea puterii Sovietului în Ucraina. 2) A propune imediat guvernului de la Iaşi să dea un ordin categoric trupelor române care au ocupat teritoriul Republicii federative ruse să se retragă în graniţele României fără a aştepta din partea noastră înlocuirea trupelor cari păzesc depozitele d-voastră. 3) Numai după retragerea imediată a trupelor, relaţiunile normale între armata română şi armata revoluţionară a Republicei federative ruse vor putea fi restabilite. 4) Poporul român, dar nu guvernul, poate totdeauna să conteze pe ajutorul frăţesc al Rusiei în chestiunile de aprovizionări, precum şi pentru conservarea depozitelor române ce se găsesc pe teritoriul rus ca avere publică a naţiunii române. 5) Acord 48 de ore din momentul primirei de către d-voastră a prezentei cereri pentru răspunsul guvernului de la Iaşi cu privire la retragerea trupelor în garnizoanele d-voastra. Neprimirea unui răspuns afirmativ din partea guvernului d-voastră va atrage deschiderea imediată a unei acţiuni militare viguroase din partea armatei revoluţionare ruse. Comandantul suprem Muraviev; şef de stat major, Smirnov». Transmite general Coandă".

Palatul Sfatului Ţării

3 februarie: preşedintele Republicii Moldoveneşti către primul ministru român: „Am onoare a vă face cunoscut că azi 3 februarie a sosit la Chişinău generalul Webel, din partea generalului Scerbacev, cu însărcinarea de a forma pe teritoriul republicii noastre armate ruseşti [antibolşevice] şi de a rechiziţiona depozitele de toate categoriile ce armatele ruseşti în retragerea lor le-au lăsat pe teritoriul nostru; prezenţa generalilor ruşi, precum şi intenţiunile lor fiind dăunătoare intereselor superioare şi siguranţei Republicii Moldoveneşti, Consiliul de Miniştri [al Basarabiei], printr-o hotărîre anterioară, a dispus ca toate depozitele ruseşti ce se găsesc pe teritoriul naţional să rămînă proprietatea republicei şi a oprit provizoriu formarea de trupe ruseşti pe teritoriul ei. În numele guvernului Republicei Moldoveneşti vă rog pe Excelenţa Voastră să ne informeze dacă are cunoştinţă asupra acestor chestiuni şi să ordone comandamentului trupelor române din Chişinau ca să ne dea concursul în caz de nevoie pentru salvgardarea marilor noastre interese..."

7 februarie: consulul general român din Odessa, Greceanu, catre Ministerul de externe român: „În toată graba, în ajunul plecarii mele în Suedia, cu personalul meu, precum şi cu Trifu şi Guranescu, primul venit în calitate de curier. Această dispoziţie [de expulzare] emană de la Rakovski. sosit aici de la Petrograd cu puteri depline din partea guvernului [bolşevic] pentru a statua [hotărî] asupra soartei românilor. El este astăzi stăpînul situaţiei. Eu am petrecut zile teribile, permanent ameninţat de moarte. Consulatul general a fost devalizat în mai multe rînduri. Toţi românii au fost arestaţi".

8 februarie: primul ministru român către generalul Coandă, la Kiev: „Ca răspuns la telegrama dv. nr. 798 din 15 februarie [stil nou, vezi textul acesteia de mai sus], vă rog să aduceţi la cunoştinţa comandantului suprem Muraviev cele ce urmează: 1. Trupele române au intrat în Basarabia la cererea formală a guvernului Republicii Moldoveneşti. 2. Scopul trimiterii trupelor româneşti este exclusiv de a garanta securitatea depozitelor militare pe care le avem în Basarabia destinate trupelor române ca şi celor ruseşti ce se mai găsesc încă în România, şi de a asigura în acelaşi timp circulaţia normala pe caile ferate din Basarabia. Guvernul Republicii Moldoveneşti este în imposibilitatea de a

lua aceste măsuri din lipsa de forţe militare organizate. 3. Atitudinea agresivă a autorităţilor superioare din Kiev cu privire la România n-ar putea fi decît justificată. 4. Insistaţi pentru a obţine autorizarea de a reveni la Iaşi, în scopul ca prin explicaţii complete să puneţi guvernul în situaţia de a înlătura neînţelegerile ivite".

Ministrul Italiei la Iaşi, Fasciotti, către consulul general al Italiei la Odessa (9 telegrame cu conţinut identic, cîte un exemplar pentru fiecare dintre consulii aliaţi din Odessa): „Miniştrii aliaţi au avut cunoştinţă de ultimatumul adresat de către Rumcerod guvernului român. Noi trebuie să protestăm în mod energic contra atitudinii adoptate de Rumcerod, care nu ţine deloc seama de starea convorbirilor pe care le-am întreprins, la cererea Rumcerodului însuşi, nici de propunerile concrete între proprii lor delegaţi şi delegaţii aliaţi. Protestăm în mod deosebit contra arestării românilor şi tratamentului inuman la care au fost supuşi. Comunicînd cele de mai sus Rumcerodului, vă rugăm să insistaţi cu cea mai mare fermitate pentru punerea în libertate a românilor şi reluarea convorbirilor, conform regulilor în vigoare între popoarele democratice şi civilizate, între delegaţii aliaţi români şi Rumcerod. Noi contăm că fiecare dintre consulii noştri se va asocia cu întreaga sa personalitate. În ceea ce priveşte Basarabia, veţi reaminti că intervenţia trupelor române este o operaţiune militară fără nici un caracter politic, întreprinsă în deplin acord cu Aliaţii şi autorităţile basarabene, în scopul evident umanitar şi pentru a asigura aprovizionarea trupelor ruse şi române, precum şi a populaţiei civile".

17 februarie: notă a guvernului Republicii Democratice Moldoveneşti către şeful guvernului român: „Excelenţă, am onoarea a vă înainta aci alăturat Declaraţia din 24 ianuarie 1918 a Sfatului Ţării prin care republica noastră a rupt orice raporturi de dependenţă cu Rusia şi s-a declarat cu totul neatîrnată... Acest act istoric s-a făcut cu votul unanim al deputaţilor din Sfatul Ţării şi cu asentimentul entuziast al întregului popor din Republica Moldovenească. Profităm de această ocazie, Excelenţă, spre a vă asigura că guvernul Republicei, reprezentînd un popor liber pe destinele sale, va stabili cît mai curînd cu putinţă raporturi strînse şi frăţeşti cu Regatul Român de care sîntem legaţi atît prin interesele vecinătăţii cît şi prin comunitatea rasei...".

18 februarie: la Brest-Litovsk, Rusia Sovietică încheie pace cu Puterile Centrale; România rămîne complet izolată şi, în imposibilitate de a continua singură războiul, acceptă condiţiile puse de Puterile Centrale ca bază pentru începerea negocierilor de pace.

20 februarie: guvernul român semnează tratatul preliminar de pace de la Buftea pe următoarele baze: cedarea Dobrogei; rectificări ale frontierei cu Austro-Ungaria; obligaţii economice oneroase impuse României; demobilizarea a cel puţin 8 divizii din armata română; accesul trupelor Puterilor Centrale spre Ucraina; licenţierea misiunilor militare aliate.

1 martie: Sfatul Ţării către guvernul român din Iaşi: „Guvernul Republicii Moldoveneşti, revenind asupra telegramei sale din urmă, roagă guvernul regal român să dea ordine armatei sale din Basarabia de a nu permite crearea de corpuri armate ruseşti pe teritoriul Republicei, deoarece neorînduielile şi nesupunerea au reînceput numai cît s-a ştiut de permisiunea acordată generalului Scerbacev de a forma unităţi militare ruse".

3 martie: rezoluţia Zemstvei[1] din judeţul Bălţi: „Adunarea generală a Zemstvei din districtul Bălţi, născută din alegerile regionale ce au avut loc în decembrie 1917 şi convocată în ziua de 1 martie 1918 pentru votarea bugetelor şi altor măsuri necesare bunului mers al administraţiunii şi vieţii economice în această regiune, terminînd lucrările sale, înainte de a închide sesiunea, a discutat şi votat în unanimitate următoarea moţiune depusă pe biroul adunării de către membrii Zemstvei: «Rezemat pe principiile proclamate de marea revoluţiune a popoarelor fostului mare imperiu al tuturor ruşilor, care în primul rînd, odată cu libertatea şi egalitatea tuturor indivizilor în faţa legilor, a proclamat libertatea naţionalităţilor de a dispune singure de soarta şi aşezămintele lor prezente şi viitoare, *poporul moldovenesc, aşezat de acum 20 de veacuri de către strămoşii noştri romani între Nistru şi Prut, a proclamat în ziua de 2 decembrie 1917 Basarabia Republică Moldovenească independentă şi de sine stătătoare.* Ţinînd seama că viaţa şi propăşirea economică a unui popor este în raport cu forţa vie şi aptitudinile pe care Dumnezeu le-a hărăzit, că în unire stă puterea şi că unde-s doi puterea creşte; ţinînd seamă că, în *timp de 14 veacuri, Basarabia a fost totdeauna un trup cu Moldova de pe dreapta Prutului şi că soarta ei a fost de-a pururea legată de aceea a Principatelor dunărene,* cu care a gustat aceleaşi suferinţe şi aceleaşi bucurii; ţinînd seama că *în anul 1812,* în urma frămîntărilor sîngeroase ale tuturor popoarelor europene, *Basarabia a fost smulsă fără consimţămîntul ei de la trunchiul ei etnografic al naţiunii sale de origine,* şi ţinînd seama de pilda splendidă pe care tînărul Regat al României a dat-o în scurtul timp de cînd a fost recunoscut stat independent, atrăgîndu-şi astăzi admiraţia şi iubirea tuturor popoarelor din lume şi chiar respectul duşmanului comun; *proclamăm* astăzi în mod solemn, în faţa lui Dumnezeu şi a lumii întregi, *că cerem unirea Basarabiei cu Regatul României sub al cărui regim constituţional şi sub ocrotirea legilor ei de monarhie democratică vedem siguranţa existenţei noastre naţionale şi a propăşirii economice şi culturale».* Facem apel la toate adunările din întreaga Basarabie de la Hotin pînă la Ismail să se unească prin votul lor la moţiunea noastră şi să ceară Sfatului Ţării la Chişinău să trimeată o delegaţiune cu reprezentanţi din toate adunările regionale şi de proprietari la Iaşi pentru a depune la picioarele Tronului României omagiile noastre de devotament şi credinţă către regele Ferdinand I, rege al tuturor românilor!" (Urmează 102 iscălituri, iar textul moţiunii Zemstvei din judeţul Bălţi a fost publicat în paginile ziarelor *România nouă* şi *Cuvînt moldovenesc* din 17 şi, respectiv, 22 martie, bucurîndu-se de larga adeziune a populaţiei Republicii Moldoveneşti.)

8 martie: ziarul *Sfatul Ţării* publică un interviu cu Gh. Ciugureanu, preşedintele Consiliului de Miniştri al Republicii Moldoveneşti, şeful delegaţiei basarabene desemnată să participe la tratativele de pace de la Bucureşti între Puterile Centrale şi România (delegaţia se întorsese de la Iaşi, fără a putea ajunge la

---

[1] Adunare locală formată din reprezentanţii diferitelor stări sociale şi care lua hotărîri în problemele administraţiei locale. Instituită de guvernul ţarist în gubernniile europene prin programul de reforme de la mijlocul secolului trecut, sub presiunea mişcărilor revoluţionare democrat-burgheze, instituţia a fost menţinută şi după revoluţia din februarie, cînd guvernul provizoriu a introdus-o şi în alte regiuni ale Rusiei. În timpul revoluţiei, în unele regiuni zemstvele au devenit instrumente eficace pentru înlăturarea structurilor de stat autocratice.

București, din pricina „crizei ministeriale românești" — demisia guvernului Averescu — și pentru că „noi putem lua parte la încheierea păcii numai alături de România"). Despre modul în care delegația a fost primită de oficialitățile românești de la Iași: „A doua zi după sosirea noastră la Iași, noi am fost primiți de rege și într-o lungă convorbire i-am spus de toate nevoile și dorințele neamului nostru. Maiestatea Sa hotărît a spus că recunoaște dreptul nostru de a ne ocîrmui singuri și a ne face acele reforme sociale de care avem nevoie. Regele împărtășește pe deplin principiile noastre în privința dreptului țăranului de a căpăta pămîntul pe care-l muncește, dar firește nu împărtășește acele păreri sociale extreme care își fac loc în frămîntările noastre. Regele socoate că pămîntul în țara noastră moldovenească, după obiceiurile și datinile noastre vechi, trebuie să treacă în mîna țăranilor ca proprietate. Regele a amintit mai departe că chiar și România e în ajunul unei mari reforme agrare, principiile căreia sunt de-acum votate de Constituantă..."

13 martie: adunarea generală a Zemstvei din județul Soroca votează o moțiune similară celei adoptată de Adunarea generală a Zemstvei județului Bălți, reînnoind apelul către celelalte adunări de pe întreg cuprinsul Republicii Democratice Moldovenești.

16 martie: Sfatul Țării discută conținutul telegramei prin care guvernul Republicii Ucraina solicitase Puterilor Centrale și României ca o delegație a sa să fie admisă la tratativele de pace de la București, motivîndu-și solicitarea prin faptul că „este adînc interesat de soarta unei regiuni limitrofe a Republicei Ucrainene, de Basarabia", care „din punct de vedere etnografic, economic și politic formează o unitate indivizibilă cu teritoriul Ucrainei". Este redactată o notă de protest și se desemnează o delegație care urmează a se deplasa la Kiev pentru a clarifica relațiile dintre cele două republici. Iată instrucțiunile primite de delegația desemnată de Sfatul Țării: „1. Delegația trebuie să ceară recunoașterea și garantarea independenței complete a Republicei Moldovenești în hotarele fostei gubernii a Basarabiei între Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră și granița veche a Austro-Ungariei. 2. Teritoriul Republicei Moldovenești în hotarele fostei gubernii a Basarabiei este nedespărțit și nici o parte din Republica Moldovenească nu

ROMÂNIA NOUĂ

Organ de propagandă pentru unirea politică a tuturor Românilor.

BASARABIA S'A UNIT CU ȚARA-MAMĂ

Ziua de 27 Martie 1918 este pentru Basarabia ziua Dreptății celei mari.

In această zi Istoria a reparat marea nelegiuire savârșită la 12 Maiu 1812 când trupul Moldovei a fost frânt în două și partea ei dintre Prut și Nistru a fost dată pe mâini străine cari au căutat să o sugrume.

Dumnezeul neamurilor ne-a supus timp de sute de ani la încercări grele astăzi El își întoarce mila Sa spre noi.

El ne dă înapoi cea dintâi parte de pământ românesc robită pe nedreptul de străini.

Basarabia astăzi s'a unit cu țara mamă; de azi înainte ea este o parte integrătoare a Romîniei libere și unite.

Fie binecuvântat ceasul sfânt în care fiica atâta vreme înstrăinată, se întoarce la sânul cald al mamei sale!

Fie binecuvântați cei cari au ostenit pentru împlinirea visului părinților noștri!

Fie binecuvântați toți cei cari vor lucra pentru înfăptuirea viitoare a României noue!

Bunul Dumnezeu să aibă în grija Sa România cea nouă și să-i ajute ca să-și poată întinde hotarele sale de la Nistrul românesc acum până la Tisa! *)

Declarația Statului Țării Republicii democratice Moldovenești

In numele Poporului Basarabiei Statul Țării declară:

se unește cu mama sa România.

I. Inculeț — Dr. I. Buzdugan

poate fi ruptă în folosul altui stat. 3. Întrucît Republica Moldovenească acordă pe teritoriul său naționalității ucrainene și celorlalte naționalități autonomie național-culturală personală, moldovenilor de peste Nistru trebuie să li se acorde aceleași drepturi în Republica ucraineană. 4. Pînă la adunarea poporană, guvernul Republicii poporane Moldovenești se bazează în întregime pe platforma anunțată în Declarația Sfatului Țării din 2 decembrie 1917 și 24 ianuarie 1918".

26 martie: în dimineața zilei primul ministru român Al. Marghiloman, ministrul de război general C. Hîrjeu, I. Mitilineu — secretar general al Ministerului de interne, C. Garoflid — secretar general al Ministerului domeniilor, A. Corteanu — secretarul general al Ministerului finanțelor, generalul Mircescu și alți numeroși funcționari superiori români sînt primiți în capitala Basarabiei de către președintele Sfatului Țării și de către membrii guvernului Republicii Moldovenești. Vizita înalților demnitari români fusese precedată de contacte și întîlniri anterioare între cele două părți. La 26 februarie, I. Inculeț și dr. Ciugureanu au făcut o vizită la Iași, purtînd convorbiri cu oficialitățile române și reprezentanții diplomatici ai Antantei la Iași asupra situației din Basarabia și posibilitățile de unire a acesteia cu România. La 20 martie, cei doi fruntași basarabeni au repetat vizita în capitala de atunci a României. Consiliul de Miniștri român, în urma ședinței din 23 martie, a recomandat reprezentanților Basarabiei ca problema unirii cu România să fie supusă deliberărilor Sfatului Țării. Cu această hotărîre, dr. Ciugureanu, I. Inculeț și C. Stere, venit de la București, au plecat la Chișinău.

27 martie: Sfatul Țării din Chișinău proclamă unirea Basarabiei cu România. Din *Procesul-verbal al ședinței Sfatului Țării:* „Ședința se deschide la orele 4 și 15 min. p.m. sub președinția lui I.C. Inculeț, în prezența următorilor *membri ai Prezidiului: P.N. Halippa, B.M.Epuri, C.P. Misircov, I.A. Buzdugan.* În sală sunt prezenți: toți membrii cabinetului [guvernului] Republicei Moldovenești, *primul ministru al cabinetului român d. Marghiloman, d. Stere, ministrul de război Hîrjeu,* anturajul primului ministru și alți mulți reprezentanți ai guvernului român. *Președintele* [Sfatului Țării]: «Salut în numele parlamentului nostru pe capul guvernului român, d. Marghiloman (aplauze). Ședința de astăzi, domnilor deputați, va fi o ședință istorică pentru națiunea noastră, pentru poporul nostru. Noi trebuie să depunem toate silințele ca să ieșim cu cinste în acest moment istoric. Dați-mi voie să acord cuvîntul primului ministru d. Marghiloman, pentru a face declarație cu ce scop a venit la noi». (Voci: «Rugăm, rugăm»). La tribună se urcă primul ministru Marghiloman, întîmpinat cu aplauze furtunoase. Cînd acei prezenți în sală s-au liniștit, primul ministru s-a adresat către ei în limba românească cu o cuvîntare, în care a declarat: «Marea și sfînta problemă, de care s-a călăuzit un întreg partid politic în România — problema unirii Basarabiei la sînul patriei mame, a României, a fost pusă pentru prima dată la ordinea zilei în toate dimensiunile ei în ziua proclamării independenței Republicei Moldovenești; iar în timpurile de față această problemă este scoasă la iveală și mai pronunțat mulțumită mersului istoric al lucrurilor și însuși Sfatului Țării. În vremurile de restriște ale Republicei Moldovenești, cînd tînărul guvern s-a adresat României după ajutor, ea, ca mamă iubitoare, care a auzit vocea cunoscută a copilului său, n-a întîrziat să vină în ajutorul ei. Toate clasele sociale, toate partidele, ca unul s-au grăbit să vină acolo unde-i chema datoria și vocea sîngelui. Și iată că astăzi noi culegem roadele muncii domniilor voastre — fii adevărați ai poporului — și patrioților care au muncit pentru folosul și mărirea poporului nostru și a întregei României. Cu o atenție încordată cercurile politice ale României urmăreau ce se face pe partea cealaltă a Prutului, și, cînd s-a ivit pericolul care amenința integritatea Republicei, România înrudită s-a grăbit cu ajutorul, ca să garanteze integritatea și nedespărțirea acestei țări. La Conferința de pace din București am lămurit condițiunile prin cari s-ar putea păstra integritatea și nedespărțirea Basarabiei și eu m-am grăbit să vin aci, în mijlocul domniilor voastre. Din constatările și tratativele cu reprezentanții diferitelor fracțiuni și partide ale Parlamentului [din Basarabia] eu am înțeles dorințele și cerințele dictate de vremuri și împrejurări, pe cari noi să trebuie să le îndeplinim în conformitate cu obiceiurile locale, moravurile, libertățile și drepturile cîștigate de domniile voastre și cari nu sunt în contrazicere cu interesele marei, unitei și nedespărțitei României. Unirea Basarabiei cu România trebuie să se facă cu condițiunea păstrării particularităților locale ale acestei țări. Dar să trec din domeniul dorințelor la fapte ceva mai reale, să-mi dați voie să dau citire Declarației guvernului român — termină cuvîntarea sa primul ministru și trece la citirea în limba românească a declarației: Sfatul Țării de astăzi va rămîne spre rezolvirea chestiunii agrare potrivit cu nevoile poporului. Guvernul va prezenta Adunării Constituante, la care vor lua parte și reprezentanții aleși ai Basarabiei, normele stabilite de Sfatul Țării, care vor rămîne [în vigoare] pînă la rezolvarea acestei chestiuni de către Adunarea Constituantă. Basarabia își păstrează autonomia provincială, avînd Sfatul său provincial (Dieta), ales în viitor pe baza votului universal, direct, secret, cu organul său executiv și cu administrația proprie. Acest Sfat provincial (Dieta) votează bugetul local și controlează organele autoadministrării orășenești și a Zemstvei. Organul lui executiv numește funcționarii instituțiilor administrative locale. Funcționarii locali se numesc de către guvern. Recrutarea armatei se face pe aceleași baze ca și în întregul Regat, teritorial. Legile existente și autoadministrarea locală (orășenească și a Zemstvei) vor rămîne și nu vor putea fi schimbate de către Parlamentul român, pînă cînd la lucrările lui nu vor lua parte și reprezentanții Basarabiei. Drepturile cîștigate de către minoritățile din Basarabia se vor păstra. Guvernul propune ca în Consiliul de Miniștri al României să intre și doi reprezentanți ai Basarabiei aleși de Sfatul Țării existent. Basarabia trimite în Parlamentul țării un număr de reprezentanți, proporțional cu numărul populației. Ei vor fi aleși în Cameră potrivit legii generale electorale; în Senat, potrivit regulelor cari vor fi stabilite de către Adunarea Constituantă. Votul universal, egal, direct și secret va servi ca bază pentru alegerile din Basarabia în volosti (plași), sate, orașe și zemstve. Libertatea individuală, libertatea cuvîntului, a presei, cugetului și adunărilor și toate libertățile cetățenești se garantează de către Constituție pentru Basarabia, ca și pentru întreaga țară. Toate infracțiunile săvîrșite pînă acuma împotriva legilor din motive politice în timpurile turburi ale transformărilor vor fi amnistiate. După unirea Basarabiei, ca a unei fiice, cu patria mamă România, Parlamentul va hotărî convocarea neîntîrziată a Adunării Constituante, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși pe baza dreptului general electoral pentru a introduce în Constituție de comun acord principiile și garanțiile arătate mai sus». După ce a terminat citirea, primul ministru a declarat că el ar dori ca Parlamentul [Sfatul Țării] să poată discuta cu toată libertatea propunerea guvernului român și de aceea el cu reprezentanții săi părăsește sala".

După ce în sală au rămas numai membrii Sfatului Țării, președintele acestuia dă cuvîntul deputatului Cijevschi, din partea blocului moldovenesc, care propune ca C. Stere să fie ales ca deputat în Sfatul Țării, propunere primită cu vii aplauze. Mulțumind pentru încrederea acordată, Ç. Stere adresează o înflăcărată chemare către toți deputații spre a se lăsa luminați în hotărîrea lor de „conștiința proprie a domniilor voastre". La cuvîntul din nou *președintele Sfatului Țării:* „Domnilor deputați, dați-mi voie să stabilim următoarea ordine de zi a ședinței noastre: dintîi să ascultăm declarațiile reprezentanților diferitelor grupări și pe urmă rezoluțiile propuse să le punem la vot. (Adunarea se unește cu propunerea.) Atunci are cuvîntul deputatul Buzdugan, reprezentantul blocului moldovenesc". *Deputatul Buzdugan,* înaintea citirii declarației blocului moldovenesc, spune: „În numele blocului moldovenesc, care întotdeauna a fost straja intereselor poporului moldovenesc, apărînd cu rîvnă drepturile lui de orice tentative venite de oriunde, în numele blocului moldovenesc, care de astăzi înainte va fi blocul românesc, care va apăra drepturile întregului neam românesc, am marea cinste, ca în această ședință

istorică a Sfatului Țării să dau citire următoarei declarații". Mai departe citește declarația blocului moldovenesc (aplauze prelungite). Aceeași declarație citește în limba rusă deputatul Cijevschi (tot în numele blocului moldovenesc).

Rezoluția blocului moldovenesc în chestiunea unirii Basarabiei cu România: (fiind votată în întregime, ea reprezintă *Declarația Sfatului Țării din Chișinău de unire a Basarabiei cu România*): „În numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, *de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mamă-sa România.* Această unire se face pe următoarele baze: 1. Sfatul Țării actual rămîne mai departe pentru rezolvirea și realizarea reformei agrare după nevoile și cererile norodului; aceste hotărîri se vor recunoaște de guvernul român. 2. Basarabia își păstrează autonomia provincială, avînd un sfat al țării (dietă), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct și secret, cu un organ împlinitor și administrație proprie. 3. Competința Sfatului Țării este: a) votarea bugetelor locale; b) controlul tuturor organelor zemstvelor și orașelor; c) numirea tuturor funcționarilor administrației locale prin organul său împlinitor, iar funcționarii înalți sunt întăriți de guvern. 4. Recrutarea armatei se va face în principiu pe baze teritoriale. 5. Legile în vigoare și organizația locală (zemstve și orașe) rămîn în putere și vor putea fi schimbate de Parlamentul român numai după ce vor lua parte la lucrările lui și reprezentanții Basarabiei. 6. Respectarea drepturilor minorităților din Basarabia. 7. Doi reprezentanți ai Basarabiei vor intra în Consiliul de Miniștri român, acum desemnați de actualul Sfat al Țării, iar pe viitor luați din sînul reprezentanților Basarabiei din Parlamentul român. 8. Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret. 9. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, zemstve și Parlament se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct. 10. Libertatea personală, libertatea tiparului, a cuvîntului, a credinței, a adunărilor

Actul Unirii din 27 martie 1918

și toate libertățile obștești vor fi garantate prin Constituție. 11. Toate călcările de legi făcute din motive politice în vremurile tulburi ale prefacerii din urmă sunt amnistiate. Basarabia unindu-se ca fiică cu mamă-sa România, Parlamentul român va hotarî convocarea neîntîrziată a Constituantei, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în Constituție a principiilor și garanțiilor de mai sus. Trăiască unirea Basarabiei cu România de-a pururea și totdeauna!"

„Dep. Țiganco: «Eu mă voi mărgini la rezoluția pe care a scos-o fracțiunea țărănească [din Sfatul Țării]. Fracțiunea țărănească, recunoscînd toată importanța chestiunii unirii Republicei neatîrnate Moldovenești cu Regatul Român, în această clipă de o importanță politică extraordinară în fața istoriei scumpului său popor și neavînd împuternicirea acestui popor pentru rezolvirea acestei chestiuni, crede necesar a o preda la hotărîrea votului întregului popor (referendum) sau a Adunării Constituante, ca exponentul voinței suverane a poporului, cu condițiunea că această voință va fi liberă în Republica Moldovenească liberă și neatîrnată. Fracțiunea țărănească, care singură exprimă dorințele poporului și care reprezintă majoritatea adevărată a populației, declară că ea, apărînd neatîrnarea Republicei Moldovenești, în același timp *socoate posibilă formula unirii popoarelor înfrățite moldovenesc și românesc într-o alianță federativă strînsă*» (aplauze pe unele bănci).

În numele populației germane din Republica Moldovenească, *deputatul von Lesch* (declară: «În calitate de reprezentant al tuturor germanilor din Republica Moldovenească, care se ridică la mai bine de 75 000, în numele fracțiunii mele declar ca *populația germană nu ne-a împuternicit să hotărîm în chestiunea alipirii Republicei Moldove-*

nești ori unde ar fi; la aceasta chestiune poate da răspuns congresul tuturor germanilor din Republica Moldovenească. De aceea noi ne abținem de la vot».

În numele bulgaro-găgăuzilor, *deputatul Misircov declară:* «Fracțiunea bulgaro-găgăuzilor m-a împuternicit să declar că ea în nici un caz nu se socoate în drept, fără împuternicirea populației găgăuze și bulgare din Basarabia, să discute și să hotărască chestiunea alipirii Basarabiei la orice stat vecin. Chestiunea înțelegerii cu statele străine, care ar limita drepturile politice și neatîrnarea Basarabiei, după părerea fracțiunii, poate fi pusă în discuție și rezolvită numai de către Adunarea Constituantă a Republicei Moldovenești, aleasă liber de către tot poporul. De aceea, *fracțiunea bulgaro-găgăuză în chestiunea unirei Basarabiei la România, în orice condițiuni, se abține de la vot».*

Reprezentantul populației ucrainene, *deputatul A.D. Osmolovschi declară:* «Cînd ucrainenii ne-au trimis pe noi în Sfatul Țării, ne-au dat mandat, ca fii credincioși ai republicii tinere, s-o păzim și s-o întărim. Chestiunea alipirii ei oriunde ar fi nici nu s-a ridicat. Și de aceea *noi, neavînd împuternicire pentru acest scop, nu ne socotim în drept de a hotărî o chestiune de importanță atît de mare;* după părerea noastră, ea poate fi rezolvită numai prin voința întregului popor al Republicei Moldovenești exprimată prin Adunarea Constituantă».

În numele polonezilor iese *deputatul Dudchievicz:* «Regret foarte mult că în această zi solemnă pentru populația moldovenească eu trebuie să vorbesc în limba rusă, care a fost simbolul împilării atît a națiunii moldovenești cît și a celei poloneze: limba moldovenească n-o cunosc, iar pe cea polonă nu o vor putea înțelege moldovenii. În această zi măreață, eu salut călduros nefericitul și în același timp fericitul popor moldovenesc înfrățit, care în sfîrșit poate să se unească cu poporul românesc legat prin sînge. *În numele poporului polonez susțin în întregime unirea Basarabiei cu România,* cum aceasta o doresc moldovenii, locuitorii băștinași ai acestei țări».

Din partea Ligii culturale ruse iese *deputatul A.F. Greculov:* «Chestiunea unirii Basarabiei, astăzi în ordinea urgentă, *sub nici un motiv nu poate fi rezolvită;* ea poate să fie rezolvită numai de către Adunarea Constituantă moldovenească».

Deputatul Țiganco: în numele fracțiunii țărănești, roagă să se întrerupă ședința pentru a discuta chestiunea dacă fracțiunea va putea vota propunerea blocului [moldovenesc]. Președintele suspendă ședința pentru zece minute. După redeschiderea ședinței, *deputatul Bârcă (Teodosie)* dă citire declarației unei părți a fracțiunii țărănești, care s-a separat de acea fracțiune: «Noi mai jos iscăliții deputați moldoveni ne-am hotărît astăzi, în această zi măreață și sfîntă pentru națiunea noastră, *să ne unim cu toți moldovenii din Sfatul Țării pentru înfăptuirea unirii noastre cu frații de sînge din România* (aplauze). Eu cred că din cei ce împărtășesc părerea noastră sunt încă mulți».

...În numele muncitorilor [ruși], *deputatul Crivorucov, declară:* «Avînd în vedere seriozitatea momentului, cînd Sfatul Țării, sub influența unei politici fără răspundere a unei grupări mici, este chemat să săvîrșească un act de o importanță istorică mare și recunoscînd că Sfatul Țării nu este împuternicit pentru aceasta de către poporul Republicei, eu ca reprezentant al clasei muncitorești, țin de datoria mea să arăt că *clasa muncitorească își declină răspunderea pentru actul care se înfăptuește în spatele lui și refuză de a lua parte la votare»*[1].

Președintele, adresîndu-se adunării, întreabă cum să se facă votarea rezoluției blocului și a altor rezoluții. *Dep. Cijevschi,* în numele blocului moldovenesc, cere ca votarea să se facă nominal și deschis. *Dep. Țiganco,* în numele fracțiunii țărănești, cere vot secret...»

[Cele două propuneri sînt supuse la vot: pentru votul deschis se pronunță 82 deputați, 27 contra și 16 se abțin.]

„Președintele [Sfatului Țării]: «Pun rezoluția blocului moldovenesc la vot deschis nominal». Se votează și după aceea președintele și vicepreședintele numără voturile. *Președintele I.C. Inculeț:* «Cu adîncă emoțiune vă aduc la cunoștință rezultatul votării... Pentru rezoluția blocului moldovenesc au votat optzeci și șase (86) deputați, împotriva — trei (3); s-au abținut treizeci și șase (36); absenți treisprezece (13). *Cu majoritate de optzeci și șase (86) voturi împotriva trei (3), rezoluția pentru unirea Basarabiei cu România a blocului moldovenesc este primită* (aplauze furtunoase). *Trăiască unirea cu România mamă!»...»*

[1] Conform statisticii din 1910, în toată Basarabia lucrau 8 600 muncitori (0,15% din totalul populației) — *n.r.*

[Sînt invitați în sală primul ministru român și celelalte persoane oficiale care-l însoțesc].

„Președintele comunică capului guvernului român, d. Marghiloman, rezultatul votului Parlamentului. O nouă explozie de aplauze și strigăte: «Vivat!, Trăiască România!». După propunerea președintelui, secretarul Sfatului Țării, *deputatul Buzdugan,* dă citire declarației primite de către Sfatul Țării, în limba moldovenească, care este ascultată în picioare de toată asistența. La tribună se urcă d. Marghiloman, primul ministru al României, și declară: «*În numele poporului român și al regelui Ferdinand I, iau act de unirea Basarabiei cu România de aici înainte și în veci! Trăiască România Mare!»,* termină el (aplauze furtunoase și strigăte: «Vivat!, Ura!, Trăiască România Mare!, Trăiască unirea în veci!». Din public se aruncă flori deputaților).

Președintele Sfatului Țării I.C. Inculeț pune întrebarea primului ministru d. Marghiloman [dacă] primește guvernul român condițiile unirii, citite de către secretarul Buzdugan, din rezoluția blocului moldovenesc, primite de către Parlament ca declarație a Sfatului Țării? Primul ministru d. Marghiloman se urcă din nou la tribună și declară că *guvernul român primește în întregime atît litera cît și sensul condițiunilor unirii Basarabiei cu România pe bazele arătate în rezoluția blocului moldovenesc, primite ca declarație a Sfatului Țării* (aplauze furtunoase și strigăte: «Ura!, Trăiască unirea!, Trăiască România Mare nouă!». Deputații și publicul ovaționează pe președintele I.C. Inculeț, primul ministru Ciugureanu și ministrul Pelivan. Președintele, la orele 7 și 20 seara, declară închisă ședința Sfatului Țării".

Decret regal pentru promulgarea unirii Basarabiei cu România

A.
Sire,
Sfatul Țării din Basarabia votînd în ședința de la 27 martie (9 aprilie) 1918 unirea Republicei Democratice Moldovenești (Basarabia) cu România, subsemnatul are onoare a ruga respectuos pe Maiestatea Voastră să binevoiască a semna alăturatul proiect de decret pentru promulgarea votului în chestiune și a declarațiunii făcute cu acest prilej de subsemnatul în numele poporului român și al Maiestății Voastre. Sunt cu cel mai profund

(Continuare în p. 23)

CRONICARI AI UNIRII

Fondurile arhivistice, de stat şi particulare, conţin o mare cantitate de material documentar nevalorificat încă de cercetarea istorică. Chiar de la primele sale numere, Magazin istoric **a urmărit cu consecvenţă punerea în circuit public a celor mai importante surse menite a sluji la o mai adîncă cunoaştere a momentelor importante din istoria poporului nostru. Cronologia documentară închinată unirii Basarabiei cu patria, pe care o publicăm în acest număr, am însoţit-o cu un grupaj de extrase din lucrările memorialistice ale unora din principalii fruntaşi politici ai românilor din Basarabia — Pantelimon Halippa, Ion Pelivan, Alexandru Boldur şi Ion Inculeţ — participanţi nemijlociţi la evenimentele din acel timp. Cu excepţia textului datorat lui I. Inculeţ (publicat în 1928, dar foarte important pentru detaliile şi lămuririle pe care le cuprinde), toate celelalte sînt** inedite **şi întregesc în mod fericit documentarul nostru.**

PANTELIMON HALIPPA: „Sus inima, omule şi române!"

„Te-am cunoscut în 1913, cînd erai student la Iaşi; ştiu meritele tale şi rolul important care l-ai jucat în istoria neamului nostru.

Atît cît viaţa poate oferi unui om, ţinînd seama că ea nu permite aproape niciodată o satisfacere completă a idealurilor pe care şi le făureşte omul în tinereţea lui, ţinînd seama apoi că ea este foarte inegală de la om la om, adesea foarte aspră şi nedreaptă cu foarte mulţi; atît cît viaţa, privită sub acest unghi realist, poate oferi unui om, d-ta, dragă prietene, te poţi considera un om fericit, aş putea spune chiar foarte fericit! Şi aceasta pentru mai multe motive.

Mai întîi, Dumnezeu te-a ajutat să supravieţuieşti unei generaţii de eroi cu care d-ta ţi-ai împletit viaţa pe terenul luptelor naţionale mai bine de 60 de ani. Şi în această supravieţuire Dumnezeu te-a ajutat, la anii, multişori, de 85, să-ţi păstrezi toate facultăţile fizice şi spirituale, pentru ca să te poţi bucura de viaţă şi să poţi continua a fi mai departe util neamului nostru!

Mă refer la opera importantă pe care d-ta o înfăptuieşti în momentul de faţă: scrierea de memorii. Am citit şapte voluminoase caiete din memorii şi-aştept cu mare nerăbdare să citesc continuarea lor. Ca istoric, eu îmi dau seama mai bine ca alţii de ce importanţă sunt ele pentru istoricii care se vor ocupa de studierea celor două mari perioade din istoria neamului nostru: *făurirea României Mari* şi *consolidarea ei politică şi spirituală!*

Istoriografia românească duce o mare lipsă în această privinţă. Oameni de seamă, care au jucat roluri atît de importante în trecutul nostru mai îndepărtat sau mai apropiat, n-au scris memorii, ducînd cu ei în mormînt taina atîtor evenimente însemnate, aşa de greu de explicat şi de reconstituit de către istoricii care se ocupă de ele! Gîndiţi-vă că n-au scris memorii, lăsîndu-ne doar discursurile lor, oameni ca Mihail Kogălniceanu, Brătienii, Petre Carp, Neculai Filipescu, Take Ionescu, ardelenii Iuliu Maniu, Alex. Vaida, Cicio Pop, Aurel Vlad, Mihai Popovici, bucovineni ca Iancu Flondor, I. Nistor etc., regăţeni ca dr. N. Lupu, Ion Mihalache, Gr. Iunian, basarabeni ca C. Stere, I. Inculeţ, dr. Ciugureanu, Pantelimon Erhan şi atîţia şi atîţia oameni politici a căror viaţă este aşa de strînsă de istoria politică a poporului nostru! Ei bine, dragă prietene, d-ta şi din acest punct de vedere eşti un om fericit: la 85 de ani ai o minte clară, o memorie bună şi în plus şi voinţa pe care colegii d-tale de luptă n-au avut-o, de-a te sustrage comodităţii vieţii şi ore întregi din zi să stai cu tocul în mînă şi să aşterni pe hîrtie faptele măreţe la care ai participat..."

Pasajele citate mai sus le-am extras dintr-o cuvîntare rostită de I. Hudiţă (1896-1982) la 1 august 1968. Istoric de prestanţă, el însuşi o premieră la *Magazin istoric*, I. Hudiţă s-a remarcat ca un bun cunoscător al relaţiilor româno-franceze şi al epocii lui Cuza Vodă. Pe lîngă lucrările publicate, a fost un distins cadru didactic al universităţilor din Iaşi şi Bucureşti şi o prezenţă activă în viaţa politică interbelică, deţinînd importante funcţii în cadrul conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc. Discursul din care am desprins pasajele citate ar fi putut prefaţa

memoriile lui Pantelimon Halippa. Dar cum de curînd (München, 1988) acestea au văzut lumina tiparului, ne-am oprit asupra unui alt text, *inedit*. Un document a cărui valoare istorică este dublată de una umană ale cărei ample rezonanțe se prelungesc în ciuda timpului scurs. Documentul este intitulat *Cuvîntul meu la magnetofonul Academiei în ziua de 6 martie 1973* și ne prilejuiește posibilitatea de a constata că, în ciuda vremurilor vitrege, au existat și momente cînd Academia a dovedit receptivitate și interes pentru asemenea inițiative. Cele două documente ne-au fost puse la dispoziție de către Teodora Ana Hudiță, căreia îi aducem calde mulțumiri.

Mihai Sorin RĂDULESCU

M-am născut în 1883, la 1 august, deci peste 5 luni împlinesc 90 de ani și îmi pare bine că mai sînt chemat la manifestațiuni de viață obștească.

M-am născut în satul Cubolta, din județul Soroca. Satul este așezat pe ambele maluri ale rîușorului Cubolta, un afluent al Răutului, care se varsă în Nistru. Satul este pomenit cu seliștea lui de prin veacul XVIII...

Tatăl meu, Nicolae Halippa, a fost dascăl la biserica din sat. Învățase carte și psaltichia în mănăstirea Frumoasa din județul Orheiului. Mama, Paraschiva Halippa, era fiica popii din Vozdu, județul Soroca; nu știa carte. Învățase din copilărie numai Crezul și cele cîteva rugăciuni pentru dimineață și seară, pe care le rostea în fața icoanelor și pe care le-am învățat și noi, copiii, în limba moldovenească de la mama...

Învățătura la școală nu mi-a plăcut pentru că învățătorul Iurcișin și preotul Xenofont Nicolaev ne învățau numai în limba rusească și noi copiii nu înțelegeam nimica. Memorizam cuvinte în rusește și rugăciuni în slavonește și eram mereu pedepsiți cu urecheli, cu bătăi la palme cu linia și cu îngenunchieri... Limba rusească am deprins-o mai bine în școala spirituală din Edineț, județul Hotinului, unde am învățat 5 ani, după care am intrat în Seminarul teologic din Chișinău... Eu, popă nu m-am făcut, deși am terminat seminarul cu note foarte bune. În anii petrecuți la Chișinău am avut contact cu tineretul intelectual, care se pregătea pentru alte slujbe și eu m-am ispitit să ies din tagma bisericească, deși ai mei și oamenii din Cubolta mereu mă îndemnau să sfîrșesc mai degrabă seminarul și să vin popă în sat, ca să le slujesc în limba moldovenească, pentru că parohul bisericii, Xenofont Nicolaev, nu-i mulțumea cu rusească sau cu slavoneasca lui...

M-am înscris la Facultatea de științe naturale de la Dorpat, în Estonia. Dar studiile mele de la Dorpat au fost întrerupte de prima revoluție rusească din anul 1905. Eu am luat parte la mișcările studențești și după excluderea din Universitate m-am întors la Chișinău, unde în anii 1906 și 1907 am avut norocul să particip la prima gazetă moldovenească de la noi, *Basarabia*, pe care au întemeiat-o intelectualii moldoveni, în frunte cu Emanuil Gavriliță și la apariția căreia ne-a ajutat basarabeanul nostru, Constantin Stere, care a venit de la Iași. Secretar de redacție a fost întîi Ion Pelivan, unul din inițiatorii mișcării studențești de la Dorpat, unde el înființase și o bibliotecă secretă, cu cărți de istorie și de literatură din România. Ca student, am citit multe cărți din această bibliotecă și-mi aduc aminte cu plăcere de acest lucru. Al doilea secretar de redacție la gazeta *Basarabia* a fost poetul Sergiu Cujbă, fiul doctorului Victor Crăsescu, cunoscut în literatura română sub numele de Ștefan Basarabeanu, care emigrase din Basarabia în România.

Sergiu Cujbă ne-a fost trimis de C. Stere, ca să ne deprindă mai temeinic cu limba românească literară, dar secretariatul său a fost de scurtă durată, pentru că poliția rusească l-a dibuit și l-a expulzat din Basarabia. În locul lui S. Cujbă am ajuns secretar eu, căci ceilalți colaboratori ai gazetei erau ocupați în alte părți cu slujbele lor. Directorul responsabil al gazetei, Emanuil Gavriliță, era ocupat cu avocatura, Ion Pelivan cu magistratura, Nicolae Popovschi (Visterniceanu) cu profesoratul, Ion Inculeț plecase la Petersburg ca student la fizico-matematice, Iulian Friptu era ocupat cu preoția, Vasile Oatu și Gheorghe Codreanu erau învățători, Alexie Mateevici, Gheorghe Stîrcea și Toader Inculeț erau seminariști și ocupați cu învățătura, iar Mihail Vîntu a plecat la Iași și s-a înscris la chimie în toamna anului 1906.

Gazeta *Basarabia* a jucat un rol mare în trezirea conștiinței naționale a basarabenilor, dar totodată ea a învrăjbit și mai tare administrația țaristă împotriva mișcării noastre. Ca să ne combată, administrația a început să ne facă greutăți la expedierea gazetei, să ne-o confiște la poștă, să-i fugărească pe băietanii, vînzători ai gazetei pe stradă. Și ca să nu fim singura tipăritură moldovenească, adversarii noștri, cîțiva boieri, au început să scoată în 1907 ziarul *Moldovanul*, ca tipăritură favorabilă guvernului și administrației, angajîndu-l la redactarea gazetei pe Gheorghe Madan, emigrant basarabean, care ajunsese artist la Teatrul Național din București. Polemica între cele două gazete a mers pînă acolo, că *Basarabia* l-a obrăzat pe Gheorghe Madan, publicînd și marșul național al lui Andrei Mureșanu *Deșteaptă-te, române!* Pentru acest lucru gazeta noastră a fost oprită să mai apară. Eu, în prealabil, mai fusesem arestat la Moscova, pentru că participasem la un congres țărănesc din întreaga Rusie, care congres încercase să se ție fără aprobarea guvernului...

În situația creată, eu am stăruit și am obținut pașaport și am plecat în străinătate. Dar m-am oprit la studii uni-

versitare la Iași, unde plecase și prietenul meu Mihail Vîntu... La Iași eu m-am înscris la Facultatea de litere, zicîndu-mi că voi avea nevoie de istorie, de literatură și de cultură generală românească, atunci cînd mă voi întoarce în Basarabia. Am avut profesori mari ca Alexandru Xenopol la istoria românilor, Alexandru Philippide la limba română, Ilie Bărbulescu la limbile slave, Garabet Ibrăileanu la literatură, Ion Petrovici la filosofie, Ion Simionescu la geografie, Petre Rîșcanu la istoria veche și Ion Ursu la istoria nouă. Conducător sufletesc în studenția mea a fost Constantin Stere, care m-a introdus și la *Viața românească*, unde colaboram cu scrisori din Basarabia, pe care le semnam P. Culboteanu...

Am stat la Iași din 1908 pînă în 1912, dar am ținut să cunosc și alte centre românești. În Capitală am ținut să-l văd pe vechiul socialist revoluționar basarabean Zamfir Arbore. Despre activitatea sa revoluționară și scriitoricească știam de pe cînd eram la Dorpat, căci el ne trimitea cărți socialiste din străinătate și literatură românească... Dintre ardeleni am cunoscut pe vremea aceea pe Gheorghe Coșbuc și pe Octavian Goga, dintre bucovineni pe Iancu Flondor și Ion Nistor, iar dintre regățeni am cunoscut zeci și sute de tineri intelectuali și studenți...

După terminarea studiilor la Iași, eu m-am întors la Chișinău și din 1913 am început să scot revista *Cuvînt moldovenesc* și în 1914 și gazeta cu acest nume. Pe directorul responsabil al acestor publicațiuni, Nicolae Alexandri, eu mi-l cîștigasem încă de pe vremea colaborării la *Basarabia* și îl convinsesem să vie la Iași, ca să se iscusească în literatura și cultura românească. Și vechea capitală a Moldovei a putut să vadă ceva neobișnuit, cum un bătrîn frumos, cu barbă albă, umbla la cursuri și la conferințe alături de un tînăr cu barbă neagră, care eram eu... N. Alexandri a fost un admirabil administrator al publicațiilor *Cuvîntului moldovenesc* și mulțumită lui am avut și sprijinul material al marelui filantrop basarabean Vasile Stroescu, care încercase să facă școli moldovenești în Basarabia, dar administrația provinciei s-a opus din pricina politicii de rusificare a statului țarist. În situația creată de această politică, Vasile Stroescu și-a cheltuit milioanele lui cu întreținerea școlilor și bisericilor [românești] din Ardeal, iar noi am avut de la el un ajutor modest, dar sigur, pentru revista și gazeta *Cuvînt moldovenesc*.

Programul revistei *Cuvînt moldovenesc* era să obișnuiască pe moldovenii basarabeni cu limba literară românească și totodată să-i inițieze în problemele culturale, economice și sociale, la o gîndire cît mai umană și mai progresistă. Revista a tipărit fragmente din opera lui Alexandru Donici, din Alecu Russo, din Vasile Alecsandri, din B.P. Hasdeu, Mihai Eminescu și alți scriitori din România. A tipărit studii și articole din istoria neamului, creînd un curent de conștiință românească în Basarabia și peste Nistru, printre moldovenii noștri... Ambele publicații se trăgeau în mii de exemplare și cînd s-a început revoluția, în martie 1917, redacția *Cuvîntului moldovenesc* a ajuns loc de întîlnire pentru sutele de moldoveni și mai ales de organizare a diferitelor asociații, comitete și comisii...

Pe lîngă N. Alexandri, la înfăptuirea programului *Cuvîntul moldovenesc* a jucat un frumos rol Simion Murafa, din Cotiugenii Mari, județul Soroca, avocat, cîntăreț și apoi ofițer pe frontul român, care ținea legătura între noi și România, intrată în război în 1916...

Am căutat să-mi fac datoria. Pornisem bine de la începutul revoluției și participasem cu scrisul și cu vorba spusă la congresele preoților, învățătorilor, cooperatorilor, țăranilor, militarilor, la toate ședințele comitetelor de organizare a acestor congrese și a Partidului [Național] Moldovenesc. Reprezentam doleanțele moldovenilor la adunările județene, orășenești și ale provinciei întregi, adunări pe care le convocau organele de autoadministrație locală. Luam contact cu toate partidele politice socialiste și progresiste. Congresul provincial al Sfaturilor populare m-a ales și deputat și m-a trimis la Petrograd la primul congres general al Sfaturilor. Participasem la manifestații ale moldovenilor la Chișinău, Odessa, Tiraspol; am ținut contact și cu mișcarea ucrainenilor și mă duceam la Petrograd încărcat cu mandate precise pentru organizarea generală a statului, învățămîntului în limba maternă, pentru îndrumarea Sfaturilor populare ale județelor, orașelor, satelor, potrivit cu interesele provinciei întregi și mai ales pentru reforma agrară și toate celelalte preocupări politice și economice.

In capitala Rusiei am luat contact cu guvernul Kerenski și i-am pus între altele problema pregătirilor necesare pentru naționalizarea învățămîntului, pentru ca anul școlar 1917-1918 să-l facem în limba elevilor, nu în limba rusească, ca sub țar. Se cerea să ne pregătim manuale și cadre didactice; dar lucrul acesta nu putea fi realizat în două-trei luni. Am cerut deci aprobarea guvernului să colaborăm cu România pe frontul cultural, cum colaboram pe cel militar. Kerenski s-a opus, spunînd că această chestiune se va putea soluționa numai în Constituanta Rusiei. Am încercat să-l lămuresc că noi moldovenii nu putem aștepta ca Adunarea Constituantă [rusă] să ne dea școală moldovenească. Această școală trebuie să se facă deîndată, în 1917, cu puterile locale ale Moldovei noastre; iar dacă Petrogradul se opune, noi vom adînci revoluția, cum ne dictează conștiința națională și interesul politic. Și dacă n-am găsit o înțelegere din partea guvernului, am luat contact cu Troțki și Lenin și ei au dat

formula: procedați cum vă dictează conștiința națională și interesul politic, dar hotărîrea să fie luată prin Sfatul Țării.

Noi așa am și procedat și prin congresul țărănesc și militar ne-am organizat Sfatul Țării, în care au intrat reprezentanți de la toate organizațiile politice, administrative, economice și culturale, după principiul național, proporțional cu numărul, după statistica populației Basarabiei. Toată lumea socialistă și progresistă a primit acest principiu, afară de moșieri. Și Sfatul Țării s-a deschis la 21 noiembrie 1917. Ca președinte a fost ales Ion Inculeț, eu ca vicepreședinte, iar Ion Buzdugan ca prim secretar. La 2 decembrie 1917 Sfatul Țării a proclamat Basarabia ca republică autonomă moldovenească. La 24 ianuarie 1918 s-a proclamat independența republicii. Aceste hotărîri, precum și chemarea armatei române pentru apărarea Basarabiei de anarhie, s-au luat cu unanimitate de voturi, iar actul unirii de la *27 martie 1918* cu 86 voturi pentru și contra 3. Reforma agrară pregătită în timpul verii de Comisia agrară s-a votat la 27 noiembrie 1918...

La adunările [naționale] de la Cernăuți și Alba Iulia eu am participat ca delegat al Basarabiei și asta a fost cea mai mare bucurie din viața mea, căci am văzut cu ochii mei împlinirea visului poporului român de-a fi unit într-o Românie întregită, liberă și independentă. Din păcate, această bucurie n-a durat decît 22 de ani, pînă la 26 iunie 1940, cînd Stalin în înțelegere cu Hitler ne-a smuls Basarabia și Bucovina din marginea răsăriteană a țării noastre. Eu personal sînt un învins de-atunci și pînă acuma, dar trăiesc cu nădejdea că geniul neamului românesc va învinge odată și odată soarta nedreaptă pe care a avut-o sub domnia sclaviei, a iobăgiei și a libertății rău înțelese în trecutul omenirii prostite de ignoranță...

Este suficient că eu am fost arestat și în 1950 și după o detenție de 2 ani la Sighet am fost predat Uniunii Sovietice, iar acolo un tribunal militar, care nu vorbea nici românește nici rusește, ci într-o limbă zice-se ucraineană, m-a condamnat la muncă silnică pe 25 de ani și am fost dus în Siberia. Asta s-a întîmplat pe vremea autocrației lui Stalin. Norocul meu a fost că Stalin a murit și eu am fost readus în țară după 3 ani de muncă grea... Din fiecare lagăr am făcut un memoriu adresat ambasadei noastre de la Moscova, cerînd să mă lămurească de cînd Siberia a devenit o colonie a României, ca eu să fiu deținut în Siberia și nu la noi în țară.

Adus în țară, am mai stat la închisoarea de la Gherla 2 ani și ceva, dar n-am murit, cum s-a întîmplat cu alți miniștri, printre care și Ion Pelivan, marele român basarabean care a făcut pentru românism trei pușcării sub țarul Nicolae II și un exil la Polul Nordic, unde putea să înghețe, dar n-a înghețat, căci era un om și un român. Și românul nu piere!

Aceste spuse, oare n-am eu dreptul să-mi spun și mie: sus inima, omule și române!?

ION PELIVAN:

„Singura mea țintă — unirea cu Romania"

În seara de 20 noiembrie [1917], în consfătuirea ce-a avut la blocul moldovenesc, am fost indicat ca președinte al Sfatului Țării, avînd cele mai multe voturi. Cînd m-am întors acasă, am petrecut toată noaptea gîndind dacă fac bine să primesc, crezînd că a doua zi, la alegere, voi avea contra mea elementul străin din Sfatul Țării, care forma minoritatea și care nu mi-ar fi dat votul, căci mă știau de mult ca un naționalist înfocat. Am hotărît să renunț și, la ziuă, am sfătuit pe toți prietenii mei, care formau blocul moldovenesc, adică marea majoritate a Sfatului Țării, să renunțe a-mi da mie votul, găsind că nu este bine în actualele momente să nu fie unanimitate de voturi în alegerea președintelui; i-am sfătuit să dăm cu toții votul lui Ion Inculeț, care se bucură de încrederea și simpatia elementului străin [minorității] din Sfatul Țării. La 21 noiembrie s-a deschis oficial Sfatul Țării de către cel mai bătrîn deputat, Niculae Alexandri, care a propus alegerea președintelui. A fost ales cu unanimitate de voturi Ion Inculeț...

La 21 noiembrie [1917] a fost ridicat steagul românesc peste clădirea Sfatului Țării. S-a făcut paradă; oștirea moldovenească a fost primită de către comisarul militar al Basarabiei, maiorul Cijevschi. La aceasta a luat parte și un escadron de cavalerie ucraineană, care a venit să salute deschiderea Sfatului Țării.

La 2 decembrie, Sfatul Țării proclamă *Republica Moldovenească Federativă*, care se sărbătorește însă oficial la 6 decembrie, cînd s-a citit declarația guvernului nou ales. Tot în ziua de 2 decembrie fusese ales și guvernul Republicii Moldovene, numit *Consiliul de directori generali*, format din următorii: Erhan — președinte și director la agricultură, V. Cristi — la interne, I. Pelivan — la externe, T. Ioncu — la finanțe, N. Codreanu — lucrări publice, Savenco — la justiție, Grunberg — la industrie și comerț, Cojocaru — la război. Am primit să intru în această formație de directori,

vrînd să fiu tot timpul în curent cu tendinţele lor şi ca să pot lupta pentru singura mea ţintă — unirea cu România.

Prin retragerea armatei ruse de pe frontul românesc, această armată demoralizată, dezorganizată prezenta o mare primejdie pentru viaţa şi avutul populaţiei basarabene. Consiliul de directori generali, ca primă grijă, a pus să se organizeze o forţă militară care să se opună acestor bande soldăţeşti. Fiindcă aveam prea puţină nădejde în puterea noastră militară, s-a hotărît să recurgem la ajutorul militar ucrainean sau anglo-francez, sîrbesc sau cehoslovac. Despre [pentru] a cere ajutorul armatei române erau contra Erhan şi străinii [minoritarii] ce formau Consiliul de directori. Pentru îndeplinirea acestui scop a fost delegat Savenco la Odessa şi Kiev, iar Cristi şi cu mine la Iaşi. Savenco trebuia să intervină pe lîngă guvernul Republicii ucrainene, iar eu cu Cristi pe lîngă comandamentul trupelor franceze, generalul Berthelot şi reprezentanţii ţărilor aliate. Ucraina, fiind ea singură în mare încurcătură şi neavînd armată proprie suficientă pentru păstrarea ordinei în ţară, apoi fiind şi ea la începutul organizării militare [proprii], guvernul Republicii ucrainene i-a spus limpede lui Savenco că nu poate da nici un soldat pentru Republica Moldovenească.

Cristi şi cu mine am stat o săptămînă la Iaşi, de la 8 la 17 decembrie 1917. Ne-am prezentat generalului Berthelot, lui Saint-Aulaire, lui Marinovici — ministrul Serbiei, lui Sir Barclay — ministrul Angliei, lui Fasciotti — ministrul Italiei. Aceşti reprezentanţi ai ţărilor aliate ne-au spus că totul depinde de generalul Berthelot. Adăugau multe cuvinte de simpatie şi interes pentru noi basarabenii; generalul Berthelot ne-a spus că divizia sîrbă a plecat prin Arhanghelsk în Franţa, ca să treacă la Salonic. Iar unităţile sîrbe ce se mai află la Odessa au fost dezarmate de către bolşevici. În ce priveşte armata cehoslovacă, care se află la Kiev, trebuie să ne adresăm profesorului Masaryk, care se află tot la Kiev. Din toate reieşea că nu ni se dă nici o armată a Aliaţilor, după cum fusesem trimişi să cerem.

La Iaşi am fost şi la guvernul român, la dl. prim-ministru Brătianu, căruia i-am explicat ce speram şi că nu am nici o nemulţumire după cum merg lucrurile. Am rugat pe dl. Titulescu, pe atunci ministru de finanţe, să-mi trimită o persoană de încredere pe lîngă mine, care poate face legătura secretă între mine şi guvernul român... Mi s-a trimis dl. Iancovici, tînăr priceput, energic, căruia nu-i pot aduce decît cuvinte de laudă de felul cum şi-a înţeles misiunea. M-am întors cu Cristi la Chişinău... *(Amintiri*, Biblioteca Academiei Române, Fond manuscrise, arhiva I. Pelivan).

ALEXANDRU V. BOLDUR:

„Unirea s-a făcut de Sfatul Ţării"

Problema unirii cu România se punea la ordinea zilei cu toată insistenţa. Ţăranii, membri ai Zemstvei judeţene din Bălţi, s-au adresat la 2 martie 1918 Adunării Zemstvei din acel judeţ cu rugămintea de a cere unirea Basarabiei cu România. Ei arată că „după ce Dumnezeu ne-a izbăvit de tirania rusească şi eram să ne prăpădim de focul anarhiei bolşevice, România ne-a dat ajutor frăţesc". Totodată se exprimă „nădejdea că România ne va chezăşlui frăţia deplină şi drepturile cîştigate de norod prin revoluţia din 1917".

Adunarea Zemstvei ţinutale din Bălţi, născută din alegerile regionale ce au avut loc în decembrie 1917, în unire cu adunarea generală a tuturor marilor proprietari, a discutat la 3 martie şi a votat în unanimitate o moţiune care se referea întîi la dreptul naţionalităţilor de a dispune de soarta lor, [drept] proclamat de revoluţia rusă, apoi la faptul că Basarabia a fost totdeauna un trup cu Moldova de pe dreapta Prutului şi soarta ei a fost de-a pururi legată de aceea a Principatelor dunărene, cu care a gustat aceleaşi suferinţe şi aceleaşi bucurii şi în sfîrşit la faptul că Basarabia a fost smulsă fără consimţămîntul ei de la trunchiul ei etnic al naturii sale de origine.

După motivare citim în moţiune: „Proclamăm în mod solemn în faţa lui Dumnezeu şi a lumii întregi că cerem unirea Basarabiei cu Regatul României sub al cărui regim constituţional şi sub ocrotirea legilor ei de monarhie democratică vedem siguranţa existenţei noastre naţionale şi a propăşirii economiei şi culturii"...

La 13 martie 1918, o moţiune asemănătoare a fost semnată de Adunarea Zemstvei de la judeţul Soroca, împreună cu micii şi marii proprietari ai districtului, cu membrii comunei Soroca, cu membrii clerului, cu membrii învăţămîntului şi cu toţi cetăţenii care au fost prezenţi. Această moţiune este identică cu aceea din Bălţi, cu acea deosebire că e ceva mai radicală: în loc de *„cerem* unirea Basarabiei cu Regatul României", citim: *„declarăm* unirea Basarabiei cu Regatul României".

În afară de aceasta, numărul votanţilor este mai mare.

Au semnat moțiunea 165 de persoane; din ele 12 țărani neștiutori de carte au fost semnați de cei prezenți. E de remarcat faptul că zemstvele din acest timp nu mai erau cele vechi cenzitare, ci născute din alegerile regionale ce au avut loc în decembrie 1917, deci conform cu legile guvernelor revoluționare ruse.

Ambele aceste moțiuni porneau de la ideea că Sfatul Țării, ca organ suprem al Basarabiei, trebuie să întreprindă o acțiune generală cu cererea unirii.

Unirea cu România au cerut-o și proprietarii mari ai Basarabiei, organizați în Uniunea marilor proprietari de Pantelimon Sinadino, însă pornind de la premisa că tot ce s-a produs în Basarabia după declanșarea revoluției este ilegal și anarhic. În memoriul prezentat la Iași, proprietarii mari vorbesc de [un] „pretins" guvern al Basarabiei și [un] „pretins" Sfat al Țării. Ba, și mai mult, se spune că *„o bandă de reprezentanți ai diferitelor organizațiuni revoluționare,* sub conducerea lui Erhan și Inculeț, s-au constituit în așa-numitul Sfat al Țării, care dă legi și dispoziții în duhul decretelor lui Lenin și Trotki, prin care se stipulează trecerea moșiilor, fără nici o despăgubire bănească, la țărani".

Aici a fost punctul vulnerabil al proprietarilor protestatari: nu erau dispuși să piardă pămîntul în folosul țăranilor.

Memoriul a fost prezentat regelui Ferdinand I, la Iași, la 6 martie 1918, în frunte cu P. Sinadino.

Iată deci că Sfatul Țării a ajuns să fie sub focul adversarilor din două părți: cei din extrema stîngă îl învinuiau de a fi burghez și contrarevoluționar, iar cei din dreapta de maximalism și bolșevism.

Totuși unirea s-a făcut de Sfatul Țării... *(Însemnări memorialistice,* Biblioteca Academiei Române, Arhiva istorică, *Documente Seria C, Memorii (1917-1920),* partea I, pp. 47-49).

ION C. INCULEȚ:

„În căutarea răspunsului cuvenit"

Era în ziua de 23 martie 1918. La ora 11, am fost invitați la Consiliul de Miniștri în Iași. Prezida Marghiloman. De față toți miniștrii: Arion, generalul Hîrjeu, Ghica-Comănești, Mitilineu, Garoflid, Meisner, Săulescu; din partea Republicii Moldovenești — Ciugureanu, Halippa și eu.

Imediat, pe neașteptate pentru noi, Marghiloman pune chestiunea unirii Basarabiei. Așteaptă răspunsul nostru.

Halippa, luînd cuvîntul primul, se declară imediat pentru unire. Ciugureanu face același lucru, însă adaugă că „va fi interesantă atitudinea d-lui Inculeț, care are multă trecere la deputații Sfatului Țării".

Marghiloman se îndreaptă spre mine, spunînd că și după informațiile lui eu mă bucur de simpatii printre deputați și este sigur că eu nu voi avea altă atitudine decît colegii mei.

Cu toată inima eram pentru unire. Cu vreo trei săptămîni înainte propusesem, împreună cu Ciugureanu, unirea, generalului Averescu, care însă de teamă să nu piardă Dobrogea în tratativele de la Buftea, ne sfătuise să rămînem mai departe ca republică independentă, ca nu cumva nemții să socotească Basarabia unită ca o „compensație" pentru Dobrogea ce o reclamau bulgarii.

Situația însă se schimbase. Și în clipele acelea de tăcere s-au formulat în capul meu două rezerve: 1) Ce va fi cînd vor birui Aliații (noi credeam în biruința lor), cu unirea noastră făcută sub nemți, cu un guvern germanofil și 2) ce va fi cu reformele noastre democratice, introduse deja, cum erau votul universal și reforma agrară, dacă noi vom face unirea cu un guvern arhi-conservator, cum era considerat la noi guvernul Marghiloman? Pentru a răspunde am cerut răgaz.

Deziluzie la cei prezenți.

Trebuia să-mi lămuresc rezervele mele. Prima — cine putea să mi-o lămurească decît miniștrii aliați aflători în Iași?

I-am luat pe rînd, înarmat cu toate documentele necesare și hărțile respective.

Am început cu ministrul Italiei, Fasciotti. I-am expus situația din Basarabia și l-am întrebat cum vor privi ei unirea noastră proiectată.

Dintru început m-a luat cu glume: „Se vede că eu sînt încă om tînăr", „probabil că eu am avut grijă să-mi transport toată familia în România"... Pe urmă, schimbînd tonul cu totul în serios: „Cum credeți, mon jeune homme, că cu Rusia s-a isprăvit?" Și ce va fi cu noi, cu ăștia cari vrem să-i rupem Basarabia? Și pe urmă ei, Aliații, au prea mari interese în Rusia ca să se gîndească să ajute la dezmembrarea ei.

Am plecat de la dl. Fasciotti, puteți să vă închipuiți în ce stare.

Sir Barklay, ministrul Angliei, un moșneag înalt, cu sprîncene și mustață stufoase, cu ochelari ba pe nas, ba ridicați pe frunte, m-a primit amabil, m-a ascultat, mi se părea, cu atenție. Însă după vreun sfert de oră de ascultare mă întrerupe deodată:

— Dar, propriu zis, unde-i Basarabia asta?

Am început explicațiile din

nou, pe hartă.

Îmi răspunde: „O, Great Britain este un imperiu enorm. Basarabia e un nimic în comparație". Dacă ne convine, n-avem decît să facem unirea. Marea Britanie va aproba-o.

Am plecat de la englez cu sufletul înălțat, îndreptîndu-mă către ministrul Americii, Vopicka.

Vioi, vesel, cu ochii lui șireți și veșnic surîzători, m-a asigurat că America ne va sprijini unirea în toate împrejurările. America sprijină eliberarea popoarelor. Ne va sprijini și pe noi.

Am exprimat adînci mulțumiri d-lui Vopicka. Îmi ușura sufletul, întărindu-mă în dorința mea ca rezerva mea primă să fie spulberată.

Ultimul l-am văzut pe scumpul nostru prieten Saint-Aulaire.

Obosit, cu gîndurile zbuciumate ascunse după ochii adînci. Era spre înserate. M-a interogat mult despre Rusia. I-am spus credința mea că Aliații ar face mai bine să sprijine formarea statelor mici pe corpul Rusiei, ca Ucraina, Georgia, Polonia etc. — state care vor fi devotate Franței... Pe fosta Rusie, cu toate interesele Aliaților și ale Franței îndeosebi, e greu s-o reintegrezi, și încă nu știi ce orientare va avea... M-a ascultat cu multă atenție. Am revenit la chestiunea Basarabiei. Și aici mi-a vorbit cu atîta dragoste despre România și drepturile ei, că am rămas adînc emoționat. S-a emoționat și el, evocînd Franța, patria lui, care bate în unison cu aceeași inimă ca și România. Da, poporul român se va uni și va trăi. Și de aceea în ce privește poporul român din Basarabia: „Faites l'union le plus tot possible". Emoționați amîndoi în amurgul zilei, la o masă de scîn-duri, goală, cu diferite tăieturi și inscripții, făcute de cine știe ce soldați, ne-am ridicat și ne-am îmbrățișat.

Nu mai aveam nici o rezervă în privința unirii din punct de vedere al Aliaților.

Tîrziu, seara, l-am vizitat pe Ionel Brătianu. I-am povestit toate. M-a aprobat pentru investigațiile făcute. Ne-a sfătuit să mergem cu curaj înainte.

Îmi mai rămînea a doua rezervă — reformele noastre înfăptuite în Basarabia. M-am hotărît să cer unire condiționată, adică reforma agrară și votul universal să fie respectate în Basarabia.

Primul-ministru, Marghiloman, căruia i-am comunicat și lui despre vizitele făcute la miniștrii aliați, a primit condițiunile.

Și, la 27 martie, Sfatul Țării a votat unirea Basarabiei cu patria mamă... *(Universul*, 30 aprilie 1928). ■

BASARABIA — ZIUA ÎNTÎI A MARII UNIRI

(Urmare din p. 16)

respect, Sire, al Maiestății Voastre, prea supus și prea plecat servitor, președinte al Consiliului de Miniștri, A. Marghiloman. 9 aprilie, 1918. Nr. 68

B.

Ferdinand I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României, la toți de față și viitori, sănătate:

Sfatul Țării din Basarabia, în ședința lui de la 27 martie (9 aprilie) 1918 votînd, prin 86 voturi pentru, contra 3, fiind și 36 abțineri, următoarea rezoluțiune: „În numele poporului basarabean, Sfatul Țării declară: Republica Democratică Moldovenească (Basarabia) în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o suta și mai bine de ani din trupul vechei Moldove, în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa România"

Și președintul Consiliului Nostru de Miniștri declarînd că: „În numele poporului român și al Regelui lui M.S. Ferdinand I al României ia act de acest vot quasi unanim și declara la rîndul lui Basarabia unită cu România de veci una și indivizibilă".

Promulgam acest vot și această declarație și ordonăm să fie investit cu sigiliul statului și publicat în Monitorul Oficial.

Dat în Iași la 9 aprilie 1918.

Ferdinand I

Nr. 842

Președintele Consiliului de Miniștri, A. Marghiloman

Ministru de justiție, D. Dobrescu.

C.

Ferdinand I,

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională, Rege al României, la toți de față și viitori, sănătate:

Asupra raportului președintelui Consiliului Nostru de Miniștri și ministru secretar de stat la Departamentul de interne nr. 70/918.

Am decretat și decretăm:

Art. I — Se înființează un consiliu de directori pentru administrarea provizorie provinciala a Basarabiei.

Art. II — Sunt numiți membri ai acestui consiliu:

Doctor P. Cazacu ca prezident;

D-nii Ion Costin, N.N. Codreanu, Ștefan Ciobanu, Vlad Chiorescu, Gheorghe Grosu, Emanoil Catelie, Isac Gherman și Arcadie Osmolovschi, ca membri.

Art. III — Jurămîntul prezidentului se va depune înaintea ministrului nostru de interne, iar prezidentul este împuternicit să primească jurămîntul celorlalți membri.

Art. IV — Un regulament ulterior va determina repartiția lucrărilor, după ramurile de activitate administrativă corespunzătoare cu ministerele țării.

Art. V — Președintele Consiliului Nostru de Miniștri și secretar de stat la Departamentul de interne este însărcinat cu executarea acestui decret.

Dat la Iași, la 9 aprilie 1918.

FERDINAND I

Președintele Consiliului de Miniștri și ministru de interne, A. Marghiloman. ■

Cronologie documentară de Marian ȘTEFAN

Kornei F. Şaţillo (U.R.S.S.):

Pentru prima oară după 1917 istoricii se simt descătuşaţi

În timpul unei recente călătorii de documentare efectuate la Moscova, la redacţia revistei Voprosî istorii, **am purtat o discuţie cu redactorul ei şef, Kornei Feodorovici Şaţillo, care a avut amabilitatea să acorde, pentru cititorii** Magazinului istoric, **interviul ce urmează.**

— Care ar fi explicaţia faptului că, în ultimii ani, în ţara dv., istoria cunoaşte o spectaculoasă revenire în prim planul atenţiei cititorilor?

— Într-adevăr, în anii perestroikăi, interesul societăţii noastre faţă de istorie a crescut foarte mult. Din două motive: în primul rînd, pentru că acum s-a ivit posibilitatea de a pune în lumină acele „pete albe", problemele care nici nu puteau fi amintite pînă nu demult (pierderile demografice în războiul civil, în colectivizare, în Marele război pentru apărarea patriei, însăşi desfăşurarea colectivizării, metodele prin care s-a introdus ea, rezultatele ei, bilanţurile îndeplinirii planurilor cincinale în anii '30-'70, politica externă a U.R.S.S. în 1939-1941 şi în anii „războiului rece", relaţiile naţionale reciproce — cele reale, nu cele înfrumuseţate — din interiorul ţărilor şi în cadrul „lagărului socialist" ş.a.m.d.). În al doilea rînd, acest interes se explică şi prin faptul că oamenii vor să cunoască nu numai rezultatele palpabile ale unei vieţi trecute, dar şi rădăcinile lor adînci, legătura dintre ziua de azi, cea de ieri şi cea de mîine. De exemplu, pe oameni nu-i interesează pur şi simplu critica cultului personalităţii lui Stalin şi consecinţele clare, vizibile ale acestuia sau numai desfăşurarea Marelui război pentru apărarea patriei, ori ampla descriere a unor evenimente negative din timpul domniei lui Brejnev. Oamenii aşteaptă să afle cum au fost posibile toate acestea? Ar fi putut fi şi altfel, cu mai puţine suferinţe şi pierderi umane? Ei vor să obţină de la istorici răspunsurile la aceste întrebări şi la multe altele, or, din păcate, aceştia nu întotdeauna le pot oferi.

De ce? În primul rînd pentru că istoria, prin caracterul ei, este o ştiinţă destul de conservatoare. Dacă istoricul este un cercetător, un om de ştiinţă adevărat, şi nu un publicist prost, el nu poate azi să scrie una şi mîine alta. Înainte să pună mîna pe condei, trebuie să cunoască bine problematica şi să filtreze, „să treacă prin mintea lui" materialul, documentele de arhivă. Abia după ce a găsit sensul, a pătruns tîlcul celor cercetate şi studiate (or asta, evident, cere timp), istoricul are dreptul să se aşeze la masă şi să facă cunoscute lumii gîndurile, îndoielile, convingerile sale.

O altă cauză obiectivă care îngreunează apariţia unor lucrări de cercetare istorică adevărate: multe arhive departamentale sînt practic închise pînă în ziua de azi. La Sovietul Suprem al U.R.S.S. se află două proiecte alternative de lege privind trecerea, după un termen fix, a tuturor arhivelor departamentale în folosinţă generală. Deocamdată, din păcate, acestea sînt numai proiecte de lege. Nu putem decît să facem presupuneri cînd anume unul dintre ele va deveni lege şi sub ce formă.

Acestor cauze li se adaugă o alta, subiectivă. Asupra fiecăruia dintre noi apasă o gîndire tradiţională, o oarecare prudenţă faţă de noul mod de gîndire, faţă de problemele ştiinţifice nou apărute. Nu toţi dispun de curajul necesar pentru a supune unei analize propriile reprezentări anterioare, sedimentate de mulţi-mulţi ani, pentru a recunoaşte caracterul greşit al unora dintre ele. Dar eu sînt prin natura mea optimist, iar în ceea ce priveşte istoriografia sovietică contemporană chiar un optimist la pătrat. Niciodată ştiinţa istoriografică sovietică nu s-a aflat în asemenea condiţii favorabile creării unor lucrări autentic ştiinţifice, serioase, fundamentale. Pentru prima oară după 1917 istoricilor li s-au scos cătuşele, fiind puşi în faţa unei singure sarcini: să prezinte adevărul, tot adevărul şi nimic altceva decît adevărul.

Cît priveşte lucrările mele personale, la începutul anului 1991, încep colaborarea cu Editura „Nauka" la monografia, pe care am scris-o deja, *Stat şi monopoluri în industria de război a Rusiei (sfîrşitul sec. XIX–1914)*. Cînd am proiectat-o, cu 10 ani în urmă, nimeni nu şi-ar fi în-

chipuit — nici măcar eu — că ea se va raporta, în vreun fel, și la problemele zilei de astăzi. Dar am greșit. Sistemul administrativ de comandă din economie creat în timpul lui Stalin și care a înlocuit NEP-ul lui Lenin, nu a apărut pe un loc gol, ci a folosit multe dintre metodele economiei de stat semifeudale ale Rusiei țariste. Stalinismul a avut în spatele lui puncte de plecare social-economice existente în Rusia prerevoluționară. Tradițiile „supraînarmării" și influența lor negativă asupra întregii economii naționale n-au apărut nici ele în timpul lui Stalin, Hrușciov, Brejnev ci au rădăcini istorice adînci, în Rusia veche, prerevoluționară. De asemenea, s-a dovedit încă atunci că economia de cazarmă nu rezistă concurenței cu un capital financiar-monopolist elastic, energic, mobil.

— Cum se poate adresa o revistă de cultură istorică, editată de specialiști, unui număr cît mai mare de cititori?

— Rolul revistelor de istorie în vremea noastră este extrem de mare. Cererea de istorie a ajuns pînă acolo, încît pentru a o satisface s-au apucat de treabă oameni deseori incompetenți, numai de dragul de a atrage atenția asupra lor. Ei scriu materiale de senzație, pur speculative, care nu fac altceva decît să-l deruteze pe cititor. Revistele de istorie trebuie nu numai să polemizeze cu asemenea articole, ci să abordeze subiecte dureroase, care îl interesează pe cititor. Clarificarea științifică argumentată a unor asemenea probleme acute, a „petelor albe" nu ar mai lăsa loc unor articole speculative semnate de ziariști de rea-credință, necinstiți, lipsiți de calificarea necesară.

— Există un monopol al adevărului istoric? Dacă da, atunci cum mai pot dialoga istoricii?

— În știință nu există nimic mai nociv decît monopolul convingerilor, credința că în mîinile nu știu cui se află „etalonul adevărului". Acest „nu știu cui" stabilește, apoi decretează că „etalonul meu este corect, iar al tău este greșit". În știință, evident, sînt și trebuie să fie autorități, dar fiecare cercetător trebuie să trăiască cu mintea sa proprie, nu cu opinii străine. Dacă această regulă obligatorie nu s-ar fi respectat, pînă în ziua de astăzi am fi știut că pămîntul se sprijină pe trei balene, l-am fi crezut pe Ptolemeu că Soarele se învîrtește în jurul Pămîntului, și nu pe necunoscutul Copernic, care afirma invers. Dialogul, discuția sînt părți integrante ale științei. Ele îi sînt absolut necesare acesteia, pentru că numai în dezbatere (mai precis, în meditațiile din timpul și de după ea) se naște cel mai adesea adevărul. Orice monopol este un îngheț, care omoară știința.

— Ce momente din istoria românilor v-au reținut în mod special atenția? Și cum vedeți viitoarea colaborare a istoricilor din țările noastre?

— În domeniul preocupărilor mele științifice intră studiul istoriei a două revoluții ruse: cea din 1905-1907 și revoluția din februarie 1917. De ce s-au produs ele? Au avut alternativă? Aceste întrebări nu sînt „pur rusești", ele se pot aplica oricărei revoluții. Evident că o revoluție care se petrece sub ochii tăi te ajută să înțelegi mai adînc și evenimente istorice ale cărui martor n-ai putut fi. În acest sens, preistoria și istoria revoluției din decembrie 1989 din România reprezintă pentru mine și pentru colegii mei sovietici un fapt istoric de primă importanță. Pe experiența revoluției dumneavoastră, m-am convins încă o dată de justețea gîndului că există numai două forme ale progresului istoric: prin evoluție și prin revoluție. Pentru succesul primei forme este absolut necesar ca la timp, cu consecvență și fără ezitări în țară să fie adoptate reforme. Dacă liderii statului nu se înscriu pe acest drum, poporului nu-i rămîne altceva decît să realizeze prin forță a doua formă de progres, prin revoluție. Așa a fost în Rusia, așa s-a întîmplat și la dumneavoastră, în România. Presupun că acest eveniment de primă importanță are o mare semnificație și pentru relațiile reciproce dintre țările noastre, în sensul că va consolida colaborarea între istoricii români și sovietici. Eu văd această colaborare constînd într-un schimb de articole între revistele noastre, într-o informare reciprocă periodică despre viața științifică și evoluția studiului istoriei în țările noastre. Sînt convins că aceasta ne va îmbogăți și pe unii și pe alții, ne va ajuta să ne cunoaștem mai bine nu numai trecutul, ci și prezentul.

Florentina DOLGHIN

Palace of Westminster la Leningrad

După ce vechiul Palace of Westminster a ars, la 16 octombrie 1834, arhitectul Charles Barry a cîștigat concursul organizat în vederea refacerii construcției. În anul 1844, țarul Nicolae I a vizitat Londra. Impresionat de palatul care se ridica, a solicitat planurile. Și i-au fost date! Ele au fost descoperite acum în arhivele sale păstrate la Leningrad, după cum aflăm din revista britanică *Observer*. Împreună cu ele au fost găsite și două acuarele, realizate de Thomas Albom, care prezentau palatul așa cum urma el să arate, potrivit planurilor lui Barry. Celebrul Big Ben ar fi trebuit să fie cu mult mai înalt, avînd proporții mai zvelte. Dar elementul cel mai curios îl reprezintă ceea ce Lady Wedgwood — arhivistă pe lîngă Camera Lorzilor — a denumit „un turn central de proporții extraordinare, megalomanice".

El urma să vină așezat peste holul central. Rostul lui: să asigure ventilația clădirii, căci aerul din Westminster era foarte nesănătos.

DIN VREMEA CÎND SE PREGĂTEA MAREA UNIRE (VI)

G.T. KIRILEANU

Prezentăm noi pagini din jurnalul inedit al cărturarului G.T. Kirileanu (1872—1960), din anii primului război mondial, document memorialistic păstrat în colecţiile cabinetului de manuscrise ale Bibliotecii Academiei Române.

Aşa cum am văzut şi din fragmentele publicate în numele precedente ale revistei (10—12/1990, 1,2/1991), G.T. Kirileanu consemnează în însemnările sale atît momente din viaţa de la Curtea regală (unde era şeful Bibliotecii), cît şi unele ecouri ale frămîntărilor din opinia publică românească privind poziţia României faţă de războiul declanşat în vara anului 1914. Cunoscîndu-i îndeaproape, fiind legat de ei prin relaţii de colaborare sau chiar de prietenie, memorialistul notează în caietele sale gîndurile şi faptele marilor săi contemporani: regele Ferdinand, primul ministru I.I.C. Brătianu, istoricul Nicolae Iorga, ale altor oameni politici, de literatură şi de artă etc. Reînvie în însemnările sale o lume aflată în preajma realizării marelui ideal al desăvîrşirii unităţii naţionale, prin unirea Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu patria mamă.

La fel ca şi la episoadele precedente, precizăm că în transcrierea jurnalului am păstrat unele particularităţi stilistice ale autorului, transcrierea făcînd-o însă conform normelor ortografice actuale. Datele sînt pe ambele stiluri, iar, în unele cazuri, doar pe „stilul nou". Intervenţiile explicative în paranteze drepte şi notele de subsol ne aparţin.

Clădirea Consiliului de Miniştri şi a Ministerului de interne în primele decenii ale secolului nostru

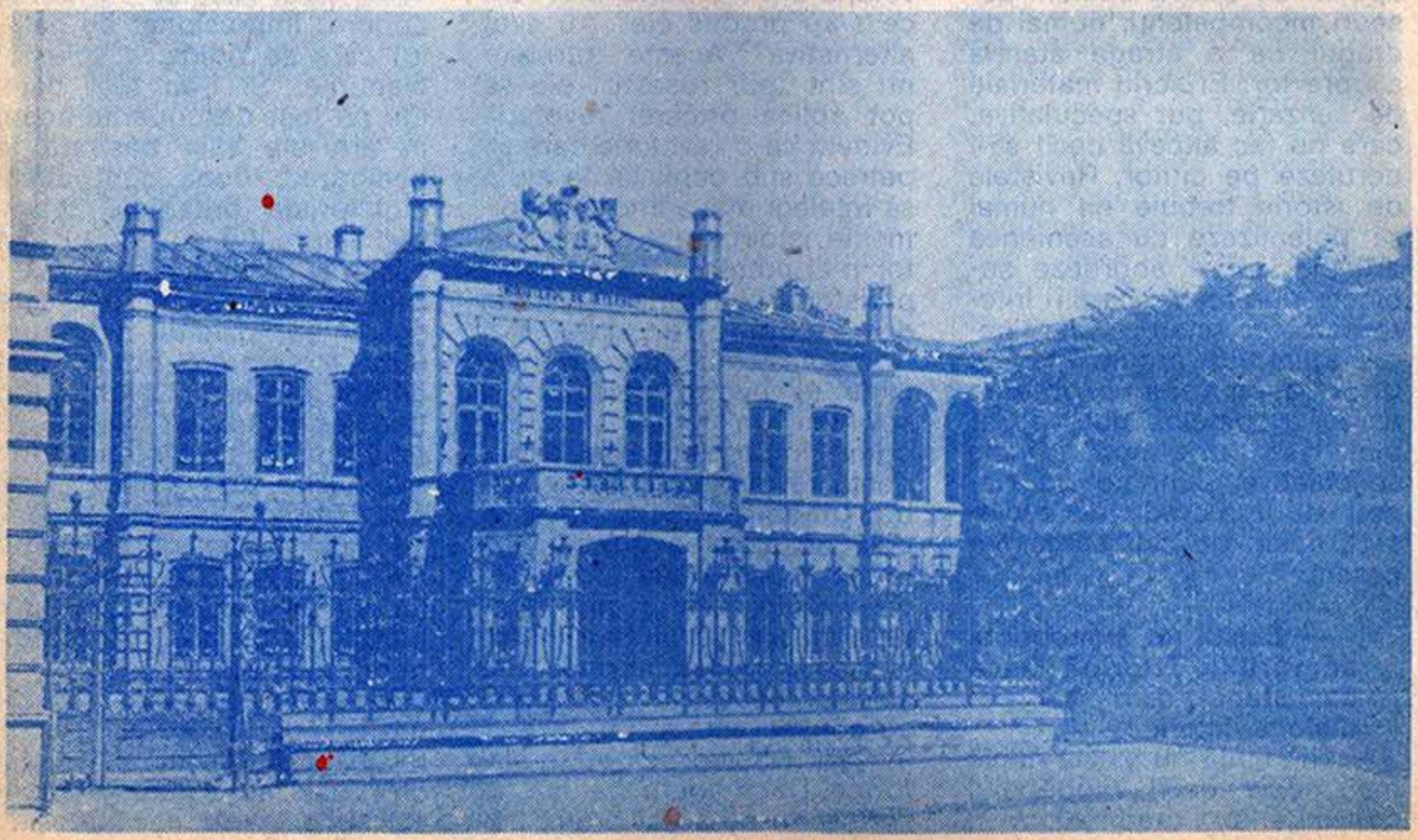

1915

30 ianuarie. Azi dimineaţă mă duc la d-l Iorga să văd de nu-i bolnav. L-am găsit bine, numai îmi spune că urina e foarte puţină, roşie şi lăsînd urme pe marginea vasului.

La Ligă [spune Iorga] au mers lucrurile mai bine decît îşi închipuia. Filipescu mă ruga să nu dau dezminţire, dar la urmă n-au avut ce face şi au dat-o lui Misirliu[1] de la *Adevărul*, care venise pesemne cu Take Ionescu, dar l-am poftit frumos să părăsească sala comitetului, unde n-are ce căuta.

S-au luat hotărîri foarte cuminţi: 1) o singură întrunire publică (nu ca de obicei 3 întruniri: una în Capitală, alta cu delegaţii din ţară şi a treia în stradă, contra guvernului, fără nici un caracter de ostilitate pentru guvern); 2) o broşură pentru popor scrisă de Iorga, Delavrancea şi Goga.

Ranetti[2] era beat şi Iorga a trebuit să-l puie la locul lui.

La librăria Suru, Iorga s-a întîlnit cu N. Bănescu[3] şi cu G. Lazăr şi i-a îndemnat să nu mai scoată altă broşură în chestia şcolii militare[4] de la Mănăstirea Dealului. Întîia broşură e prea de ajuns. Asta ar însemna să te îngrijeşti cu iod de nişte bube de suprafaţă, cînd ar fi nevoie de un tratament serios al bolii cronice interne. Şi i-a administrat o lecţie bună lui N. Bănescu, bănuindu-i că l-au lăsat singur pe Iorga să se uzeze în lupte politice, în loc de a veni alături cu el. L-a îndemnat ca în loc să umble cu gînduri de ducă pe la arhivele din Constantinopol şi Atena, să despoaie mai întîi întreaga comoară grecească de la Academie şi de prin ţară.

Cei de la Ministerul de externe s-au alarmat de spusele lui Iorga cu agentul nostru la Constantinopol care primea comanda turcilor deasupra armatei noastre la 1876. Le-a răspuns că el îşi culege informaţiile din diferite izvoare nu numai din arhiva Ministerului de externe.

Îi pare rău că nu poate copia mai mult şi e hotărît să publice seria de conferinţe asupra regelui Carol şi în franţuzeşte, căci această publicaţie va face mare zgomot.

31 ianuarie. Mă duc la otel Regal să văd pe d-l Iorga. Lipsind din odae, îl aştept pe sală. Cînd vine zice: de ce n-ai intrat în odae?

— Apoi noi ţăranii batem la uşă şi dacă nu ni se răspunde nu intrăm.

— Ai dreptate, să nu faci ca Manolescu-Mladin, care mă aşteaptă la miezul nopţii ca o stafie în odae. Această deosebire în firea de ţăran şi cea de orăşan o observ şi la concursul pentru catedra de la Academia de comerţ (istoria comerţului). Unul dintre tîrgoveţi e de o superficiali-

Fotografie dăruită de către regina Maria, la Sf. Nicolae 1916, istoricului N. Iorga

---

[1] Director politic al ziarului *Adevărul* la acea dată era Const. Mille. Misirliu era probabil secretar de redacţie.

[2] George Ranetti (1875-1927), ziarist şi scriitor, colaborator din clasa a 7-a de liceu la *Adevărul literar*. A lucrat cu Anton Bacalbaşa la revista umoristică *Moş Teacă*, apoi la *Moftul Român* al lui Caragiale şi a scos cu N. Ţăranu revista *Furnica*. Este autorul piesei-parodie *Romeo şi Julieta la Mizil*.

[3] Nicolae Bănescu (1878-1971), profesor de bizantinologie la Universitatea din Cluj; membru al Academiei Române din 1936 şi membru de onoare al Societăţii de studii bizantine din Atena (*Magazin istoric*, nr. 8/1988).

[4] Este vorba de broşura intitulată *Cazul de la liceul militar din Mănăstirea Dealul*, apărută la Bucureşti în 1915, în care N. Bănescu, în calitate de fost director de studii, şi Gh. Lazăr, fost profesor de istorie, arată motivele pentru care profesorii civili de la acest liceu, înfiinţat cu mare pompă de N. Filipescu, au fost concediaţi deoarece încercaseră să împiedice transformarea şcolii într-o cazarmă „de elită".

tate și de o îndrăzneală de speriat, vorbește ca o moară stricată. Îl prinzi că a spus un lucru neîntemeiat și el te minte de la ochi, tăgăduind cele ce spusese cu un moment mai înainte. Pe cînd candidatul fiu de țăran o ia pe încetul, toate ți le înșiră limpede și răspicat și pe fața lui vezi procesul cinstit al unei inteligențe cinstite.

Îmi spune că Știrbei i-a vorbit mult bine despre mine. Se vede că Iorga i-o fi spus din nemulțumirile mele. Zic: nu înțeleg cum poate vorbi bine de un om pe care nu-l cunoaște, ținîndu-l la distanță. Și Antipa i-a vorbit bine de mine. La sfîrșit recunoaște și Iorga că toți vorbesc de bine, dar mă lasă să mucezesc într-o stare cu totul precară.

10 februarie. Azi la 4 d.a. a sosit la București generalul Pau[1]. Tătaru îmi spune că de la moartea regelui Carol I n-a mai văzut atîta lume adunată la gară și pe toate străzile spre gară, deși vremea-i cam ploioasă.

Colonelul Baranga zice: toate-s bune și frumoase, dar eu chiar astăzi am avut ocazie a trage concluzie sigură că nici într-un chip nu vom merge în contra Austriei. În contra Rusiei nu vrea poporul și nici armata, iar în contra Austriei nu se vrea de altă parte. Așa încît vom rămîne neutri și cu buzele umflate, amenințați de o mare revoluție internă.

— Dar dacă se face o mișcare de aceștia care au fost împinși de simțiri adînci întru întîmpinarea generalului Pau?

— Au să-i amețească tot ca și pînă acum cu legi naționale, cu asigurări de patriotism și de încredere, pînă ne-om pomeni la pacea europeană.

Martie. Cică regele ar fi întrebat pe părintele Lucaci în audiența ce i-a acordat, dacă președintele Ligii cunoaște situația românilor de peste munți. Părintele Lucaci a răspuns că o cunoaște foarte bine. Dar despre românii din Basarabia știți ceva? Aici părintele Lucaci a trebuit să tacă.

Comitele Armand Mikes a avut audiență la rege în ziua de 7 februarie 1915.

Regina Elisabeta a scris pe o fotografie mare a Regelui Carol, dăruită nu știu cui:

„Si ractus illabatur orbis
Impavidum ferient ruinae.
1914"[2].

2 martie. D-l Basset cere numărul 2 din ziarul *Moldova* ca să citească articolul anunțat pe afișe (și în ziarul *Seara* cu data de mîine) *Neutralitatea*, de P.P. Carp. În ziar însă nu e iscălit decît cu o stea, iar cuprinsul lui nu cred să-i vie la socoteală d-lui Basset, deoarece Carp susține *intrarea în acțiune* alăturea de Germania, pe cînd d-l Basset este pentru păstrarea cu orice chip a neutralității.

3 martie. Azi noapte a murit I. Seculici. D-l Basset ne spune că ieri după-amiază i-a făcut o vizită acasă la d-l Basset și au stat de vorbă două ceasuri *despre toate.* Era într-adevăr schimbat la față, care părea cenușie. A vorbit cu multă blîndețe și bunătate. I-a povestit ultima criză de inimă care l-a ținut acum 5 zile de la miezul nopții pînă la 4 în ziuă — simțea o tulburare care se purta în tot pieptul și-i împiedica respirația. Ieri i-a venit rău în bae pe la 8 seara și scoțîndu-l din bae nu se putea ține pe picioare, încît a căzut lovindu-se la cap. Privea moartea în față cu cea mai deplină seninătate.

D-l Basset stătea dus pe gînduri...

4 martie. Bogdan-Duică îmi spune că acum avem 700 milioane de cartușe și că ne silim a avea un miliard. Avem nevoe de cîteva sute de bucătării de campanie și în schimbul lor vom da germanilor benzină și cereale.

Regele Ferdinand a zis numai că merge și el unde vrea țara, dar dacă se întîmplă ca la urmă să mănînce rușii bătaie, cum rămînem noi în Transilvania? Pe de altă parte Vaida a zis că dacă-i vorba să se alipească la România numai Ardealul pînă-n Munții Apuseni, atunci mai bine să rămîie la un loc sub unguri toți românii de peste munți.

Îl împing pe Duică spunîndu-i că Virgil Arion[3] al lui scrie acum la surata ziarului *Ziua (Moldova).*

5 martie. D-l Butculescu nu crede că țara noastră ar mai putea da dovezi de energie. Sîntem cu totul moleșiți și stăpîniți de interese sau de străini. Prințul Carol ar fi spus lui maică-sa că în el sînt 16 generații de Hohenzollerni peste care nu poate să calce. Numai sîrbii care au dinastie națională s-au ridicat ca un singur om; și d-l Basset se mai teme de revoluție și-și trimite toate hîrtiile de valoare la „Bank of Roumania Ld".

Sara, ducîndu-mă la familia Caradja, mi-au spus că domnișoarele sînt adeseori poftite la Palatul Cotroceni, că principesa Elisabeta[4] le arată multă prietenie, căci răceala ei e numai aparentă și voită, firea ei fiind foarte vivoae și aprinsă. Ține mult la [Theodor] Bastaki, asta s-a văzut mai ales acum de cînd era vorba de duelul lui cu Rășcanu, din care cauză principesa Elisabeta era foarte îngrijată. E influențată mult de regina Elisabeta. Anturajul de la Cotroceni este foarte suspect. Acolo domnește un flir-

---

[1] Paul Marie César Gérald Pau (1848-1932), general francez. Cu ocazia vizitei la București în 11 februarie 1915, Mișu Cantacuzino a oferit o recepție în onoarea sa; în capitala României a avut convorbiri cu Alex. Marghiloman, Take Ionescu ș.a. Generalul Pau a spus atunci că „războiul va fi foarte lung" (vezi Al. Marghiloman, *Note politice, 1897-1915*, vol. I, București, 1927, p. 404).

[2] „Dacă lumea s-ar prăbuși,
ruinele l-ar lovi neînfricat. 1914".

[3] Virgil C. Arion, profesor universitar; a intrat de timpuriu în politică, fiind ales deputat în mai multe guverne conservatoare; a fondat ziarele *Patria* și *La Patrie;* director la Banca Națională, membru în Consiliul permanent al Instrucțiunei publice, al Societății Ateneului Român și vicepreședinte al comitetului central al *Ligii Culturale.*

[4] Elisabeta (Carlotte — Iosefina — Victoria — Alexandra) principesă română, fiica regelui Ferdinand și a reginei Maria; s-a căsătorit la 27 februarie 1921 la București cu regele George II al Greciei de care a divorțat în 1934, stabilindu-și reședința la Banloc (pe atunci în județul Timiș - Torontal).

taj general: regele nu știu cu care doamnă, principesa Elisabeta cu Gafencu care-i mîngîie brațele în fața tuturor (însă tot Bastaki rămîne cel serios), iar prințul Carol este mereu cu d-na Filiti cea îndrăcită.

Uneori d-rele Caradja se vedeau silite să se ascundă pe după uși, căci le era rușine să se uite la priveliștile acestor flirtaje.

Prințul Carol le-a vorbit foarte rău despre Iorga: că-i pretențios, că știe multe dar e superficial, că scrie cu totul încurcat. Să știe Iorga de una ca asta!

Fetele mă îndeasă cu întrebări asupra politicii externe, după plecarea părinților din salon. Brătianu ar fi dat o notă amenințătoare Greciei, să nu atace pe turci, deoarece s-ar tulbura echilibrul balcanic. Nu va face oare tot așa Brătianu și cu bulgarii cînd vor pleca împotriva turcilor precum se aude?

Col. Baranga zice că toată lumea rîde de Carp și de *Moldova* lui. El n-a cunoscut și n-a simțit alăturea cu țara. Tripla Înțelegere a propus Bulgariei să atace pe turci și i se va da linia Enos-Midia precum și atîta din Macedonia cît va vrea Serbia după stăruința Triplei Înțelegeri. Bulgaria a cerut ca o satisfacție morală: defilarea armatei bulgare în Constantinopol și un *Te Deum* la Sf. Sofia, așa încît în curînd bulgarii vor fi la Adrianopol. Austria a propus Italiei Trentinul cu condiția să demobilizeze imediat. Italia nici n-a vrut să mai intre în vorbă și la sfîrșitul lui april va declara război numai Austriei.

D-l Basset se arată foarte îngrijat de intrarea Bulgariei în acțiune contra Turciei, deoarece acest fapt va determina cu siguranță plecarea României spre nord.

29 martie. Azi noapte la 2 a murit d-na Olga Mavrocordat la Curtea de Argeș.

Văd pe d-l Basset foarte supărat, alcătuind o telegramă pentru regina Elisabeta. Îmi spune: Argeșul cere mereu jertfe, ca în timpul meșterului Manole și-mi înșiră pe toți cei duși în așa de scurt timp — Scelos, Bolomey, d-na Bengescu, Kalinderu, Sturdza, Seculici. D-na Mavrocordat era plăpîndă și trăia cu multe îngrijiri. Nici acum nu voia să plece la Curtea de Argeș — parcă avea o presimțire. Dar poftirea reginei era prea stăruitoare. De la Pitești s-a dus în automobil deschis cu regina Elisabeta la ceai la primul ministru la Florica. Și de acolo tot în automobil deschis spre Curtea de Argeș. Pe drum a simțit că i-i frig și oprindu-se automobilul s-a îmbrăcat mai gros — însă era prea tîrziu. Cum a ajuns la Curtea de Argeș s-a pus în pat. A venit s-o caute d-rul regimentului, pînă la sosirea d-rului Mamulea. A avut și emoragie. Și-a păstrat mintea și conștiința pînă la 2 ceasuri înainte de moarte.

Lumea zice că d-na Mavrocordat a murit din cauza răcelii în serviciu ca și d-na Bengescu, regina fiind cu mult mai rezistentă.

Soțul d-nei Mavrocordat, Petru Mavrocordat, era născut în 1819 și a murit la 1887. Ziarele spun că d-na Mavrocordat ar fi născută la 1837, deci ar fi fost cu 18 ani mai mică decît soțul ei.

31 martie. Ieri regele era foarte abătut, după cum îmi spune lt. col. Angelescu.

Azi dimineață d-l Basset întreabă foarte îngrijat pe d-nul Butculescu, dacă a citit reportajul diplomatic din ziarul oficios *Viitorul*, din care se înțelege că Bulgaria e gata să intre alăturea de Tripla Înțelegere și prin asta să fie silită și România a lua o hotărîre războinică.

Herfurth spune subalternului său de la oficiul telegrafic din Palatul Regal: România are să fie bătută dacă intră în război, deoarece fiecare soldat român n-are mai mult de 20 cartușe.

1 aprilie. D-l Basset îmi recomandă să citesc zisele ziarului englez *Daily News*, care vede lucrurile în chip obiectiv. Eram să-i zic: dacă o fi dat după Wolffbureau mă tem să nu fie o redare mincinoasă. Și într-adevăr telegrama e de la Wolffbureau[1]. Îmi mai spune că s-a liniștit acuma în privința trecerii rușilor peste Carpați. Germanii au trimis multe ajutoare.

4 aprilie. D-l Basset admiră pe I. Brătianu că-și păstrează cumpătul cu toate că e înconjurat de atîția zvăpăiați care de-abia așteaptă să atîțe focul.

— Nu prea-i văd pe aceștia, zic eu. Nu-mi vine a crede că Emil Costinescu[2] ar fi așa de aprins.

— Ba da, este fiul său care-l împinge mereu spre război și-i de mirare că tocmai el, ministru de finanțe, nu-și dă seama că un război nu se face cu punga goală și fără muniții, căci în arsenalul nostru nu se face decît un cartuș pe zi pentru fiecare soldat. (500 000).

Văzînd informația cu litere mari în ziarul *Moldova* asupra vagoanelor și mașinilor vîndute Rusiei, d-l Basset a zis că acestea le-ar fi de trebuință în Galiția unde au linii mai înguste decît cele din Rusia, iar d-na Basset vorbea de dreptul Germaniei la protestare.

— Mai ales că pe căile noastre ferate trec de la un timp încoace o mulțime de muniții rusești pentru sîrbi, adaose d-l Basset.

— Au trecut destule muniții și din Germania pentru bulgari și turci, zic eu, dar d-lor tăgăduiau cu îndîrjire. Dar nici eu nu m-am lăsat și le-am spus că am informații sigure de la mai mulți profesori din Giurgiu. Și am adăugat că nu-i lucru de mirare deoarece guvernul nostru vrea să se strecoare și el cum va putea între doi vecini pu-

---

[1] Wolff Agence, agenție germană de informații, fondată în 1849 de Bernard Wolff; a devenit, în timp, agenția oficială a guvernului și a jucat în Germania același rol pe care l-a avut agenția Havas în Franța.

[2] Emil Costinescu, om de finanțe, colaborator al ziarului *Românul* de sub conducerea lui C.A. Rosetti. S-a distins ca raportor bugetar prin claritatea expunerilor sale financiare; a fost unul din fondatorii Băncii Naționale, prim-directorul Băncii Generale din București și proprietarul unei mari fabrici de cherestea și a unei fabrici de cuie lîngă Sinaia; ministru de finanțe din 1902 pînă în 1914, cu unele întreruperi.

ternici.

D-l lt. col. Angelescu ne dă iarăşi asigurări că toate merg bine şi că poate nici nu se încheie luna asta fără acţiunea României.

10 aprilie. Aseară, ducîndu-mă la d-l Basset cu domnişoarele care fuseseră la cursul lui Iorga, d-l Basset îmi dă un articol de Romain Rolland din *Journal de Genève*, din 14 martie 1915, intitulat *Nôtre Prochain, l'Ennemi*, şi-mi spune că-i cel mai frumos şi cuminte articol ce a citit, care ar merita să fie tradus şi în româneşte.

„Les combatants aux prises sont d'accord pour hair ceux qui refusent de hair... Qui ne veut point délirer comme les autres est suspect... La passion passe. La raison reste. La raison et l'amour"[1].

Caută în ţările noastre refugiul spiritului european. Arată societăţile pentru ajutorul străinilor în Anglia şi Germania. Se dă apelul unei societăţi din Germania şi-l dedică prietenilor din Franţa — din Gutes Frankreich, din la Douce France.

Morandini, director general al vămilor, a fost pus în concediu din oficiu pentru că a pus în pungă 1/2 milion spre a lăsa trecerea unor muniţii. Ameninţat cu destituirea, a răspuns şi el cu ameninţarea că va da pe faţă pe toţi acei mari care au făcut ca şi dînsul. Morandini a stat cu chirie la soţii Marin şi nu şi-a plătit chiria şi datoriile.

Aprilie [fără dată]. P.V. Haneş[2] luase un interviu d-lui C. Meissner[3] pentru *Epoca* şi trimiţîndu-i textul, d-l M. a făcut schimbări în declaraţiile ce i se puneau în gură asupra situaţiei externe. Haneş le-a arătat d-lui N. Filipescu spre a vedea dacă aprobă publicarea interviului în *Epoca* în această formă. Filipescu i-a dictat următorul răspuns pentru Meissner, în faţa lui Em. Antonescu, Many, Giani, Crăciun şi alţii mai mărunţi: „Politica nu e filosofie, ci acţiune. Şi cine trebuie să facă acţiune nu se poate împăca cu toate nuanţele tezelor deosebite. Aşa fiind, România, cu guvern şi imensa majoritate a ţării, şi-a croit — şi bine a făcut — un singur drum alături de Tripla Înţelegere, care va ieşi biruitoare. Şi aceasta nu e o părere, ci o certitudine, evident că pînă la încheierea păcii fiecare va susţine că va învinge, nu se poate altminteri. Dar însemnează a nu fi în curent cu nimic, să-ţi poţi închipui că Germania şi-a ales calea. În orice caz România şi-a ales calea. În această direcţie ne-am angajat. Avem deja o convenţie cu Rusia, avem alta cu Anglia, în urma căreia ne-a făcut împrumutul şi avem o a treia cu Franţa, care ne dă muniţii. Sîntem în Tripla Înţelegere pînă în gît. Toate măsurile militare sînt luate într-o singură direcţie. Linia Focşani — Galaţi, singura noastră apărare înspre Rusia, nu mai există. Turelele de pe dînsa au fost transportate în Carpaţi. În asemenea condiţii mai este iertat să mai creezi diversiuni ori să opreşti avîntul nostru prin îndoieli? Pentru mine, cine e în curent cu împrejurările, e un *criminal* cînd înfăptuieşte altfel. De aceea nu cunosc decît un singur germanofil onorabil, este d-l Carp, care are scuza de a fi omul ideilor fixe şi care nu măsoară posibilităţile. Afară de Carp toţi ceilalţi sînt oameni faţă de care nu-i permis să adaog nici o circumstanţă uşurătoare a bunei-credinţe, începînd cu aghiotantul său, Virgil Arion, care a încercat întîi să vîndă regelui Carol Liga pentru un portofoliu şi pe urmă s-a vîndut pe el însuşi băncilor germane, care-i protestau poliţele. Îngăduinţă pentru asemenea indivizi nu pricep.

Mai e o categorie de oameni care n-au curajul opiniei, ba şi care susţin aparent o politică şi în fond alta. Cel mai ilustru reprezentant al acestor două politici e d-l Al. Marghiloman. El mă acuză de temeritate, pentru că am voit războiul alături de Tripla Înţelegere. El a fost însă tot atît de temerar vrînd să ne tîrască în razboi alături de Germania.

În privinţa temerităţii, sîntem deopotrivă, dar cu această imensă deosebire că el a greşit, iar eu nu. Şi mai e deosebirea că dacă cineva crede încă că eu am greşit, îmi voi aplica însumi sancţiunea cuvenită unuia care încurcă politica cu părerile sale. Iar d-l Marghiloman, după ce a greşit, vrea să evolueze, vrînd numai să salveze persoana, pe cînd noi ne gîndim să scăpăm onoarea partidului, dus de dînsul din greşeală în greşeală, fie în chestia tramvaiului[4], fie în cea externă. Şi pentru că nu vrea să-şi aplice el însuşi sancţiunile, trebuie să i le aplicăm noi. De aceea sînt partizanul hotărît al izgonirii lui Marghiloman, cu ferma convingere că prin tranzacţiuni şi *printr-o aşa-zisă disciplină* ne micşorăm şi unii şi alţii. Pe cînd, prin desfăşurarea idealului nostru, partidul conservator se înalţă din mocirla în care ne bălăcim, spre cea mai mare strălucire. Acest eveniment trebuie să aibă răsunet glorios atît în ţară cît şi în toată Europa. Alungarea lui Marghiloman trebuie făcută cu toate onorurile unui eveniment european". (Data scrisorii lui Haneş către C. Meissner, 3 aprilie 1915).

14 aprilie. Lange îmi spune că d-l Basset îşi copiază testamentul după cel de anul trecut cu puţine schimbări. Avînd şi eu treabă la d-l Basset mă încredinţez despre asta şi zăresc încheierea listei averii care trece la total peste 2 milioane. Îi spun lui Lange că preţuiesc averea

---

[1] „Combatanţii în discuţie sînt de acord să urască pe cei ce refuză să urască... Cine nu vrea să delireze ca ceilalţi e suspect... Pasiunea trece. Raţiunea rămîne. Raţiunea şi dragostea".

[2] Petre V. Haneş (1879-1966), profesor, fost inspector şcolar, membru în Consiliul permanent şi secretar general la Ministerul instrucţiunii publice.

[3] Constantin Meissner, junimist, profesor de germană (1878) la Şcoala militară din Iaşi şi de pedagogie (1881) la Şcoala normală de învăţători din acelaşi oraş; inspector general al învăţămîntului primar şi normal-primar, ministru de industrie şi comerţ (martie-iunie 1918) în guvernul Marghiloman şi ministru al lucrărilor publice (1926-1927) în guvernul Averescu; membru al „Junimii" şi al Academiei Române (1934).

[4] *Magazin istoric*, nr. 12/1973.

d-lui Basset între 3-4 milioane. El zice:

— În bani are numai 2 milioane şi ceva, dar cu casa trece peste 3 milioane.

— Dar ca venit eu cred că trebuie să aibă ca de la 5 milioane. Numai de la *Moldova* ia anual cam 100 000 lei venit.

— De la postav a luat anul acesta 80 000. De la hîrtie mai puţin.

Ciudat este că tocmai azi copiasem la Academia Română frumosul testament al lui Iordache (Cantacuzino) spre a i-l citi d-lui Basset la dejunul obişnuit de vineri. L-a ascultat cu mult interes.

18 aprilie. Aseară a fost adunarea *Convorbirilor literare* la Mehedinţi. În urma polemicii iscate în *Epoca* asupra articolelor germanofile ale lui Corteanu din *Conv. lit.* şi a împunsăturilor cu *ofensiva naţională* împotriva lui Mehedinţi, acesta a trimis o scrisoare lămuritoare lui Nicu Filipescu, poftindu-l la adunarea *Convorbirilor* spre a se limpezi şi mai bine lucrurile. Şi Nicu Filipescu a primit cavalereşte această propunere de discuţie contradictorie. Casa lui Mehedinţi era mai plină decît oricînd. Pe lîngă obişnuiţii *Convorbirilor*, mai văd o mulţime de mutre noi. Trebuie să fi fost şi colaboratorii de la *Denumirea poporului* şi de la revista cercului de studii a partidului conservator. Barnoschi-Vasiliu[1] lipsea însă. Venise în schimb filfizonul sec de Dinu C. Arion. Iar profesorul G. Lazăr era în frac. Dintre cei mai bătrîni, erau de faţă: Mişu Săulescu, Crupenschi, C. Hiotu (umbra lui N. Filipescu), Evolceanu (care n-a scos un cuvînt tot timpul). Venise şi dr. I. Nistor de la Universitatea din Cernăuţi.

Nicu Filipescu era îmbrăcat în haine obişnuite, cu guler moale şi ghete galbene. Se plîngea că-l doare capul. Fuma ţigară după ţigară. Corteanu îşi citeşte partea I a unui studiu asupra psihologiei curentelor de la noi în legătură cu războiul. Citeşte cu o voce leşinată, dar cu hotărîre şi siguranţă, Filipescu îl măsura mereu şi-l cîntăreşte, ascultîndu-l cu răbdare, chiar atunci cînd a adus vorba de *apostazia* noastră faţă de austro-germani, de care ne leagă un tratat de alianţă. Contrastul era mare între figura masivă şi clocotitoare a lui Filipescu faţă de figura cam ştearsă a lui Corteanu.

N. Filipescu începe aducînd scuze pentru partea de jignire personală a d-lui Corteanu în articolele *Epocei*. Amărăciunea e lesne de înţeles cînd *Convorbirile literare* au putut să se coboare la asemenea consideraţii politice. Zice că are colecţia completă a *Convorbirilor literare*, dar în urma unor asemenea articole s-a gîndit că trebuie să încheie colecţia la anul 1915. Primind însă o scrisoare de la d-l Mehedinţi (ş-o scoate din buzunar) s-a hotărît să vie la această adunare pentru o dezbatere cinstită şi făţişă a credinţelor asupra situaţiei României.

Citeşte din scrisoarea lui Mehedinţi asupra intrării României în confederaţia austriacă şi se miră că în împrejurările de faţă mai poate fi vorba de alipiri la o împărăţie care trage să moară. Mehedinţi răspunde că-i vorba de o confederaţie a Statelor din Europa centrală în contra puhoiului slav.

— Văd că citezi pe Ioan Maiorescu, ca şi cum situaţia de la 48 s-ar potrivi cu acea de acum.

Mehedinţi aduce scrierile politice şi literare ale lui Eminescu spre a dovedi că şi el s-a gîndit la un federalism.

— Să lăsăm cărţile şi citatele, domnule Mehedinţi, acum e timpul faptelor. Tocmelele acestea înalte se vor discuta după război şi dacă pînă atunci România îşi va îndoi teritoriul şi populaţia, va avea un cuvînt cu atît mai greu la intrarea în vreo confederaţie.

Filipescu vrea să citească înainte din scrisoarea lui Mehedinţi, dar acesta mereu îl hărţuieşte cu întrebări şi răspunsuri, doar-doar ar rămîne scrisoarea necitită şi Filipescu cu un gest îngăduitor a pus-o înapoi în buzunar! Apoi desfăşură motivele lui pentru intrarea în acţiune. Imputarea că la începutul războiului şi el ar fi fost pentru germani o respinge, dînd lămurirea că planul Germaniei cu atacul bruscat putea să se nască şi prin urmare datoria noastră ca stat mic era să ne facem mititei şi să nu se ştie de fiinţa noastră. Însă cînd a văzut retragerea de la Marna s-a încredinţat că planul Germaniei a căzut şi din clipa aceea a căpătat certitudinea că biruinţa va fi cu Tripla Înţelegere. Căderea Lembergului era pentru N. Filipescu semnul că şi noi trebuie să intrăm în acţiune pentru a avea drept la pretenţii cît mai mari.

Arată că bărbăţia sîrbilor le va da drept să ceară întinderi de teritorii neînchipuite. Opinia publică în imensa ei majoritate a înţeles foarte bine încotro trebuie să mergem.

În septembrie Rusia ne-a făcut propuneri garantate în scris de Franţa şi Anglia ca în schimbul *colaborării* noastre să avem dreptul la toate teritoriile locuite în majoritate de români. Am fost fricoşi şi n-am primit aceste propuneri venite la timpul cel mai potrivit. În decembrie, Rusia ne-a făcut aceleaşi propuneri dar redactate ca pentru fricoşi: *neutralitate binevoitoare* (= colaborare) şi *ocuparea* teritoriilor locuite de români peste munţi (= război). Aceste propuneri nu mai aveau garanţia scrisă a Angliei şi Franţei, dar această garanţie va veni la intrarea în acţiune fiind de pe acum cuprinsă în împrumutul englez şi acordarea muniţiilor franceze.

Tot îi daţi cu secrete de stat pe care nu le cunoaşteţi (Mehedinţi), dar uitaţi că poporul are drept să ştie şi el în trăsături mari încotro trebuie să-şi îndrepte gîndul şi năzuinţele. ■

Prezentare şi selecţie:
Gabriela DUMITRESCU

[1] D. Barnoschi-Vasiliu (1884-1954), scriitor, avocat în Bucureşti.

CLIO ANUNȚĂ

NOUA EUROPĂ ȘI ARTA

„Consider deschiderea frontierelor [odată cu intrarea în vigoare la 1 ianuarie 1992 a pieței unice a C.E.E.] un pericol grav pentru moștenirea culturală a Italiei", aprecia istoricul și senatorul italian Giulio Carlo Argan, citat de revista *Newsweek*. „Legislația Comunității Europene nu ar trebui să ne trateze operele de artă în aceeași manieră în care tratează mărfurile comune". Nemulțumirea lui Argan este în mare măsură împărtășită și în alte țări membre ale C.E.E. O îngrijorare similară s-a semnalat și în Marea Britanie, unde mulți iubitori de artă — între care și prințul de Wales — se tem că după 1992 va avea loc o migrare a multor capodopere artistice din țările lor de origine. Planul primăriei din Liège (Belgia), aflată în pragul falimentului, de a-și reface vistieria vînzînd un tablou semnat Picasso pentru suma de 25 milioane dolari S.U.A. a stîrnit în asemenea măsură furia locuitorilor, încît a trebuit abandonat. Iar în luna martie a anului 1990, francezii s-au opus ca tabloul lui Van Gogh *Acoperișurile* să părăsească țara.

Nimeni nu s-a preocupat încă să alcătuiască un catalog al comorilor aflate în țară. Dar chiar dacă s-ar realiza o asemenea lucrare pînă în 1992, este greu de crezut că ea singură va opri operele de artă să mai iasă peste hotare. Cel mai acceptabil compromis ar fi ca fiecare țară să își alcătuiască o listă a capodoperelor care nu pot fi exportate.

Numărul furturilor de opere de artă în toate țările Comunității europene a sporit. Antonio Paolucci, unul dintre cei însărcinați cu protejarea patrimoniului artistic italian, avertiza asupra pericolului pe care îl reprezintă implicarea Mafiei în asemenea operațiuni. *„Ar însemna să trimitem gărzi înarmate sau soldați la fiecare muzeu, biserică sau șantier arheologic din Italia. Ar însemna să închidem cea mai mare parte a capodoperelor naționale în subsolurile băncilor. Pe scurt, ar fi sfîrșitul culturii, așa cum o știm noi".*

Conlacul de pe fundul mării

O echipă de căutători de comori subacvatice din Argentina și Uruguay au descoperit, după o vreme îndelungată, legendarul galion spaniol „El Pressiado", scufundat de pirați în anul 1792, în golful La Plata. Comorile de la bordul corabiei (circa 400 milioane dolari) trec drept cele mai prețioase pierdute vreodată în apropierea țărmurilor Americii Latine.

Conform datelor culese din arhiva de la Sevilla, unde se păstrează tot ce privește istoria posesiunilor de peste mări ale coroanei spaniole, la bordul lui „El Pressiado" se aflau 47 tone de aur, 147 tone de argint, o statuie masivă, de mărimea unui om, turnată în aur pur și reprezentînd-o pe Fecioara Maria, cît și... 20 000 litri de coniac.

COPERȚELE

Comori de artă și cultură moldovenească între Prut și Nistru. Imagini preluate din albumul **Poliptic moldav. Artă moldovenească din veacurile XIV-XIX,** apărut la Chișinău în 1985, înfățișînd:

① **Patimile lui Iisus** (detalii de sculptură în lemn provenind din diferite lăcașe aflate în zone ale Basarabiei centrale)

② Cetatea Albă — „poartă a Moldovei", cum o definea Ștefan cel Mare: primul zid de incintă (sus); ruinele minaretului (stînga jos) și poarta spre curtea mare (dreapta jos)

③ Broderie (poale de icoană) din sec. XV redînd scena **Tălerea capului Sfîntului Ioan Botezătorul**

④ Văl liturgic (broderie) de la sfîrșitul sec. XV înfățișînd scena **Purtarea crucii (27 martie 1918. Basarabia — ziua întîi a Marii Uniri,** p. 3)

PLANȘELE

①②③④ Între personalitățile vieții politice și culturale românești angrenate în anii 1914-1918 în lupta pentru desăvîrșirea unității statale, G.T. Kirileanu îl evocă deseori pe marele istoric Nicolae Iorga, relevîndu-i prodigioasa activitate din cadrul Universității populare de la Vălenii de Munte, așezămînt cultural care a susținut cauza unității culturale a românilor de pretutindeni; în imagini, fotografii inedite din anii 1933-1940, din colecțiile doamnelor Olga Trestioreanu și Liliana Iorga Pippidi, din București, reprezentînd casa lui Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte și diferite aspecte de la festivitățile organizate în cadrul Universității populare; fotografii puse la dispoziție de dl. Petre Țurlea **(Din vremea cînd se pregătea Marea Unire,** p. 26)

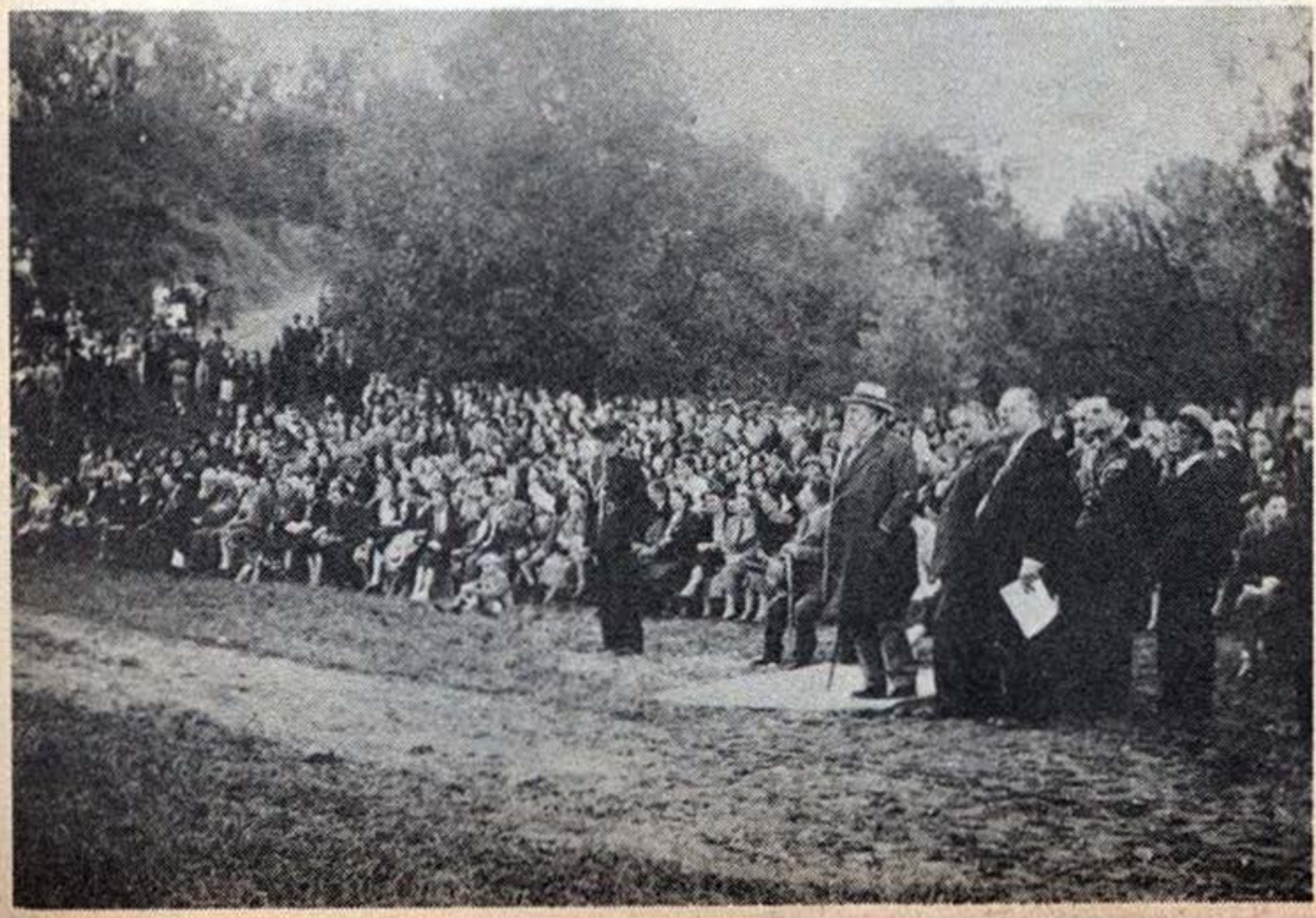

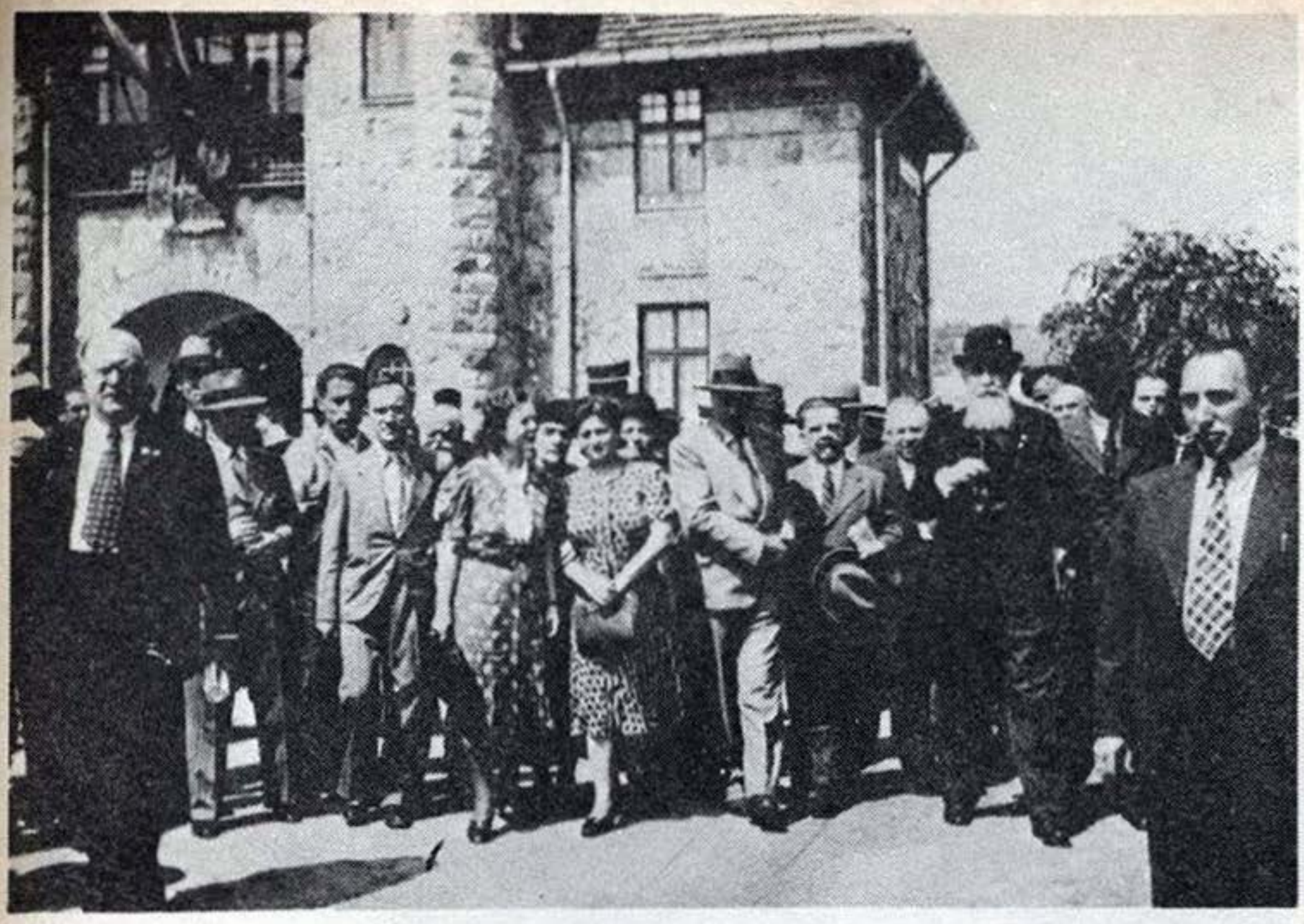

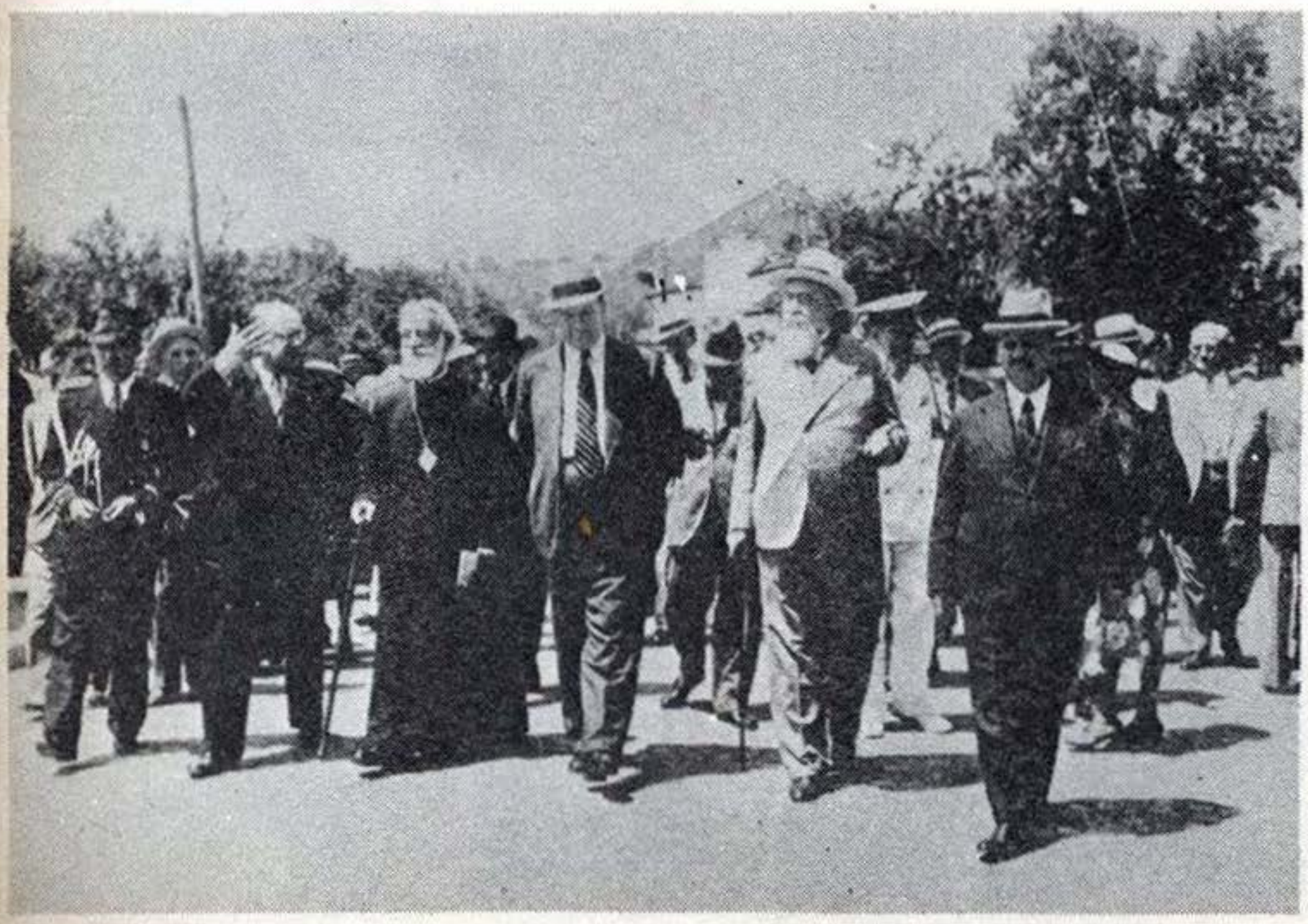

Una dintre cele mai cunoscute cărți ale marelui istoric Gheorghe I. Brătianu se intitulează *O enigmă și un miracol: poporul român* - răspuns pertinent și riguros documentat la studiul cu același nume al istoricului francez Ferdinand Lot.

Pe bază de izvoare și argumente, învățatul român a demonstrat în chip magistral că nașterea, vechimea și dăinuirea românilor pe pămîntul cuprins între Carpați, Dunăre și Mare - considerate enigmatice și miraculoase, în condițiile vitrege oferite de istorie acestui pămînt - reprezentau de fapt un proces firesc.

Dacă în știință profesorul român a demonstrat așadar că nu există enigme, i-a fost dat, din nefericire, să le trăiască în viață: dictatura comunistă, instaurată la cîțiva ani după întoarcerea armelor de către România în cel de-al doilea război mondial, a supus unei crunte represiuni pe numeroși oameni politici și de cultură, a căror activitate fusese legată, în mai mică sau mai mare măsură, de vechiul regim. Printre victimele represiunii, s-a numărat și Gheorghe I. Brătianu, care, după o perioadă de trei ani de domiciliu forțat, a fost arestat în anul 1950. Trei ani mai tîrziu - fără a fi judecat sau condamnat de vreun tribunal - în preajma zilei patronimice a istoricului (Sf. Gheorghe), acesta își găsea un tragic sfîrșit, în condiții care nici acum, la trecerea a 38 ani, nu au putut fi elucidate pe deplin.

Enigma morții sale se intitulează mărturiile reunite într-o scurtă lucrare publicată la Paris în 1988 (li s-au adăugat, între timp noi informații lărgind considerabil sfera mărturiilor) de către fiica marelui savant, Maria G. Brătianu - încercare de reconstituire a cadrului și evenimentelor petrecute în acel sfîrșit de aprilie 1953 în tainițele închisorii din Sighet. Le prezentăm în continuare pentru prima oară cititorilor români, mulțumind autoarei pentru îngăduința traducerii și reproducerii lor. Și dacă enigma sfîrșitului lui Gheorghe I. Brătianu nu va fi dezlegată, poate, niciodată, este un miracol să putem vorbi acum, după evenimentele din decembrie 1989, deschis cititorilor noștri care au cunoscut o serie din scrierile marelui savant din paginile revistei noastre (*Magazin istoric*, nr. 4-6/1987, 11/1990) despre acest întristător subiect.

Gheorghe I. Brătianu:

ENIGMA MORȚII SALE

MARIA G. BRĂTIANU

Pentru ce — m-a întrebat Ion F. — vrei să publici mărturiile asupra împrejurărilor decesului tatălui tău? Oricare ar fi condițiile în care a murit, e limpede că a fost asasinat, direct sau indirect.

Întrebarea mi-a fost pusă și de alți prieteni și chiar de membri ai familiei mele, care nu înțelegeau rațiunile acestei cercetări.

Această anchetă a fost începută mai întîi de mama mea, care a încercat să înțeleagă ce i s-a întîmplat soțului ei, decedat la 55 de ani, pe cînd era încarcerat la Sighet. Ea însăși nu a aflat despre deces decît la ani după cele întîmplate, cînd i-a primit obiectele personale. Chiar dacă procedeul era curent în epocă, nu-i mai puțin adevărat că demonstra dificultatea puterii în fața unui fapt greu de explicat.

Dar primul motiv este acela că tatăl meu ar fi vrut, probabil, să se facă [o asemenea cercetare]. De mulți ani mi-am propus

să încerc să public mărturiile. Treizeci şi cinci de ani au trecut de la moartea sa[1] şi mărturiile personale n-au lipsit. Dar trebuia să le aduni, să le provoci şi apoi să încerci să faci lumină. Textul [de faţă] nu reprezintă decît începutul acestei cercetări. De sperat că ele vor suscita alte mărturii, care să infirme sau să confirme cele pe care le-am reunit aici.

Biografiile apărute în România rămîn mute la acest capitol. Notele biografice asupra tatălui meu, apărute într-un dicţionar german referitor la personalităţile politice din răsăritul european, ca şi două texte ale unor memorialişti, publicate în Occident, menţionează drept cauză a morţii sinuciderea. Aceste versiuni, deşi plauzibile, nu-mi păreau să cadreze cu personalitatea tatălui meu, care era, înainte de toate, un istoric, deci un om avertizat asupra schimbărilor pe care le aduc timpul şi istoria. Stalin a murit la 5 martie 1953; e interesant de comparat datele decesului principalelor personalităţi româneşti, deţinute la Sighet, cu această dată.

Mă gîndesc că trebuie să reanalizăm evenimentele în acest context.

„Adevărul va rămîne,
oricare ar fi soarta celor care l-au servit".

Gheorghe Brătianu,
Dare de seamă (1944/1945)

Mărturiile

Într-o carte asupra originilor poporului român, de curînd reeditată la Bucureşti în franceză şi în română, G. Brătianu răspunde istoricului Ferdinand Lot, care vorbise de o enigmă şi un miracol — poporul român: „Pentru a fi însă în afara oricărei bănuieli de păreri preconcepute, fie ele chiar legitime, şi desigur spre uimirea eventualilor mei preopinenţi, voi declara că iau deocamdată de bune aceste teorii, socotind că sînt perfect justificate prin examinarea obiectivă a izvoarelor şi deplin verificate prin studierea atentă a faptelor şi a condiţiilor istorice; în acelaşi timp, fără să-mi fi manifestat vreo preferinţă, va trebui să consider că toate sînt deopotrivă de întemeiate şi să acord egală valoare argumentelor şi concluziilor lor diferite. Este de altfel necesar ca, înainte de a începe o altă cercetare, să comparăm rezultatele de pînă acum şi să corelăm datele lor, mai mult sau mai puţin convergente"[2].

In acest spirit am dorit să adun aici mărturii cîteodată contradictorii, în speranţa că lectura lor atentă, va contribui la dezvăluirea, într-o zi, a realităţii istorice.

Gheorghe Brătianu moare între 24 şi 27 aprilie 1953 în închisoarea din Sighet, la vîrsta de 55 ani. Era închis de 3 ani fără a fi fost nici judecat, nici condamnat.

Două acte au fost eliberate de autorităţile române: unul în 1958, cu nr. 370581, Seria C, din Sighet, menţionează drept cauză a morţii, survenită la 27 aprilie 1953, insuficienţa circulatorie. Acest prim certificat a fost eliberat mamei mele, cu semnături indescifrabile, şi cu ştampilă de Bucureşti.

Al doilea act, primit la Paris în 1972, seria ED 6064 menţionează aceeaşi dată de 27 aprilie 1953, locul Sighetul Marmaţiei, judeţul Maramureş, dar nu mai menţionează cauza morţii. (Acest ultim certificat mi-a fost adresat la Paris.)

Înainte de a muri, ea însăşi, în Franţa, în 1970, unde locuia din 1959, mama a scris un scurt text asupra mărturiilor pe care reuşise să le adune în România. Ea menţionează 18 sau 20 anchete făcute cu unii supravieţuitori de la Sighetul Marmaţiei. În acest text, mama spune că toţi i-au vorbit de o cămaşă pătată de sînge. Descrierea cămăşii varia în privinţa petei. Mai mulţi martori afirmaseră că ar fi păstrat o bucată din această cămaşă. Majoritatea afirmau că tata s-ar fi sinucis. Instrumentul sinuciderii varia de asemenea, de la un martor la altul: unii vorbeau de un cui, alţii de un ciob de pahar sau oglindă. După aceste mărturii, tatăl meu ar fi fost văzut trăind pentru ultima oară la 23 aprilie, 1953 — ziua de Sf. Gheorghe.

„Părea foarte slăbit tîrîndu-şi un picior, cu privirea rătăcită". Contradicţiile relevate de aceste povestiri o frapaseră pe mama mea şi iată mărturia orală pe care a lăsat-o (Mircea Eliade, *Fragmente de jurnal*, p. 435, Ed. Gallimard, 1973).

„Puţin după aceea, soseşte de asemenea doamna Gheorghe Brătianu. Spre marea mea mirare, doamna G.B. îi cere Părintelui A.S. să-i explice problemele Răului. Privatio Boni, începe părintele. Ontologic vorbind, Răul nu există etc.

După plecarea Părintelui, d-na G. Brătianu ne povesteşte moartea soţului ei în închisoare, în 1953. Era într-un regim celular. Din noiembrie 1952, pînă la 23 aprilie 1953, nimeni nu l-a văzut. Se crezuse doar că era mort. Apoi, în ziua de Sf. Gheorghe, cîţiva deţinuţi l-au zărit în curte, gîrbovit, mergînd chinuit, cu temnicerul alături. Printre deţinuţi, erau şi cîţiva episcopi greco-catolici. De la fereastra lor, i-au făcut un semn cu mîna şi l-au binecuvîntat. Gheorghe Brătianu i-a privit, dar părea să aibă ochii lipsiţi de expresie. Nici o reacţie. A doua zi este din nou condus în curte. Scena se repetă. Gheorghe Brătianu ridică ochii către fereastră, surîde — episcopii surîd, de asemenea, binecuvîntîndu-l. Gardianul îl întreabă de ce a

[1] Mărturiile au fost editate la Paris, în anul 1988, sub titlul *Georges I. Brătianu: L'énigme de sa mort.*

[2] Vezi *O enigmă şi un miracol: poporul român* (trad. Marina Rădulescu).

ridicat ochii, ce a văzut — «N-am ridicat ochii», răspunde Gheorghe Brătianu. «N-am văzut pe nimeni».

Temnicerul începe să-l lovească peste cap. Din curte pînă la etajul doi, el nu contenește să-l lovească. Dar, sosit în celulă, temnicerul este cuprins de frică — și ceilalți deținuți îl aud coborînd grăbit scara.

Bolnav, epuizat, Gheorghe Brătianu avusese probabil în celulă o hemoragie internă și gardianul se speriase. A mers să cheme un doctor sau pe cineva în drept. S-au auzit pașii lor pe scară. Puțin după aceea, au coborît. Gheorghe Brătianu agoniza probabil. Nu mai putea fi salvat.

În acea zi, au auzit cum gardianul deschidea la fiecare cinci minute, vizeta celulei și privea înăuntru. Voia să știe dacă G.B. trăia încă. Către orele 22-23, temnicerul a coborît alergînd, pentru a chema pe alții. În celula învecinată, se înțelesese: Gheorghe Brătianu murise. Dar era prea tîrziu pentru a fi scos din celulă și îngropat. Operația a avut loc a doua zi, seara, aproape 24 ore mai tîrziu.

Persoana care a povestit acestea doamnei Gheorghe Brătianu se găsea, cu cinci sau șase alți deținuți, într-o celulă învecinată. A doua zi, ca de obicei, un gardian a trecut să facă apelul. Avea un aer beat, surd. A stat buimăcit cîteva minute, înainte de a se decide să facă apelul. În sfîrșit, a mers în celula lui Gheorghe Brătianu și a ieșit cu o oală de marmeladă. Pomană, a spus el, întinzîndu-le vasul.

Părintele plecase și eu o regretam. Gîndeam: Privatio Boni...

Mă gîndeam, de asemenea, la asta: la Paris auzisem spunîndu-se că Gheorghe Brătianu s-ar fi sinucis, tăindu-și venele cu o tinichea pe care a frecat-o timp de luni de zile pentru a o ascuți. Dar această versiune era inventată de către temniceri. Foarte abili, ei lansaseră un zvon care putea prinde, pentru că se acorda cu voința, răbdarea și eroismul victimei"

Două mărturii pe care le-am culeș confirmă că fusese lovit violent. Un singur martor, părintele Deliman, care trăiește încă în România, mi-a spus că nimeni nu fusese bătut niciodată în această închisoare. Părintele face parte din Biserica greco-catolică, numită Biserica unită, care a fost persecutată și interzisă în același timp cu partidele politice. Ea este interzisă și astăzi [în 1988] și părintele trăiește muncind într-un muzeu, fără a-și face cunoscută calitatea de preot.

În 1975 am întîlnit la Paris un tînăr pictor român, Horia Bernea, venit să-și expună lucrările în Franța. Găsindu-se într-o zi, singur cu mine, mi-a încredințat un mesaj din partea tatălui său, care fusese în aceeași închisoare din Sighet:

„Tatăl dv. s-a omorît — mi-a spus el —, izbindu-și capul de caloriferul din celulă".

Această mărturie indirectă ar necesita explicații pe care nu le puteam cere fiului. Aveau ei calorifere [în închisoare]? Notez totuși că era vorba de lovituri la cap.

La 24 decembrie 1987, am primit în fotocopie de la dl. Sporea din München, coeditor al *„Mării Negre"* un capitol dintr-o carte publicată în editura Dreptatea din New York (P.O. Box 54 Time Square Station, New York 10108 USA), [capitol] intitulat *File de istorie*, sub semnătura lui Nicolae Carandino. În acest capitol (ca și în carte) N.C. relatează amintirile de deținut la Sighet. Între altele, el l-ar fi identificat pe Gheorghe Brătianu sub trăsăturile unui deținut cu privirea rătăcită, dezarticulat, complet terorizat de gardieni, care își băteau joc de el, punîndu-l să imite cîntecul cocoșului sau mieunatul pisicii.

El încheie capitolul, spunînd că într-o noapte ar fi auzit bătăi fără oprire în zidul care-i despărțea, chemînd în ajutor (sub forma unui alfabet Morse). Gîndind că era un șiretlic de temnicer, N.C. nu a răspuns și a avut remuscări. A doua zi, se spune în text, am aflat că G.B. s-ar fi sinucis, spînzurîndu-se cu cearșaful înnodat din care a făcut un laț.

N. Carandino era un ziarist național-țărănist, redactor-șef la *Dreptatea*, ziarul partidului. El trăiește încă în România și astfel am putut chiar, printr-un prieten, să-l întreb dacă textul era al lui. El mi-a transmis că nu-l văzuse niciodată și nu era la curent cu nimic. Pe de altă parte, din informațiile primite, cunoaște foarte bine pe editorul colecției apărute sub numele *Dreptatea* din New York; este un anumit domn Dean Milhovan, pe numele său adevărat Mitu. Pacepa, fost șef al spionajului (Securitatea) român, afirmă că această publicație este finanțată din fondurile Securității (p. 388 a cărții sale *Orizonturi Roșii* [Red *Horizons*, în orig.] editura Regenery Gateway, Washington, USA, apărută între timp în franceză în Presse de la Cité, 1988).

Această nouă versiune a sinuciderii este deci practic semnată de Securitate. În orice caz, rănile par în chip constant să vizeze capul și mai precis gîtul.

De remarcat că această „mărturie" a fost publicată concomitent cu traducerea în română a cărții lui Gheorghe Brătianu asupra istoriei Mării Negre, în Editura Meridiane din România. Se poate pune întrebarea dacă a fost o întîmplare sau o coincidență.

Ceream pe calea presei scrise și prin Radio (B.B.C. — emisiunea pentru România) tuturor celor care îmi puteau trimite o mărturie directă sau indirectă asupra faptelor ce au precedat moartea lui Gheorghe Brătianu sau decesul său, să binevoiască să-mi scrie. Rugam, în același timp, familia, prietenii și cunoștințele mele să binevoiască să-mi facă să parvină, prin scris, propriile lor mărturii sau amintiri asupra acestui subiect.

Prima scrisoare primită era semnată de un văr al tatălui meu, Dan Brătianu.

„[...] I.G., cu care am îm-

părţit celula la Dej, era de corvoadă la Sighet, unde a trebuit să facă curat în celula în care a fost asasinat G.B. Patul era plin de sînge şi pereţii erau mînjiţi pînă la plafon. Ziaristul ungur Gardoni, mi-a confirmat faptele citate de I.G. Se pare că Gheorghe Brătianu, ar fi fost asasinat cu un piron înfipt în gîtlej şi, probabil după o luptă, ceea ce explică sîngele de pe pereţi.

Să examinăm acum care erau posibilităţile unui deţinut izolat la secret de a se sinucide; gardienii erau obligaţi să privească prin vizetă la fiecare două minute. O sinucidere ar fi cerut mai mult timp.

În timpul zilei, deţinutul trebuia să stea aşezat pe pat de la ora 5 dimineaţa pînă la ora 22. În timpul nopţii îi era interzis să ţină mîinile sub pătură.

Era exclus să poată să aibă un ciob de sticlă sau din metal cu care să fi putut la nevoie să-şi deschidă venele, deoarece nu avea nici un mijloc să şi-l procure, iar cercetările foarte minuţioase şi frecvente le-ar fi descoperit. [La asemenea percheziţii] era obligat să se dezbrace complet, fiecare obiect fiind cercetat cu atenţie. Ar fi fost dificil să ascunzi chiar un ac.

Eu însumi am fost izolat de mai multe ori la secret timp de doi ani, la Uranus, de două-trei ori la Malmeson, la Ministerul de interne, la Piteşti şi la Zarca-Aiud. Cunosc deci foarte bine condiţiile. Erau peste tot asemănătoare.

...În cincisprezece ani de detenţie, n-am auzit să se menţioneze decît un caz de sinucidere reuşit: un deţinut s-a aruncat în casa scării. După acest caz, între etaje au fost montate grilaje de protecţie.

Dat fiind că I.G. era foarte tînăr în momentul morţii lui G.B., el este probabil încă în viaţă şi numele său nu trebuie citat..." (urmează numele mai multor persoane). ■

(Va urma)

Versiune românească:
Gheorghe DAVID

CLIO ANUNŢA

ICOANE PE STICLĂ ROMÂNEŞTI LA BÉKÉSCSABA

O originală expoziţie de icoane pe sticlă aparţinînd locuitorilor din bazinul carpatic a constituit „darul" de Crăciun şi Anul nou al muzeografilor din oraşul ungar Békéscsaba pentru localnici şi vizitatorii de pretutindeni.

Expoziţia deschisă între 5 octombrie şi 31 decembrie 1990, a reunit 136 dintre cele mai valoroase asemenea realizări artistice. Între ele, 40 de icoane sînt rodul meşterilor zugravi români din felurite localităţi ale Transilvaniei. Cele mai multe provin din importantul centru artistic de la Nicula (centru din care revista noastră a prezentat o serie de lucrări recent, în nr. 12/1990), celelalte fiind realizate în diverse localităţi ale Banatului, Ţării Făgăraşului, Haţegului.

Lucrările, toate cu subiect religios, evidenţiază marea capacitate de creaţie a poporului român şi pun în lumină o seamă de importante piese ce nu au fost cuprinse în literatura românească de specialitate de pînă acum.

E.G.

CAZUL VON BOLSCHWING

EUGEN PREDA

Implicarea germană în rebeliunea legionară formează un punct central în conciliabulele dintre generalul Ion Antonescu şi ministrul von Killinger. Au trebuit să treacă ani pentru a se putea reconstitui, măcar parţial, conţinutul acestor convorbiri. Bineînţeles mai întîi de toate a trebuit să fie înfrînt al treilea Reich, zdrobită puterea militaro-nazistă care-şi proiectase umbra asupra întregii lumi, ca arhivele naziste să poată fi capturate de armata americană şi, treptat, să fie deschise cercetătorilor.

„Cifrul secret" şi „în clar"

La 10 februarie 1941, Killinger transmite din Bucureşti: *„Pentru ministrul de externe al Reichului. L-am vizitat astăzi pe generalul Antonescu pentru a discuta cu dînsul problema ce să se facă cu legionarii care s-au ascuns la germani. Am arătat că am interogat pe germanii respectivi şi am constatat cu această ocazie că din partea legionarilor adăpostiţi acolo nu se mai transmit ordine către legionari. Legionarii respectivi au fost adăpostiţi, deoarece au participat şi ei la acţiunea de mijlocire a lui Neubacher. Propun deci ca cei care nu trebuie să fie arestaţi aci, să fie arestaţi de armata germană şi transferaţi în Germania. Germanii respectivi vor părăsi de asemenea România. Legionarii îşi vor ispăşi pedeapsa în Germania, aşa cum a fost stabilit de către un general la timpul său. Am mai comunicat generalului, că pînă în prezent, ştiu nouă nume de fruntaşi legionari, care sînt ascunşi de germani. După cum se pretinde, Sima nu s-ar afla în Bucureşti. Acest lucru a fost confirmat de către general, care a primit ştirea că Sima s-ar ascunde în Banat la germani".*

Telegrama datată Bucureşti 10.2.41, ora 22 şi avînd menţiunea „Sosire 10.2.41, ora 22.30" poartă, cum se poate observa lesne pe document, menţiunea: *„Cifru secret"*. În plus, sublinierea *Secret* o regăsim chiar înaintea cuvintelor de început: Pentru ministrul de externe al Reichului. Evident, dat fiind conţinutul raportului şi în general practica diplomatică existentă, nu ni se pare un fapt deosebit. Dar, tot în arhive a rămas o telegramă a lui Killinger adresată a doua zi, 11 februarie, „către ministrul de externe al Germaniei". În această nouă telegramă, se aduc o serie de precizări în legătură cu discuţia avută cu generalul Ion Antonescu şi o succintă descriere a evenimentelor care au precedat rebeliunea legionară şi desfăşurarea ei. Reţinem elementele direct legate de subiectul care ne interesează: *„Eu sînt de părere că în spatele rebeliunii, în mod direct se află germani, dar că, o bună parte dintre germani sînt coautorii morali prin aceea că le-au dat impuls legionarilor să atace pe Antonescu. Judecînd după încercările de mijlocire, care au început imediat, mi-am dat seama cine sînt aceste cercuri. Sînt reprezentanţii de aci ai Serviciului de Siguranţă* [Sicherheitsdienst], *o parte dintre acei cetăţeni germani care aparţin organizaţiei din străinătate, şi probabil unii care aparţin legaţiei, fiind apropiaţi de Siguranţă (S.D.) Mai trebuie adăugat că Fabricius n-a ştiut să-şi impună conducerea. Propaganda împotriva lui s-a făcut în aşa fel, încît cuvîntul său n-a mai avut nici cea mai mică valoare şi legionarii nu l-au mai ascultat deloc; mai mult, ei au refuzat chiar să stea de vorbă cu el. El a mai făcut greşeala că, după ce au avut loc discuţiile de la Salzburg, nu a comunicat imediat, fără echivoc, tuturor forurilor germane competente şi conducerii legiunii că, pentru Germania, exponentul României nu este nimeni altul decît generalul Antonescu.*

În afară de aceasta, el trebuia să ştie ce se petrece. Ministrul de externe al Reichului şi Führerul trebuiau informaţi la timp cu privire la tensiunea extrem de încordată care a existat între Antonescu şi legiune. Şi Serviciul de Siguranţă [S.D.] *ar fi trebuit să facă comunicări corespunzătoare. Nu ştiu, dacă acest lucru s-a făcut. Ştiu numai, că există un raport al organizaţiei* [amiralului W.] *Canaris* [1887-1945. şeful Abwehrului — serviciul de informaţii şi contrainformaţii al O.K.W.], *căruia însă, după cît se pare, nu i s-a dat atenţia cuvenită".*

Reţinem şi următoarele din concluziile documentului: *„Antonescu este decis: 1) Să meargă împreună cu Germania, orice s-ar întîmpla, din convingere politică absolută... 3) N-a fost împuşcat nimeni. Antonescu nu vrea în nici un caz să se întoarcă la vechile metode. El se conduce strict după lege. 4) El a aprobat ca o parte din conducători care se află încă sub supravegherea Siguranţei*

[S.D.], *să plece în exil în Germania. De cele necesare mă voi ocupa eu. Antonescu este hotărît să decreteze o mare amnistie*".

Ceea ce atrage atenţia la această telegramă nu este atît conţinutul ei, care în lipsa unui document românesc asupra convorbirii nu poate să fie comparat şi deci nu putem şti dacă Killinger, nu cumva, a vrut să sugereze generalului Ion Antonescu modul de comportare. Fiindcă, rezultă, conform menţiunii din capul documentului, că telegráma a fost transmisă *în clar*. Deci, necifrată şi deci într-un mod deplin accesibil autorităţilor române. Nu ştim, în starea actuală a cercetărilor în ce măsură Serviciul Special de Informaţii penetrase codurile folosite de Legaţia germană. Dar se cunoaşte, din practica generală, că trimiterea unor telegrame diplomatice *în clar* este o „invitaţie" adresată autorităţilor din ţara gazdă, ca şi din ţările pe parcursul cărora astfel de documente ajung la destinaţie, să ia cunoştinţă de conţinutul lor.

Cert este că la 1 martie Killinger retransmite, cifrat, o notă, care i-a adresat-o generalului Ion Antonescu, prin care cere rechemarea în Germania a următoarelor persoane *„în interesul liniştii interne în ţara mea şi a apărării sănătoase a intereselor noastre comune: 1. Bolschwing, 2. Geissler, 3. Contele Meram, 4. Wönem (Koenen), 5. Wantsel (Wenzel), 6 Konradi, 7. Landecker (Langencker), 8. Geiger (consul la Constanţa), 9. Consulul de Ploieşti, 10. Kreutle (Kräutle), 11. Wüsson (consul la Orşova)"*.

Cercetătorul Martin Broszat scria în studiul apărut în 1968 *Deutschland-Ungarn-Rumänien Entwicklung und Grundfakären Natzional sozialistischer — Hegemonial und Bundispolitik:* „Hitler, care s-a plasat, în cadrul conflictului, de partea lui Antonescu, încurajîndu-l în respingerea revoltei, era foarte mîniat de politica contradictorie a S.S. care s-a evidenţiat cu această ocazie, ducînd chiar la o ascuţită dispută între Ribbentrop şi Himmler. El a ordonat retragerea tuturor însărcinaţilor S.D. din România[116] şi atunci cînd s-a dovedit ulterior că S.S.-iştii mai făceau încă jocul cu Garda de fier — după relatările lui Schellenberg — a ameninţat chiar cu faptul că într-o bună zi «va afuma» el această «ciumă neagră»".

În nota 116, autorul precizează: „Ordinul dat de Himmler în acest sens la 5.3.1941". Deşi la data indicată între documentele accesibile nu am găsit un astfel de „ordin", este cert că la începutul lunii martie Killinger a fost rechemat în Germania, unde, la Salzburg, între 5 şi 10 ale lunii respective, a căutat să respingă acuzaţiile S.D. împotriva lui şi să stabilească răspunderea S.D. pentru rebeliunea legionară din ianuarie. Într-o notă redactată a doua zi după sosirea la Salzburg pentru Ribbentrop, Killinger afirma: *„Prezumţia mea că S.D.-ul sau S.S.-ul erau strîns legate cu conducerea legionarilor este confirmată atît de faptul că Reichsführerul S.S. i-a scris o scrisoare[1] lui Horia Sima, cît şi de faptul că Horia Sima la rîndul lui i-a trimis un lung raport Reichsfuhrerului, datat 6 februarie 1941[2], pe care ministrul-director Schröder mi l-a citit ieri"*.

În arhive s-a mai păstrat şi răspunsul datat 7 martie la întrebările lui Heydrich în care Killinger afirma categoric: Antonescu are ferm puterea în mînă; legiunea nu mai poate îndrăzni o nouă rebeliune armată. De la Salzburg, Killinger a plecat la Berlin pentru a-şi pleda în continuare cazul. În absenţa sa din Bucureşti, în 12 martie, Neubacher a telegrafiat la Berlin că guvernul român a aflat: *„Conducătorii legiunii au fost primiţi oficial şi salutaţi cordial la Berlin. Generalul Antonescu consideră aceasta că este în contradicţie cu asigurările ce i le-am dat"*.

Un cercetător francez Jean Paul Longchamp *(La Garde de Fer ou l'histoire d'une bande d'assassins*, Paris, 1975) avea să scrie: *„Horia Sima, comandanţii Iasinski, Gîrneaţă, Papanace, Pătraşcu şi mulţi alţii «în afara legii» în ţara lor, sînt transportaţi prin fraudă în Germania, cu trenuri speciale de către armata hitleristă... Strînsa lor colaborare cu germanii, activitatea lor de spioni, serviciile făcute Gestapoului, NSDAP-ului* [partidul nazist] *şi S.S.-ului în România le acordă un tratament de favoare"*.

De altfel, un raport din 12 iulie 1941 al ataşatului militar român la Berlin, comunicat de Secţia II a Marelui Stat Major Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, indica următoarele: *„2. În Germania se află, de asemenea, români clan-*

---

[1] Din această scrisoare reproducem cîteva paragrafe: *„Am primit astăzi pentru o întrevedere pe colaboratorul dv. dr.* [Vasile] *Biriş* [secretarul general al Ministerului de interne], *care cu ocazia şederii sale la Berlin s-a prezentat la Gruppenführerul Heydrich, şeful poliţiei de siguranţă, pentru a discuta împreună problemele poliţieneşti, în special pregătirea şi completarea cadrelor"*. În legătură cu asasinarea prin împuşcare a unei serii de demnitari la sfîrşitul lunii noiembrie 1940 de către legionari, Himmler trimitea următoarea opinie: *„O asemenea măsură este justă, pentru că ea nu poate fi adusă la îndeplinire niciodată de justiţia ordinară care este legată de paragrafe şi care va depinde întotdeauna de un formalism al paragrafelor"*. De asemenea, în legătură cu invitaţia ce-i fusese transmisă, numai cu cîteva zile în urmă, lui Horia Sima de a veni în Germania, îi propune să-şi rezerve o zi sau două pentru a cunoaşte organizarea S.S.: *„Pentru mine, în calitate de Reichsführer S.S. şi şef al poliţiei germane, se înţelege de la sine că voi da în orice privinţă concursul meu, atît cu sfaturi cît şi cu fapte, statului român şi mişcării legionare, la reorganizarea poliţiei, precum şi la organizarea mişcării"*.

[2] În această scrisoare, care poartă menţiunea că a fost trimisă din Bucureşti şi dă aparenţa că ar fi un răspuns la scrisoarea lui Himmler, se afirmă că după *„întîmplările de la Jilava din noaptea de 26-27 noiembrie"* de aici încolo *„ţinta lui* [Antonescu] *a fost ca treptat, treptat să elimine mişcarea legionară din guvern"*. După rebeliune *„sub protecţia ei* [armatei germane din România] *s-au retras şi au scăpat de la moarte o mulţime de legionari"*. Mai reţinem doar două aprecieri din această lungă scrisoare: *„Aproape toţi ofiţerii superiori sînt anglofili şi sînt contra Germaniei"* şi *„legionarii merg fără rezervă şi fără nici un fel de condiţii alături de Germania"*.

destini, aduşi cu sprijinul şi toleranţa unor organizaţiuni naţional-socialiste germane, unii dinaintea venirii la putere a regimului legionar, ocupînd diferite funcţiuni în întreprinderi, alţii veniţi după rebeliunea legionară, contînd ca refugiaţi politici. Aceştia din urmă sînt internaţi sau supravegheaţi de autorităţile germane. Ceilalţi au rămas liberi şi sînt necontrolaţi, constituind elemente de legătură a legionarilor din lagăre cu exteriorul şi întreţinînd atmosfera legionară. 3. Chiar în instituţiile noastre oficiale din străinătate se mai găsesc elemente legionare care, deşi nu există indicii pozitive, este posibil să întreţină relaţiuni cu foştii conducători legionari refugiaţi în Germania".

„Reculul armei"

Abia la sfîrşitul lunii martie, după cum rezultă dintr-un memorandum al Ministerului de externe al Reichului, *„au fost soluţionate"*, ceea ce documentul califică drept *„unele diferenţe* [neînţelegeri] *de natură personală între Reichsführerul S.S.* [Himmler] *şi Gruppenführer Heydrich pe de o parte, şi ministrul von Killinger, pe de altă parte"*. Ca urmare, la 2 aprilie, Ministerului de externe i se transmite de la Cartierul general S.S. că *„indiferent de hotărîrea ce o veţi lua în privinţa lui Killinger, el* [Himmler] *a ordonat în orice caz imediata rechemare a tuturor reprezentanţilor S.S. şi de poliţie din România"*.

Dar abia la 6 aprilie, după cum rezultă dintr-o scrisoare cu semnătura lui Heydrich, este confirmată retragerea din România a membrilor oficiali ai birourilor Gestapo şi S.D.

Aşadar, von Bolschwing a rămas şomer. Din volumul lui Allan A. Ryan jr. reiese că după ce a sosit la Berlin a fost „găzduit" pentru cîteva luni într-o celulă de la Cartierul general al Gestapoului. Ulterior, afirmă aceeaşi sursă, el a pretins că aceasta s-a datorat opoziţiei faţă de Hitler. În lucrarea citată nu reiese cu ce s-a ocupat Bolschwing pînă la sfîrşitul războiului, deşi rezultă clar că absolut toate datele sale personale sînt binecunoscute autorităţilor americane. Să ne limităm, deci, deocamdată, la constatările publicate de Ryan: „Bolschwing a afirmat ulterior că el a lucrat pentru «Organizaţia Gehlen» de la sfîrşitul războiului pînă în 1949" (p. 234). Să reamintim că generalul Reinhardt Gehlen (1902-1979), şeful secţiei armatei străine Est, spionaj militar (1942-1945) s-a predat cu întregul fişier de agenţi autorităţilor americane după capitularea Germaniei. În perioada în care Bolschwing a aparţinut „Organizaţiei Gehlen", aceasta era în întregime finanţată de serviciile speciale americane, pentru care şi acţiona.

După cum scrie Ryan: *„Valoarea foştilor nazişti nu consta în faptul că noi aveam nevoie* de [autori de] *genociduri; noi doream agenţi anticomunişti experimentaţi şi aveam nevoie* [de ei] *în special în Europa, în Germania ocupată şi în blocul de state sovietic"*. (p. 328).

Să depănăm însă mai departe firul carierei fostului şef al S.D.-ului la Bucureşti. „În 1949, Bolschwing a părăsit [Organizaţia] Gehlen şi a trecut să lucreze pentru operaţiunile de spionaj ale guvernului S.U.A. pînă în 1954, cînd a venit în Statele Unite. S-a raportat că el a fost [însărcinat] cu recrutarea la faţa locului a persoanelor [care urmau] să îndeplinească, de fapt, operaţii de strîngere de informaţii în zonele controlate de sovietici" (p. 235). Conform autobiografiei date oficialităţilor americane, Bolschwing se prezenta ca antinazist din 1932. El a admis că la Bucureşti a ajutat Garda de fier, „dar a explicat că a făcut aceasta numai pentru a contracara pe aliatul lui Hitler, generalul Antonescu, şi că sprijinind Garda de fier a fost în stare să o izoleze de influenţa directă nazistă" *(Ibidem)*.

La 2 februarie 1954, el a debarcat la New York de la bordul luxosului transatlantic *Andreea Doria* împreună cu soţia şi fiul lui în vîrstă de 14 ani, cu o viză de rutină de imigrant în cadrul cotei germane. Şefii lui din organismele de spionaj au comunicat „că Bolschwing a lucrat pentru ei şi că el are [permisiunea] «de completă liberă trecere»" (p. 237). De asemenea, „foştii lui şefi i-au dat o scrisoare către comisarul serviciului de imigrare că a fost angajat al guvernului Statelor Unite şi că nu reprezintă o ameninţare de securitate" (p. 238). În 1958, a obţinut cetăţenia americană.

În cursul anchetării „Cazului Trifa" în 1977, conform relatării lui Ryan, a apărut şi numele „binefăcătorului său S.S.-ist". (p. 218). S-a cerut guvernului de la Bonn să prezinte informaţii despre foştii ofiţeri S.S., printre care von Bolschwing. În răspuns, se menţiona că el a fost şeful S.D. în Bucureşti şi a imigrat în 1954 în Statele Unite[1]. Trasînd cariera lui von Bolschwing în Statele Unite, autorul citat indică: din 1955 pînă în 1963 a lucrat la Warner-Lambert Pharmaceutical Company. Apoi pînă în 1970, a fost om de afaceri şi consultant în chestiuni comerciale, exceptînd doi ani cînd a lucrat cu subsidiarul german al Cabot Corporation din Boston, A fost, ulterior, vice-preşedinte la firma Business Affairs care aparţinea de Transcontinental Computer Investment Corporation în Sacramento (California). Ryan descrie pe larg obstrucţiile de care s-a ciocnit Oficiul de Investigaţii Speciale (O.S.I.) din Ministerul de justiţie al Statelor Unite în încercările de a clarifica antece-

[1] Este de menţionat că numele lui von Bolschwing figura nu numai în documentele de arhivă capturate de armata americană şi existente în Statele Unite, dar şi în volumele de documente asupra politicii externe germane, publicate cu concursul Statelor Unite la începutul anilor '60. Volumul XII din *Documents on German Foreign Policy*, unde numele lui von Bolschwing figurează de mai multe ori, a apărut în 1962.

dentele situației omului de afaceri din California. În cele din urmă, s-a ajuns la un aranjament că în cazul în care Bolschwing renunță la cetățenia americană, O.S.I. să nu intenteze procesul de deportare dacă un doctor certifică proasta stare a sănătății, încît nu poate asista pe avocatul său în pregătirea procesului. Cînd în 1981, procedura judiciară în vederea procesului de ridicare a cetățeniei se apropia de încheiere, Bolschwing a consimțit, spre sfîrșitul anului, să renunțe la cetățenia americană. „După scurt timp a decedat" (p. 254).

Cînd în 1988, la New York, a apărut o carte intitulată *BLOWBACK: America's Recruitment Nazis and Its Effects on the Gold War*, într-o recenzie apărută în cotidianul *International Herald Tribune* (29 iunie 1988) se făcea afirmația: „Cel puțin de la capturarea și procesul lui Adolf Eichman, se știe că după al doilea război mondial a existat o cale subterană care a permis criminalilor de război germani să scape". Și în același loc se dădea și explicația termenului de BLOWBACK: „În lumea spionajului «blowback» [reculul armei] este cuvîntul pentru operațiuni ascunse care încep cu succes și apoi explodează în fața țării originare".

Preluarea unor acte oficiale

Aflat la București pentru chestiuni economice, dar și pentru a relua legăturile cu „vechi cunoștințe", fostul ambasador german la Vatican, Ulrich von Hassell[1] și-a notat în jurnalul său în seara de 27 martie 1941: „Ambasadorul Killinger lipsește de trei săptămîni și în această perioadă Neubacher este, tot atît de curios, un fel de chargé d'affairs [însărcinat cu afaceri]. Neubácher însuși critică absența îndelungată a lui Killinger, provocată de luptele sale pentru supremație, cu alte organe ale partidului [nazist] din București, în primul rînd cu S.D. O situație tipică pentru al treilea Reich: *«Toți contra tuturora»*". După două zile, jurnalul consemnează: *„Astăzi dimineață l-am vizitat pe șeful misiunii militare, generalul Hansen. Și el se plînge de îndelungata absență de trei săptămîni a lui Killinger, abia numit, din care românii ar putea trage concluzia privind o duplicitate a politicii germane. Personal sînt convins de această duplicitate a politicii germane"*.

Și tot din jurnalul lui von Hassell, apărut postum în 1964, să mai redăm concluzia după convorbirea cu Neubacher: *„Haosul european este în creștere, diavolul și-a băgat coada. Neubacher spune: «Adolf Dschingis Khan* [clar Gingis Han] *a fost un politician genial. El o declară admirativ!»"*. Aceasta era atmosfera în sferele germane din București la vremea respectivă. Ceea ce s-a putut afla însă cu mult mai tîrziu era faptul că von Bolschwing, venit la București pentru *„preluarea unor acte oficiale"* (vezi documentele citate în *Magazin istoric*, nr. 2/1991), se mai afla în capitala României cînd la 31 ianuarie 1941, în *„numele șefului poliției de siguranță și a S.D.-ului (VI/A 46 kc/STR) se cere"* Ministerului de externe *„ca lui Kurt Auner să i se acorde sprijin în obținerea unei adeverințe de curier pentru a călători la 1.2.1941 la București"*. MOTIVUL CĂLĂTORIEI: *„preluarea unor documente importante"*. În arhive se mai află o cerere pentru o nouă misiune a lui Kurt Auner pentru 13 februarie 1941. Și de data aceasta: MOTIVUL CĂLĂTORIEI: *„preluarea unor documente oficiale"*. Cine are răbdare să cerceteze arhivele germane capturate, va întîlni însă acest nume, legat de activitatea S.D.-ului în România, pînă după încheierea războiului... ■

[1] 1881-8 septembrie 1944, cînd a fost condamnat la moarte și executat ca participant la complotul din 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler. A fost în diplomație din 1911 pînă în 1937.

OASPETE AMERICAN LA MAGAZIN ISTORIC

În după-amiaza de joi 10 ianuarie 1991, ne-a onorat prin vizita sa la redacție dr. Nicholas Wahl, profesor de studii europene la New York University (în trecut la Princeton și Wisconsin) aflat, pentru cîteva zile, în țara noastră, la invitația Ambasadei americane din București. Licențiat în istorie (1949), avînd doctoratul susținut la Harvard University (1956), oaspetele nostru a activat, de-a lungul anilor, și la Institutul de studii politice din Paris, la Universitatea Paris-Nanterre și la École des Hautes Études en Sciences Sociales din capitala Franței, fiindu-i conferit titlul de cavaler al Ordinului Legiunii de onoare franceze (al cărui însemn profesorul Wahl îl purta cu discreție pe reverul hainei).

Dr. Nicholas Wahl ne-a prezentat o expunere — de față fiind, în afara membrilor redacției, doamna Agota M. Kuperman, atașat cultural al Ambasadei americane, și invitații colaboratori ai *Magazinului istoric:* prof. dr. Dinu C. Giurescu, membru corespondent al Academiei române dr. Dan Cernovodeanu, dr. Eugen Preda, dr. R. Șt. Vergatti, general-maior (r) Constantin Antip — privind *Statele Unite ale Americii și Europa de est: învățămintele celor doi ani de schimbări.*

Excelent specialist în relațiile internaționale, analist al istoriei europene și în special a Franței (este autorul mai multor volume), oaspetele nostru a expus punctul său de vedere asupra procesului de democratizare din țara noastră după Revoluția din decembrie 1989, așa cum este el perceput în opinia publică universitară din S.U.A. Prof. Wahl a apreciat optimist perspectivele democrației autentice în România, ilustrînd punctul său de vedere cu exemple din istoria altor țări europene (Italia, Germania).

iunie 1941-august 1944

MINISTRUL ELVEȚIEI LA BUCUREȘTI TRANSMITE... (XII)

Luna mai 1943 l-a găsit pe Mihai Antonescu reintors la proiectele sale de intrare in tratative cu Aliații prin intermediul Italiei. Ministrul italian la București, Bova Scoppa s-a deplasat la Roma, unde a obținut sprijinul regelui, Mussolini arătîndu-se la rîndul său de acord în mai multe puncte, dar cerînd o amînare de două luni înainte de a lua o inițiativă diplomatică. Vizita lui Mihai Antonescu în Italia, la sfîrșitul lunii iunie-începutul lunii iulie, nu a reușit să-i schimbe atitudinea, Ducele cerînd o nouă amînare de două luni. Căderea regimului fascist în Italia și îndepărtarea lui Mussolini, la 25 iulie 1943, au înmormîntat definitiv aceste proiecte. Raffaele Guariglia — noul ministru italian de externe în guvernul Pietro Badoglio — a răspuns evaziv sugestiilor românești, armistițiul ce va fi încheiat cu Aliații la 3 septembrie (Magazin istoric, nr. 2/1980) fiind principala preocupare a noului guvern italian (Alexandru Cretzianu, The lost opportunity, p. 91).

În paralel, la începutul verii, s-au făcut încercări pentru normalizarea relațiilor cu Ungaria, Miklos Banffy, reprezentantul guvernului ungar, avînd convorbiri la București cu G.G. Mironescu, la 18 și 23 iunie și, în secret, cu Iuliu Maniu. Problema ocupației horthyste asupra Ardealului de Nord s-a arătat a fi însă insurmontabilă, tratativele eșuînd în urma refuzului trimisului ungar de a așterne în scris că Ungaria recunoaște în întregime frontiera de la Trianon (C.A. Macartney, October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929-1945, Part II, p. 179) și a refuzului lui I. Maniu de a accepta propunerea ungară de menținere a statu-quo-ului pînă la sfîrșitul războiului, cînd Aliații ar fi urmat să se pronunțe asupra Ardealului de Nord (A. Simion, Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944, p. 305; vezi și Politica externă a României. Dicționar cronologic, pp. 242-243).

După căderea lui Mussolini, Mihai Antonescu s-a îndreptat spre Turcia, informînd pe această cale că dorea să cunoască intențiile britanice față de România; în cazul în care România ar accepta capitularea necondiționată, voia să știe „cui, unde și cum trebuie s-o facem?" Aceasta, ca și afirmația sa, potrivit căreia „dacă o forță britanică se va arăta în preajma României, ea nu va fi combătută, ci va fi întîmpinată cu o colaborare imediată", a fost adusă de către britanici la cunoștința Moscovei, dar Molotov a cerut să nu se dea nici un răspuns, considerînd că sondajul lui M. Antonescu nu reprezenta o încercare de pace serioasă (Elisabeth Barker, British Policy in South-East Europe in the Second World War, pp. 226-227).

Evoluția generală a războiului va face ca însuși mareșalul I. Antonescu să intervină în acțiunea guvernului și a opoziției de intrare în tratative cu Aliații. În acest scop, doi emisari români — Frederic Nanu și Alexandru Cretzianu — au fost trimiși la Stockholm și, respectiv, Ankara, mareșalul comunicînd celui din urmă, înainte de plecarea sa la post: „Nu am crezut niciodată că Anglia poate fi înfrîntă" (Al. Cretzianu, Op. cit., p. 94). În același timp, Mihai Antonescu cerea ambasadorului Turciei la București Suphy Tanrioer să comunice guvernului turc că Al. Cretzianu trebuia considerat ca „un reprezentant al națiunii române și nu al guvernului Antonescu" (A. Simion, Op. cit., p. 325), afirmație ce reflecta realitatea, din moment ce noul ministru la Ankara menținea legătura atît cu guvernul, cît și cu opoziția.

Căutînd să intereseze Aliații occidentali în negocieri separate, Mihai Antonescu a încercat, fără să reușească, să afle părerea britanică despre eventualitatea în care regele, împreună cu unii membri ai guvernului, ar părăsi România și ar denunța pe germani, în țară rămînînd mareșalul, „pentru a ține ordinea pînă la sosirea trupelor aliate". În același timp, atașatul militar român la Ankara, colonelul Traian Theodorescu, îl informa pe omologul său britanic, generalul A.C. Arnold, despre faptul că mareșalul Antonescu l-a instruit să transmită că, înainte de toate, românii nu vor ca Rusia să le ocupe țara, dar sînt gata să „coopereze cu orice forță anglo-americană ar intra în Balcani înaintea rușilor, punîndu-le la dispoziție 22 de divizii, piloți, aur și grîne" (Elisabeth Barker, Op. cit., p. 227), același lucru fiind transmis din Elveția, guvernului american, prin Allen Dulles (A. Simion, Op. cit., p. 337).

Mihai Antonescu se găsea într-o mare dilemă: el era de părere că România nu trebuia să trateze în mod izolat cu Aliații, în timp ce mareșalul Antonescu îi impusese, ca o condiție pentru orice negociere cu anglo-saxonii în vederea modificării orientării

politice a României, o debarcare anglo-americană în Balcani. Or, în acest caz, pe ruta armatelor aliate ce s-ar fi îndreptat spre România, se găseau Bulgaria și formațiunea sîrbă de la Belgrad, condusă de generalul Nedici. Pornind de la aceste realități, Mihai Antonescu l-a însărcinat pe ministrul român la Sofia să se intereseze ce atitudine ar adopta guvernul bulgar în cazul unei debarcări de trupe engleze și americane în Balcani. Premierul B. Filov s-a arătat rezervat, iar la cîteva zile după moartea regelui Boris (28 august 1943), Filov (devenit membru al regenței) s-a deplasat la OKW. O săptămînă mai tîrziu, mareșalul Antonescu, venit la rîndul său la OKW (întrevederea cu Hitler a avut loc la „Wolfsschanze"), a constatat că premierul bulgar informase Reichul despre sondajul făcut de București (Gh. Barbul, Mémorial Antonescu. La 3-ème homme de l'Axe, vol. II, manuscris nepublicat, pp. 140-141).

Să urmărim însă în continuare rapoartele ministrului elvețian la București din perioada mai-octombrie 1943.

Andrei ȘIPERCO

1943

3 mai

... Domnul Maniu a trimis un memoriu „Conducătorului" protestînd împotriva termenilor comunicatului publicat după întîlnirea Hitler-Antonescu [din 12-13 aprilie], cît și împotriva oricărei trimiteri de noi trupe române pe frontul rusesc.

...Un diplomat străin, exercitîndu-și funcțiile la Budapesta, estimează că în ipoteza unei victorii a Națiunilor Unite, situația românilor va fi mai bună decît cea a ungurilor. Aceștia din urmă, spune el, nu au în mînă decît un singur atu: activitatea desfășurată în America de Tibor Eckhandt[1] și de arhiducele Othon, pe care legitimiștii maghiari îl numesc rege. Dar, dacă Ungaria oficială a participat mai puțin activ ca România oficială în războiul împotriva U.R.S.S., nu se ignoră nici la Londra și nici la Washington că sentimentul profund al maselor române a fost întotdeauna mai favorabil puterilor occidentale decît cel al poporului ungar. Pe de altă parte, Ungaria are împotriva ei rapturile teritoriale în dauna sîrbilor, slovacilor și românilor, în timp ce România a refuzat întotdeauna să ia vreo parte din rămășițele Cehoslovaciei și ale Iugoslaviei... *(Raport politic* nr. 30)

6 mai

Memoriul adresat mareșalului Antonescu și despre care vă informa raportul meu nr. 30, nu a fost semnat doar de domnul Maniu, ci și de către domnul Dinu Brătianu. El poartă data de 20 aprilie. Doctorul Lupu, prieten comun al semnatarilor și destinatarului, este cel care l-a înmînat pe data de 22.

El are ca obiect, după cum v-am spus deja, să protesteze împotriva politicii externe a „Conducătorului" și în particular împotriva comunicatului relativ la ultima lui întîlnire cu Führerul. El neagă dreptul lui Antonescu de a expune națiunea română unor grave pericole solidarizîndu-se „cu cei care au mutilat România mare și care merg inevitabil la catastrofă, avînd împotriva lor pe cele mai mari și mai puternice națiuni ale lumii".

Se mai poate citi: România nu are nici o rațiune de a lupta sau de a dori înfrîngerea Angliei și a Statelor Unite, națiuni care, alături de Franța și de ceilalți aliați, au pierdut, în cursul ultimului război, milioane din fiii lor pentru a realiza prin victoria comună visul nostru secular: Unirea tuturor românilor în frontierele lor etnice. Nici interesul, nici onoarea națională nu ne permit să avem astăzi sentimente sau o atitudine ostilă marilor democrații anglo-americane care sînt aliații noștri naturali și ai tuturor micilor țări din lume... Ținem mai ales să protestăm împotriva caracterului antianglo-saxon pe care acest comunicat l-a dat războiului nostru și noi vă rugăm să împiedicați pe viitor astfel de manifestări de natură să aducă un grav prejudiciu intereselor României.

Mareșalul a refuzat să primească acest document din mîinile doctorului Lupu. El i-a spus că atitudinea domnului Maniu i-a provocat cele mai grave dificultăți în relațiile sale cu Führerul și a adăugat că dacă comunicatul în cauză a fost redactat de către germani fără ca el însuși, Antonescu, să fie consultat, vina aparține domnului Maniu și prietenilor săi. Cum autorii memoriului l-au semnat în calitate de președinți ai partidelor lor respective, el a amintit că toate organizațiile politice erau dizolvate și că, în consecință, nimeni nu se putea lăuda că prezidează vreuna.

Amenințările publice adresate recent de către domnul von Killinger tuturor românilor — și sînt o mulțime — care resping conformismul oficial, vizează în particular pe domnii Maniu și Dinu Brătianu...

Conducătorii partidului liberal s-au reunit pe data de 3 a acestei luni. Ei au pronunțat excluderea din partid a domnului George Tătărescu: este răspunsul lor la propunerea lui tinzînd la crearea unui grup de „uniune sacră" (vedeți rapoartele mele nr. 23 și 29)... *(Raport politic* nr. 31)

14 mai

Din sursă autorizată, am cules cîteva precizări asupra nemulțumirilor pronunțate de către germani împotriva lui Mihai Antonescu cu ocazia vizitei făcute de „Conducător" Führerului în zilele de 12 și 13 aprilie.

Ele pot fi grupate în trei rubrici: acțiuni tinzînd la încheierea unei păci separate între România și puterile anglo-saxone, slăbiciune față

[1] Acest diplomat ungur, fost reprezentant al țării sale la Societatea Națiunilor, în timpul războiului, s-a aflat în exil voluntar în S.U.A.

de opoziție și evrei, întîrzieri în livrările promise Reichului de către regatul danubian.

Asupra primului cap de acuzare, mareșalul ar fi făcut cunoscut că sondajele întreprinse în diverse capitale neutre de către agenți ai ministrului său de afaceri externe erau de natură pur informativă, neaducînd nici o atingere clauzelor pactului tripartit... În privința celui de-al doilea cap de acuzare, el ar fi opus interlocutorilor săi imposibilitatea, pentru un regim care nu se poate folosi, ca cele din Germania și Italia, de sprijinul unui partid totalitar împotriva oamenilor și curentelor sprijinite de o parte însemnată a opiniei publice. Asupra celui de-al treilea, el nu a avut prea multă greutate în a-și disculpa locotenentul...

Un important personaj politic, prieten al domnului Maniu, a avut recent o foarte lungă convorbire cu „Conducătorul". El a ieșit cu impresia că Antonescu, fără a nega că soarta războiului pare să surîdă de acum înainte anglo-saxonilor, rămîne convins că România trebuie să-și continue „cruciada împotriva bolșevismului". Consilierii săi germani par să fi reușit să-l convingă că democrațiile occidentale, mai ales dacă ele ajung să triumfe asupra Reichului, vor trebui, mai devreme sau mai tîrziu, să se despartă de U.R.S.S. și vor fi foarte fericite să-și asigure, pentru această situație, concursul Germaniei și al aliaților ei. Dacă această concepție se va arăta falsă, va fi întotdeauna timp pentru ca regatul dunărean să-și încredințeze destinele unor oameni noi. Pentru moment, nu se va pune problema modificării liniei urmate pînă acum. Cam acesta pare să fie astăzi limbajul „Conducătorului".

Sentimentul meu personal — și nu sînt singurul care îl are — este că cei doi Antonești s-ar putea să-și fi împărțit rolurile: unul continuînd să încarneze fidelitatea față de Axă, celălalt încercînd să-și obțină simpatii în cealaltă tabără. *(Raport politic* nr. 32)

5 iulie

Scurta vizită efectuată de baronul transilvănean Banffi, care în 1922 era ministru de externe maghiar, iar mai tîrziu membru în Parlamentul român, fiindcă posesiunile sale ereditare se aflau după războiul mondial în România, iar acuma este iarăși ungur, reprezintă o nouă încercare ungară de înțelegere cu românii în problema Transilvaniei.

Așa cum știți, în ultima vreme Ungaria nu a lăsat să treacă nici o ocazie fără să încerce măcar să atenueze duritatea hotărîrii de la Viena. Situația este într-adevăr destul de tensionată: în afara căii ferate arădene, astăzi nu există nici o altă linie ferată între cele două țări; raporturile financiare sînt suspendate, nu există încă nici o posibilitate ca membrii minorităților să opteze pentru patria lor de origine etc. Este evident că aceste fapte nu sînt încurajatoare. Dar pînă acum părții maghiare nu i-a reușit nici măcar să-i fie făcute cunoscute din partea românească punctele asupra cărora s-ar putea purta tratative. Asupra ofertei unei eventuale cercetări teritoriale Ungaria nu s-a lăsat pînă acum sedusă.

Se spune că baronul Banffi ar fi venit cu o propunere de modificare teritorială modestă: ar fi vorba de încercarea de îngustare a teritoriului ungar, în favoarea României, orientat sub forma unui deget spre nord, unde se află așezări românești compacte. Trimisul ungar ar fi prezentat guvernului român aceste propuneri prin intermediul unei înalte fețe bisericești ortodoxe, dar ar fi fost respins sub motivul că sînt prea modeste pentru a fi măcar luate în considerare. Dorința Ungariei de a ajunge la o înțelegere cu România pare să-și aibă originea în faptul că Budapesta, pe motivul onoarei naționale, preferă o înțelegere voluntară cu România uneia mai tîrzii, obținută din altă parte, în primul rînd din partea Rusiei. O anumită presiune indirectă din partea Aliaților prin medierea Turciei, s-ar putea să aibă un anume rol... *(Raport politic* nr. 39)

4 septembrie

Pe data de 12 august, domnii I. Maniu și Dinu Brătianu au adresat „Conducătorului" un nou memoriu, în care, după ce au reamintit toate demersurile lor precedente, ramase infructuoase, nu se mai mulțumesc să ceara retragerea trupelor române angajate pe frontul oriental, ci cer ca România să renunțe să mai continue războiul.

Pentru prima dată, cei doi semnatari ai acestui memoriu, au considerat necesar să-l comunice și regelui printr-o scrisoare din aceeași zi. Ei arată că, dacă nu au informat oficial pe Maiestatea Sa de intervențiile lor anterioare pe lîngă mareșal, este pentru că acesta din urmă era și rămîne în beneficiul unei delegări generale a puterilor, care concentrează numai asupra lui toate responsabilitățile. În plus, domnii Maniu și Dinu Brătianu recunosc că în timp de război Coroana nu trebuie să fie amestecată în discuții de ordin politic. Cu toate acestea, datorită excepționalei gravități a prezentei lor cereri, al cărei obiect se confundă cu destinele țării, ei au considerat că a sosit momentul să aducă la cunoștința suveranului punctul lor de vedere „care exprimă sentimentul opiniei publice".

Aproximativ în același timp în care cele două documente sus-menționate erau înmînate destinatarilor lor, domnul Mihalache, delegat în acest scop de către președinții celor două partide istorice, avea cu primul ministru două lungi întrevederi asupra aceluiași subiect. Recunoscînd că se impunea o orientare nouă și afirmînd că lucra să o pregătească, domnul Mihai Antonescu a răspuns însă, în esență, că nu putea — sau, cel puțin, nu încă — să se expună riscului unei reacții violente din partea Reichului.

Timp de cîteva zile, s-a crezut la București că prăbu-

șirea lui Mussolini va antrena imediat ieșirea Italiei și, după mai mult sau mai puțin timp, pe cea a ungurilor și bulgarilor. Pornind de la acest punct de vedere, opoziția a considerat necesară recurgerea, dacă trebuia, la „măsuri extreme" pentru a aduce în România o chimbare de regim. Ea preconiza, în particular, formarea de către rege a unui guvern de tranziție, a cărui sarcină ar fi constat în „scoaterea din război" a regatului dunărean. În legătură cu aceasta a fost pronunțat numele mareșalului Prezan, decedat după aceea (pe 27 august).

Astăzi, punctul de vedere al opoziției pare să se fi apropiat sensibil de cel al președintelui interimar al Consiliului de Miniștri [M. Antonescu]. După un nou examen al situației, domnii Maniu, Dinu Brătianu și principalii lor locotenenți par să se fi raliat următoarelor concluzii:

Atîta timp cît în regiunea balcanică Germania rămîne puternică din punct de vedere militar, incumbă guvernului „Conducătorului" să facă tot ce îi va părea omenește posibil pentru a degaja România din angrenajul politico-militar în care Reichul se forțează să o mențină. O schimbare de regim nu va putea să se înfăptuiască decît în momentul în care armatele anglo-americane se vor apropia de marginile regatului. (Dar dacă rușii ajung înaintea aliaților lor?)

Declarațiile recente ale domnului Mihai Antonescu făcute domnilor Mihalache și George Brătianu relevă că guvernul și mareșalul însuși au înțeles în sfîrșit necesitățile orei prezente. Un singur lucru rămîne în suspans, alegerea momentului oportun.

Apelul la rege, de care este vorba în începutul acestui raport, constituie el însuși un fapt important și nou. Pe de altă parte, în ultimul timp, președintele Consiliului l-a văzut de cel puțin două ori pe suveran: pe 19 august la Sinaia și pe 24 la București. Toate acestea permit să se facă prezumția că guvernul și opoziția sînt de acord pentru a rezerva Coroanei rolul de arbitru suprem. Singura întrebare care se pune este cea de a ști cînd circumstanțele îi vor permite să joace acest rol, adică, după toate aparențele, acela de a chema la putere sau un guvern de tranziție sau o echipă de democrați... *(Raport politic* nr. 46)

29 septembrie

...Pe data de 25 septembrie, Legația Germaniei a transmis ministrului român al afacerilor externe o notă, anunțînd că domnul von Ribbentrop își propunea să pronunțe pe data de 27 o alocuțiune radiofonică asupra celei de-a treia aniversări a Pactului tripartit. Ar fi de dorit, explica Berlinul, ca acest exemplu să fie urmat în toate capitalele statelor semnatare. Führerul dorea în special ca domnul Mihai Antonescu să ia cuvîntul la București. El împingea complezența chiar pînă a-i indica cele trei teme pe care le-ar avea de tratat: 1) trădarea lui Badoglio este definitiv lichidată; 2) în trecut, Pactul tripartit a prezentat pentru toți partenerii săi o valoare incontestabilă; 3) toți sînt uniți în „decizia nezdruncinată" de a rămîne fideli „pînă la victoria finală".

Veți găsi în acest plic traducerea în germană, apărută în *Bukarester Tageblatt* a discursului rostit de către președintele interimar [M. Antonescu]. Fără îndoială, vă veți alătura aprecierii făcute asupra operei sale de către însuși oratorul. „Între ce am zis — mă făcea el să observ — și ce mi se cerea să zic, recunoașteți că există o deosebire sensibilă". Această reflexie zugrăvește omul, dar și țara pe care o conduce: nici unul nici altul nu știu să spună nu, dar amîndoi se înțeleg foarte bine să fugă prin tangentă atunci cînd se încearcă „încercuirea" lor. Nu știu cum vor aprecia Londra și Moscova cuvintele primului ministru, dar mă îndoiesc foarte tare că ele vor fi prețuite la Berlin. Vă atrag în special atenția asupra pasajului care reamintește instrucțiunile adresate domnului Gafencu, ministrul de atunci al României în U.R.S.S., după semnarea Pactului. În general, discursul ministrului seamănă mai puțin cu un elogiu, cît cu o pledoarie explicînd de ce România din 1940 a fost forțată să se ralieze și invocînd pentru ea circumstanțe atenuante.

În aceeași zi de 25 septembrie, la orele 22 seara, von Killinger cerea să fie primit de urgență de către „Conducător"... Führerul însărcinase pe trimisul său să comunice dictatorului român textul unei scrisori autografe al cărei original trebuia să-i fie remis mai tîrziu. Mareșalul fiind de acord verbal cu cererea domnului von Killinger, domnul Mihai Antonescu a fost însărcinat să redacteze răspunsul. Prin îngrijirea acestuia, „Conducătorul" a scris Führerului că lua act de decizia sa și că îl va informa pe ministrul Germaniei. I-a cerut prin scrisoare să transmită Ducelui un mesaj, al cărui cuprins poate fi rezumat astfel: Führerul îmi anunță constituirea guvernului dumneavoastră și îmi cere să îl recunosc. Am onoarea să vă fac cunoscut că noul guvern este recunoscut. Urmează apoi o frază (peste care interlocutorul meu a trecut cu ușurință) unde se afirmă că România, ca și Italia, rămîne hotărîtă să lupte pentru existența sa și pentru civilizație. Misiva este adresată „Excelenței Sale, domnul Benito Mussolini, președinte al Consiliului de Miniștri fascist".

Domnului Mihai Antonescu i-a plăcut să mă facă să observ că nu a vorbit nici de regim „republican-fascist" nici de „singurul guvern legal". Decizia luată de către cabinetul de la București de a recunoaște pe Duce și noua sa echipă afectează direct statutul actualului ministru al Italiei [Bova Scoppa] și a colaboratorilor săi, care s-au declarat cu toții pentru rege.

Primul ministru român pare să considere că sosirea probabilă și fără îndoială iute a unui trimis al lui Mussolini nu înseamnă neapărat o ruptura

cu legația regală...

Soarta italienilor antifasciști care se găsesc în România pare că furnizează un amplu material pentru noi fricțiuni germano-române. Germania ar fi cerut deja României să-i predea soldații italieni dezarmați de pe teritoriul ei și s-ar fi izbit de un refuz.

Campania germană împotriva primului ministru reîncepe. În cercurile germane ale Capitalei circulă zvonul că, la Roma, s-ar fi descoperit documente ce demonstrează că în timpul ultimului său sejur pe malurile Tibrului (iunie 1943), el ar fi acționat împotriva intereselor Reichului. (*Raport politic* nr. 49)

6 octombrie

...Evenimentele militare iau o turnură din ce în ce mai netă. În jurul regatului dunărean amenințarea s-a reconcentrat. De la Londra și de la Washington, ca și de la Moscova, avertismentele nu încetează să curgă. Totuși, în România nimic nu s-a schimbat... Conducătorii ei schițează uneori un gest căruia îi atribuie o semnificație profundă (așa cum a fost de exemplu recentul discurs al domnului Mihai Antonescu la aniversarea pactului tripartit), dar nu îndrăznesc să ia nici o inițiativă pe planul acțiunii. Or, pe măsură ce trece timpul, șansele României diminuează.

Anglo-saxonii au făcut-o să înțeleagă cu toată claritatea necesară că ea nu poate spera la nimic din partea lor atîta timp cît va continua să se bată împotriva aliaților lor ruși. Dacă la începutul lui septembrie, mareșalul și-ar fi retras trupele din Kuban, este probabil că Londra, Washingtonul și poate Moscova ar fi ținut cont de acest fapt. Evacuarea tardivă a Tamanului, sub loviturile inamicului, nu ar putea fi interpretată ca un gest politic. În plus, U.R.S.S. folosește împotriva românilor același limbaj ca Anglia și Statele Unite...

Ceea ce izbește astăzi în cuvintele românilor, fie că sînt guvernanți, fie că sînt opozanți, este că toți se arată a fi incapabili să conceapă o politică națională de eliberare. Ei așteaptă în continuare salvarea din exterior. Antonescu s-a pus sub tutela Reichului pentru a-și lua revanșa asupra lui Stalin. Cei ce îl blamează, fie din rațiuni de principiu, fie numai pentru că vîntul s-a schimbat, nu imaginează nimic mai bun decît recurgerea la o altă tutelă...

Ziarul *Informația*, din 1 octombrie, a publicat un articol[1]...

Autorul, Tudor Arghezi, considerat de către tinerimea română drept marele poet național, te duce cu gîndul, cînd scrie în versuri, la [poetul francez] Paul Valery, dar proza sa seamănă mai mult cu cea a lui L. F. Céline [Louis Ferdinand Destouches — prozator francez].

Cu toate că versiunea franceză atenuează sensibil virulența mai mult decît rebelaisiană a originalului, veți putea cu greu înțelege cum cenzorii militari au lăsat să apară această bucată: sau au fost complici cu pamfletarul, sau au făcut dovada unei extraordinare lipse de spirit. În apărarea sa, Arghezi afirmă că nu a vrut să atace pe reprezentantul Reichului, ci pe un anume baron ungar care, în regiunea transilvană cedată Ungariei, ar fi înjuriat public întreaga națiune română. Dacă ne referim la text, alibiul apare cusut cu ață albă. În plus, personajul vizat s-a recunoscut foarte bine în acest portret puțin flatant. El s-a supărat extrem de rău și insultătorul său a fost trimis imediat într-un lagăr de concentrare. Cît despre ziar, cu toate că este patronat de mai mulți membri ai guvernului, a fost suspendat pe o lună de zile... (*Raport politic* nr. 51)

20 octombrie

... Pe data de 17 octombrie, italienii, al căror număr a fost evaluat de către *Bukarester Tageblatt* la 400, ceea ce nu este exact, s-au reunit pentru a proceda la reconstruirea solemnă a unei „Fascio" de luptă în capitala românească. Adunarea se ținea

[1] Se referă la celebrul pamflet *Baroane*, publicat în ziarul *Informația zilei* din 1 octombrie 1943, în care T. Arghezi îl ataca cu deosebită violență pe ministrul Germaniei la București, Manfred von Killinger, și a cărui publicare a determinat interzicerea ziarului (*Magazin istoric*, nr. 2/1967).

RENÉ DE WECK ÎNTR-O POSTURĂ INEDITĂ

René de Weck a avut o statornicie rareori întîlnită într-un post diplomatic. Într-adevăr, el și-a reprezentat țara la București vreme de aproape cincisprezece ani.

În acest răstimp, cum reiese de altfel și din rapoartele diplomatice pe care *Magazin istoric* le publică în exclusivitate de mai bine de un an, el și-a făcut multe relații atît în cercurile politice românești, cît și în ceea ce se numea „lumea bună" a Bucureștiului de odinioară.

Printre altele, el era în cei mai buni termeni cu Martha Bibescu, castelana de la Mogoșoaia, unde — în timpul marilor bombardamente anglo-americane din vara anului 1944 — și-a aflat un trecător și sigur adăpost. Amiciția dintre ei se întemeia pe o nedezmințită și reciprocă încredere, care făcea ca, în casa Marthei Bibescu, diplomatul să poată părăsi obișnuita-i și obligativa-i rezervă oficială, pentru a da frîu liber adevăratelor sale sentimente față de evenimentele la ordinea zilei.

Așa se face că, în arhiva Marthei Bibescu au rămas și două poezii în limba franceză ale lui René de Weck, care ni-l relevă pe diplomat nu numai în ipostaza unui pasionat și categoric adversar al dictatorilor fasciști de la Roma și Berlin, ci și în aceea a literatului care a fost. Iată cîteva versuri din poezia intitulată *În maniera lui Gérard de Nerval* și datată decembrie 1940: „Hitler! Înapoiază-mi Egiptul și marea Italiei/ Redă pacea de altă dată inimii mele dezolate/ Și mă scoate, vai, din omătul Albaniei!/ Să-i chem în ajutor pe Hermann și pe Adolf?/ Obrazul mi-e roșu de palma lui Winston...", în care ironia zdrobitoare a poetului îl vizează pe dictatorul fascist italian.

Dumitru HÎNCU

în jurul domnului Trandafilo, corespondent al agenției [italiene de presă] Stefani, promovat de către Duce la demnitatea de însărcinat cu afaceri al guvernului republican-fascist. Domnul von Killinger, ministrul Germaniei, a onorat-o cu prezența sa și a luat cuvîntul...

Se cere nimic mai mult decît pedeapsa cu moartea pentru diplomații rămași fideli guvernului Badoglio. Ei sînt taxați drept „trădători, care prin atitudinea lor au pierdut orice caracter oficial și nu mai păstrează nici o legătură cu Italia, dar ocupă încă, fără drept, imobile aparținînd statului italian. Ei trebuie tratați, continuă textul, ca cei care, pe cîmpul de luptă, trec la dușman".

Presa de limbă română nici nu a semnalat măcar reuniunea din 17 octombrie. Singur, ziarul Legației Germaniei a informat pe larg.

Acum cîteva zile, domnul Trandafilo, făcînd o vizită primului ministru, și-a exprimat intenția de a „ocupa" Legația Italiei. „Cred, a apreciat el, că dumneavoastră nu o să vedeți nici un inconvenient; totul se va petrece pașnic". Domnul Mihai Antonescu — se zice — i-ar fi răspuns: „Dacă încercați o operație de acest fel, voi avea regretul să trebuiască să vă arestez". El recunoaște totuși că situația domnului Bova Scoppa și a colaboratorilor lui „se complică pe zi ce trece". El continuă totuși să-l primească pe ministrul monarhist, iar acesta, care nu a încercat niciodată să fugă, așa cum o pretind unele ziare, locuiește în continuare la legație.

Solicitat recent să furnizeze noi trupe pentru frontul rusesc, mareșalul Antonescu ar fi refuzat, deplorînd slăbiciunea efectivelor disponibile, insuficiența armamentului lor, pregătirea militară incompletă a noilor clase și, în sfîrșit, necesitatea puterii la apărare a țării, în particular pe litoralul Mării Negre și la frontiera ungară... *(Raport politic* nr. 53) ■

(Va urma)

CLIO ANUNȚĂ

ANTICIPAȚII LA RADAR

În mod tradițional, inventarea radarului era atribuită în Marea Britanie lui Sir Robert Watson-Watt. Acesta reușise să obțină reflexia undelor radio de către un bombardier al RAF, în 1935, pe cînd efectua cercetări asupra proiectului numit „raza morții", inițiat de H.E. Wimperis. Cercetările întreprinse de Tom McArthur și Peter Waddell — aflăm din revista *Observer* — arată că Wimperis poseda deja un dosar, numit *Folosirea televiziunii în aviație*, în care incluse și date despre cercetările lui John Logie Baird. Fiul unui cleric scoțian, acesta a fost primul care a produs imagini de televiziune în lume. Cercetări recente au descoperit *patente ale lui Baird pentru radar din anul 1926, anul primei sale demonstrații publice de televiziune. De asemenea, s-a găsit un patent american de radar, care indică, în mod clar, ca predecesor pe Baird.*

Tom McArthur și Peter Waddell consideră că Baird a obținut din 1923 primele rezultate cu un radar primitiv. În fond, principiile de bază ale radarului fuseseră descoperite încă din vremea reginei Victoria. Sir Oliver Lodge și Sir Ambrose Fleming cunoșteau efectele absorbției, respectiv reflexiei undelor radio de către diverse obiecte. Ceea ce le lipsea era ecranul care să vizualizeze aceste efecte. Cei doi l-au vizitat și încurajat pe Baird atunci cînd el a început studiile privind ecranul T.V.

În 1927, Press Association relata deja că Baird se ocupa cu detectarea avioanelor care zburau deasupra Londrei. Cînd Baird a fost acuzat mai tîrziu de revista *Nature* că păstrează un secret prea mare asupra cercetărilor sale, el a replicat că i s-a cerut acest lucru de către guvern. Drept urmare, referirile la activitatea sa au dispărut, iar amintirea s-a estompat din memoria publicului. În anii '20 ai secolului nostru, el a lucrat în secret la proiectul unui televizor pentru transmiterea unor semnale. Tot el a fost creatorul, în 1944, al primului tub T.V. color, au descoperit cei doi cercetători englezi, care adaugă că la vremea respectivă Aliații și germanii se aflau într-o acerbă competiție pentru a introduce televiziunea pe cîmpul de luptă.

Baird a murit în 1946, pe cînd avea doar 58 ani, din cauza eforturilor depuse în timpul războiului.

D.M.

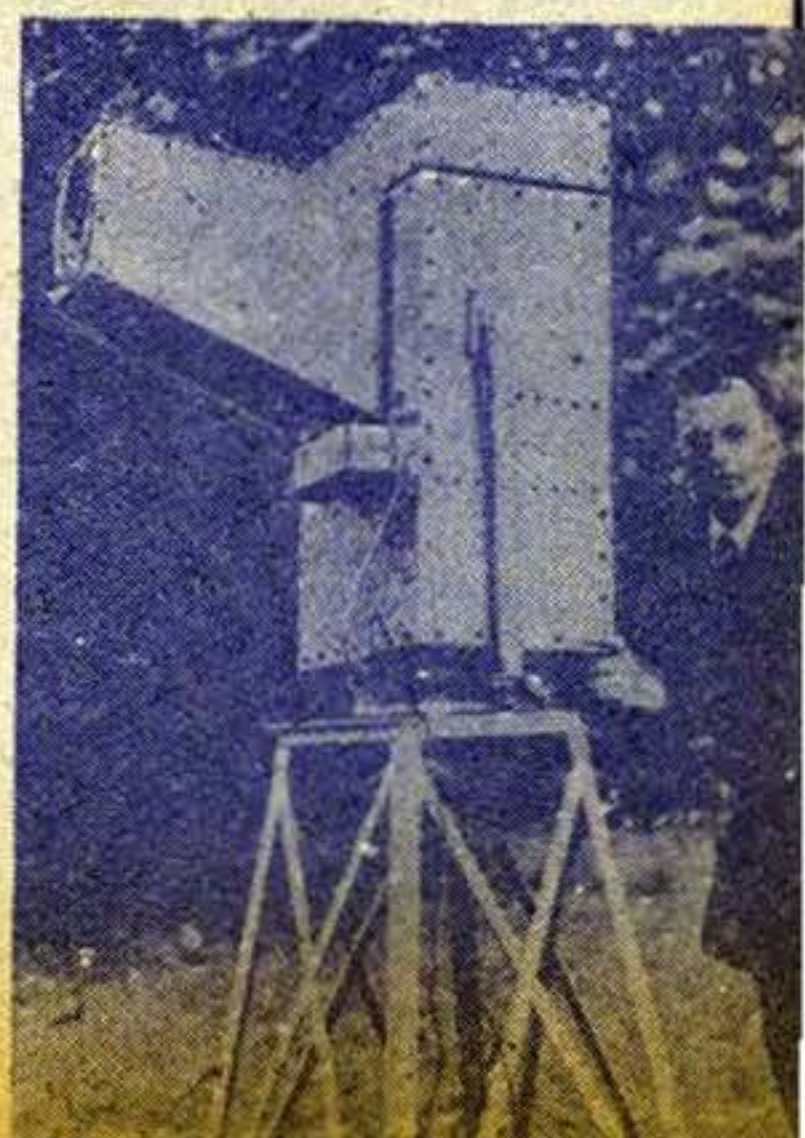

La ora actuală, există în lume doar două exemplare ale avionului german Junkers Ju 88, conservate relativ bine. Unul dintre ele se află la Royal Air Force Museum, în Marea Britanie. Celălalt aparţine lui U.S. Air Force Museum, din Dayton, statul Ohio, şi ne interesează în mod deosebit, căci, aşa cum aflăm dintr-un articol publicat în revista Le fana de l'aviation **(mai 1990), sub semnătura lui Alain Pelletier, este vorba de un aparat care a aparţinut Corpului 1 aerian român şi a avut o poveste cu totul aparte.**

CU AVIONUL, STÎNGA-MPREJUR!

ION ŢARĂLUNGĂ, CRISTIAN CRĂCIUNOIU

Avionul Ju 88, construit în mai multe variante, a îndeplinit în timpul celui de al doilea război mondial misiuni diferite: bombardier în picaj, vînător de zi şi de noapte, avion de recunoaştere, torpilor etc. Prototipul său, pilotat de căpitanul Kinderman, a zburat prima oară la 21 decembrie 1936. Avionul bimotor era realizat în întregime din metal şi avea un echipaj format din patru oameni.

Corpul 1 aerian român a fost înzestrat, în prima jumătate a anului 1943, cu două variante: A-4 şi D-1. Echipajele româneşti au fost instruite de germani pe aerodromul Kirovograd, sub comanda colonelului Weidkus, fiind repartizate apoi Grupului 6 bombardament (varianta A-4) şi Escadrilei 2 recunoaştere (D-1). Imediat după terminarea instruirii pe noul avion, Escadrila 2 a plecat pe front, la Mariupol. Prima misiune de luptă a executat-o la 17 iunie 1943, pe traiectul Kuibîşevo, Lissagorka, Bolşekrepinskaia, Riaşnejnoe, Mariupol. Obiectivul: descoperirea mişcărilor de trupe inamice şi activitatea de pe aerodromurile acestuia. Ştim din ordinul strict secret nr. 1210, dat la 10 noiembrie 1943, că Escadrila 2 mai dispunea la acea dată de patru avioane. Ordinul preciza că ele urmau să decoleze pentru a ateriza pe aerodromul Odessa-Tatarca, lucru pe care l-au putut face, datorită condiţiilor meteo nefavorabile, abia la 12 noiembrie. Apropierea frontului a impus o nouă dislocare a Escadrilei 2 recunoaştere — împreună cu Grupurile 5 bombardament şi 8 asalt şi Escadrila 115 legătură. La 4 aprilie 1944, pe un viscol puternic, ele au decolat, la ora 13.04, cu direcţia Tecuci, unde au ajuns la ora 14.00.

La 10 aprilie, ruşii intrau în Odessa.

Miercuri, 23 august 1944, la ora 16.00, avioanele Escadrilei 2 erau expediate *urgent* la Ţandărei, pe o ploaie torenţială. Angajate în luptele pentru eliberarea Transilvaniei, apoi în acţiunile din Ungaria şi Cehoslovacia, avioanele Ju 88 au revenit la Tecuci, la 29 iulie 1945. Nu peste multă vreme însă, aveau să se transforme în crătiţi şi castroane de aluminiu. Singurul care a scăpat de această tristă soartă a fost Ju 88 D-1 W nr. 0880430650.

Între militarii care compuneau echipajele celor şapte Ju 88 D-1 ale Escadrilei 2 recunoaştere, instalată la Mariupol, se afla şi sergentul de 28 ani, fost pilot al Liniilor aeriene române LARES, Teodor Nicolai. Fusese recrutat în aprilie 1943 şi, după perioada de instruire petrecută la Kirovograd, fusese repartizat Escadrilei 2. Avea deja la acţiv 11 ieşiri deasupra teritoriului sovietic, care decurseseră fără evenimente deosebite. Incidente foarte grave avuseseră însă loc între Nicolai şi superiorul său, un ofiţer german. Situaţia a evoluat de aşa natură, încît singura scăpare posibilă rămînea fuga spre un aerodrom al Aliaţilor. Cel mai apropiat era Beirutul. Pentru a ajunge acolo, Nicolai avea nevoie, evident, de un aparat de zbor. Ruta aleasă a fost: Mariupol-Novorossiisk, traversarea Mării Negre, survolarea teritoriului turcesc, aterizarea la Alep, în Siria, pentru alimentare, şi ultima etapă, Beirut.

22 iulie, 1943. Ora 3 după-amiaza. Teodor Nicolai se îndreaptă spre zona unde sînt parcate avioanele Ju 88 D-1 ale Escadrilei 2 recunoaştere. L-a avertizat pe ofiţerul de serviciu că vrea să efectueze un zbor de încercare cu cel mai bun avion de care dispune unitatea, cel cu numărul de înmatriculare 0880430650. Se instalează la comenzi. Porneşte motoarele, efectuează rulajul şi decolează. Odată aflat în aer, a căutat să se orienteze cît mai bine, căci, pentru a nu trezi suspiciuni, nu luase cu el nici o hartă. A pus cap Novorossiisk şi, deîndată ce a depăşit ţărmul Mării de Azov, a urcat la 4 000 m altitudine. N-a sesizat însă că bătea un puternic vînt dinspre est, care i-a imprimat o derivă spre vest, astfel că în loc să urmeze traiectoria spre Alep, a pătruns pe teritoriul Turciei pe deasupra oraşului Sinope şi, după ce a traversat peninsula Anatoliei de la nord la sud, s-a trezit deasupra Mediteranei. Nu după mult timp, i-a apărut în faţa ochilor un ţărm, pe care l-a luat drept sudul golfului Alexandriei, din Egipt. De fapt, era vorba de insula Cipru. Peste cîteva minute, avioane de vînătoare britanice Hawker „Hurricane" l-au înconjurat. Văzînd crucile galbene româneşti pictate pe avion, britanicii au decis să nu angajeze lupta, însoţindu-l pînă la cel mai apropiat aerodrom. La ora 19.15, Nicolai ateriza la Limassol.

Pentru britanici, captura, ca şi surpriza, erau de proporţii. Era primul avion de tip Ju 88 D pe care îl puteau examina îndeaproape. În plus, nu avea decît vreo 50 de ore de zbor, fiind practic nou. Iar Nicolai le-a explicat în detaliu atît modul de manevrare, cît şi punctele tari şi cele slabe ale avionului. După ce i-au pictat cocardele britanice şi un nou număr de înmatriculare (HK 959), britanicii l-au expediat la Heliopolis, unde i-au putut examina în detaliu mai ales ameliorările aduse faţă de modelul Ju 88 A. Mulţumiţi de rezultatele obţinute, ei l-au oferit acum, plini de galanterie, aliaţilor lor de peste Ocean, care s-au grăbit să îl preia.

Existau două soluţii pentru a-l transporta în S.U.A. Fie demontarea lui şi transportul cu o navă (cale mai sigură, dar mult mai lungă), fie un zbor peste Atlantic. Pînă la urmă, a fost folosită cea de a doua. În luna august, avionul a fost din nou vopsit: stele albe pe planuri şi mari drapele americane, cam peste tot pe unde s-a putut, pentru a evita orice surpriză neplăcută. A apărut încă o problemă: avînd o rază de acţiune de 2 100 km, Ju 88 D-1 avea nevoie de rezervoare suplimentare de combustibil. I s-a scos o parte din armamentul de bord, iar sub planuri i-au fost fixate rezervoare suplimentare (1135 l), luate de la un Lockheed P-38 „Lightening". Cifra octanică a benzinei folosite iniţial de avion era de 87; americanii au făcut rost de carburant cu cifra octanică de 91, care s-a dovedit utilizabil. Acum, *Bacşiş* cum îl botezaseră noii săi stăpîni, putea străbate cei 3 600 km peste Ocean.

În sfîrşit, ultima bătaie de cap le-a dat-o tehnicienilor americani identificarea dispozitivului de autodistrugere cu care era prevăzut avionul şi care ar fi putut fi acţionat în mod accidental. Pînă la urmă, l-au găsit. Era un mic buton, care punea în acţiune un lanţ de explozivi ce rupeau avionul în două. Descoperirea nu s-a făcut fără victime. Astfel, în timpul căutărilor, cineva a apăsat pe un buton. S-a auzit un ţipăt: locotenentul G.W. Cook, care trebăluia pe sub avion, s-a trezit cu rezervorul auxiliar stînga şi sistemul său de prindere în braţe. A trebuit să fie trimis la infirmerie. La 14 octombrie, a început marele voiaj. Echipajul, format dintr-un maior şi un locotenent — acelaşi G.W. Cook — a parcurs 19 300 km, pînă la Wright Fields, în statul Ohio.

Ajuns în S.U.A., *Bacşiş* a efectuat timp de 16 săptămîni numeroase ore de zbor pentru ca specialiştii americani să îi cunoască atît calităţile, cît şi defectele. Puteau fi astfel salvate vieţile multor piloţi proprii în confruntările aeriene cu Luftwaffe. ■

1930-1940: ÎNTÎMPLĂRI ŞI OAMENI DIN SERVICIUL SECRET (III)

N.D. STĂNESCU

„Am luat hotărîrea de a scrie aceste memorii cu intenţia de a încerca să aduc o contribuţie la lămurirea istorică a unor evenimente, la care împrejurările vieţii m-au făcut să particip, fie prin urmărirea lor din poziţia funcţiunilor de observator ce le-am deţinut, fie — uneori — prin participarea activă şi de importanţă variată la producerea lor. Am pornit de la convingerea că documentele oficiale care marchează etapele parcurse de istoria unei ţări nu cuprind şi nu explică totdeauna îndeajuns cauzele multiple care au generat acele etape, ele fiind materializarea sintetică a acestor cauze, în care, nu întotdeauna şi cu uşurinţă cercetătorul viitor va putea desprinde complexitatea faptelor ce au provocat etapele istorice".

Afirmaţiile de mai sus, valabile în linii mari pentru întregul consemnărilor memorialistice rămase de la N.D. Stănescu, au o acoperire aproape totală în privinţa fragmentelor pe care le vom reproduce în acest număr, dat fiind faptul că ele se referă la evenimente de culise, ale căror ecouri au răzbătut doar în rare cazuri la suprafaţa vieţii publice. Fiind mai puţin cunoscute, nu înseamnă că aceste evenimente, cum vom vedea, nu au avut o anumită importanţă în modelarea imaginii de ansamblu a uneia din cele mai tumultuoase perioade din istoria României, cum a fost deceniul patru al secolului nostru. În universul social-politic al acestei epoci au apărut constelaţii cu străluciri diferite, s-au consumat evenimente care au marcat profund destinul istoric al poporului nostru. Este posibil ca, în acele momente, cei care au trăit vremurile respective să nu-şi fi dat seama de importanţa unor împrejurări şi nici să nu fi fost deplin conştienţi de semnificaţia momentelor trăite. Fapt explicabil pînă la un punct: trăind istoria, contemporanii pot face mai degrabă o cronică, scrierea istoriei fiind rezervată celor ce au în plus perspectiva trecutului.

Fragmentele pe care le reproducem în continuare par să semnifice efortul lui N.D. Stănescu de a îmbina cronica cu istoria.

Cazuri şi afaceri

Am intrat în Serviciul Secret în cadrul realizării proiectului lui Moruzov de a amplifica şi intelectualiza instituţia şi am făcut parte din prima promoţie de intelectuali angajaţi în acest scop (*Magazin istoric*, nr. 2/1991). Proiectul său de amplificare a instituţiei era prilejuit de dezvoltările externe ce se produseseră şi care pe plan internaţional provocau degradarea echilibrului urmărit prin tratatele de pace semnate la încheierea primului război mondial (Versailles, Trianon, Saint Germain şi Neuilly). Astfel, în Orient avusese loc invadarea Chinei de japonezi şi crearea de aceştia a statului Manciuko, în anii 1931-1932, iar în Europa se produsese, în 1933, venirea lui Hitler la putere, mai întîi, în calitate de cancelar al Reichului, ameninţînd de la început prin dictatura „spaţiului vital" cu expansiunea spre Răsărit, cît şi prin dezideratul unirii într-un singur stat a tuturor germanilor, cuprinzînd şi pe cei din Austria, Cehoslovacia şi Polonia, ceea ce punea perspectiva unor răsturnări de situaţii, frontiere etc.; precum şi retragerea Germaniei din Liga Naţiunilor (octombrie 1933) însemnînd ieşirea ei de sub autoritatea arbitrală a acestui for internaţional.

Totuşi nu elementele situaţiei internaţionale au fost singurele care au provocat creşterea importanţei şi necesitatea măririi Serviciului Secret. Contau mai mult factorii interni, din care unul dintre cei mai importanţi era pericolul pe care-l reprezentau tulburările legionare, care culminaseră prin asasinarea, în decembrie 1933, a primului ministru I.G. Duca.

Şi mai mult contau însă succesele obţinute de Servi-

ciul Secret în cazurile pe care le descoperise și le instrumentase. Printre cele mai importante a fost în acea perioadă „afacerea" Precup. Încheierea cu succes, prin condamnarea ce s-a produs, ridică cota Serviciului Secret care, deși tînăr, își dovedește capacitatea și totodată necesitatea existenței sale.

Afacerea Precup a avut o anume structură, fiind o „afacere" politică a cărei urmărire și încheiere cu succes din punct de vedere profesional a împiedicat, în primăvara anului 1934, reușita unui complot ce punea în cumpănă pe însuși regele țării, de aceea, importanța sa pentru istoria Serviciului Secret a fost capitală, prin încheierea ei, Moruzov, cîștigîndu-și merite și drept la recunoștința regală, ceea ce a avut ca efect o creștere subită și foarte importantă a fondurilor alocate Serviciului, implicit a posibilităților de dezvoltare, iar șeful Serviciului contînd de atunci înainte ca „om al regelui".

Din dosarul aflat la Serviciul Secret și pe care l-am citit în perioada mea de inițiere rezulta că lucrurile s-au petrecut cam astfel. Locotenent-colonelul Precup Victor, participant la urzeala care s-a încheiat prin readucerea în 1930 în țară a principelui moștenitor Carol *(Magazin istoric*, nr. 7-10/1986), participarea sa fiind oarecum la zona a II-a, după proclamarea lui Carol ca rege, a constatat că recunoștința regală se manifesta sub nivelul la care crezuse că sentimentul suveranului se va realiza. Ulterior, raporturile sale cu Carol s-au agravat și datorită unor dezvăluiri făcute de Precup unei gazete străine privitoare la împrejurările revenirii principelui în țară, dezvăluire despre care regelui i s-a raportat că ar fi fost făcute contra unor interese bănești.

Ca efect al acestora, raporturile lor s-au deteriorat, ajungînd în faza de ruptură, situație în care un rol l-a jucat unul dintre curteni, generalul Ilasievici, care ar fi făcut chiar un gest de violență față de Precup. Profund nemulțumit, înșelat în speranțele sale și — probabil — dezamăgit de unele aspecte pe care de la început domnia lui Carol le vădea, Precup a luat inițiativa unui complot, în care a atras o serie de alți ofițeri, în bună parte ardeleni ca și el și din care unii avuseseră, de asemenea, un rol în readucerea lui Carol. Între cei cu care a complotat au fost maiorul Fleșeriu, căpitan Nicoară și un tînăr sublocotenent Năstase, în total circa 10 inși, între care și un plutonier. Complotiștii și-au procurat grenade și arme de foc și urmăreau utilizarea lor cu prilejul slujbei de înviere de la Patriarhie din 1934, să pună stăpînire pe rege — după o versiune, spre a-l ucide, iar după alta pentru a-l sechestra și forța la unele schimbări.

În dosarul pe care l-am citit nu reiese clar cum de a intrat S.S. în posesia primelor informații despre complot, dar rezultă că încă de la început prinsese firul afacerii și atît pentru a nu decamufla sursa sa inițială, cît și pentru a obține cît mai multe detalii spre a urmări mai îndeaproape dezvoltările ulterioare, s-a trecut la intimidarea directă și recrutarea plutonierului, operație realizată de funcționarul Serviciului Secret, Albu Untăreanu, într-o zi cînd plutonierul a descins în Gara de Nord cu misiuni din partea conspiratorilor.

Operația a reușit și plutonierul a devenit o sursă bună de informații. De altfel, la arestarea complotiștilor și la procesul care a avut loc, acest plutonier a apărut ca cel care, din proprie inițiativă, ar fi denunțat conspirația, fiind avansat sublocotenent.

Nu-mi amintesc detaliile, dar știu că atunci cînd am citit acel voluminos dosar al afacerii Precup, am avut unele bănuieli privind pe sublocotenentul Năstase.

Afacerea Precup, după cum am spus, a fost determinantă pentru ascensiunea lui Moruzov, consolidarea poziției acestuia, devenit „homo regius", cît și pentru mersul ascendent al instituției ce o conducea și care de aci înainte va servi în primul rînd și direct interesele șefului statului.

Este nevoie să precizez că nu toate cazurile urmărite de S.S. deveneau publice, încheindu-se printr-un proces și că unele, prin natura lor mai delicată, erau urmărite fără o astfel de finalitate, vigilența Serviciului Secret fiind îndreptată spre a veghea ca unele situații să nu capete amplitudini, conducînd la împrejurări dificile și numai pentru a fi în alarmă ca astfel de eventualitate să nu se producă. Un caz tipic în acest sens, dar petrecut înainte ca eu să intru în Serviciul Secret, deci înainte de vara 1934, a fost vizita incognito în România a lui Mircea Lambrino, fiul lui Carol II, cînd acesta era principe moștenitor, făcut cu Zizi Lambrino, cu care s-a și căsătorit în timpul primului război mondial, în împrejurări romantice și cu detalii de părăsire a comandamentului militar ce-l deținea, ceea ce îl situa în poziția de dezertor.

Mircea Lambrino, care trăia în străinătate, în Franța și apoi în Elveția, căruia atît lui cît și mamei sale le era interzis accesul în țara noastră, a venit totuși în România, unde, între alții, a luat contact cu gazetarul N. Terianu, de la ziarul *Cuvîntul*, care a mai fost amestecat și în alte chestiuni obscure, cînd, de pildă prin anii '30, la exilarea voluntară a lui Barbu Știrbei, socotit unul din dușmanii personali ai lui Carol II, s-a prezentat fostului prim-ministru [Barbu Știrbei] în tren, spunîndu-i că este însărcinat să-l asasineze, dar că nu poate îndeplini această sarcină. Faptul a fost atunci reprodus în ziare.

Vizita în România a lui Mircea Lambrino a fost urmărită de S.S. pentru ca să nu se întîmple vreo surpriză neplăcută, cu implicații, consecințe și complicații.

Astfel de măsuri luate pen-

tru a preveni eventualele neplăceri regelui și despre care acesta era informat nutreau creditul Serviciului pe lîngă Carol și consolidau pozițiile lui Moruzov și ale S.S., ceea ce era totuna.

Un alt caz care, de asemenea nu s-a finalizat prin vreun proces, dar care a venit să consolideze poziția S.S., a fost afacerea Dorman.

În timpul războiului civil din Spania, a sosit în România un emisar al guvernului republican spaniol, în persoana lui Dorman, însărcinat să achiziționeze avioane militare românești pentru guvernul republican. Dorman era un important negustor internațional de materiale militare, specializat în achiziții și furnizări acolo unde lipsa unor asemenea materiale se făcea simțită cu o acuitate maximă, ca de pildă în rebeliuni, mișcări insurecționale, revoluții etc. Renumit „brasseur d'affaires", era prezent acolo unde îl atrăgea mirosul prafului de pușcă și avea o rețea de afaceri în diferite țări, ocupîndu-se și de altele, nu numai de materiale militare. Cu titlul de curiozitate, arăt că avea, de pildă, de la mandatarii englezi ai Palestinei, concesiunea vînzării apei din Iordan, pe care, îmbuteliată în sticluțe sigilate, o vindea cu o largă arie de desfacere, mai cu seamă în lumea catolicilor, care se bucurau că pot vărsa conținutul unei asemenea sticluțe, conținînd apa rîului în care se botezase Iisus Hristos, în vasul în care își botezau copiii sau finii, procurarea lichidului respectiv fiind asigurată de întreprinderea specializată a evreului Dorman, care asigura un supliment de creștinătate cristelniței și actului de botez. Ideea era ingenioasă și-i aducea lui Dorman un important venit anual.

Sosit în România în împrejurările politice arătate, Dorman a intrat în legătură cu Ministerul aerului, propunînd țării noastre cumpărarea avioanelor noastre vechi la prețuri chiar superioare celor noi, aceste condiții avantajoase fiind determinate de criza acută de material aviatic în care se afla guvernul republican spaniol, de poziția neintervenționistă a țărilor avînd fabrici de avioane și de ajutorul aviatic dat rebelilor franchiști de Germania și Italia, ambele producătoare de avioane.

Titularul Departamentului aerului, ing. Nicolae Caranfil, s-a arătat favorabil propunerii primite, care din punctul său de vedere, comercial, ar fi însemnat posibilitatea primenirii parcului nostru aviatic fără cheltuieli, sau poate chiar cu oarecari beneficii.

Marele Stat Major s-a sesizat însă și lansînd alarma că, întrucît fabricile mondiale erau supraaglomerate de comenzi, ar fi însemnat ca un interval de timp, care — din motivele arătate — ar fi putut fi destul de mare, spațiul nostru aerian să fie descoperit. De altfel, tranzacția propusă de Dorman ar fi însemnat și o ieșire, relativă, a țării noastre din poziția de neintervenție și ar fi trezit susceptibilitățile, în primul rînd, ale Axei Roma-Berlin, angajate în asigurarea victoriei lui Franco.

Problema a fost încredințată spre instrumentare Serviciului Secret, care a procedat la arestarea, interogarea și, apoi, expulzarea lui Dorman. Totodată, Caranfil, cu toate meritele sale de la organizarea U.C.B. (Uzinele Comunale București), care sub conducerea lui au asanat lacurile din jurul Bucureștiului, transformînd niște bălți și smîrcuri în splendide lacuri, care au ridicat tot nordul Capitalei, facilitînd apariția unui cartier rezidențial, a fost nevoit să-și dea demisia.

În această problemă a torpilării livrării de avioane către Spania republicană, un rol l-a avut și Virgil Kerciu, directorul ziarului *Ordinea*, fost aviator în primul război mondial și care spera, astfel, prin luxarea lui Caranfil, să ajungă titularul Departamentului aviației.

Deși director-proprietar al *Ordinei*, la a cărui conducere ajunsese după moartea fondatorului ei, Mihail Burileanu fost redactor la *Viitorul*, oficiosul liberal, care întemeiase ziarul cu fondurile finanței liberale, dintre cele mai importante fiind cele puse la dispoziție de fruntașul liberal Tancred Constantinescu. Virgil Kerciu nu era propriu-zis un gazetar, achiziționarea *Ordinei* făcînd-o în scopul de a o folosi pentru ascensiunea politică și pentru a ajunge ministru, ceea ce de altfel nu a putut parveni să devină, murind într-un accident de avion în august 1940.

Numele său va mai apare în cronica mondeno-politică de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, cînd văduva sa, Ileana Kerciu, fiica generalului Pociovălișteanu, dotată cu un fizic deosebit de atrăgător și care îi fusese „cedată" de arhitectul Alecu Zaharia — cel care a lansat la București moda stilului arhitectonic și decorativ florentin, prin casele construite și decorate pentru Elena Lupescu, Richard Franasovici etc. — după moartea soțului ei, a realizat o biografie bogată în aventuri amoroase, care se îndeplineau însă numai cu parteneri dispunînd de averi sau venituri impunătoare.

Această Ileana Kerciu-Pociovălișteanu va constitui marele și ultimul amor al lui Ică Antonescu, care îi va construi o splendidă vilă în cartierul nordic al Bucureștiului, născut datorită în bună parte inginerului Caranfil, pe care decedatul ei soț s-a străduit să-l înlăture din funcția de ministru al aerului.

În această vilă, după 23 august 1944, a locuit mai mult timp dr. Petru Groza. Cît privește pe Ileana Kerciu, cu puțin timp înainte de prăbușirea regimului antonescian, a fost trimisă în Elveția de Ică Antonescu, spre a o feri de consecințele raporturilor lor și de alte perspective sumbre. ■

(Va urma)

Prezentarea și selecția textului:
M. ȘTEFAN, Gh. NEACȘU

ISTORIE ŞI DIPLOMAŢIE ROMÂNEASCĂ ÎN ZORII EVULUI MODERN

DAN BERINDEI

Monografiile, lucrările ample de sinteză rămîn încă un deziderat pentru istoriografia românească actuală. Puţinele reuşite de acest fel nu se datoresc atît neajunsurilor cercetării propriu-zise sau ale cercetătorilor, cît mai ales, cum bine este ştiut, orientării impuse vreme îndelungată de către fostul regim dictatorial activităţii în acest domeniu.

Răspunzînd acestei necesităţi şi continuîndu-şi preocupări mai vechi, colaboratorul statornic al revistei noastre, istoricul Dan Berindei se află pe punctul de a finaliza o primă evaluare a unor cercetări efectuate în cursul anilor 1988-1989 privitoare la istoria diplomaţiei şi a relaţiilor internaţionale româneşti în epoca modernă, mai precis în secolul XIX. Beneficiind şi de climatul de largă deschidere care domină întreaga noastră viaţă după Revoluţia din decembrie 1989, lucrarea, valorifică un bogat material documentar, în mare parte inedit, într-un spirit nou, animat de necesitatea reliefării tuturor componentelor adevărului istoric. O analiză lipsită de prejudecăţi, ce ne pune în faţa unei adevărate restitutio in integrum **a unei întregi perioade istorice care coincide cu afirmarea tot mai puternică a naţiunii române, crearea şi consolidarea statului său modern. Reconstituirea acestei epoci evidenţiază nu doar factorii care au dat direcţiile dezvoltării istorice, ci şi obstacolele ce trebuiau depăşite, iar această confruntare între vechi şi nou s-a produs într-un anumit context european. Tocmai pentru acest fapt, astăzi, cînd se discută atît de mult despre „întoarcerea României în Europa", mai exact despre prezenţa ţării noastre în Europa, depăşirea izolării ei de instituţiile europene şi de contextul cultural-ştiinţific al bătrînului continent, lucrarea se dovedeşte extrem de actuală şi — de ce nu? — un instrument cu ajutorul căruia această sintagmă poate căpăta profunzimi de conţinut.**

Cititorilor revistei Magazin istoric **le propunem cîteva fragmente din capitolul** Relaţii externe şi diplomaţie în epoca Regulamentului organic (1828-1848). **Alegerea a avut în vedere faptul că în istoriografia românească această epocă nu şi-a găsit încă tratarea cuvenită. Abordarea perioadei „regulamentare", cum i s-a spus în istoriografia noastră, s-a făcut în cele mai multe cazuri fie de pe poziţii partizane, cu supralicitarea elementelor de progres, fie de pe cele adverse, exagerînd componenta negativă a perioadei. Simţind din plin aceste neajunsuri, dar încorsetaţi în rigidele probare ale indicaţiilor diverselor foruri diriguitoare ale regimului dictatorial, istoricii ultimelor decenii au evitat de fapt abordarea acestei perioade totuşi atît de importante pentru istoria modernă a României. În fond, acest fenomen n-a ocolit nici paginile revistei noastre.**

M. ŞTEFAN

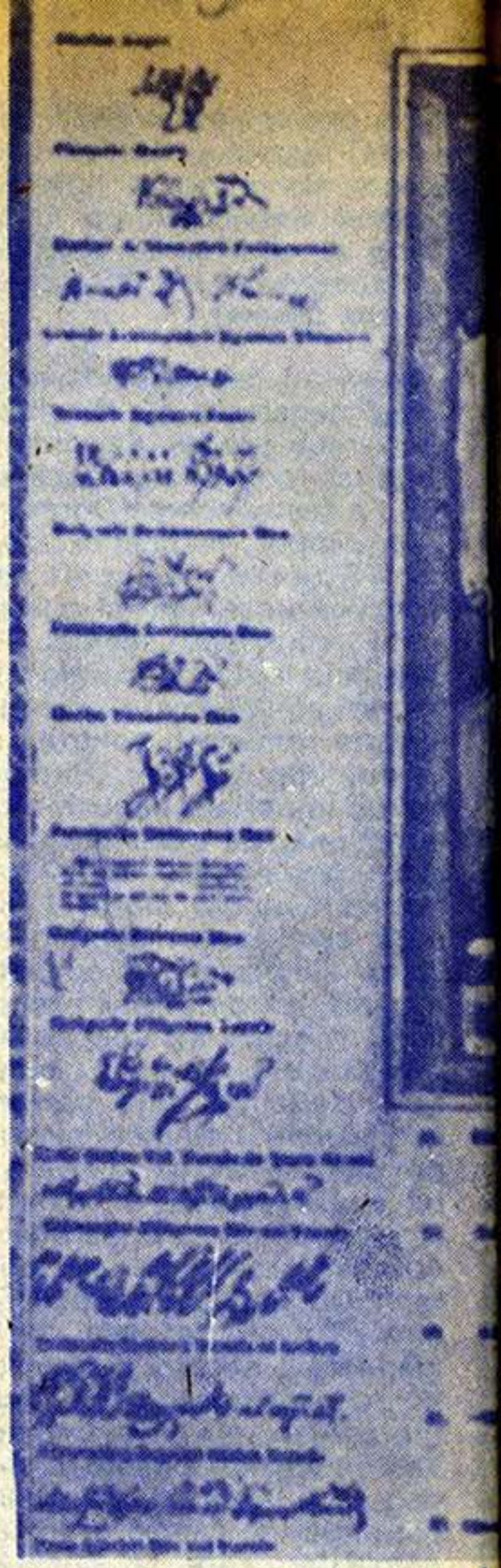

Spre mijlocul secolului XIX, Principatele române nu puteau acţiona ca state deplin suverane, fiind prinse în lanţurile suzeranităţii otomane, dar mai ales în acelea ale unui sugrumător protectorat al Rusiei ţariste. Şi cu toate acestea ele se străduiau să-şi găsească locul cuvenit printre marile entităţi statale europene, urmărind totodată realizarea obiectivelor naţionale: unificarea întregii naţiuni pe plan statal şi neatîrnarea României. Problema românească tindea să se înscrie pe ordinea de zi a problemelor continentale. Dar pînă atunci, să vedem cum se ajunsese la

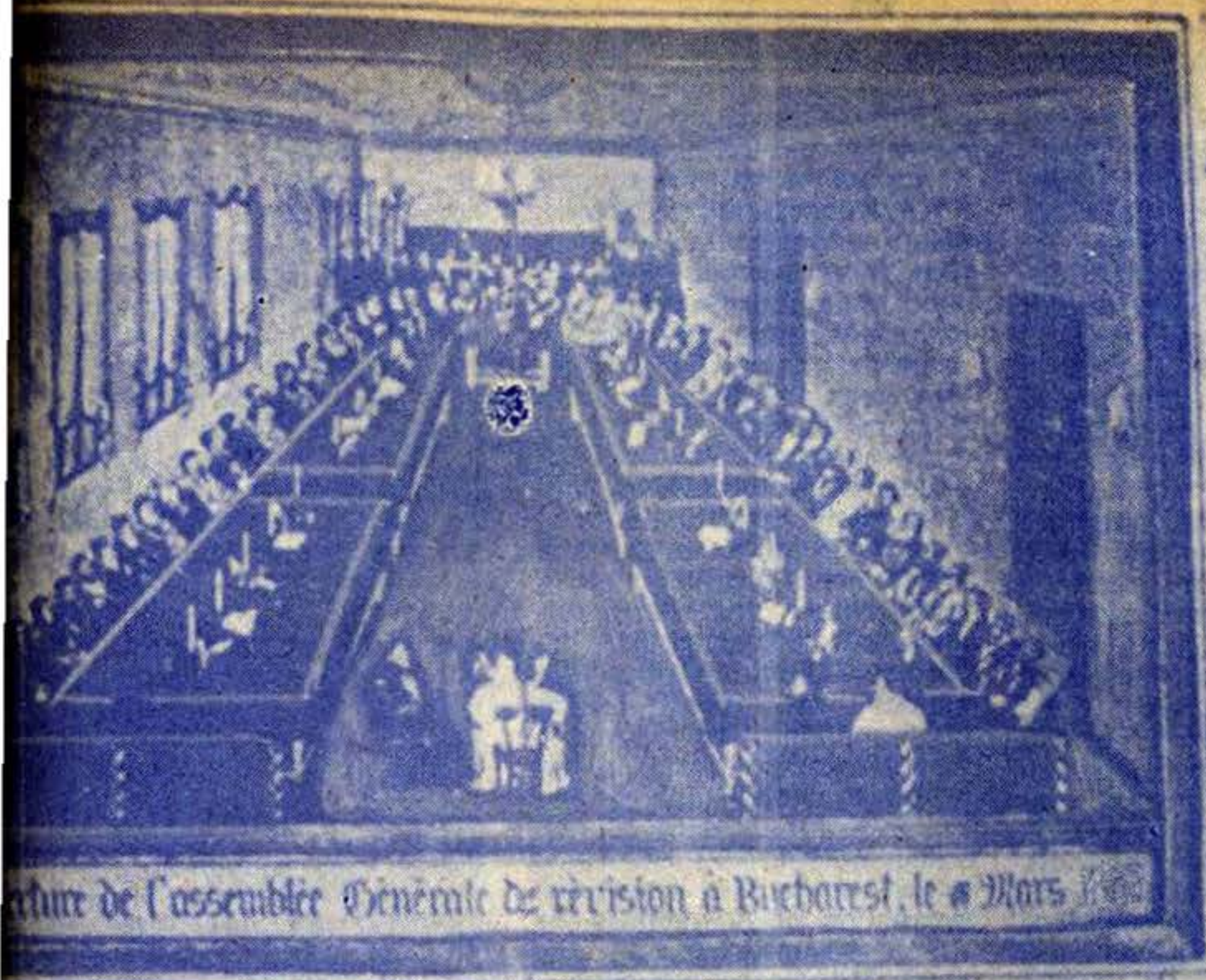

...ctura de l'assemblée Générale de révision à Bucharest, le ... Mars ...

Protectoratul: dragostea care sugrumă

acest regim de dublă şi strivitoare apăsare.

În primăvara anului 1828, armatele ruse au pătruns în Principate, unde au instaurat un regim de ocupaţie. În fruntea administraţiei au fost aşezaţi, succesiv, generalii Pahlen şi Jeltuhin, cel dintîi „o fire delicată", cum scria Manolache Drăghici, cel de-al doilea, după opinia aceluiaşi cronicar, „mai aspru decît hanii tătăreşti". Adresîndu-se Divanului Ţării Românești, ministrul de externe rus Nesselrode l-a anunţat că ţelul ţarului Nicolae I nu era acela „de a-şi spori statele pe seama provinciilor cu care sînt vecine", dar regimul de ocupaţie care a fost instituit a arătat limpede că urmărea să se pregătească, direct ori indirect, viitoarea anexare, atunci cînd raporturile de forţe de pe continent ar fi îngăduit acest lucru.

Pentru dregătorii ţarişti, Principatele s-au dovedit a fi, în orice caz, o bază de aprovizionare şi un prielnic teritoriu de concentrare a armatelor împotriva Imperiului otoman. Războiul s-a purtat, de altfel, de pe teritoriul românesc. La 18/30 mai 1828, într-un raport consular francez se arăta că numai în Ţara Românească se găseau 90 000 ostaşi ruşi şi că pentru ei nu se aduseseră din Rusia nici bani, nici medicamente şi nici alimente! Cerinţele ocupanţilor au fost excesive. În vara anului 1828 erau pretinse furaje care însumau produsul a 75 000 fălci de fineţe din cele 85 000 existente în Moldova! Într-un memoriu din 1829, Mihail Sturdza con-

În imagine: obştească adunare a Munteniei (1830) în prezenţa generalului Kiseleff.

semna că Moldova fusese pusă în situaţia de a acoperi achiziţii însumînd de trei ori ceea ce ea trebuise să furnizeze atunci cînd era „în integritatea sa [înainte de 1812] şi un stat înfloritor".

Obligaţiilor le-au fost supuşi şi boierii şi Biserica, dar neîndoielnic ţăranii au fost cei mai apăsaţi. „Pe de o parte se ordonă ţăranilor să are pămîntul, iar pe de alta li se iau puţinii boi ce le mai rămîn şi ei înşişi sînt puşi să facă corvezi", se constata într-un raport consular. Ţăranii erau obligaţi nu numai la încartiruiri de soldaţi ai armatei de ocupaţie, dar şi la hrănirea celor încartiruiţi ori achitarea zilnică a sumei de 12 parale de fiecare soldat! Cele mai apăsătoare, pentru ţărani dar şi paralizante pentru viaţa economică a ţării, erau obligaţiile de transport. La 15/27 februarie 1829 viceconsulul francez la Iaşi oferea date edificatoare în această privinţă. El aprecia că în Moldova existau între 42 000 şi 43 000 căruţe, dar acest fapt nu-i împiedica pe ocupanţi să pretindă 92 000! De la fiecare căruţă — şi de la căruţaş! — se pretindeau, trei transporturi a 20 zile fiecare; pe drept cuvînt, viceconsulul se întreba cum aveau să mai fie efectuate muncile agricole. Mai grav era faptul că ţăranilor li se cerea deseori ca transporturile să le efectueze nu numai pe teritoriul ţării lor — şi aici la mari distanţe —, dar şi dincolo de Dunăre. În această situaţie, consulul general francez raporta la 20 aprilie/2 mai 1829 că „sinuciderile se înmulţesc printre ţărani".

Ocupaţia n-a însemnat însă numai apăsătoare obligaţii, ci şi o gravă lezare a autonomiei. Domnii au fost înlăturaţi de la tron, iar Divanurile şi întreaga administraţie au fost supuse autorităţilor de ocupaţie şi intereselor şi obiectivelor acestora. Reorganizînd administraţia, preşedintele Divanurilor (contele Pahlen) n-a mai avut în vedere o activitate de natură externă a acestora din urmă. De altfel, odată cu intrarea trupelor ruse, Austria şi-a retras consulii din Principate, iar personalul consular care a rămas a fost tratat cu lipsă de deferenţă mai ales de Jeltuhin (succesorul lui Pahlen), cu excepţia consulului prusian. În vara anului 1829, Divanul executiv din Ţara Românească urma să-şi desfăşoare activitatea în trei direcţii: finanţele, treburile interne şi războiul, toate trei subsumate necesităţilor puterii ocupante şi nici una neimplicînd relaţii cu alte puteri.

Administraţiile munteană şi moldoveană au fost supuse autorităţilor ţariste. În primele zile ale ocupaţiei, vistiernicul Dimitrie Ghica din Moldova şi-a văzut alăturat pe funcţionarul consular rus Pisani, care s-a purtat în aşa fel cu el, încît Ghica s-a retras din funcţie; tot atunci, consilierul Barozzi a fost numit şef al poliţiei ieşene reprezentînd pe ocupanţi. Activitatea administraţiei din cele două Principate era îndrumată, controlată şi reorganizată de reprezentanţii puterii ocupante. Dacă Pahlen s-a purtat, cît îi stătea în putinţă, cu menajamente şi chiar a intervenit ca furniturile pentru armata rusă să fie trimise şi din sudul Rusiei „într-o proporţie mai importantă", în schimb Jeltuhin, succesorul său, s-a purtat extrem de dur. Pentru a face faţă exigenţelor sale, boierii cîrmuitori din Moldova au importat grîne din Bucovina! Brutal, el a strigat boierilor să-şi radă bărbile şi să-şi lepede straiele orientale.

Lezaţi de altfel şi în interesele lor, boierii s-au străduit să reziste pretenţiilor ocupanţilor, ruinătoare pentru ei şi distrugătoare pentru ţărănime — principala forţă de muncă de care ei se foloseau. Nu puţini dintre ei, chiar şi cei care se bazau pe sprijinul Rusiei, aveau în gînd deplina eliberare naţională, de bună seamă în folosul lor, în calitatea lor de clasă conducătoare. Boierii au reclamat imixtiunile lui Pisani, au încercat să refuze slujbele la care erau numiţi, au adresat un memoriu ţarului şi au cerut chiar ca o delegaţie a lor să fie primită de puternicul autocrat, cei munteni trimiţînd o deputăţie — alcătuită din episcopul Ilarion şi din Iancu Văcărescu — la generalul Diebici. Ei s-au lovit însă de duritatea reprezentanţilor ţarului. Minciaky, consulul general rus, venit la Iaşi, i-a dojenit aspru pentru ceea ce el definea ca „uneltiri ascunse" şi „intrigi". Jeltuhin îi trata cu brutalitate şi cînd Diebici, în trecere prin Bucureşti, a fost salutat de boieri, el „le-a aruncat reproşuri şi injurii violente". Înalţilor demnitari li se adăugau agenţii mai mărunţi ai puterii ocupante — „agenţii administraţiei civile, intendenţei şi poliţiei", „care manifestau, potrivit consulului general al Franţei, necinste, insolenţă şi cruzime în desfăşurarea acţiunilor lor. Boierilor li s-au interzis călătoriile, au fost obligaţi să participe la Te-Deumurile în cinstea Victoriilor armatelor ruse şi chiar au fost supuşi arestului sau exilului; exilaţi au fost chiar şi boierul prorus Roznovanu sau mitropolitul Grigore al Ţării Româneşti.

Deşi aflaţi între cele două „spaime", cum avea să mărturisească cîţiva ani mai tîrziu un boier moldovean diplomatului francez Bois-le-Comte, „cea a şnurului fatal[1] al sultanului ori cea a Siberiei ţarilor", parte din boieri au încercat să desfăşoare unele activităţi externe şi să făurească planuri privind trecerea Principatelor într-o altă fază a existenţei lor istorice. Unele declaraţii ale generalilor ruşi le dădeau speranţe în această privinţă. În toamna anului 1828, generalul Wittgenstein le declarase la Iaşi: „Europa ... nu-şi va băga sabia în teacă decît după ce va dobîndi independenţa tuturor coreligionarilor şi, în consecinţă, bună-starea acestei ţări". Unii boieri, mai ales dintre cei tineri, au crezut în astfel de făgăduieli, manifes-

[1] Aluzie la panglica sau vălul de mătase neagră pe care sultanul îl trimitea unor mazilişi, semnificaţia lui fiind aceea că trebuie să-şi curme zilele.

tînd chiar entuziasm și totodată arătîndu-se dispuși să accepte „modernizarea" ce li se cerea în veștminte și moravuri.

Încă în luna mai 1828, boierii moldoveni cereau unirea Principatelor și chiar gîndeau la o „confederație a Dunării" pusă „sub garanția marilor puteri" și, de asemenea, în 1829 se arătau mai departe partizani ai unirii Principatelor sub „garanția tuturor puterilor". Un memoriu atribuit anului 1829 era deosebit de semnificativ în a dezvălui obiectivele acestei boierimi naționale. Se cerea unirea Principatelor, retrocedarea cetăților de pe malul stîng al Dunării, aflate sub ocupație turcă, precum și a ostroavelor danubiene locuite de români, „slobozenia" comerțului, dreptul de a emite o monedă națională. Răscumpărarea independenței, formîndu-se un stat „de sine și neatîrnat de Turcia" (plătindu-se pentru aceasta „o sumă de bani" puterii suzerane) și instituirea unei monarhii constituționale ereditare — „monarhie mărginită, după moștenire" —, avînd în frunte un prinț din Germania de Sus, ales de Austria, Anglia și Franța și confirmat de Rusia și Turcia, obligate a nu se mai „amesteca de aici în colo la altceva", solicitate, de asemenea, în memoriu, sînt idei ce dezvăluie largul orizont politic al alcătuitorilor memoriului. De fapt, în articolele acestui document era enunțat întregul plan de constituire a ceea ce avea să fie România modernă.

Tratatul de pace de la Adrianopol și actele ce i-au fost anexate au reafirmat autonomia celor două Principate românești. Poarta, a cărei suzeranitate era menținută, se obliga la un nou comportament. Ea urma să respecte inviolabilitatea teritoriului Moldovei și Țara Românească, restituind totodată raialele din stînga Dunării și acceptînd ca hotar *Talweg*-ul fluviului. Instituirea carantinelor urma să ducă la o și mai categorică demarcare între teritoriul românesc și cel otoman. Dominația economică otomană era și ea zdruncinată. În schimbul unei creșteri a tributului, Poarta se obliga să renunțe la drepturile ei de monopol, ca și la utilizarea muncitorilor români la cetățile dunărene sau la alte corvezi; ea mai trebuia să renunțe la impunerea oricăror altor obligații Principatelor. Era decisă deplina libertate a comerțului și libera navigație a navelor Moldovei și Țării Românești. După deplina eliberare a Principatelor prin retragerea trupelor ruse, Poarta acorda o scutire de tribut pentru doi ani și se angaja să confirme „regulamentele administrative" ce urmau a fi elaborate. În schimb — și iată cum era limitată autonomia abia reafirmată prin tratat! — Principatele, ca și Silistra, continuau să rămînă „ca depozit" sub ocupația rusă pînă la deplina achitare a despăgubirilor de război ale Turciei către Rusia.

În bună măsură, Poarta se vedea înlăturată din Principate și în orice caz „pusă sub control", în timp ce puterii protectoare îi sporea autoritatea, imixtiunile ei paralizante grevînd încă cîteva decenii, mai accentuat ca înainte, asupra procesului de eliberare și afirmare istorică a poporului român.

Încă din luna august 1829 în Principate se știa că generalul Kiseleff avea să urmeze lui Jeltuhin ca președinte plenipotent al celor două Divanuri. Intrarea sa festivă în funcție a întîrziat însă mai multe luni, între timp, Jeltuhin îmbolnăvindu-se și încetînd din viață. La București, Kiseleff a sosit la 11/23 noiembrie 1829. De la început, noul președinte plenipotent s-a comportat în mod opus predecesorului său, declarînd chiar boierilor munteni că nu intenționa să „contribuie a face detestabil numele de rus". Contemporanii i-au adus laude. Cronicarul Manolache Drăghici l-a caracterizat drept „om foarte politic și înțălept". Kiseleff însuși a înțeles că, supuși unei apăsătoare exploatări de către ocupanți și puși în fața perspectivei prelungirii ani de-a rîndul a aceleiași situații, românii ajunseseră la deznădejde. Și judecînd din punctul de vedere al intereselor guvernului pe care îl reprezenta, o politică de *captatio benevolentiae* i se părea cu mult mai potrivită. Devotat țarului, dar avînd — în limitele sale nobiliare — și sentimente liberale, Kiseleff s-a străduit cu sinceritate să ridice cele două țări, dar avînd necontenit în minte gîndul „pregătirii" lor pentru o viitoare încorporare în Imperiul rus.

Principatele au fost supuse unui proces de reorganizare și începuturilor modernizarii lor. Pentru aceasta au fost elaborate Regulamentele organice, cu puține deosebiri de conținut de la o țară la alta, ducîndu-se mai departe o stipulație a Convenției de la Akkerman (25 septembrie/7 octombrie 1826), prin care se confirmaseră clauzele Tratatului de pace din 1812 și mai ales concretizîndu-se, în parte cel puțin, dezideratele exprimate de românii înșiși prin memoriile de reformă de după 1821. Aceste memorii trimise la Petersburg au sfîrșit prin a crea un inventar de probleme referitoare la Principate, fiind evident folosite în elaborarea instrucțiunilor care, în prima parte a anului 1829, aveau să fie retransmise în Principate și care, în bună măsură, din punctul de vedere al modernizării, au avut un caracter destul de înaintat. De bună seamă, aceste instrucțiuni au reflectat și interesele Rusiei care voia să mențină Principatele în sfera ei de dominație.

La 5/17 iunie 1829 Jeltuhin, dînd urmare ordinelor primite, a instituit o comisie alcătuită din patru moldoveni și patru munteni (jumătate dintre ei au fost numiți de el, ceilalți fiind desemnați de cele două Divanuri) însărcinată cu redactarea a ceea ce aveau să se numească Regulamentele organice. Mihail Sturdza, numit de Jeltuhin, s-a declarat bolnav ceea ce nu l-a împiedicat pe Jeltuhin să dispună aducerea lui de la

Iași la București — unde comisia își desfășura lucrările — „sub escorta unui jandarm"! Un rol important l-au jucat, ca secretari redactori, Barbu Știrbei, viitorul domnitor muntean, și Gh. Asachi; de asemenea, Mihail Sturdza a avut o contribuție de seamă, ca și Nicolae Suțu și Nicolae Mavros. Minciaki a fost însărcinat să conducă lucrările comisiei, urmărite și controlate îndeaproape de Kiseleff. Comisia și-a încheiat proiectul la începutul primăverii anului 1830. Și pînă la acea dată amestecul și controlul autorităților de ocupație fuseseră evidente, dar au devenit și mai pregnante cînd s-a decis trimiterea proiectului la Petersburg, împreună cu Alecu Vilara, Mihail Sturdza, Gh. Asachi și, desigur, Minciaki. Înainte de plecare, trimișii români au mai primit o dată „sfaturile" lui Kiseleff. La Petersburg, revizia proiectului s-a făcut de către Dașcov, Catacazi și Minciaki, din partea rusă, și de românii Vilara și Sturdza. S-ar putea vorbi de un proces de negocieri — deși în condiții de inegalitate! — între boierii români și autoritățile ruse, alcătuirea proiectului de Regulament organic îmbrăcînd, astfel, și un aspect de relație externă.

Înainte de a se înapoia în Principate, Sturdza și Vilara au fost primiți în audiența de plecare de către țar, fapt petrecut la 30 octombrie/11 noiembrie 1830. După părerea exprimată la 18/30 decembrie 1830 de către viceconsulul francez din Iași, se părea că Regulamentul ar fi fost primit „cu bucurie" de români, dacă aceștia n-ar fi fost convinși că el fusese redactat „în interesul Rusiei", ceea ce nu era decît în parte real, acest statut avînd desigur și un rol modernizator favorabil propășirii Principatelor și unificării lor.

Dar despre consecințele, pozitive și negative, pe care le-au avut aceste Regulamente organice, în numerele viitoare ale revistei. ■

(Va urma)

ASOCIAȚIA CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ „ROMÂNIA-TURCIA"

Raporturile multiple româno-turce au fost dominate de-a lungul istoriei, de interese strategice, politice, economice specifice fiecăruia dintre cele două popoare. Ele nu au exclus însă un permanent dialog cultural. Aprofundarea cunoașterii reciproce a celor două civilizații, care s-au aflat vreme de peste cinci secole într-un contact direct, promovarea valorilor culturale românești în Turcia și a spiritualității turcești în România, iată obiectivele *Asociației cultural-științifice „România-Turcia"*, a cărei constituire a avut loc vineri, 18 ianuarie 1991, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga", din București, în prezența unei numeroase asistențe. Din partea Ambasadei Republicii Turcia a participat domnul consilier Ahmet Gürkân.

Președinte de onoare este Excelența Sa, domnul ambasador Tuğav Uluçevik. Conducerea Asociației este asigurată de un Consiliu de conducere format din cinci membri. Președinte a fost ales domnul Tahsin Gemil, istoric, cercetător la Institutul de istorie „Nicolae Iorga"; vicepreședinți sînt domnul Necib Yaşar, ziarist, director general în Ministerul culturii, și doamna Cornelia Călin, cercetător la Institutul de etnografie și folclor; secretar este domnul Nagy Pienaru, redactor la *Revista istorică;* casier a fost ales domnul Bogdan Murgescu, asistent la Facultatea de istorie din București.

Magazin istoric, revistă care a publicat de la apariție un mare număr de articole și iconografii dedicate relațiilor celor două țări, urează *Asociației cultural-științifice „România-Turcia"*, la început de drum, deplin succes în activitatea sa, menită să contribuie la apropierea dintre cele două popoare prietene, român și turc.

D.M.

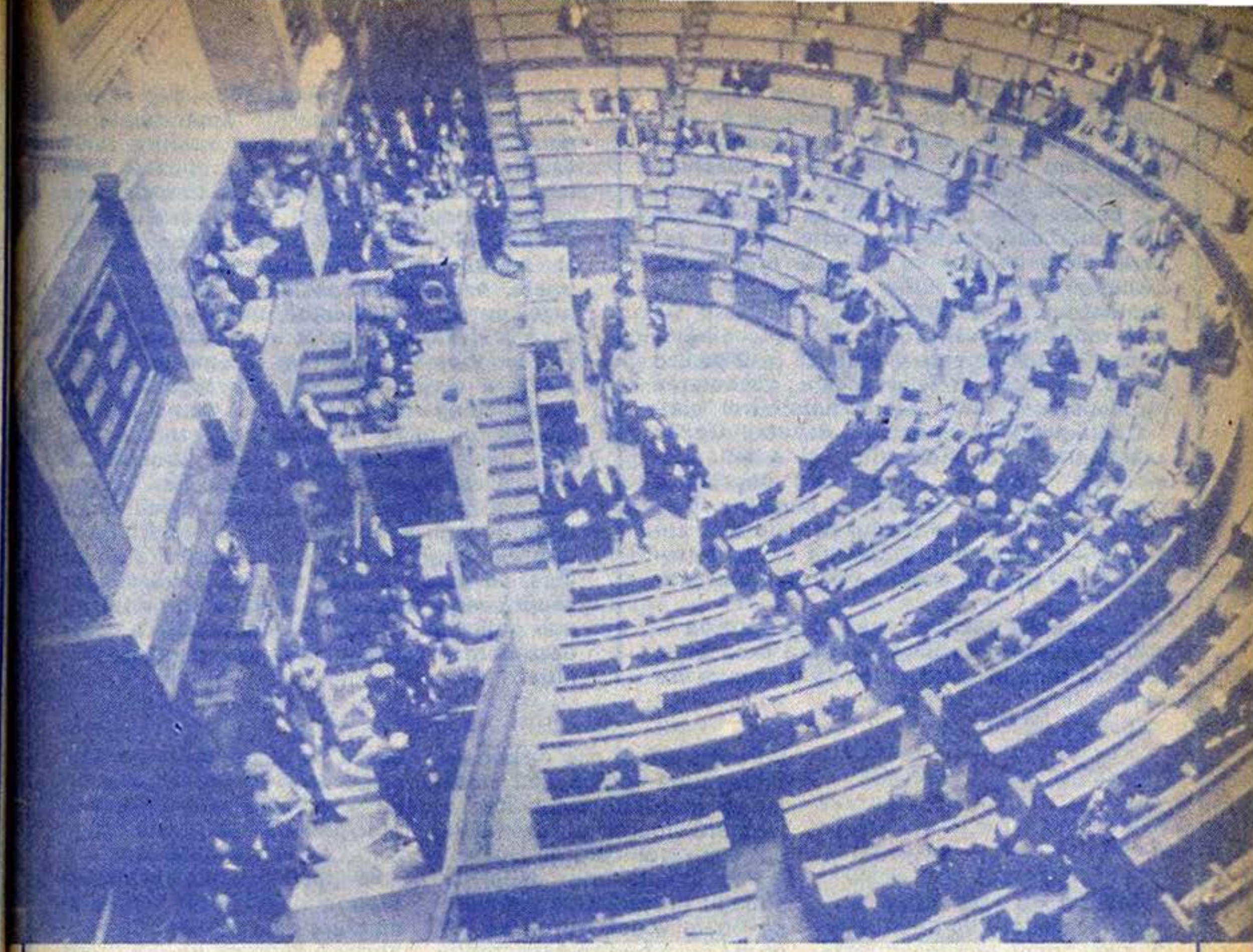

ÎN CULISELE PALATULUI BOURBON (III)

DUMITRU HÎNCU

Ca la teatru[1], o sonerie stridentă îi invită pe protagoniști să intre în scenă. Dar dacă spectatorii din foaiere se grăbesc să-și ocupe locurile, la Palatul Bourbon actorii care trebuie să ia loc în hemiciclu nu par totdeauna zoriți, afirmă Philippe Balland și Danielle Messager. Mai mult, unii renunță chiar la primul act, iar cîteodată rămîn și mai departe în culise, urmărind ce se întîmplă în sală, pe ecranele televizoarelor. Dar dirijorul are și el mijloacele lui de a reacționa, îi somează, de pildă, pe recalcitranți, prin clipirea unei camere indirecte, ce trece de la unul la altul. E un semnal că în hemiciclu dezbaterile s-au încins și fac necesară prezența unui număr cît mai mare de aleși ai națiunii.

Ședințele Adunării Naționale încep, de obicei, prin prezentarea, de către ministrul de resort sau de către un reprezentant al

[1] Continuăm publicarea acestei fresce a vieții parlamentare franceze (*Magazin istoric*, nr. 1, 2/1991), întocmite pe baza lucrării *La séance est ouverte* de Philippe Balland și Danielle Messager.

său, a unui text de lege. După care, urmează la cuvînt raportorul comisiei în care legea a fost discutată. Acest preambul durează cam o jumătate de oră; el deschide dezbaterea generală, organizată, a proiectului: fiecare grup parlamentar își desemnează un orator care prezintă punctul său de vedere. Cînd dezbaterea nu este organizată, discuțiile se pot prelungi mult, întrucît orice deputat are atunci dreptul de a interveni. De cele mai multe ori, conferința președinților grupurilor parlamentare optează însă pentru prima variantă. În felul acesta, dezbaterea nu depășește două ore jumătate-trei ore.

Odată pozițiile cunoscute, deputații trec la examinarea primului articol și a amendamentelor propuse; fiecare din acestea e combătut, apărat, cîntărit de ministru și de raportor și, în fine, articolul de lege este supus votului Adunării. Scenariul se poate repeta astfel pînă la examinarea ultimului articol.

Cu excepția cazurilor însă cînd opoziția — prin definiție minoritară și știind prea bine, deci, că pînă la urmă legea va fi oricum votată — încearcă să întîrzie adoptarea ei prin formularea a nenumărate amendamente, chiar minore și fără nici o înrîurire reală asupra textului inițial sau prin ridicarea a tot felul de incidente procedurale. În asemenea cazuri, calculul opoziției este străveziu pentru obișnuiții culiselor parlamentare, dar nu și pentru masa electoratului; acesta se poate, eventual, impacienta văzînd cum o lege, pe care o așteaptă, întîrzie peste măsură și nemulțumirea sa se poate atunci întoarce tocmai împotriva promotorului ei, adică a majorității care i-a făgăduit-o în cursul campaniei electorale!... Cum s-a și întîmplat, de pildă, în timpul guvernului Chirac, cînd — amintesc autorii lucrării La séance est ouverte — după trei luni de guvernare, n-au putut fi adoptate decît patru texte de legi. Recordul obstrucției parlamentare din Adunarea Națională franceză a fost însă, se pare, realizat cu prilejul discuțiilor asupra legii presei: opoziția a formulat nu mai puțin de... 2 500 amendamente, a căror dezbatere a reclamat 166 ore și 50 de minute.

„Ați luminat destul Camera, vă rog să încheiați"

Aceasta nu este totuși singura modalitate de obstrucție la care poate recurge opoziția. La rigoare, obstrucția poate debuta chiar... înaintea discutării unei legi. Și anume, prin depunerea unor moțiuni procedurale, fie pe motiv că respectivul proiect de lege nu ar fi constituțional, fie prin intermediul așa-numitei chestiuni prealabile, adică al cererii ca legea să fie respinsă fără ca măcar să fie luată în discuție. Prin astfel de procedee, se poate provoca o lungă dispută apriorică între autorul moțiunii, oratorii care i se opun, guvern și raportorul comisiei parlamentare prin care a trecut textul. Interesul pe care îl poate avea opoziția de a recurge la astfel de manevre decurge din împrejurarea că ele îi oferă posibilitatea de a dispune de un timp de vorbire nelimitat. Se cunosc cazuri cînd susținătorii unor astfel de moțiuni s-au agățat de microfon cîte patru-cinci ore, fără ca să poată fi urniți de acolo. Șuvoiul vorbelor curgea fără oprire, curgea în torente, chiar dacă între o frază și alta dispăruse orice suită logică sau dacă întreg discursul avea doar o legătură foarte aproximativă cu subiectul care îl iscase.

Pus în fața unor astfel de situații, președintele Adunării se poate vedea nevoit să recurgă la puterea sa discreționară și, profitînd de o pauză de respirație a oratorului, să i se adreseze: „Ați luminat destul Camera, vă rog să încheiați". Oratorului nu-i mai rămîne atunci decît să protesteze de formă și... să lase microfonul altui obstrucționist.

Un alt truc din panoplia unui încercat obstrucționist este acela al incidentelor de ședință, provocate îndeosebi prin invocarea regulamentului de funcționare a Adunării. Acesta este, se pare, o potențială sursă de infinite fragmentări ale derulării normale a unei ședințe, întrucît poate fi invocat la discreția întreruptorului și, în plus, are avantajul că e prioritar asupra dezbaterii în curs de desfășurare. În același timp, ne mai spun Philippe Balland și Danielle Messager, un obstrucționist cu experiență nu uită niciodată să mai și vocifereze și să trîntească cu zgomot pupitrul, atunci cînd i se ia cuvîntul. Faptul îi enervează pe deputații majorității și pe reprezentanții guvernului și le abate pentru moment atenția de la tema propriu-zisă a dezbaterii.

În sfîrșit, o ultimă armă din arsenalul obstrucției parlamentare este cererea de verificare a cvorumului. Ea poate fi făcută înainte de a se trece la vot, în care caz ședința este suspendată pentru o jumătate de oră, spre a se cerceta dacă majoritatea absolută a numărului de deputați cerută de regulament pentru desfășurarea unei dezbateri valabile se află fie în hemiciclu, fie în incinta Adunării, în birouri sau... în pat. De cele mai multe ori se constată că, într-adevăr, cvorumul nu e atins, iar ședința e suspendată pentru o oră, în care timp grupurile parlamentare își caută de zor și-și adună cu înfrigurare componenții.

Toate acestea nu trebuie, totuși, să ne facă să credem că guvernele franceze ar fi neputincioase în fața tentativelor de împiedicare sau numai de amînare la nesfîrșit a adoptării unei legi. Ele pot recurge, de pildă, la așa-numitul vot blocat, care obligă Adunarea să se pronunțe printr-un singur vot asupra unei părți sau a ansamblului unui text de lege. Ori la un

mijloc şi mai radical: prin invocarea articolului 49, alineatul 3 din regulamentul Adunării îşi pot, pur şi simplu, asuma răspunderea asupra proiectului de lege. În felul acesta, opoziţiei nu-i mai rămîne decît o singură cale de atac: moţiunea de cenzură. Cum majorităţile sînt însă de partea guvernelor, moţiunile de cenzură nu au nici o şansă de a fi adoptate, şi totul rămîne ca la început — minus timpul irosit, fără rezultat palpabil pentru opoziţie.

Un regulament foarte sever

Unui observator neavizat, Adunarea Naţională franceză îi poate da, la prima vedere, impresia unui organism oarecum nedisciplinat. Unii deputaţi mai picotesc, alţii citesc ziare, scriu misive, îşi aruncă hîrtiile pe jos, discută între ei, întrerup oratorii. Însă nici unuia dintre aleşii naţiunii nu i-ar trece totuşi prin minte să nesocotească mustrarea vreunuia din prepuşii la păstrarea ordinii. La nevoie, aceştia pot fi văzuţi jucînd rolul de mesageri ce duc de colo pînă colo mesaje calmante, strecurînd cîte un cuvinţel la urechile deputaţilor mai gălăgioşi sau care încalcă regulamentul — şi sînt totdeauna ascultaţi, nu numai de către deputaţi — ci şi de miniştri. Separarea puterilor se exprimă în Camera deputaţilor prin interzicerea oricărui contact între membrii executivului şi aceia ai legislativului; miniştrii nu sînt astfel autorizaţi să circule printre băncile deputaţilor, iar aceştia din urmă trebuie să treacă pe dinaintea băncii guvernului, fără a se opri. Cei care transgresează această regulă sînt numaidecît chemaţi la ordine de către funcţionarii ce veghează la respectarea tradiţiilor şi care, cîteodată, îşi îndeplinesc atribuţiile cu spiritul şicanator al oricărei administraţii. Spre a-l ilustra, Philippe Balland şi Danielle Messager povestesc, bună-oară, următoarea păţanie a deputatului Willy Dimeglio, relatată celor doi chiar de către cel în cauză. Să-i dăm dar şi noi cuvîntul... „Era o seară de iunie. Cum hemiciclul nu-i climatizat, mi-am zis să mă duc să beau ceva răcoritor. Trecînd pe dinaintea băncii guvernului, François Léotard mă roagă să-i aduc şi lui un Perrier. La buvetă, funcţionarul mă avertizează că n-am voie să intru în hemiciclu cu o sticlă şi-mi toarnă apa minerală într-un pahar. Naiv, mă îndrept cu paharul în mînă spre François Léotard, dar un uşier mă opreşte: «— Nu aveţi dreptul să duceţi ceva de băut unui ministru». Ca să evit discuţia, îi întind paharul, ca să-l ducă el ministrului, şi mă îndrept spre locul meu. Spre uimirea mea văd însă că toţi uşierii converg brusc către paharul meu de apă, ţin o şedinţă de vreun sfert de oră, după care unul din ei vine la mine şi-mi explică că numai funcţionarii Adunării au dreptul să dea de băut unui ministru. Cu condiţia (bineînţeles) să li se ceară un asemenea lucru. Ori paharul meu de apă ridica o problemă, întrucît François Léotard nu se adresase celor în drept. În mod excepţional, totuşi, omul mă asigură că «va face ca şi cum...».

Se pare că problema n-a putut însă rămîne în acest stadiu, căci curînd i-am văzut pe uşieri adunaţi într-un nou conciliabul în jurul paharului. Pînă la urmă, şeful lor a venit la mine, ca să-mi atragă luarea aminte să nu mai cad niciodată în eroarea în care căzusem. Separaţia puterilor în stat interzice deci să dai un pahar cu apă pînă şi unui prieten... Încît abia după patruzeci de minute din momentul cînd îi ceruse, François Léotard şi-a putut bea, în fine, paharul de Perrier".

Cravata obligatorie

De fapt, nu numai funcţionarii Adunării Naţionale sînt foarte scrupuloşi în materie de disciplină. Uneori, au asemenea elanuri chiar şi deputaţii. Ba chiar şi în materii anodine. Cum s-a putut constata, de exemplu, în 1985, cînd ministrul culturii, socialistul Jack Lang, s-a prezentat în faţa Adunării într-o tunică „gen Mao" — opera, totuşi, a unui mare croitor parizian — şi arborînd o coafură bufantă. Cînd a intrat în hemiciclu, o bună parte din deputaţi au izbucnit spontan în strigăte de: Khadaffi, Khadaffi! Iar un ales al naţiunii l-a apostrofat indignat pe ministru: „Nu vă puteţi îmbrăca normal... ca un francez?!". Dintr-un colţ al hemiciclului s-a ridicat o problemă de fond. Preşedintele Adunării a fost, în speţă, întrebat dacă nu cumva, sub tunică, Jack Lang renunţase la cravată. Pînă la urmă, incidentul s-a terminat totuşi cu bine, întrucît Jack Lang a putut dovedi că avea asupra lui presupusul obiect al delictului.

Disputele cu adevărat importante se rezolvă însă totdeauna prin vot, care poate îmbrăca trei ipostaze: prin ridicarea mîinii, scrutinul electronic şi votul la tribună. Acesta din urmă nu este, se pare, şi cel mai apreciat de către aleşii naţiunii, întrucît reclamă prezenţa lor fizică în sală. De aceea, nici nu e utilizat decît la marile ocazii: alegerea preşedintelui şi a biroului Adunării Naţionale sau atunci cînd e angajată răspunderea guvernului. Ceea ce nu se întîmplă prea des. Dar dacă totuşi se adoptă această modalitate de exprimare a opţiunilor particulare, deputaţii fac apel la cartonaşele de diferite culori (albastru dacă sînt pentru, roşu dacă sînt contra şi alb dacă se abţin), din pupitrele lor. Cînd se aud strigaţi, se urcă la tribună, îşi depun cartonaşul într-o urnă, iar în alta o bilă de lemn, destinată să ateste că numărul voturilor exprimate coincide întocmai cu acela al cartonaşelor introduse în cea dintîi.

Cel mai uzitat e votul prin ridicarea mîinii, întrucît e cel mai operativ. Deşi spiritele maliţioase pretind că ar fi cu precădere afecţionat de aleşii naţiunii din cauză că... nu

lasă urme. Cu alte cuvinte, dacă o lege se va dovedi ulterior controversată ori ineficientă în aplicarea ei, electorii nu-şi vor putea vărsa năduful asupra cuiva anume! Remarca este, bineînţeles, mai ales o mostră de spirit galic.

Scrutinul exprimat prin afişaj electronic are, în schimb, avantajul că poate fi realizat prin procură. Deşi regulamentul Adunării Naţionale stipulează, ba chiar în două locuri, obligaţia votului personal şi autorizează doar în mod excepţional delegarea lui. În plus, nimeni nu poate primi delegaţie decît pentru un singur mandat. Cu alte cuvinte, la fiecare scrutin ar trebui să se afle în hemiciclu cel puţin 288 deputaţi, jumătate din numărul lor total.

În realitate, lucrurile nu se întîmplă chiar aşa. Mulţi deputaţi îşi lasă cheile de la pupitrele lor unor colegi de grup, siguri că aceştia le vor şi învîrti în sensul dorit. Această practică, admisă fără obiecţii de toate grupurile parlamentare, poate juca însă cîteodată feste neaşteptate şi dezagreabile. Astfel, în mai 1986, cheia de la pupitrul lui Gaston Deferre, mulţi ani primar al Marsiliei şi ministru al Apărării Naţionale, se afla la locul ei, în broască. Deputatul socialist de serviciu pentru grupul său parlamentar, la învîrtirea cheilor colegilor absenţi, a răsucit-o, cu prilejul unui scrutin public, ceea ce însemna că şi Gaston Deferre îşi făcuse datoria: votase. Numai că el îşi dăduse ultima suflare cu o noapte înainte. Şi astfel, pentru prima oară în istoria Adunării Naţionale franceze, un ales al naţiunii a luptat pentru ideile sale nu numai pînă la moarte, dar şi dincolo de pragul ei.

Un deputat advers a denunţat în faţa Adunării această erezie, dar preşedintele ei, Jacques Chaban-Delmas , om politic cu multă experienţă şi o profundă filosofie de viaţă, s-a mărginit la un înţelept şi a toate iertător comentariu, exclamînd laconic: „Bietul Gaston!" ■

Revoluţia română în direct

Iată că, la un an de la acea premieră mondială care a propulsat Radio-Televiziunea Română în fruntea topului interesului mass-mediei din lumea întreaga — transmisia unei revoluţii *în direct* — Radioul şi Televiziunea ne oferă, în manieră diferită, specifică fiecăreia în parte, două lucrări unicat.

Orele Revoluţiei — un set de trei discuri „realizate cu participarea extraordinară a poporului român" (se spune în pagina de prezentare) cuprinzînd înregistrările făcute de Radio-Televiziune momentelor atît de fierbinţi ale istoriei româneşti, la care colegii de la Radio şi Televiziune au devenit nu numai martori, ci şi participanţi activi, începînd cu amiaza zilei de 22 decembrie 1989...

...şi *Revoluţia Română în direct* — stenograma integrală a emisiunii Televiziunii Române în intervalul cuprins între 22 decembrie, ora 10.51 şi 23 decembrie, ora 00. Treisprezece ore şi nouă minute de dramatică istorie şi eroism înălţător al poporului român, ridicat împotriva unei dictaturi de o neasemuită duritate, treisprezece ore şi nouă minute trăite cu emoţie, suferinţă şi speranţă de întreaga suflare românească. Este primul volum dintr-un ciclu ce se preconizează să cuprindă trei volume, incluzînd, alături de această stenogramă, numeroase mărturii ale unor lucrători ai Televiziunii, precum şi ale unor participanţi (civili şi militari) la acţiunile şi luptele duse la Televiziune.

Ce s-ar putea spune, într-un răgaz atît de scurt de la apariţie, despre aceste două lucrări? Decît că ele reprezintă două documente de excepţie, reînviind momente de excepţie, două lucrări uluitoare — la propriu şi la figurat —, prin spontaneitatea şi sinceritatea momentelor trăite, două lucrări care, de-abia de acum înainte trebuie ascultate, citite şi răscitite, secvenţă cu secvenţă, pasaj cu pasaj, pentru reconstituirea evenimentului unicat din istoria noastră, care a fost Revoluţia română din decembrie 1989.

Şi dacă nu-şi propun „să afle adevărul" şi nici nu pretind de a-l enunţa, întrucît ele nu comentează, nu analizează, nu compară, ci reproduc întocmai desfăşurarea unei părţi a evenimentelor revoluţiei, trebuie spus că ele constituie două documente fundamentale pentru reconstituirea pe care istoria are dreptul şi obligaţia de a o realiza. Şi oricît de modeşti ar fi colegii noştri de la Radio-Televiziunea Română, trebuie să recunoaştem că nu e puţin; mai cu seamă că despre Revoluţia română circulă, în ţară şi în străinătate, numeroase variante şi versiuni, iar asupra ei planează prea multe semne de întrebare ulterioare. *Atunci* — şi acesta este totdeauna *esenţialul* în istorie, ca şi în documentele *netrucate* ce le semnalăm cititorilor —, *nimeni* nu punea la îndoială Revoluţia română, prima transmisie mondială în direct a unei revoluţii.

Gh. DAVID

VOINȚA CONTINUITĂȚII

Asociația internațională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE), al cărei sediu se află statutar în România, s-a remarcat și în 1990 prin activitatea sa desfășurată atît în țară cît și în străinătate. L.-am rugat pe profesorul Virgil Cândea, secretarul general al acestei organizații științifice, cu statut internațional neguvernamental pe lîngă UNESCO, să comunice cititorilor noștri care au fost principalele ei manifestări din anul 1990.

— Domnule profesor, climatul general al anului care a trecut, atît la noi cît și în alte țări membre ale AIESEE și în primul rînd cele din Balcani, nu a fost în mod special favorabil activității științifice. Ce v-a permis totuși să continuați activitatea Asociației fără a vă lăsa descurajat de circumstanțe?

— Voința continuității, evidența că membrii AIESEE (21 de comitete internaționale de studii sud-est europene) sînt unanimi în dorința de a depăși un moment dificil și, mai ales, convingerea că tocmai în aceste condiții de exacerbare a politicului manifestările științifice, cooperarea, dialogul pe planul spiritului, sînt binefăcătoare.

— Ce acțiuni ați desfășurat în țară?

— Una singură, dar, în programul AIESEE, importantă: Colocviul despre temele eshatologice în culturile sud-est europene în perioada Turcocrației exprimate în texte și imagini, organizat la București și mănăstirea Hurez în luna mai 1990 și la care au participat specialiști din Bulgaria, Grecia, Iugoslavia și România. A fost prima manifestare științifică internațională din țara noastră în domeniul studiilor sociale și umane din anul trecut și ea confirmă voința de continuitate a AIESEE, pentru că deși programată din 1989, ea nu a fost amînată.

— Iar în străinătate?

— Am organizat în primul rînd *Zilele balcanice* la cel de-al XVII-lea Congres Internațional de Studii Istorice de la Madrid (august-septembrie 1990)[1] la care au fost dezbătute două teme: *Lumea sud-est europeană văzută prin mituri, legende și literatura istorică* și *Sud-Estul european și marile drumuri comerciale: aspecte politice, economice și socio-culturale*, dezbateri la care au adus contribuții numeroși oameni de știință români.

Cu același prilej a avut loc și o reuniune a Biroului AIESEE pentru pregătirea celui de-al VII-lea Congres internațional de studii sud-est europene care va avea loc la Atena în anul 1994.

— Cooperarea Asociației cu alte organisme științifice naționale sau internaționale a fost afectată de evenimentele din Europa din ultimii doi ani?

— Nu. Categoric nu. În condițiile permise de dificultățile financiare cunoscute, UNESCO și Consiliul internațional de științe filosofice umane (CIPSH) ne-au acordat în continuare sprijinul lor. Iar așezăminte științifice de mare importanță și tradiție, ca Societatea de studii sud-est europene din München și Societatea elenă de arheologie din Atena și-au manifestat prețuirea față de AIESEE prin alegerea secretarului general al acesteia ca membru corespondent. Am fost cooptat la Madrid în aceeași calitate și ca membru în comitetul internațional al istoricilor.

— Numai în această calitate?

— Cred că au fost deopotrivă recunoașteri ale rolului științei românești în cooperarea sud-est europeană.

— Știm că ați ținut recent conferințe în Franța și prelegeri la Universitatea „La Sapienza" din Roma. Tot în cadrul activității AIESEE?

— Da și nu. Gazdele au insistat asupra condiției mele de secretar general AIESEE, dar opțiunea lor pleca de la preocupările privind spiritualitatea românească despre care am conferențiat la Paris în cadrul simpozionului internațional cu tema *Prezența creștinilor orientali* și privind istoria culturii românești prezentată studenților de la Roma.

— Cum întrevedeți activitatea de viitor?

— În opera de stimulare a studiilor sud-est europene, AIESEE are acum un cîmp incomparabil mai larg și modalități mai numeroase de desfășurare. O temă amplă este tocmai aceea a locului zonei de sud-est a continentului în noua sa Casă despre care se vorbește în Carta pentru noua Europă semnată la Paris la 21 noiembrie 1990 de șefii de stat sau de guvern ai celor 34 de țări din cadrul C.S.C.E. De altfel tot în 1990 la Lisabona am vorbit tocmai despre dialogul european prin spiritualitate în acest final de secol și de mileniu, la Conferința internațională „Europa și Lumea". Numeroase aspecte ale trecutului comun al popoarelor din zona balcanică, în special pentru epocile modernă și contemporană, se cer imperios reanalizate. Viitorul e plin de posibilități și promisiuni, firește realizabile îndeosebi după dobîndirea unei prosperități economice care să asigure și științei mijloacele necesare propășirii.

Ioana URSU

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1990, 1/1991.

1990: Brâncuşi la New York

UN TRIUMF ISTORIC

CRISTIAN POPIŞTEANU

Ars longa, vita brevis. Dacă primul aforism al lui Hipocrate — tradus în latină — şi-a menţinut de milenii viabilitatea, nu putem să nu-l considerăm pe Constantin Brâncuşi drept aparţinînd în egală măsură artei româneşti (şi universale), dar şi istoriei româneşti. Mă îndeamnă să scriu aceste rînduri succesul integral al expoziţiei *Brâncuşi — capodopere din muzeele româneşti* (Galeria Gagosian din New York, 3 noiembrie-15 decembrie 1990); lucrările întorcîndu-se în ţară, în bună şi cuvenită formă, la 19 decembrie 1990, vegheate de aceiaşi însoţitori — specialişti de arte —, desemnaţi de muzeele din Bucureşti şi Craiova, doamnele Zoe Pop şi Dana Herbay şi domnul Paul Rezeanu). Succes văzut (şi nu auzit) la faţa locului şi care merită pe deplin calificativul de istoric. Într-adevăr, gîndind în preajma secolului XXI şi în perspectiva viitorului european la care noi românii avem dreptul, nu văd de ce să nu-l aşezăm pe Constantin Brâncuşi alături de acei mari oameni care au adus glorie ţării, poporului şi pămîntului pe care s-au născut, fie că au fost voievozi sau artişti, oameni politici sau oameni de cultură. Este, cred, un subiect esenţial care se cere elaborat şi propus în circulaţia mediilor culturale europene la capitolul România (nu numai Eminescu şi Enescu, dar şi Cioran, Palade, Eliade, Ionescu strălucesc în constelaţia culturii universale). Cu atît mai mult cu cît regimul comunist nu numai că a ratat moştenirea Brâncuşi, dar Elena Ceauşescu interzisese formal în ultimii ani ai dictaturii orice referire în presă la artişti români „morţi în străinătate" (sub unghiul represiv al acestei interdicţii căzuseră şi ediţiile succesive americane şi franceze ale acelei cărţi excepţionale despre Brâncuşi, scrisă şi compusă de dr. Radu Varia — vezi şi *Magazin istoric*, nr. 1/1990 —, carte ce a inspirat proiectul expoziţiei amintite).

Pentru a sesiza în ce măsură expoziţia din New York a devenit istorică, indicele cel mai convingător este audienţa şi ecoul ei favorabil în mediile artistice, financiare, politice, culturale şi de presă americane.

Totul a început către sfîrşitul lunii iunie 1990, cînd domnii Radu Varia şi Larry Gagosian (proprietarul uneia dintre galeriile de artă cele mai cunoscute din lume) s-au întîlnit datorită domnului Leo Castelli (o autoritate mondială în lumea galeriilor de artă) la primarul oraşului Bordeaux, domnul Jacques Chaban-Delmas (fost preşedinte al Adunării Naţionale Franceze, fost prim-ministru, cel mai tînăr general din armata franceză şi unul dintre şefii rezistenţei antinaziste — vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1976), cu ocazia inaugurării muzeului de artă modernă din acest oraş. Impresionat de cartea despre Brâncuşi scrisă de Radu Varia, Larry Gagosian îi solicită competenţa pentru organizarea unei expoziţii cu lucrări ale genialului nostru oltean la galeria sa din Manhattan. Atunci şi acolo s-a născut ideea *Brâncuşi — capodopere din muzeele româneşti;* a urmat odiseea celor patru luni de pregătire a expoziţiei (despre ale cărei avataruri revista noastră preferă să nu amintească, din respect pentru Brâncuşi, pentru organizatorii, pentru imaginea României şi a relaţiilor ei culturale în lume, cazul aşa-zisului scandal Brâncuşi fiind la ora actuală pe deplin elucidat prin interviul domnului ministru al culturii Andrei Pleşu, apărut în ziarul *Libertatea* din 15 decembrie 1990 şi prin articolul lui David Binder din *New York Ti-*

mes, din 22 decembrie 1990, şi reprodus în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 48/1990, ca şi prin dosarul publicat în revista *Tinerama*, nr. 11, din 25-31 ianuarie 1991).

3 şi 6 noiembrie 1990: vizionare pentru presă şi respectiv vernisaj la etajul 6 al impunătoarei clădiri de la numărul 980 pe Madison Avenue, o arteră centrală şi limanul galeriilor de artă din inima metropolei americane. Amîndouă înseamnă o întîlnire cu „le tout New York", ce semnifică un prim succes fără precedent (să ne amintim că Brâncuşi a mai fost expus la New York în 1913, la marea expoziţie de la Armory Shaw, în 1926 la galeriile Wildenstein, în 1933 la galeria Brummer şi ultima oară cu 21 ani în urmă la Muzeul Guggenheim, în 1969), întrucît niciodată ca acum, în noiembrie 1990, un număr atît de mare de personalităţi, aproximativ 300, nu a fost concentrat într-un spaţiu atît de restrîns, dar, datorită mass-mediei actuale, avînd impact mondial. Dintre aceşti primi vizitatori de marcă ai expoziţiei, citez aici doar cîţiva: dl. Thomas M. Messer, director al Fundaţiei Guggenheim, fost director timp de 28 de ani al Muzeului Solomon R. Guggenheim, unde a organizat retrospectiva Brâncuşi în 1969, dl. Germano Celant şi d-na Carmen Jimenez, directori la Muzeul Guggenheim, dl. Kirk Varnadoe, directorul Departamentului de sculptură şi pictură al Muzeului de artă modernă din New York, d-na Sao Schlumberger, membră a Consiliului internaţional al Muzeului de artă modernă din New York, dl. Steingrim Laursen, membru al Consiliului Internaţional al Muzeului de artă modernă din New York şi director la Muzeul Louisiana din Copenhaga, dl. Walter Hopps, directorul Fundaţiei Menil din Houston, dl. Robert Silvers, editorul revistei *New York Review of Books*, dl. John Russell, criticul ziarului *New York Times*, renumitul coregraf Jerôme Robbins, dl. Jerzy Kozinski, cineast şi scriitor, arhitectul de renume mondial I.M. Pei, dl. Gianfranco Monacelli, preşedintele grupului editorial Rizzoli International, dl. Leo Castelli, d-na Ileana Sonnabend, dl. Hans Berggruen, fondatorii celebrelor galerii care le poartă numele, artişti renumiţi ca Richard Hamilton, Howard Hodgkin, Christo, criticul şi istoricul de artă John Richardson, d-na şi dl. Ahmet Ertegün, d-na Mona Jollis, d-na Pierre Matisse, d-na Anna Wintur, directoarea revistei *Vogue*, dl. Jan Hoet, directorul expoziţiei internaţionale „Dokumenta" de la Kassel. Erau de asemenea prezente marile reţele de radio şi televiziune americane, japoneze şi Antenne II din Franţa.

25 noiembrie, 9 decembrie, 22 decembrie 1990: cel mai influent cotidian american, *New York Times*, prezintă, comentează, elo-

În p. 62: *sculptura* Orgoliu, *bronz, din 1905*

Aspect din galeria Gagosian (6 noiembrie 1990)

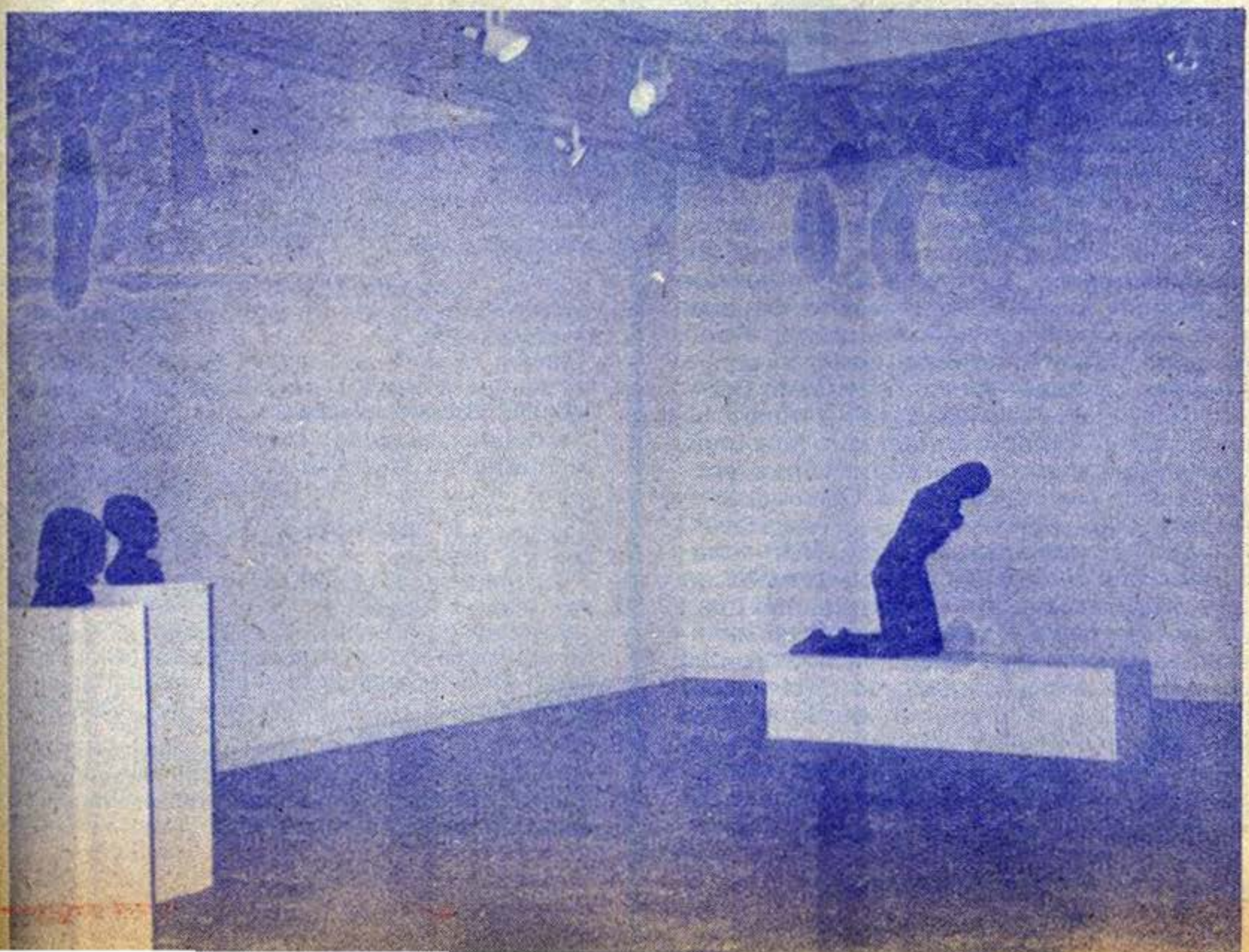

giază expoziția de la Gagosian Gallery. John Russell, venerabilul său critic de artă, o consideră drept modelul viitorului. Citînd pe inițiatorul și organizatorul expoziției (care semnează și catalogul de o rafinată eleganță), dr. Radu Varia, privind *Sărutul* (reprodus în premieră de două ori în *New York Times* și pentru prima oară în *International Herald Tribune)* din 1907 (anul de cotitură, datorită lui Brâncuși, pentru sculptura modernă), John Russell subliniază „întîlnirea gigantică, tăcută, regală a lui Brâncuși cu monumentalitatea Egiptului Antic". El ajunge la concluzia: „Ceea ce trăim aici este un moment de liniște înălțătoare. Un moment — menționează el — care nu trebuie în nici un caz scăpat" (această cronică a fost reluată la 15 decembrie de *International Herald Tribune*, cel mai important cotidian internațional, publicat simultan la Paris, Londra, Zürich, Hong Kong, Singapore, Haga, Marsilia, New York, Roma, Tokio, Frankfurt). Opiniile cele mai avizate converg cu cele ale lui John Russell, și cititorii *Magazinului istoric* le-au putut urmări în numărul trecut al revistei noastre, prin interviurile domnilor Theodor Messer, Robert Silvers, Leo Castelli, Gianfranco Monacelli, acordate domnului Manase Radnev, care, la înapoierea de la conferința organizată de Centrul internațional de studii strategice de la Washington, pe tema „Revoluțiile din țările din estul Europei în 1989 și Televiziunea", s-a oprit la New York la vernisajul expoziției. Amplul articol scris de David Binder la 22 decembrie în *New York Times* menționează încă din titlu succesul expoziției, subliniind că ea a atras un șuvoi nesfîrșit de vizitatori.

Așadar, o expoziție: *Brâncuși - capodopere din muzeele românești* (patru lucrări din Muzeul de artă din Craiova și două din Muzeul Național de artă din București), de trei ori în *New York Times* și o dată în *International Herald Tribune*. Așa ceva nu s-a mai văzut în presa de elită americană. Niciodată! Cercetătorul presei americane de peste ani, decenii, secole va rămîne desigur impresionat înregistrînd un asemenea fapt, ca și noi, contemporanii și martorii *evenimentului* stagiunii artistice new-yorkeze.

Așadar, reîntoarcerea lui Constantin Brâncuși în 1990 în America, scena afirmării lui universale de la începuturile sale, țara unde se găsește cel mai mare număr dintre operele sale de seamă (New York Chicago, Minneapolis, Des Moines, Dallas, New Haven, Philadelphia) și reintrarea artistului în circuitul galeriilor particulare este cu adevărat un triumf istoric. Este în mod cert cel mai mare succes internațional al artei și culturii românești — care nu a solicitat țării noastre nici cel mai mic efort financiar, de orice natură ar fi fost el — în primul an după revoluția din decembrie 1989, aniversare în preajma și spre onoarea căreia — cum afirma domnul Larry Gagosian — a fost organizată expoziția. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **CONSTITUȚIA DIN 1923 ÎN DEZBATEREA CONTEMPORANILOR.**

Editura Humanitas, București, 1990, 638 pp., 142 lei: retipărirea prelegerilor publice susținute în 1922-1923, sub egida Institutului Social Român de Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga, Vintilă I. Brătianu, C.G. Dissescu, G. Grigorovici, Calypso C. Botez, Mircea Djuvara, Virgil Madgearu, Cesar Partheniu, D. Xenopol, M. Manoilescu, A. Rădulescu, I. Ionescu-Dolj, Al. Costin, Em. Miclescu, Anibal Teodorescu, Paul Grecianu, M. Sanielevici, Romulus Cândea, Gr. Iunian, I. Nistor, Romul Boilă, C. Bacalbașa.

● Șef Rabin dr. **Moses Rosen — PRIMEJDII, ÎNCERCĂRI, MIRACOLE** (cu un cuvînt înainte de **Lord Jakobovits,** Șef Rabin al Marii Britanii și al Commonwealthului, Președintele Confederației Rabinice Europene).

Editura Hasefer, București, 1990, 340 pp., 60 lei: amintiri, evocări, întîlniri cu proeminente personalități politice, culturale și religioase, într-o pasionantă scriere memorialistică datorată Șef Rabinului Cultului Mozaic din România, care, de la instalarea sa în 1948, a dus o continuă luptă pentru salvarea Comunităților evreiești de la dispariție, a reclădit și renovat toate sinagogile și a apărat și dezvoltat instituțiile religioase, culturale și sociale evreiești din țară.

● **Ion Dumeniuc, Nicolae Mătcaș — COLOANA INFINITĂ A GRAIULUI MATERN.**

Editura Hyperion, Chișinău, 1990, 308 pp.: studii și articole privind limba română și grafia latină în Moldova dintre Prut și Nistru.

● **ȘTEFAN CEL MARE** (ediție de **Sergiu Moraru**).

Editura Literatura artistică, Chișinău, 1989, 320 pp.: legende, balade, portrete literare închinate memoriei viteazului voievod, păstrate peste secole de popor ca un simbol al dragostei de neam și țară.

● **O LUPTĂ, O SUFERINȚĂ ȘI...** (ediție îngrijită de **Boris Vieru**).

Editura Literatura artistică, Chișinău, 1989, 396 pp.: materiale documentare apărute în săptămînalul **Literatura și arta,** din Chișinău, în sprijinul revenirii la grafia latină.

● **I.L. CARAGIALE ÎN CONȘTIINȚA CONTEMPORANILOR SĂI** (antologie de **Rodica Florea** și **Stancu Ilin**).

Editura Minerva, București, 1990, 512 pp., 23,50 lei: mărturii critice din vasta bibliografie închinată autorului **Scrisorii pierdute.**

● **Ovidiu Bozgan — UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI. 1864-1990.**

București, 1990, 84 pp., 10,60 lei: pagini din trecutul învățămîntului universitar bucureștean; lucrare publicată sub egida Facultății de istorie a Universității din București.

● **BIBLIOTECA LUMEA AZI** (coordonatorul ediției: **Stelian Turlea**)

București, 1990, nr. 1-64 pp., 10 lei; nr. 2-32 pp., 7 lei: suplimente ale cunoscutei reviste de politică externă, dedicate unor personalități ale contemporaneității - George Bush, Mihail Gorbaciov, Papa Ioan Paul II și Lech Walesa - și, respectiv, unor operații de contraspionaj, puse la cale de britanici și de Înaltul Comandament Aliat, în cel de-al doilea război mondial (fragmente din volumul **Escorta de mîncluni,** de Anthony Cawe Brown).

CELE DINTÎI EREZII (III)

Conf. univ. dr. REMUS RUS

În episoadele anterioare am urmărit istoria apariţiei şi intemeierii Bisericii creştine ca instituţie divino-umană, răspîndirea ei geografică, dificultăţile cu care misionarii şi credincioşii creştini s-au confruntat în activitatea de propovăduire şi de mărturisire a credinţei creştine. Am subliniat răspîndirea în lume a Evangheliei, reliefînd totodată şi tribulaţiile la care Biserica şi membrii ei au fost supuşi din exterior.

Să urmărim — utilizînd ca lucrări bibliografice scrierea lui H. Chadwick The Early Church **(Biserica primară) şi a lui J. G. Daris** The Early Christian Church **(Biserica creştină primară) — modul în care s-a organizat Biserica creştină, care au fost structurile ei de bază, cum a fost formulat şi înţeles mesajul creştin şi care sînt implicaţiile lui pentru viaţa socială.**

Arme pentru lupta spirituală

În pofida răspîndirii teritoriale şi a integrării ei în comunităţi umane cu tradiţii culturale diferite, Biserica creştină a păstrat, nu fără luptă, o uimitoare coeziune lăuntrică. Această coeziune i-a fost facilitată de trei elemente: mărturisirea comună a aceleiaşi credinţe, practicarea unui cult comun şi adoptarea unui cod moral comun de viaţă; căci propovăduitorii Evangheliei lui Hristos din primele veacuri erau preocupaţi să enunţe o sumă de credinţe, o rînduială cultică în centrul căreia se găsea „euharistia" (împărtăşania)[1] şi norme de comportament social. Prin aceasta, se punea la îndemîna creştinilor „un dreptar cum se cuvine să umble şi să placă lui Dumnezu" (I. Tes. 1-4).

În centrul credinţei se regăsesc învăţătura şi persoana lui Hristos. El este revelaţia lui Dumnezeu, învăţătorul lumii: „Prin Iisus Hristos, Dumnezeu ne-a chemat de la întuneric la lumină, de la necunoaştere la cunoaşterea numelui Său cel preamărit" (I. *Clem.* 59,2). Ca învăţător, Iisus Hristos ne-a adus cunoaşterea desăvîrşită a lui Dumnezeu, pierdută ca urmare a păcatului.

Participarea la cunoaşterea lui Dumnezeu a avut drept consecinţă, pentru oameni, eliberarea lor de convenţiile structurilor sociale ale vremii. Creştinii se chemau între ei „frate" şi „soră"; iar deosebirile de rasă, clasă socială sau educaţie erau depăşite prin credinţa tuturor în Hristos. La fel şi viaţa cultică îl avea tot pe Hristos în centrul

[1] Euharistia (cuminecătura sau împărtăşania) este Taina în care, sub chipul pîinii şi a vinului se împărtăşesc credincioşilor însuşi Trupul şi însuşi Sîngele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor şi spre viaţa de veci.

ei. Ritualul botezului, în baza căruia cel care accepta credința creștină era admis ca membru al Bisericii, era considerat fie ca act anamnetic, care comemora Botezul lui Iisus din Iordan, fie ca act de renunțare definitivă la rău. Prin botez, credinciosului i se împărtășea Duhul Sfînt. Totodată, el primea armele pentru lupta spirituală, i se iertau păcatele și era primit în sînul noului popor, ales, deosebit de vechiul Israel, fiind renăscut la o nouă viață, prin îngroparea și învierea lui Hristos.

În fiecare duminică, creștinii se adunau împreună pentru a săvîrși „euharistia", în cadrul căreia cei botezați se împărtășeau cu Trupul și Sîngele lui Hristos. Participarea la „euharistie" avea o importanță deosebită nu numai în planul vieții duhovnicești, ci și al comunității creștine. Credincioșilor care nu puteau participa la acest ritual sacru, le erau aduse firimituri din pîinea euharistică, ca mijloc de afirmare a unității vizibile și spirituale cu întreaga comunitate. Încălcarea normelor morale implica excluderea — permanentă sau temporară — de la comuniunea euharistică; cei astfel pedepsiți nu erau îndepărtați din Biserică, ci trecuți în rîndul catehumenilor, a celor ce se pregăteau pentru primirea botezului. Cei ce se îndreptau, erau reprimiți în sînul Bisericii.

Transpunerea Evangheliei în limbajul religios al lumii elenistice a fost una dintre marile responsabilități pe care le-au asumat misionarii creștini, deoarece orice redare neadecvată a învățăturii creștine putea duce la alterarea structurilor ei și la pierderea autenticității. În același timp, prin depășirea perimetrului sinagogal, noua învățătură se confrunta cu sincretismul, magia și astrologia păgînă. De altfel, pînă și iudaismul fusese atras în sincretismul elenist, Jahve fiind identificat cu Dionysos sau cu Saturn.

Corint și Colose

În aceste condiții, era firească apariția unor păreri diferite. Anumite forțe centrifuge se întîlnesc chiar în perioada apostolică. Așa, de exemplu, Sf. Apostol Pavel a fost pus față în față cu o seamă de tendințe pe care a trebuit să le repună pe făgașul tradiției creștine autentice. Unii locuitori ai Corintului, auto-constituiți într-un grup de elită spirituală, pretindeau că posedă o înțelepciune și erau beneficiarii unei experiențe mistice mai profunde decît acelea a celorlalți frați creștini și chiar a Apostolului Pavel. În raport cu ei, ceilalți creștini erau considerați ființe inferioare, care nu au izbutit să se ridice pe culmile adevăratei trăiri spirituale. La baza acestei atitudini se regăsea o învățătură dualistă care promova ideea superiorității spiritului față de trup, considerat a fi rău și fără valoare. O astfel de credința angaja o serie de implicații morale imediate. Alți corinteni, încurajați de afirmația paulina privind eliberarea de lege și considerînd tai-

nele Bisericii ca un garant magic al fericirii veșnice, au alunecat spre o viață de desfrîu. Împotriva acestora s-a ridicat un nou grup rival care a adoptat o serie de practici ascetice extremiste, renunțînd la obligațiile matrimoniale sau contractînd căsătoria, fără a o consuma. Pe temeiul aceluiași dualism, spirit-materie, era respinsă învățătura despre învierea trupului, fiind preferată doctrina platonică a nemuririi sufletului, motivîndu-se că în cazul celor desăvîrșiți învierea nu ar mai putea aduce nimic în plus.

În Colose, cetate din Asia Mică, Sf. Apostol Pavel a fost pus în fața unei erezii mai grave, un amalgam sincretist de învățături creștine și doctrine teosofice preluate din cultele de mistere și din iudaismul eterodox. Colosenii erau îndemnați să adore puterile îngerești identificate cu corpurile cerești, despre care se credea a fi posesoare ale unor puteri capabile să determine soarta omului. Această doctrină era transpusă în practică în cadrul unei ceremonii speciale marcată de elemente sărbătorești împrumutate din calendarul iudaic.

Tendințele eretice la care ne-am referit fac parte dintr-o mișcare ereziarhă mai amplă, cunoscută sub denumirea de *gnosticism*. Acest fenomen a ridicat mari probleme creștinismului primar, amenințînd Biserica și autoritatea personală a primilor ei conducători. În gnosticism se regăsește matricea mai multor secte rivale ce s-au rupt de Biserică între anii 80 și 150 d. Hr.

Termenul *gnosticism* derivă de la cuvîntul grecesc *gnosis* — cunoaștere —, sectele gnostice pretinzînd a fi posesoarele unei învățături speciale ce depășea doctrina înde-

Procesiunea fecioarelor mucenice (detaliu de mozaic de la biserica Sant' Apollinare Nuovo, din Ravenna - sec. VI

În p. 65: *unul dintre cele mai vechi şi mai cunoscute vestigii creştine din ţara noastră: donariul de la Biertan*

obşte cunoscută a Bisericii. În realitate însă, aceste învăţături nu aveau un caracter intelectual sau o profunzime filosofică deosebită. Ele se întemeiau pe o mitologie fantastică, ridicată la rang de revelaţie şi pe un simbolism iniţiatic, frizînd misterul.

Sectele gnostice au diluat şi denaturat substanţial învăţătura creştină prin împrumuturi din diverse religii păgîne, cum ar fi: mithraismul, cultele de mistere, zoroastrismul elenizat, iudaismul elenizat şi filosofia platoniciană. Între marii ereziarhi gnostici reţinem numele lui Simon Magul, Valentinian, Basilide, Marcion. Se înţelege că fiecare dintre aceştia a propus scheme doctrinare diferite. Totuşi, în ansamblul lor, ereziile gnostice deţin elemente comune, dintre care cunoaşterea prin iniţiere joacă un rol deosebit de important.

Gnosticismul a intrat în conul de umbră al istoriei, dar nu înainte de a cauza răni adînci în sînul Bisericii. Unele din acestea s-au vindecat, s-au închis de la sine, altele s-au perpetuat, felurite secte creştine din zilele noastre, avîndu-şi sorgintea în aceste mişcări eretice care au apărut în primele veacuri ale istoriei creştinismului.

Dacă în timpul vieţii Sfinţilor Apostoli situaţiile conflictuale cauzate de tendinţele eretice erau soluţionate prin intervenţia şi autoritatea lor directă, în perioada imediat următoare au apărut o serie de probleme: Cum putea menţine Biserica unitatea învăţăturii creştine şi în temeiul cărei autorităţi? Care era adevărata interpretare a Vechiului şi Noului Testament? Cine erau persoanele care au preluat de la Apostoli funcţia de învăţători şi cum puteau ele să îndrume pe cei rătăciţi? Unde putea fi găsită mărturia demnă de crezare a adevăratei învăţături propovăduită de Apostoli?

O regulă şi trei elemente de autoritate

Încercînd să dea un răspuns problemei ridicate de mişcările centrifuge, Sf. Ignatie (aprox. 35-aprox. 107), succesorul Sf. Petru la Scaunul episcopal din Antiohia, insista asupra persoanei episcopului local ca pivot al unităţii Bisericii. Fără episcop — arăta el — nu pot fi administrate tainele dătătoare de viaţă. Subliniind ideea verticalităţii, a relaţiei cu Dumnezeu, a misiunii sacerdotale, el afirmă că episcopul „trebuie considerat ca fiind Domnul Însuşi".

Un alt răspuns mult mai la obiect, este cel dat de Clement Romanul (în viaţă la sfîrşitul sec. I) situaţiei cauzate în Biserica din Corint, care înlăturase toţi clericii bătrîni, înlocuindu-i cu alţii noi. Epistola scrisă de Clement, adresată, probabil, episcopului locului, îi îndeamnă pe corinteni la unitate şi la îndreptarea scandalului provocat prin înlăturarea preoţilor, deoarece aceştia, chiar dacă nu au fost hirotoniţi direct de Apostoli, se află în directă succesiune cu ei, căci ei „au oferit fără vinovăţie darurile" la Sfînta Slujbă a euharistiei (a liturghiei). Afirmînd ideea succesiunii apostolice, Clement subliniază continuitatea legitimă a tradiţiei în Biserică, reliefînd elementul păstrător de unitate în practică şi doctrină şi, în acelaşi timp, ridică o pavăză împotriva pretenţiei forţelor eretice, centrifuge de a fi posesoare ale unei învăţături secrete, alta decît cea cunoscută şi care ar fi fost dată de Iisus după Învierea Sa din morţi. Învăţătura privind legitimitatea succesiunii apostolice devine un mijloc de apărare a Bisericii împotriva părerilor arbitrare, eretice şi a imixtiunilor sectare.

Cel de al doilea element de autoritate va fi Sfînta Scriptură a Noului Testament. În primul secol, paralel cu Scriptura Vechiului Testament, în traducere greacă — Septuaginta, exista tradiţia orală, transmisă prin viu grai, pînă cînd aceasta a fost fixată în scris de către evanghelişti (Marcu, Luca, Matei şi Ioan) şi completată de epistolele Sf. Apostoli.

Conturarea canonului Noului Testament, aşa cum îl avem astăzi, s-a făcut pe temeiul apostolicităţii şi în urma unui proces temeinic de selecţie, care a avut în vedere ortodoxia învăţăturii creştine.

Al treilea și ultimul element autoritativ în Biserică este „Regula credinței" *(Regula fidae)*, înțelegîndu-se prin aceasta o sumă de învățături concise privind evenimentele centrale ale procesului de mîntuire. Ideea centrală a acestei „reguli" avea în vedere afirmarea unității planului divin expus în Vechiul Testament și desăvîrșit în Noul Testament, privind mîntuirea oamenilor. Ereticii nu credeau într-un Dumnezeu suprem, creator al cerului și pămîntului, ignorau Vechiul Testament și desconsiderau ideea de împlinire a profețiilor. Era deci necesară o afirmare normativă a structurilor de bază ale credinței creștine. Regula credinței era învățătura propovăduită de slujitorii Bisericii, de episcopi și, prin urmare, ea era transmisă de Apostoli, spunea Sf. Irineu încă în primul secol. Catehumenii trebuiau să cunoască această normă a credinței.

Cît privește conținutul acestei „Reguli de credință", acesta este în întregime biblic. El oglindește modul în care Biserica a interpretat și interpretează Sf. Scriptură.

Sacerdoți și laici

Paralel cu afirmarea credinței, Biserica a pus și temelia unei organizări coerente, care să materializeze misiunea ei învățătoare, conducătoare și sfințitoare în lume. Temeiurile organizării se regăsesc în Noul Testament și în practica Sf. Apostoli.

Pentru a înțelege modul de organizare al Bisericii, trebuie avută în vedere deosebirea, prezentă dintru început, dintre *sacerdoțiu* și *laicat*, sacerdoțiul constituind, prin apostoli și succesorii lor, persoanele special chemate și orînduite, prin punerea mîinilor (prin hirotonie), să îndeplinească întreita misiune a Bisericii — cea învățătoare sau educativă, de conducere și de sfințire, iar laicatul, sau marea grupare a credincioșilor, împlinind într-un tot unitar trupul Bisericii; căci Biserica nu poate fi concepută doar ca sacerdoții sau numai ca laicat, ci ca o unitate de nezdruncinat a acestor două componente.

Sacerdoțiul sau ierarhia bisericească a fost instituită de Mîntuitorul Iisus Hristos (*Evrei* VII, 12), care a indicat și forma întreită de slujire (I *Corinteni* XII, 28). La rîndul lor Apostolii, ca trimiși și succesori direcți ai Săi, au fixat organizarea ierarhică în episcopi, preoți și diaconi *(Fapte* XIV, 23; I *Timotei* III, 1 și 8; *Tit* I, 5-7). Funcțional, aceste trepte ierarhice se vor defini în mod clar în perioada Părinților Apostolici. Să vedem, pe scurt, cum se conturează fiecare treaptă ierarhică în perspectiva îndatoririlor lor:

a. Episcopul purta numiri diferite: supraveghetor, inspector, întîistătător, liturghisitor sau preot al lui Dumnezeu ori al lui Hristos, părinte, bărbat apostolic. El era conducătorul comunității locale și organul unității ei, păzitorul și părintele ei duhovnicesc și, bineînțeles, reprezentantul ei. El păstra legătura cu alte Biserici sau comunități locale. Competența lui era limitată la biserica sa. Deși *Episcopatul* este unic în Biserică, episcopi sînt mai mulți, în funcție de organizarea și nevoile Bisericii.

Episcopului îi revenea sarcina de a prezida adunarea cultică, săvîrșea Sf. Euharistie, celelalte taine și predica. El hirotonea preoți și diaconi, încredințîndu-le sarcini specifice treptei lui de slujire;

b. Preotul sau presbiterul era hirotonit de către episcop prin punerea mîinilor. La preoție erau admise persoane ale căror calități morale erau evidente. Impedimentele la hirotonie au fost stabilite de tradiția și sinoadele Bisericii;

c. Diaconul ajuta pe episcopi la cult și în administrarea bunurilor comunității. Ei erau rînduiți de episcopi.

Odată cu sporirea comunităților, înmulțirea nevoilor bisericești prin dezvoltarea cultului și a vieții creștine, a devenit necesară crearea unui personal ajutător, prin înființarea așa-numitelor ordine inferioare sau „cler inferior". Intrarea în acest cler se făcea prin binecuvîntarea *(hirotesia)* episcopului, iar în funcțiile îndeplinite de aceștia nu angajau lucrări sacramentale, specifice celorlalte trei trepte (episcop, preot și diacon). Din clerul inferior făceau parte: ipodiaconii, lectorii sau citeții, psalții, acoluții, exorcistii, ușierii (ostiarii), groparii.

Femeile îndeplineau în Biserica primară funcția de diaconese. În această calitate, ele asistau la botezul femeilor, participau la împărțirea ajutoarelor pentru femei, la vizitarea bolnavilor, la agape etc.

Încă de la început, preoții erau căsătoriți. Celibatul a fost impus în urma Sinodului de la Elvira (300 d. Hr.), în Biserica Apuseană. În Biserica de Răsărit s-a reținut obligativitatea celibatului pentru episcopi.

Cît privește veștmintele cultice, acestea nu au existat la început; ele se cunosc începînd din sec. IV.

Autoritatea supremă în Biserică a fost și a rămas sinodul, sau adunarea episcopilor. La sinoade puteau participa preoți, diaconi și chiar și laici. Datoria sinoadelor era să afirme unitatea Bisericii, să apere credința și să impună disciplina bisericească. Hotărîrile luate erau aduse la cunoștința celor interesați și deveneau obligatorii.

Aceasta este în mare structura organizatorică a Bisericii, structura care i-a dat posibilitatea să depășească multe din greutățile cu care a fost confruntată de-a lungul istoriei. Fără îndoială, la acest rezultat nu s-a ajuns fără tensiuni și convulsiuni. Ele au existat și mai există și astăzi, expresie a tendințelor de desfacere a unității Bisericii. ■

(Va urma)

REGATUL FRISIEI — INIMA COMERCIALĂ A EUROPEI DE NORD

STEPHANE LEBECQ

La început a fost marea. O mare nesfîrşită pe care, înainte de anul 1000, nici un dig nu o reţinea. Acolo, în Frisia, s-au instalat triburi germanice. Săpăturile întreprinse în ultimii ani în Olanda şi în Germania occidentală arată măsura în care această populaţie a ştiut să se adapteze la un mediu înconjurător duşmănos, ce ascundea mari primejdii. Astfel, „la 26 decembrie 839 — povesteşte o cronică — Frisia a fost atinsă aproape în întregime de o inundaţie atît de mare, încît ţara a fost aproape nivelată de o imensă cantitate de nisip; valul a distrus tot ceea ce a atins, atît oameni şi animale, cît şi case, al căror număr a fost curînd evaluat la 2 487".

Păşunile sărate au atras întotdeauna populaţii pastorale, în special crescători de oi, pe care mişcări sezoniere îi aduceau din regiuni mai adăpostite, din interior. Dar faptul că în ţinutul acesta s-au instalat şi au rămas oameni — construind chiar case, al căror număr cu siguranţă n-a fost supraestimat de către scrupulosul cronicar — poate să ne apară surprinzător şi cere o analiză retrospectivă[1].

Sub semnul mareelor

De la mijlocul primului mileniu î.e.n., triburi germanice, ce se întindeau între lacul Flevo şi vărsarea fluviului Elba, înălţaseră pe grindurile nisipoase cu cel mai bun drenaj un habitat rudimentar. Dar denivelările erau prea mici şi aceste aşezări n-au rezistat vreme îndelungată agresiunii mării. Oamenii au căpătat obişnuinţa de a le supraînălţa, construind *terpen* (singular *terp*) — movile artificiale.

Astfel se prezenta mediul înconjurător în care s-au dezvoltat popoarele menţionate pentru prima oară în operele autorilor latini de la începutul erei noastre ca *ingvaeoniqus*

[1] Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată, cu titlul şi subtitlurile redacţiei *Magazin istoric* — din revista franceză *L'Histoire*.

Corăbiile marinarilor frizieni - menţionează vechile cronici - străbăteau în lung şi în lat Marea Nordului

sau *germani ai mării:* frizienii la vest (între Flevo și Ems) și chaucii la est (între Ems și Elba). Numele acestora din urmă a dispărut destul de repede, contopit mai întîi cu cel al saxonilor și pe urmă cu cel al frizienilor. „Națiune demnă de milă — scria cu privire la *germanii mărilor* Plinius cel Bătrîn —, ei ocupă movile înălțate sau terasamente ridicate de mîinile lor... Aici ei își instalează colibele și — asemenea unor navigatori, cînd apele acoperă împrejurimile, ori unor naufragiați, cînd ele se retrag — urmăresc în jurul colibelor peștele care se retrage odată cu mareea".

Vîrful *terp*-ului era proprietate colectivă, adesea dotat cu un rezervor de apă dulce; pantele erau împărțite în loturi individuale, trasate radial plecînd din centru și strict delimitate de garduri din mărăcini sau împletite. În centrul fiecărei parcele se întindea gospodăria, adesea pe 20 sau 30 metri, cu partea din față (rezervată oamenilor) orientată către vîrf și restul (rezervat vitelor) deschis spre exterior. În împrejmuire se ridicau unele construcții anexe: hambare, ateliere (mai frecvent adîncite în pămînt), unde femeile produceau cele mai vestite țesături pe care le-a cunoscut evul mediu timpuriu occidental — *pallia fresonica*, atît de des menționate de cronicile timpului.

Restul parcelei era plantat cu legume, in, rapiță, dar și cu orz, grîu și arbori fructiferi. Nici o parte de pe suprafața *terp*-ului nu era irosită. Pe imensele pășuni sărate, domeniu colectiv prin excelență, se practica doar creșterea vitelor, bovine sau ovine. Indispensabilele relații cu exteriorul se făceau de preferință cu ajutorul corăbiilor, ale căror funduri plate sau ușor rotunjite permiteau scoaterea lor pe uscat, la malul șenalului sau al brațului de mare din apropiere.

Viața acestei populații era în întregime determinată de prezența apei, căci mareele cele mai năvalnice sau rîurile joase de coastă puteau în orice moment să se reverse în infinitul cîmpiei.

Odată cu înălțarea de *terpen*, omul a izbutit să se adapteze perfect acestui mediu dușmănos. Comunitățile dispuneau de o solidă organizare colectivă, ce explică menținerea pînă tîrziu a regimului de libertate individuală. Înflorirea demografică este de netăgăduit: aproape 1 200 *terpen* au fost numărate de către arheologul Herra Halbertsma în districtele cele mai nordice ale provinciilor olandeze Frisia și Groningen. Numai provincia Westergo, „țara de vest", care limitează spre apus bătrîna inimă a țării frizienilor — ar fi atins, potrivit unor evaluări, o densitate de 20 oameni pe kilometru pătrat la sfîrșitul sec. IX.

Primele legături comerciale ale frizilor cu Imperiul roman datează de la începutul erei noastre. Din sec. III, ei au trecut *limesul* (zona de frontieră) pentru a-și instala în Belgia coloniile agricole, iar din sec. V, după replierea masivă a armatelor romane, au ocupat sistematic arhipelagul zeelandez și împrejurimile sale pînă la gurile Escautului.

Puțin mai tîrziu (sec. VI-VII) frizii s-au întors spre est, luînd în stăpînire, în mod durabil, regiunile de coastă pînă la Wursten, între Weser și Elba, abandonate de chauci și de saxoni. Unii au ajuns pe mare (sec. VII-VIII) pînă în insulele din apropierea coastei occidentale a Jutlandei, apoi pe țărmul mării din fața acestor insule. Astfel, dacă la începutul sec. VII toate regiunile de coastă între Escaut și Weser — cuprinzînd marea deltă a Rinului — se găseau sub autoritatea unui unic „rege al frizilor", un secol mai tîrziu limba lor, foarte apropiată de altfel de vechea engleză, era vorbită pînă la granița Danemarcei.

Cei mai ambițioși dintre merovingieni — Chilperic (561-584) mai întîi, care se legăna încă în visuri imperiale, și Dagobert (623-639) mai cu seamă — au dus o politică de expansiune către Germania interioară.

Cucerind orașele Utrecht și Dorestad, francii obțineau un mijloc comod de acces în Zeelanda, poartă a Insulelor britanice, și în bătrîna Frisie a *terpen*-elor, poartă a Scandinaviei. Poziția pe care o ocupau la gurile maritime ale marilor fluvii ce străbăteau Germania avea să facă din frizieni, acești excelenți navigatori, intermediarii obligatorii ai traficului între continent pe de o parte, Anglia și Danemarca pe de alta. Iată deci, ce anume l-a putut atrage pe Dagobert în aceste locuri.

În Frisia de nord, în jurul unei regalități războinice, s-a organizat rezistența, apoi, către 650, recucerirea teritoriului ocupat de franci. Monetarul franc de la Dorestad a fost gonit: biserica de la Utrecht distrusă, arhipelagul zeelandez a fost recuperat.

O singură dată în istorie

Apogeul „regatului Frisiei", marcat prin reunificarea teritorială și printr-un dinamism comercial fără precedent s-a situat în vremea domniei lui Aldgisl (Aldegisel), menționat în documente către 678, și la începutul domniei succesorului său Radbod, apărut în texte puțin înainte de 690. Datorită difuzării pe continent a monedelor mici cu grafism barbar — folosite mai întîi în tranzacțiile cu Anglia — frizienii au contribuit la trecerea Occidentului de la economia antică întemeiată pe aur, la economia feudală bazată pe argint.

Între 690 și 695, bătălii înverșunate opuneau pe Radbod și Pepin cel Tînăr în jurul Dorestad-ului, devenit placa turnantă a schimburilor septentrionale și evident miza principală a conflictului. Învingătorii franci au recuperat unele după altele vechile lor posesiuni renane.

În mod natural, puterea francă și-a găsit primii colaboratori printre proaspeții convertiți la religia creștină.

Mulţumită concursului lor, dar şi datorită unei adevărate politici de colonizare militară începută de pe cursul inferior al Meusei, Pepin a putut să realizeze împărţirea cadastrală a ţării. Pepin a negociat cu Radbod căsătoria copiilor lor, Grimolad şi Theudesinda, cu scopul de a impune ansamblului Frisiei un regim de protectorat. Această politică era pe cale să reuşească atunci cînd Vulfran, misionarul neustrian, a izbutit să îl aducă pe Radbod pînă la marginea cristelniţei. Tradiţia pretinde că acesta, avînd deja un picior în cristelniţă, l-a întrebat pe Vulfran dacă are vreo şansă să reîntîlnească în raiul pe care tocmai acesta i-l oferea pe „regii, prinţii şi pe alţi conducători ai neamului frizienilor". Cum misionarul i-a răspuns că, deoarece aceia n-au primit botezul, se găseau mai mult ca sigur în iad; Radbod a hotărît că prefera osînda împreună cu ai săi decît fericirea veşnică alături de nişte necunoscuţi.

După moartea lui Pepin (714) şi în timpul luptei de succesiune care i-a urmat, regele s-a aflat în fruntea unei adevărate ridicări populare, pornită din Frisia independentă şi întinsă puţin cîte puţin şi la regiunile cucerite. A încheiat o alianţă cu Neustria (francii de nord-vest), insurgenţi şi ei, a recucerit Utrecht şi Dorestad, a distrus noile biserici şi a ajuns chiar pînă sub zidurile oraşului Köln. A fost o expediţie de pradă devastatoare, care a făcut din el precursorul vikingilor.

Dar bastardul lui Pepin, Carol, mai tîrziu numit Martel, a reuşit prin expediţii fulgerătoare să slăbească menghina în care alianţa neustro-frisiană închidea Austrasia. În 719, a murit şi regele Radbod. Ecoul pe care acest eveniment l-a avut în izvoarele france şi engleze ne arată că frizienii erau pe atunci priviţi drept cei mai periculoşi duşmani. Carol Martel a folosit mijloace importante pentru a-i subjuga şi a-i converti. El a înţeles că pentru a integra durabil Frisia cisrenană statelor sale, trebuia să sfarme rezistenţa de dincolo de aceasta. În 734, a echipat o flotă ce urma să dea o lovitură decisivă în spatele frizienilor, trecînd pe mare şi atacîndu-i pe propriul lor teren. Faptul este important, căci a fost singura dată în istorie cînd francii au izbutit să conducă cu succes o expediţie navală. Rezultatul s-a dovedit pe măsura ambiţiilor: după lupta de la Boorne, provinciile Westergo şi Oastergo, adică însăşi inima vechii ţări frisone, cuibul rezistenţei în trecut, au fost încorporate în regatul francilor.

Nu se poate spune că integrarea Frisiei în orbita carolingiană a fost nefastă pentru dezvoltarea comerţului său. Totul arată că acesta a atins apogeul în ultimele decenii ale sec. VIII şi în primele din sec. IX. Niciodată portul de la Dorestad nu a cunoscut o asemenea întindere. Pentru a menţine uscat spaţiul dintre frontul caselor comerciale şi Rin, pe care aluviunile îl îndepărtau din ce în ce mai mult către est, a fost construit un imens ponton din lemn, la peste un kilometru de ţărm şi pe o lungime care atingea uneori 200 metri. Aici se încrucişau mărfurile şi oamenii veniţi din toată Europa de Nord. Din Dorestad de fapt pleca cea mai mare parte a navelor cu destinaţia York, Londra, Hamwih (vechiul Southampton), Birka (în Suedia), sau Saint-Denis, Trier, Strasbourg. Peste tot, frizienii au instalat colonii de negustori, precare în aşezările noi, protejate de anticele ziduri în cazul cetăţilor vechi, ca la Mainz şi Worms. Ici şi colo, ei au constituit comunităţi solidare.

Moştenitoarele anticului Dorestad

Marinarii frizieni suscitau invidia contemporanilor. Un poet englez recunoştea în ei însuşi modelul navigatorului de cursă lungă. Datorită navelor de 15-20 metri lungime, dotate cu fund plat sau vag rotunjit, echipate începînd din sec. VIII cu o pînză patrată, şi-au asumat, înaintea vikingilor, riscul navigaţiei în largul mării, brăzdînd Marea Nordului, numită de autorii din sec. XI-XII „marea frizienilor". Curînd însă, s-a ridicat contra lor cea mai redutabilă concurenţă pe care puteau s-o întîlnească: aceea a elevilor lor scandinavi, care aveau să ducă la perfecţiune noutăţile tehnice inventate de ei. Frisia a suferit primul şoc şi prima impunere la tribut în 810 şi tot ea a primit în 1007 ultimul şoc viking. În acest interval, nefericita provincie a cunoscut expediţii de pradă fulgerătoare, devastări; din 826, ţinutul a fost acordat ca beneficiu, de către o autoritate centrală slabă, unor şefi danezi.

Frizienii nu s-au opus cu prea mare tragere de inimă presiunii normande. Se pare chiar că au devenit complici ai acesteia. Oricum, reacţiile lor de respingere au venit prea tîrziu: Dorestad-ul, supus unor agresiuni repetate în anii 834, 835, 836, 837, 847, 857 şi 863, era deja mort. Cu prilejul celei din urmă expediţii de pradă, ultimii locuitori au luat-o la fugă şi nu au mai revenit. Mişcările aluvionare întrevăzute mai demult au dat lovitura de graţie portului. Cursul principal al Rinului avea să curgă spre vest, prin Lek. Se terminase deci cu răscrucea unde se încrucişau toate drumurile din Europa de Nord. Şi chiar dacă alte aşezări (Utrecht, Tiel, Deventer, Staveren) au preluat schimbul, ele n-au putut niciodată să redea frizienilor poziţia pe care au deţinut-o odinioară în comerţul din nord. Concurenţii scandinavi, dar şi englezi, flamanzi, în curînd germani, au ocupat locul rămas vacant. Cu Hànsa lor, aceştia din urmă aveau să apară pe bună dreptate drept succesori ai negustorilor frizieni din evul mediu timpuriu. Din Anglia în

(Continuare în p. 76)

UN VECHI DRUM DIN ASIA CENTRALĂ

GÉRARD FUSSMAN

Prin articolul unu al Tratatului de la Amritsar (16 martie 1846), guvernul britanic transfera „pentru totdeauna" maharajahului Gulab Singh regiunea muntoasă din nordul Indiei, situată la est de Indus şi la vest de rîul Ravi. Maharajahul din Jammu şi Caşmir, cum avea să fie cunoscut de atunci, îşi păstra suveranitatea politică internă, dar, ca aliat al guvernului britanic, trebuia să faciliteze trecerea trupelor acestuia pe teritoriul său şi nu putea să angajeze în slujba sa nici un străin fără acordul Londrei. Implicit, îi era interzis să stabilească legături directe — şi cu atît mai puţin secrete — cu un suveran străin. Toate aceste prevederi trădează interesul deosebit al Imperiului britanic pentru zona respectivă. Interes strategic în primul rînd, deoarece în nordul Indiei se intersectau vechi drumuri ale Asiei Centrale. De altfel, călătorii europeni — mai toţi supuşi britanici — care au parcurs nordul Indiei în a doua jumătate a secolului XIX, erau ofiţeri, adeseori în concediu, exploratori sau vînători. Îi uneau două trăsături specifice: faptul că vroiau să respire aerul tare şi curat al înălţimilor şi că se aflau în serviciul Maiestăţii Sale britanice. Dorinţa de a cunoaşte vîrfurile alpine îi obliga desigur să le măsoare şi să le plaseze cu cît mai multă exactitate pe hartă, după cum vînarea muflonilor devenea cu mult mai pasionantă atunci cînd era însoţită de executarea releveurilor topografice şi de culegerea unor informaţii strategico-politice. Şi dacă, în peregrinările lor, aceşti călători reuşeau să dea şi peste străvechi mărturii istorice, desigur că mulţumirea Maiestăţii Sale era deplină.

Exploratori întreprinzi au refăcut şi un

Sculptură kuşană în fildeş, din sec. II e.n., înfăţişînd două prinţese

vechi traseu care, pornind din Srinagar, în India, şi avînd drept punct obligatoriu de trecere Gilgitul şi Hunza (ambele în nordul Pakistanului de azi) putea ajunge, suind masivul Karakorum, fie la Kaşgar sau Yarkand în China, fie, după spectaculoasa coborîre a Pamirului, la Samarkand sau Fergana, centre importante de-a lungul marelui drum caravanier ce străbătea cîndva Asia Centrală. Arheologii care s-au aventurat apoi pe urmele lor au descoperit tot mai multe mărturii care atestă traficul — uneori intens — ce se desfăşura prin aceste locuri.

Să parcurgem şi noi vechiul drum care lega încă din antichitate lumea indiană de Asia Centrală şi China, avînd drept ghid pe istoricul francez Gérard Fussman care i-a consacrat un articol publicat în numărul 11/1986 al revistei L'Histoire. **Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei** Magazin istoric.

Dragonii suflau puternice vînturi

Călătorului care pleca, cu un secol în urmă, din Srinagar (capitala Caşmirului), îi trebuiau 23 zile de mers — călare şi pe jos — pentru a străbate cei aproape 380 kilometri care îl despărţeau de Gilgit. Drumul, blocat de zăpezi vreme de şase luni pe an, străbătea pasuri aflate la peste 3 000 metri înălţime şi traversa cîteva vaduri de rîu sau poduri de liane suspendate. De la Gilgit mai erau 30 zile de mers pînă la Yarkand, în China. Firește, pentru a putea străbate această porţiune de drum, îi trebuia foarte mult curaj şi o sănătate de fier. Şi mai trebuia ca împrejurările politice şi populaţiile locale să îi permită să treacă. De aceea, britanicii nu numai că nu s-au opus anexării acestor teritorii de către guvernatorul *(durbar)* Caşmirului — aşa cum de fapt interzicea articolul patru al Tratatului de la Amritsar, care garanta independenţa Gilgitului şi a Hunzei — dar au dat şi o mînă de ajutor.

Încă din 1847, guvernul britanic a trimis ofiţeri la nord şi la vest de Indus pentru a elabora harta trecătorilor. Începînd cu anul 1877 — mai întîi indirect, apoi direct — el a asigurat administrarea şi apărarea principatului trimiţînd aici pe cei mai capabili dintre tinerii ofiţeri britanici. Prezenţa la Gilgit a acestora a avut însă rezultate negative pentru cercetarea arheologică. Din relatările lor s-au desprins trei concluzii: 1) singurul drum practicabil care lega cîmpia indiană de Asia Centrală prin Gilgit trecea pe la Srinagar şi prin valea Astor; 2) în multe locuri el era impracticabil pentru animalele de povară şi deci impropriu trecerii caravanelor; 3) cu excepţia unei statui, înaltă de trei metri, sculptată în stîncă şi care îl reprezenta pe Buddha, aflată în apropiere de Gilgit, şi a cîtorva *stupa*[1], ţinutul nu avea nici un obiectiv arheologic important. Astfel s-a creat impresia că drumul Gilgitului nu putuse servi niciodată decît unor pelerini mult prea entuziaşti sau unor mici grupuri de războinici. Nu se putea concepe — în ciuda celor afirmate de marele arheolog britanic Sir Aurel Stein, că acest drum a avut cîndva vreo importanţă comercială sau că a fost martor la trecerea unor populaţii migratoare. În concepţia celor mai mulţi istorici şi geografi nu existase decît o singură cale pentru schimburile comerciale şi culturale dintre India şi China: vechiul drum ce mergea de la Bactria la Taxila.

Relatările unor călători ce au trecut prin nordul Indiei concordau asupra dificultăţilor pe care le-au avut de întîmpinat pe drumul Gilgitului. Pelerinul chinez Faxian pornea către anul 400 din Kaşgar, pătrundea pe valea Indusului şi se îndrepta spre Swat. În descrierea călătoriei sale arăta că a avut nevoie de o lună de zile pentru a străbate lanţul Munţilor Pamir, acoperiţi cu zăpadă în tot timpul anului. Se stîrneau adesea furtuni, care erau provocate de „dragoni veninoşi" — explicaţia este desigur fantezistă dar lesne de înţeles dacă ţinem cont de mentalitatea care domnea pe atunci — care suflau atunci cînd erau aţîţaţi, vînturi puternice, ce aduceau ploaie şi zăpadă. Nici măcar un om din 10 000 nu putea scăpa cu viaţă în timpul unei asemenea furtuni. Trecînd 1 500 ani mai tîrziu prin aceeaşi zonă, căpitanul L.V.S. Baker, din corpul de cercetaşi ai armatei regale britanice, ne-a lăsat o descriere similară, evident cu excepţia dragonilor: „Cerul a devenit de plumb, în jur nu zăreai decît stînci şi zăpadă. În sud, zidul înfricoşător al Munţilor Muztah îţi îngheţa inima cu înălţimea lui maiestuoasă. Vîrfuri de 8 000 metri se înălţau înaintea noastră, unele în spatele celorlalte, dincolo de un întins podiş îngheţat şi bătut de vînturi, care părea a fi din altă lume, într-atît era de imens şi izolat. Ochiul nu distingea pe imensitatea albă nici o pată de culoare. Zăpada, spulberată de vînt, ne-a biciuit în curînd obrajii".

John Biddalph — primul etnograf al regiunii şi un mare călător, obişnuit cu cele mai rele drumuri — ne-a lăsat şi el o descriere a căilor de comunicaţie din Valea superioară a Indusului. „Există văi în care vitele şi caii nu pot intra şi ieşi decît timp de două luni pe an. Sub acţiunea îngheţului, a zăpezii şi a soarelui, din pereţii abrupţi se desprind enorme mase de stîncă; adeseori, acestea atrag după sine îngustele şi şubredele poteci. Drumurile sînt îngrozitoare, iar nevoia a făcut din localnici nişte căţărători neînfricaţi. Fără teamă, ei trec prin locuri atît de periculoase, încît adeseori nici alpiniştii cu experienţă nu se încumetă să îi urmeze. Rîurile

[1] Monument funerar buddhist, format de obicei dintr-un soclu poligonal, deasupra căruia se înalţă o construcţie cilindrică acoperită de o cupolă.

sînt traversate în anumite puncte determinate, pe poduri suspendate, făcute din ramuri împletite de mesteacăn, un mijloc care pune la grea încercare pînă și nervii cei mai tari... Traversarea podurilor însă reprezintă un pericol neglijabil în comparație cu anumite drumuri de munte în care colții de stîncă se prăvălesc peste torentul clocotitor și pe unde nu poți înainta decît pe cîte un trunchi de copac aruncat de-a curmezișul unei fisuri sau pe cîte o scară grosolană sprijinită de peretele stîncos... Indusul, care ar părea că oferă o cale sigură de navigație, este supus în partea sa superioară acelorași condiții ca și celelalte rîuri din regiune; mai jos, malurile sale sînt locuite de triburi războinice și fanatice, ale căror sălbăticie și dezbinări blochează practic calea negustorilor și a călătorilor".

Relatările călătorilor păreau a confirma deci izolarea Gilgitului și a văii superioare a Indusului și chiar dacă incursiunile triburilor aflate în război și relatările pelerinilor chinezi dovedeau că oameni curajoși puteau trece dintr-o vale în alta, Gilgitul părea să fie mai degrabă o fundătură decît o etapă a drumului spre China.

Sute de inscripții

Descoperiri arheologice din ce în ce mai numeroase și mai clare s-au acumulat în timp, atestînd existența, cel puțin în anumite perioade, a unui trafic intens pe potecile ce lega valea Indusului de Yarkand. Astfel, lunga inscripție în sanscrită de la Hatun — localitate aflată considerabil mai la vest de Gilgit — gravată în jurul anului 671 e.n., releva existența unei dinastii locale independente și puternic indianizate. Dar ea nu constituia o probă suficient de convingătoare, pentru că ar fi putut fi scrisă de un singur învățat indian. Un mic rhyton de bronz și o oală din același metal, găsite în valea rîului Iskoman, au rămas o enigmă pînă cînd, în 1969, arheologul sovietic B.A. Litvinski a demonstrat că ele erau obiecte aparținînd populației *saka*[1] și proveneau din podișul Pamir. Dar ce puteau dovedi două obiecte atît de mici și lesne de transportat? Doar se știa că existase un drum pe acolo, pe care Faxian îl străbătuse în anul 400 e.n. Cele două bronzuri nu aduceau lămuriri suplimentare în privința importanței lui. În sfîrșit, descoperirile lui Aurel Stein din anul 1942 — scurte inscripții în *brahmi*[2], datate din secolele VI-VII e.n. — permiteau să se tragă concluzia că așezarea Chilas fusese o etapă a drumului urmat de pelerinii buddhiști. Dar trecerea unor pelerini nu însemna și desfășurarea unui trafic comercial, iar cele două localități se găseau mai la sud de Gilgit.

În 1955, o echipă de etnologi și lingviști germani și austrieci — printre care se numărau Karl Jettmar[3], Peter Snoy, Georg Buddruss — a efectuat cercetări în regiunea Gilgit. Peter Snoy a descoperit atunci, la Alam Bridge, în aval de Gilgit, o serie de inscripții în *brahmi* și *kharoșthi*. Ele conțineau mai ales nume proprii. Analizîndu-le originea, stabileam în 1978 că Alam Bridge era un vad pe drumul care lega, prin Hunza, China de India de nord. Populația care locuise aici pînă în secolul V e.n. nu era indiană, ci pe cale de indianizare. Căpetenia ei, un mic rege *(raja)* era, încă din primul secol al erei noastre, vasal al imperiului *Kușan*. Contactele între Gilgit și nord-vestul Indiei erau frecvente și nu se datorau numai călugărilor. În intervalul de timp cuprins între începutul erei noastre și secolul VII Gilgit nu semăna deloc cu o fundătură.

Descoperirile au fost completate cu rezultatele expediției comune inițiate în 1979 de Universitățile din Heidelberg și Islamabad, condusă de Karl Jettmar și de arheologul pakistanez Ahmad Hasan Dahi. Încă din primele zile, înaintînd de-a lungul șoselei Karakorum — care leagă Pakistanul de China — ei au descoperit zeci de inscripții și desene, de la Shattial, pe Indusul superior, pînă la Hunza, pe o distanță de aproximativ 300 km. Gruparea lor a fost determinată de condițiile geografice: vaduri, noduri rutiere, mici cîmpii. Datarea și interpretarea acestor monumente antrenează numeroase discipline: paleografie, lingvistică, istoria artei, geografie, petrografie. Varietatea desenelor este foarte mare. Cele mai vechi prezintă similitudini izbitoare cu arta stepei iraniene din primul mileniu î.e.n. Sînt apoi portrete stîngace ale zeilor indieni sau reprezentări simbolice ale acestora. În cele mai recente se juxtapun securi de război sau de ceremonie cu siluete de ibex, animal considerat „sacru". Inscripțiile, foarte scurte, prezintă aceeași varietate, de la simple nume proprii pînă la elaborate dedicații buddhiste. Ele au fost redactate în dialecte indiene, iraniene sau locale, și au fost scrise în grafie *kharoșthi, brahmi*, cursivă greacă, în arameică și chiar ebraică. La această abundență de inscripții se adaugă cîteva statui și obiecte descoperite de Karl Jettmar, precum și manuscrisele din Gilgit.

Inscripțiile permit identificarea numelui donatorilor. Unele din ele au fost scrise din ordinul șefilor locali, a vasalilor regilor din Gilgit. Sînt apoi sute de inscripții care trebuie atribuite negustorilor sogdieni[4] veniți de la

---

[1] Denumirea iraniană a sciților, popor de pastori nomazi, de limbă indo-iraniana, ce a migrat, în sec. VIII-VII î.e.n. din Asia Centrală spre nordul Mării Negre. Influențe ale artei scite au fost receptate și în arta geto-dacilor.

[2] Inscripțiile de pe cursul superior al Indusului sînt notate într-o scriere de origine arameica, numită *kharoșthi* (care se citește de la dreapta la stînga). Către secolul V e.n., *kharoșthi* este înlocuita de o scriere gangetica, numită *brahmi* (citită de la stînga la dreapta).

[3] Lucrarea sa *Arta stepei* a apărut și în traducere românească la Editura Meridiane.

[4] Locuitori ai Sogdianei, regiune din Asia Centrală, al cărei principal oraș era Samarkandul. Populația sa

Samarkand prin Chitral. Donatorii din Chilas şi cei reprezentaţi pe coperta unui manuscris din Gilgit poartă costume şi spade care provin din Asia Centrală.

Relaţiile dintre Gilgit şi Asia Centrală erau astfel atestate încă din primul mileniu î.e.n. Săpăturile arheologilor sovietici, alături de inscripţiile din Chilas, dovedesc că în secolul I î.e.n. un mare grup de populaţie iraniano-scită — *saka* — din Pamir şi-a croit drum prin valea Gilgit. O parte dintre aceştia s-au aşezat aici, alţii la Chilas, iar cei mai mulţi au ajuns pînă în Gandhara, unde au întemeiat un regat.

O părticică a lumii indiene

În intervalul cuprins între secolele III-VI s-a produs o schimbare: valea Gilgitului şi cursul superior al Indusului (Chilas) au fost unificate sub stăpînirea unei dinastii independente ai cărei suverani — numiţi *Patola* sau *Patola Şahi* — şi-au atribuit titluri de origine indiană. Ei au întreţinut relaţii foarte strînse cu lumea chineză.

Drumul Gilgitului nu era un drum în înţelesul pe care îl dăm astăzi cuvîntului. Este imposibil să trasezi pe hartă o singură linie care să îl materializeze. El era un ansamblu de itinerare, care formau un nod în jurul Gilgitului, utilizînd toate trecătorile din Karakorum, văile afluenţilor Indusului, însă foarte puţin fluviul însuşi. Călătorul îşi alegea traseul astfel încît să poată trece prin pasuri înainte ca zăpada să le blocheze şi să poată traversa rîurile în perioada de regim scăzut al apelor — ceea ce impunea deseori opriri de cîteva luni — în funcţie de încărcătura pe care o ducea, de animalele de povară pe care le avea, sau nu, la dispoziţie, de numărul de căraûşi necesari, de tulburările politice, sau de tîlharii semnalaţi şi care îi puteau interzice accesul într-o vale sau alta.

Importanţa strategică a drumului ne apare astăzi cu claritate. În această zonă s-au înfruntat — începînd cel puţin din secolul I î.e.n. — puterile care îşi disputau subcontinentul indian şi Asia Centrală. Importanţa sa culturală reiese la fel de limpede din descoperirile făcute în ultima vreme. Drumul a transformat Gilgitul într-o părticică a lumii indiene, a servit drept cale de penetraţie a limbilor, culturilor şi religiilor indiene în Asia Centrală, a făcut posibilă întemeierea unei şcoli artistice cu influenţe asupra Caşmirului şi Tibetului. Mai rămînea de dovedit importanţa sa comercială şi economică. Mărturiile păstrate şi realităţile geografice nu ne permit să ne închipuim că drumul Gilgitului ar fi putut rivaliza cu cel al Bactriei, care era, la rîndul său, şi el, doar unul din elementele unei reţele mai vaste ce forma celebrul „drum regal". Ar fi însă greşit să se creadă că prin Gilgit treceau numai călugării şi militarii. Doar profiturile aduse de comerţ pot explica prezenţa negustorilor sogdieni, relativa bo-

Kuşanii

Imperiul kuşanilor constituie o enigmă doar parţial rezolvată de istorici. Potrivit cronicelor chineze, în jurul anului 165 î.e.n. triburile de nomazi turcici Hiung-nu au învins triburile numite Yuch-Chi, care au părăsit nord-vestul Chinei şi au cucerit, la 130 î.e.n., regatul elenistic al Bactriei, pe care l-au împărţit într-o serie de principate. Conducătorul unuia dintre acestea, Kujula Kadphises a întemeiat la începutul sec. I e.n. puterea kuşană, care a reunit într-un singur imperiu - în jurul nucleului iniţial Bactria - teritorii din Asia Centrală, din valea Kabulului, Indusului (Punjab), Jamunei şi Gangelui. Imperiul kuşan a atins apogeul puterii sale sub domnia lui Kanishka (79–101 e.n.), care a rămas vestit ca mare cuceritor, administrator şi constructor (marea stupa de la Purushapura, oraşul Kanishkapura), precum şi ca protector al artelor şi literaturii.

Kuşanii au deschis drumul comercial pe uscat între India şi Imperiul roman, asigurînd desfăşurarea schimburilor regulate între Eufrat şi Gange, de o parte - în contextul favorabil creat de tratatul de pace încheiat în 63 e.n. între împăratul Nero (54-68) şi regatul part, care avea să rămînă în vigoare încă o jumătate de secol -, şi între China şi Imperiul roman, de cealaltă parte. Chinezii recunoşteau în kuşani a treia putere a lumii, alături de China şi de Roma.

Adăugîndu-se descoperirilor din tradiţionalele şantiere arheologice din subcontinentul indian, rezultatele cercetărilor efectuate în ultimele decenii în Bactria şi în regiunile învecinate dinspre nord de către arheologi sovietici şi francezi confirmă că în perioada kuşană (sec. I–IV) viaţa urbană, susţinută de o agricultură bazată pe sisteme de irigaţii complexe, a cunoscut o dezvoltare deosebită.

Sub kuşani, s-a realizat o interesantă sinteză între elementele artistice greco-iraniene şi cele ale artei stepelor aduse de nomazi, alături de care a înflorit curentul artistic buddhist de tip Gandhara, propriu sintezei indo-elenistice. Riturile de înmormîntare atestă coexistenţa unei diversităţi de credinţe - de la buddhism la zoroastrianism, maniheism, creştinism sau cultele tribale. Scrierea kuşanilor (inscripţii pe monede şi pe monumente) utiliza un alfabet grec adaptat la o limbă iraniană, precum şi scrieri indiene şi arameice. Deşi permeabil la atîtea influenţe, imperiul kuşanilor a reprezentat cu precădere un instrument al propagării civilizaţiei indiene.

Din sec. III puterea kuşanilor a slăbit sub presiunea expediţiilor primului rege sasanid Adaşir Babagan (225–241) şi a ridicării unor dinastii indiene locale, supravieţuind vreme mai îndelungată în valea Kabulului şi în regiunile învecinate, pînă la începutul sec. IX, cînd i s-a pierdut definitiv urma.

Gh. M.

---

războinică a fost supusă pe rînd de regele perşilor Cyrus (559-530 î.e.n.), apoi de Alexandru Macedon, în anul 329 î.e.n.

gație a regilor din Gilgit și amploarea donațiilor lor către mănăstirile buddhiste. Izvoarele nu ne-au păstrat date despre natura mărfurilor transportate, dar putem presupune că ele aveau un volum redus și o valoare mare: lapislazuli, rubine, pietre prețioase și aur din Karakorum, mătăsuri din China și Asia Centrală, parfumuri și tămîie, șofran din Caşmir, mirodenii, orfevrărie și statuete.

Vreme de șapte secole au existat forțe politice suficient de puternice care au asigurat călătorilor o securitate relativă și au întreținut cărările pe care surpările și alunecările de teren le distrugeau constant. Nu știm cum au reușit *kușanii* și mai apoi suveranii din dinastia *Patola* să supună căpeteniile locale, în cadrul unei federații aflate sub autoritatea lor. Dar ne putem face o idee despre dificultățile întîmpinate, căci știm că armatele caşmire — care dispuneau de un armament superior, de tunuri și dinamită și erau conduse de ofițeri britanici bine pregătiți au avut nevoie de 50 ani pentru a ajunge la aceleași rezultate.

Marile suprafețe acoperite cu inscripțiile sau desenele enumerate mai sus nu conțin nici un exemplar posterior secolului VII. La acea dată, se pare, legăturile cu Asia Centrală, cu China și cu India au fost tăiate. Motivul — așa cum rezultă din ansamblul de texte disparate reunite de Karl Jettmar — l-a constituit expansiunea arabă spre est și cea tibetană spre vest. Relațiile politice și comerciale au fost întrerupte. Gilgit, Chilas și Chitral au fost anexate de tibetani, care s-au înfruntat cu arabii și chinezii în această zonă. Se pare că tot acum a luat sfîrșit rolul de placă turnantă între lumea indiană, Asia Centrală și China, pe care îl jucase regiunea Indusului superior în primele secole ale erei noastre. ■

Introducere și versiune românească:
Gheorghe MAGHERU

REGATUL FRIȘIEI — INIMA COMERCIALĂ A EUROPEI DE NORD

(Urmare din p. 71)

Suedia, trecînd prin Rhenania și istmul jutlandez, ei au putut să reconstituie rețeaua de relații vest-est stabilită odinioară de către frizi. Ca și aceștia, ei au instalat colonii omogene, organic legate unele de altele. Au împrumutat chiar, dotîndu-le cu structuri noi și capacități multiple, modelele vechilor lor nave: cea rotundă, din care au făcut *hulca* și cea plată, din care au făcut *coga*.

Cum au suportat olandezii, al căror număr — atît în *terpen* cît și în regiunile rîurilor joase — n-a încetat să sporească, această retragere? De fapt, energia lor a fost investită, începînd cu anul 1000, în colonizarea agricolă, cu construirea celor dintîi diguri, inițial supraînălțare empirică a vechilor drumuri. Ei au întreprins conversiunea în *poldere* a vechilor pășuni sărate. Dependența lor față de pietele externe a devenit mai puțin constrîngătoare, atîta vreme cel puțin cît a existat un oarecare echilibru între cucerirea de *poldere* și presiunea demografică. Dacă aceasta din urmă devenea prea puternică, moștenitorii vechilor frizieni reluau de bună voie drumurile exilului, ca în evul mediu timpuriu, creînd sate în Rhenania, în sec. XII, sau în Finlanda, în sec. XVI. Dar mai cu seamă au reînnodat firul vocației de negustori intermediari pe care le-a atribuit-o poziția însăși a țării lor, în inima maritimă și fluvială a Europei de Nord.

Amsterdamul secolului XVII, Rotterdamul secolului XX — fiecare, la timpul său, principală piață de negoț și prim port de comerț al lumii occidentale — nu sînt, la urma urmei, moștenitoarele îndepărtate ale anticului Dorestad? ■

În românește de
Gloria CEACALOPOL

CLIO ANUNȚĂ

CRUCEA ROȘIE ȘI NAZISMUL

În anul 1980, Comitetul Internațional al Crucii Roșii a cerut unui istoric elvețian, Jean Claude Favez, să întreprindă o anchetă privind rolul jucat de organizație în timpul celui de-al doilea război mondial, permițîndu-i accesul în arhivele sale. Rezultatul anchetei s-a materializat într-o carte. Verdictul: supraviețuitorii Holocaustului au dreptate cînd acuză C.I.C.R. că a ignorat dovezile clare ale chinurilor prin care treceau ei în lagărele de concentrare naziste — anunță ziarul *The Times*.

După cum arată istoricul elvețian, în 1942 Comitetul Internațional a hotărît că nu era cazul să lanseze un apel public în favoarea deținuților din lagărele naziste. Iar în 1943, delegați ai C.I.C.R. care vizitau lagărul de la Ravensbrück, spuneau despre comandantul acestuia că „era foarte corect" și a arătat „bunăvoință". Cînd s-a declanșat acțiunea de masacrare a evreilor în Ungaria, președintele de atunci al C.I.C.R., Max Huber, a refuzat să intervină pentru salvarea supraviețuitorilor, afirmînd că nu vrea să compromită organizația.

În decursul războiului, Comitetul Internațional mai mult a căutat justificări ale atitudinii sale decît să acționeze în favoarea victimelor. Unul dintre pretexte: nu putea interveni pentru cetățenii ai căror state nu mai existau. O altă motivație: C.I.C.R. nu dorea ca prin acțiuni în favoarea deținuților să pericliteze ajutorul acordat militarilor luați prizonieri. Ceea ce nu făcea decît să reflecte punctul de vedere al Aliaților anglo-americani. În plus Comitetul Internațional se afla sub presiunea permanentă a guvernului elvețian, care dorea să mențină neutralitatea țării cu orice preț.

Comentînd cartea istoricului elvețian, reprezentanți ai C.I.C.R. au recunoscut că organizația ar fi putut salva mult mai multe victime ale nazismului decît a făcut-o. Eșecul înregistrat de ea în timpul celui de al doilea război mondial constituie „cea mai gravă înfrîngere din istoria acțiunilor sale umanitare".

D.M.

ASA VA PLACE ISTORIA?

UN FALSIFICATOR DE DOCUMENTE LA ÎNCEPUTUL VEACULUI TRECUT

MARCEL-DUMITRU CIUCĂ

20 octombrie 1820. O delegaţie, alcătuită din 120 locuitori ai oraşului Tîrgovişte se înfăţişa înaintea Divanului Ţării Româneşti pentru a apăra moşia obştei de tendinţele acaparatoare ale voievodului ţării, Alexandru Suţu. Acesta — cum arăta şi cronicarul contemporan, Zilot Românul (Magazin istoric, nr. 6/1981) — îşi motiva acţiunea astfel: anume că acest oraş, Tîrgovişte nu ar fi avut „seneturi de stăpînire a moşiei sale, ci ar fi hrăpire şi, ca un lucru ce rău să stăpîneşte de tîrgovişteni, să îi se ia şi, de vreme ce rămîne apoi moşie slobodă, să o stăpînească Măria Sa, ca un domn şi stăpînitor ce este, căci tot ce este slobod (zicea prepuitorii şi adăoga, a întări cuvîntul, şi Măria Sa) domnesc să cheamă". Tîrgovîştenii pretindeau că stăpînesc moşia de veacuri, fiind dobîndită de strămoşii lor prin fapte de vitejie, invocînd în sprijinul acestei informaţii şi două documente — unul de la Matei Basarab din 1640, altul de la Constantin Brîncoveanu — care ar fi statuat libertatea oraşului. Ei nu au putut însă aduce aceste două documente în Divan, afirmînd că ele s-ar afla în posesia marelui postelnic. Acesta însă a jurat în faţa altarului că documentele nu se află la el.

Cu rogojini aprinse în cap şi cu jalba în proţap

Ca urmare, sprijinit de boieri şi în înţelegere cu Pini, consulul general al Rusiei la Bucureşti, Alexandru Suţu i-a silit pe delegaţi să-şi pună iscăliturile pe actul de cedare a moşiei oraşului. Din fericire, la scurt timp (la 18 ianuarie 1821) a survenit moartea lui Alexandru Suţu. Două delegaţii de tîrgovişteni au venit de îndată la Bucureşti — conform datinei, cu rogojini aprinse în cap şi cu jalba în proţap — cerînd de la văduvă, doamna Eufrosina Suţu, „iscăliturile ce în silă ni le-au luat potrivnicii noştri, cum şi două hrisoave, unul al răsposatului întru fericire Matei Basarab voevod". Întrucît rezolvarea doleanţelor lor se tergiversa, o nouă delegaţie de 400 locuitori s-a înfăţişat boierilor ocîrmuitori ai Ţării Româneşti cerînd înapoierea moşiei, a iscăliturilor luate cu forţa şi a hrisoavelor domnilor Matei Basarab şi Constantin Brîncoveanu, care „de nu vor fi la Măria Sa Doamna date, dumnealui vornicul Nicolae Golescu să răspundă unde le-au dat, avînd bună încredinţare de la părinţii noştri că al dumnealui răposatul ban Golescu au fost şi că acele hrisoave, fiind cu mari blestemuri, ne-au ferit dumnealui răposatul de bănuiala ce aveam la Măria Sa domnul Caragea". Doamna Eufrosina a trimis hîrtiile privitoare la moşia oraşului Tîrgovişte, într-un plic, la Divan, care, la 18 februarie 1821, a hotărît ca ocina să fie redată obştii orăşeneşti. În aceeaşi zi, de faţă fiind peste 50 delegaţi, ai oraşului, documentele prin care vodă Suţu înstrăinase moşia oraşului au fost arse în Divan, iar mitropolitul, — arată consulul Austriei Fleischhackl von Hakenau — cu încuviinţarea doamnei, a dat o declaraţie publică, sub ameninţarea cu afurisenia, potrivit căreia oricine deţinea sau avea ştiinţă de documentele care aparţineau din vechime tîrgovîştenilor era dator să le înapoieze sau să dea în vileag pe tăinuitor.

Hrisoavele nu au mai apărut însă niciodată. Cu toate acestea, necazurile tîrgovîştenilor nu s-au încheiat pentru că în anii ce au urmat moşia oraşului a continuat să fie cotropită de boierii şi sătenii învecinaţi, ceea ce a determinat numeroase procese de hotărnicie în care presupusul document emis de Matei Basarab a fost deseori invocat. Unul dintre aceste procese, lung şi greu, a început în 1837 şi s-a prelungit pînă în 1872, avînd drept protago-

niști orașul Tîrgoviște pe de o parte și pe boierii Văcărești (Elenca Dudescu și fiul ei, Iancu Dudescu) pe de alta. În 1820, odată cu hotărnicia abuziv hotărîtă de Alexandru Suțu, clucerul Golescu, ciuntise din ocina orașului 1 150 pogoane, pe care le alăturase proprietății Văcăreștilor. Orășenii nu au reacționat atunci, deoarece moșia lor fusese, oricum, confiscată în folosul domniei. În 1837 însă cînd Elena Dudescu, văduva lui Alecu Văcărescu, a decis să facă hotărnicia moșiei sale, Văcărești, incluzînd în ea și cele 1 150 pogoane dăruite galant de clucerul Golescu, au început neînțelegerile, deoarece moșia revenise între timp, tîrgoviștenilor și aceștia nu mai erau dispuși să accepte ciuntirea săvîrșită în 1820. Procesul a readus în actualitate hrisovul din 1640, magistratul orașului cerînd tot mai stăruitor documentul; acesta era însă de negăsit. Cînd se pierduse orice nădejde, iată că un anume Ștefan Vîlceleanu s-a adresat autorităților orașului, afirmînd după tipicul propriu escrocilor, că el ar ști amănunte despre soarta documentului mult căutat.

Polițai „scrupulos, la datorie"

Cum s-a ajuns la această dezvăluire? Iată împrejurările povestite de polițaiul Naum Chirculescu. În iulie 1838, reprezentantul ordinii publice tîrgoviștene se afla la Pitești, în casa rudei sale, Nicolae Chirculescu, fost grefier, unde l-a cunoscut pe Ștefan Vîlceleanu. Pe cînd grefierul căuta între niște documente vechi și rupte, tîrgovișteanul ar fi zis că „așa pot fi și sineturile moștenirii orașului nostru Tîrgoviște, cele răpuse", iar gazda, arătîndu-l pe Vîlceleanu, i-a spus că acesta ar fi găsit vechile hrisoave ale moșnenilor din Săpata, pe baza cărora aceștia și-au cîștigat dreptățile lor. Polițaiul întîlnindu-l a doua zi pe Vîlceleanu și întrebîndu-l unde a găsit hrisovul săpățenilor, acesta i-a spus că de la socrul lui au rămas mai multe „sineturi de pămînt" între care era și acesta, adăugînd că „i se pare că ar fi zărit într-însele un hrisov ce pomenea de Tîrgoviștea, dar nu l-au băgat în seamă". Despărțindu-se, a promis că se va interesa și, dacă nu se va fi înșelat, „însuși va veni la Tîrgoviștea".

Într-adevăr, peste nici o lună de zile Vîlceleanu s-a prezentat la Chirculescu și împreună cu acesta s-au dus la prezidentul Sfatului orășenesc, Mihalache Vlădescu și alți demnitari, în fața cărora a făgăduit „a ne găsi hrisovul cel pierdut al moștenirii orașului". Magistratul i-a dat adeverință că aducînd hrisovul, ori va fi socotit între orășeni, ori va fi răsplătit cu bani „potrivit slujbei".

Vestea găsirii hrisovului s-a răspîndit cu repeziciune în rîndul locuitorilor orașului. Numai că Vîlceleanu a început să-i amîne, scopul urmărit fiind atît de a ilustra greutatea găsirii documentului, cît și, evident, supralicitarea răsplății. La 8 septembrie, „un orășan" îl vestea pe magistrat că l-a văzut pe Vîlceleanu, care i-ar fi spus că „vine de la București, unde au fost să întîlnească pe prietenul la carele nădăjduise că o să fie hrisovul, dar nu l-au găsit, fiindcă era dus la tîrgul Rîurenilor, de peste Olt, și merge la Pitești să-i ție calea". Era o primă contrazicere între afirmațiile lui Vîlceleanu, care, la început, spusese că ar fi văzut hrisovul Tîrgoviștei între sineturile rămase de la socrul lui, ca apoi să invoce un prieten, la care nădăjduia să fie documentul. Orășenii s-au alarmat însă mai ales după ce, pe la sfîrșitul lunii octombrie, „au venit în Tîrgoviștea, Gheorghe, fratele igumenului de la mănăstire Butoi, carele mergînd pă la casele unora și altora dintre orășeni au propovăduit că el știe pă omul ce are hrisovul și că Ștefan Vîlceleanu este un mincinos și un berbant și un craiu, dar cel ce ține hrisovul cere plată însemnată".

La 27 octombrie, din inițiativa prezidentului Sfatului orășenesc, s-a format o delegație dintre cei mai de frunte orășeni pentru a merge la Pitești, împreună cu acel Gheorghe. Aici le-a fost prezentat un Mihale Constandin, care le-a mărturisit că hrisovul ar fi la el.

Din acest moment delegația tîrgoviștenilor, discutînd modalitățile de a intra în stăpînirea hrisovului, s-a împărțit în două tabere. Una, condusă de polițaiul Naum Chirculescu, prețuind „mai mult datoria slujbei", a întreprins cercetări „în taină" despre Mihale Constandin și a aflat că este supus... britanic, sub protecția Stărostiei Kesaro-Krăești (adică habsburgice). Chemîndu-l înaintea Stărostiei din Pitești, Mihale a recunoscut că hrisovul s-ar afla în posesia lui și a pretins pentru el 5 000 de galbeni împărătești. „Două zile de-a rîndul — consemnează în declarația lor membrii respectivei delegații — am avut dezbatere și deabea ne-am învoit ca să-i dăm 300 de galbeni și să ne dea hrisovul, însă dacă va avea semne de hotară". Mihale a adus întîi două copii, apoi și „originalul", spre a fi confruntat cu copiile. Nu a vrut să dea însă documentul pînă nu i se vor aduce banii. Orășenii s-au întors deci la Tîrgoviște pentru a procura suma. Polițaiul însă, „scrupulos la datorie", a decis să continue ancheta singur „ca să lucrez aceea ce slujba mă îndatora, ca să nu intre orașul în cheltuieli". Într-o jalbă, întocmită de el ca din partea celor 23 de orășeni tîrgovișteni și înaintată autorităților piteștene, Chirculescu arăta că Mihale Constandin din Pitești au găsit „răpusul hrisov al moștenirii noastre, dat de răposatul întru fericire domn Matei Basarab, ce arată toate semnile de hotară ce ocolesc această moșie" și cerea restituirea lui, fără nici o despăgubire, deoarece „nici se atinge de a lui ființă, ci în semeție de supus vretanicesc ține la sine-și asemenea documenturi publice ale patrii noastre". Autoritățile pitești-

tene au hotărît „să-i calce casa polițienește" adica sa facă o descindere acasă la Mihale și să restituie hrisovul păgubașilor. Numai că Mihale fugise la București, cu „original" cu tot! Acțiunea polițaiului a stîrnit nemulțumirea altui grup de locuitori ai Tîrgoviștei, care, socotind că Mihale fugise datorită agitației create de Naum Chirculescu, au decis să cumpere, cu orice preț, hrisovul. În consecință, deputații mahalalelor din Tîrgoviște, împreună cu alți boieri și negustori, totalizînd 33 persoane, au încheiat un nou „jurnal" prin care stabileau că „pomenitul hrisov este foarte trebuincios și folositor pentru oraș", plata urmînd „a se face îndată". Ei s-au împrumutat deci cu 10 990 lei, de la 28 orășeni și de la locuitorii satelor Ulmi și Priseaca, trimițînd la București, unde fugise păstrătorul hrisovului, pe Avram cofetarul și Ioan Vlăsceanu, care au cumpărat mult rîvnitul document.

Izvor de inspirație — un almanah

Și iată că în iulie 1839 procesul a început, tîrgoviștenii fiind mîndri de dovada pe care o vor produce înaintea instanței.

Surpriză! Cînd, documentul a fost supus expertizei, au aflat că ceea ce obținuseră cu atîta zbucium era un fals.

De fapt, domnia avea de mai multă vreme unele bănuieli privitoare la făptuitorii unor documente false, pornind cercetările pentru descoperirea lor. Firul acestei urzeli fusese descoperit întîmplător. Un anume Alexandru Bulgărescu sesizase domnia că niște cunoscuți ai lui, grecii Mihale și Dumitru, i-ar fi destăinuit că au un hrisov „al coroanei cinstirii Vistierii, făcut de răposatul întru fericire domn Vlad Radu vodă" pentru orașul Pitești, pe care doresc să-l vîndă, „fiind scăpătați". Copia hrisovului, anexată la jalbă de Bulgărescu dovedea în mod limpede că hrisovul era un fals. De aceea, domnitorul Alexandru Dim. Ghica, prin rezoluția pusă pe jalbă, poruncea Departamentului Trebilor din Lăuntru să aducă la cunoștința locuitorilor că „oricine s-ar arăta cu acest fel de document va întreprinde lucru zadarnic". De aici înainte, evenimentele s-au derulat cu repeziciune.

Adus la Agie și cercetat în legătură cu proveniența hrisovului tîrgoviștean, Mihale Constandin a mărturisit că are documentele de la Ștefan Vîlceleanu. Așa încît, la 15 iulie, Agia orașului București îi lua interogatoriu lui Ștefan Vîlceleanu, care mărturisea că i-a dat negustorului grec nu unul, ci trei hrisoave false și a primit de la el, numai pentru cel al Tîrgoviștii, „72 icosari, 40 de rubiele și 20 de [galbeni] împărătești, 1 cal", iar pentru cele ale Piteștilor și Ploieștilor nu a primit nimic.

În „tacrirul" (interogatoriul) care i-a fost luat, Ștefan Vîlceleanu dădea și cîteva date biografice: s-a născut la Iași, în 1802, și a rămas orfan de mic; în 1816 a plecat la București, unde a slujit la diferiți boieri, iar în 1827 a intrat în Școala Națională, dar aceasta „s-au stricat" cînd cu venirea rușilor în București. În anul 1830 s-a dus în județul Argeș și s-a căsătorit cu o nepoată a lui Dincă Brătianu, deputatul acelui județ, fiica lui Toma Găleșescu. Prin 1837-1838 s-a sfătuit cu prietenul și vecinul lui, Iancu Spirea, și a făcut primul hrisov fals, cel al orașului Pitești, urmat apoi de cele ale Tîrgoviștei și Ploieștilor și de două ocolnițe — una a moșiei Mănăstirii Radu Vodă și alta a moșiei Zărnești.

În „tacrir", el arăta și cum a făcut falsurile, mărturisind, în final, 11 documente falsificate.

Din cele 11 falsuri executate de Ștefan Vîlceleanu s-au păstrat în dosarele instanțelor de judecată care s-au ocupat de această afacere, numai copiile hrisoavelor orașelor Pitești și Tîrgoviște, deosebit de instructive pentru cunoașterea mecanismului de alcătuire a unor astfel de documente, în general puțin cunoscute la noi.

Din analiza lor rezultă — ceea ce de altfel a fost limpede și pentru cei ce le-au cercetat cu 150 ani în urmă — greșeli vizibile, foarte ușor de depistat de către cei care lucrează cu documentele. De exemplu, în hrisovul orașului Pitești, Ștefan Vîlceleanu atribuie anului 1438 concepțiile primei jumătăți a veacului al XIX-lea, vorbind despre „descălicarea romanilor în Daciia", despre vărsările de sînge „ce s-au făcut pentru această patriie" ș.a.m.d. În hrisovul Tîrgoviștei, cu data 1640, pe domn îl intitulează „Io Matei Radu voevod", introduce egalitatea între săraci și bogați în stăpînirea moșiei orașului, iar în ceea ce privește componența divanului domnesc se dovedește un „creator" cu totul și cu totul neinspirat. Pe lîngă că nu cunoaște numele nici unui dregător al lui Matei Basarab și înșiră tot felul de nume, îi erau străine și dregătoriile epocii, introducînd tot soiul de bizarerii. Astfel menționează între dregătorii lui Matei Basarab un Manea *beceru*, un Radu *stratonic*, un *angratie* Coman. Grăitoare pentru metoda sa de lucru este, de altminteri, mărturia cuprinsă în depoziție: „Că de unde am avut eu știință pentru leaturile vechi, de zilele fiecăruia domn, o mărturisesc că din înfățișarea unui almanah ce mi-au dat știință chiar Iancu Spirea, am pus și eu leaturile în pomenitele hrisoave, iar vorbirea ce s-au făcut într-însele este de la sine-mi".

Desigur însă că asemenea subtilități erau mai puțin la îndemîna locuitorilor orașului Tîrgoviște, simpli meșteșugari și negustători, unii dintre ei neștiutori de carte, cu atît mai puțin deci cunoscători ai formularisticii documentelor. Este, de altfel, elementul pe care au mizat dintotdeauna plastografii, escrocii de tot felul. ■

Nume uitate:

contraamiralul Vanstabel

JACQUES DE LAUNAY

în exclusivitate pentru MAGAZIN ISTORIC

Jacques de Launay nu mai trebuie prezentat cititorilor români, iar celor ai revistei Magazin istoric **cu atît mai puţin. Cunoscutul istoric belgian a apărut, prin cărţile sale, atît în librăriile noastre** (Istoria secretă. Mari controverse ale contemporaneităţii — **1970;** Ultimele zile ale fascismului în Europa — **1985;** Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial — **două volume — 1988), cît şi în paginile revistei noastre (nr. 6/1968, 1/1977, 10-12/1986). De data aceasta, într-un text scris exclusiv pentru** Magazin istoric, **Jacques de Launay îşi propune să scoată de sub conul de umbră o personalitate a Revoluţiei franceze.**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Un fost corsar devenit şef de escadră

În aprilie 1793 Revoluţia franceză era în „pericol de moarte". Invazia străină ameninţa. Pretutindeni foametea anunţa tulburări ale populaţiei din Paris şi din provincie. Creşterea preţurilor şi scăderea cursului asignatului [hîrtie-monedă din timpul Revoluţiei] reduceau puterea de cumpărare a oamenilor. Grîul se dosea. Oraşele înfometate opreau din drumul lor convoaiele de grîne.

Din vara anului 1793 pînă în cea a anului următor, Comitetul Salvării Publice [*Magazin istoric*, nr. 7/1979] a avut drept obiective esenţiale rezolvarea acestor două mari probleme, aparent insolubile: oprirea invaziei străine şi stăvilirea foametei. Se ştie că la Fleurus, pe 26 iunie 1794, generalul Jean-Baptiste Jourdan a învins decisiv forţele coaliţiei, conduse de prinţul de Cobourg.

Pare însă a se uita o altă persoană, care a pus capăt foametei: contraamiralul Pierre-Jean Vanstabel (1746-1797).

Fiu şi nepot de marinari, născut la Dunkerque, la 8 noiembrie 1746, Pierre Vanstabel s-a îmbarcat de la vîrsta de 14 ani, pe nave de comerţ. În timpul războiului cu englezii, început în 1756, război care avea să dureze şapte ani [*Magazin istoric*, nr. 5/1974], Vanstabel a luat şi el parte la lupte, la bordul unor nave-pirat, potrivit tradiţiilor celor din Dunkerque. Curajul şi energia sa au fost unanim admirate, astfel că, la 25 ani, i s-a încredinţat comanda unei nave.

Mai tîrziu, în timpul războiului de independenţă al coloniilor americane (1776-1783), francezii, îndemnaţi de Ludovic XVI, îi vor susţine şi încuraja pe „insurgenţii din America", provocînd astfel o ruptură pe faţă cu Marea Britanie. Pentru cei din Dunkerque, care îi considerau pe englezi duşmani ereditari, venise deci timpul să fie reluat războiul pirate-

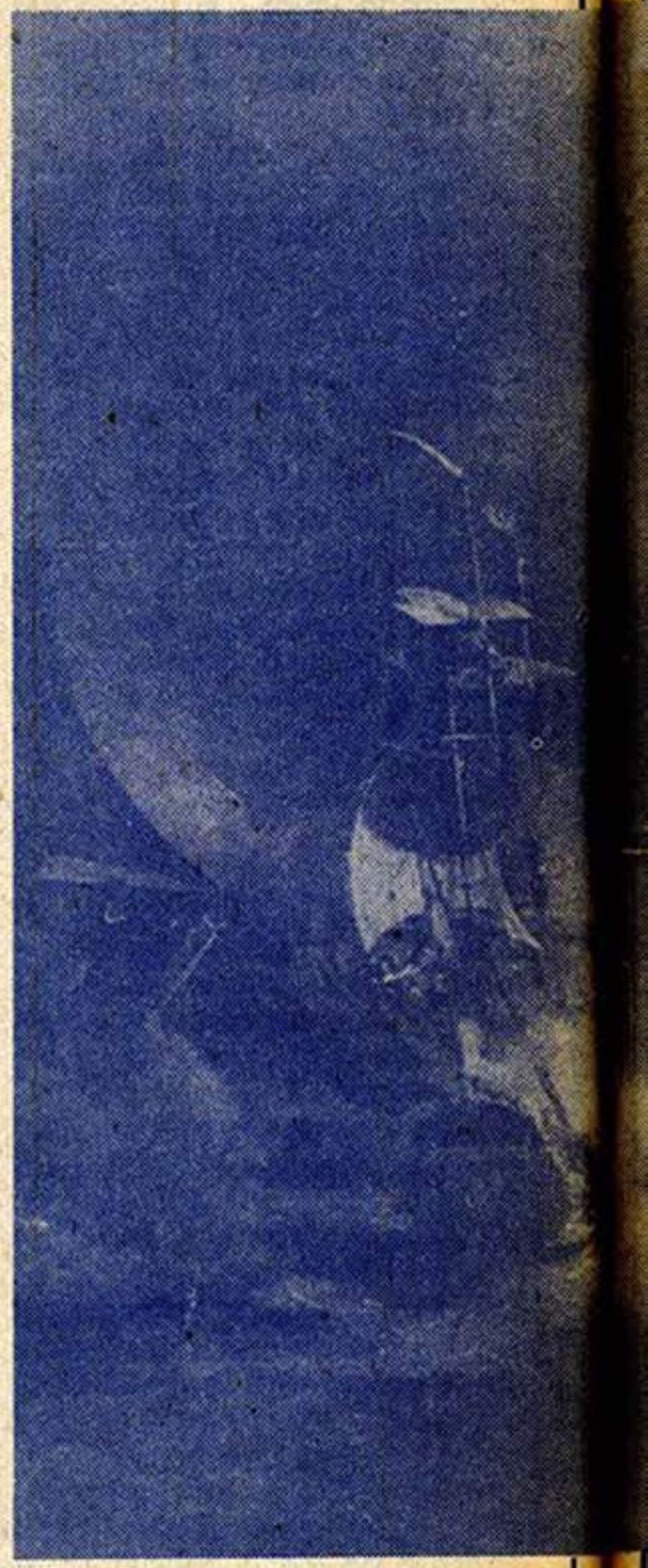

resc. Între 1778 şi 1783, farul din Dunkerque a marcat ieşirea din port a 512 nave-pirat, care aveau să captureze 507 vase inamice şi să jefuiască alte 680.

În 1778, cînd războiul din America era în plină desfăşurare, Marina regală (de război) franceză a fost nevoita să-şi sporească numărul ofiţerilor. Ministrul marinei, Antoine de Sartine, a ordonat îmbarcarea a trei auxiliari pe fiecare navă de război, auxiliari proveniţi din marina comercială. Vanstabel a fost unul dintre aceştia. Dupa confirmarea în grad, avea sa îl aştepte o strălucită carieră militară.

Printre alte succese, istoria

a reținut participarea sa, pe 17 august 1779, în plin război american, la capturarea vaporului englez „Ardent" (64 tunuri) de către fregata „Junon", pe care o comanda ca secund. Mai tîrziu, Vanstabel a condus singur nave-pirat din Dunkerque, cum ar fi „Comte" și „Comtesse" și, în cursul multiplelor croaziere, a capturat numeroase vase astfel încît să fie schimbat foarte repede. Întors la Dunkerque, în 1781, a luat comanda unei fregate cu 28 de tunuri, „Rohan Soubise", cu care avea să patruleze în Marea Nordului. În noaptea de 3 martie 1781, „Rohan Soubise" a fost atacată de noua navă-pirat engleză „Admiral Rodney". Lupta a fost foarte grea și a luat sfîrșit prin prele-a extras, permițîndu-i reluarea imediată a luptei.

Înștiințat de acest ultim act de vitejie, regele Ludovic XVI, atent întotdeauna la problemele marinei, a dat ordin să i se înmîneze căpitanului Vanstabel o spadă de onoare, iar noul ministru al marinei, marchizul de Castries, guvernator în Flandra și Hainaut, l-a numit ofițer al marinei regale,

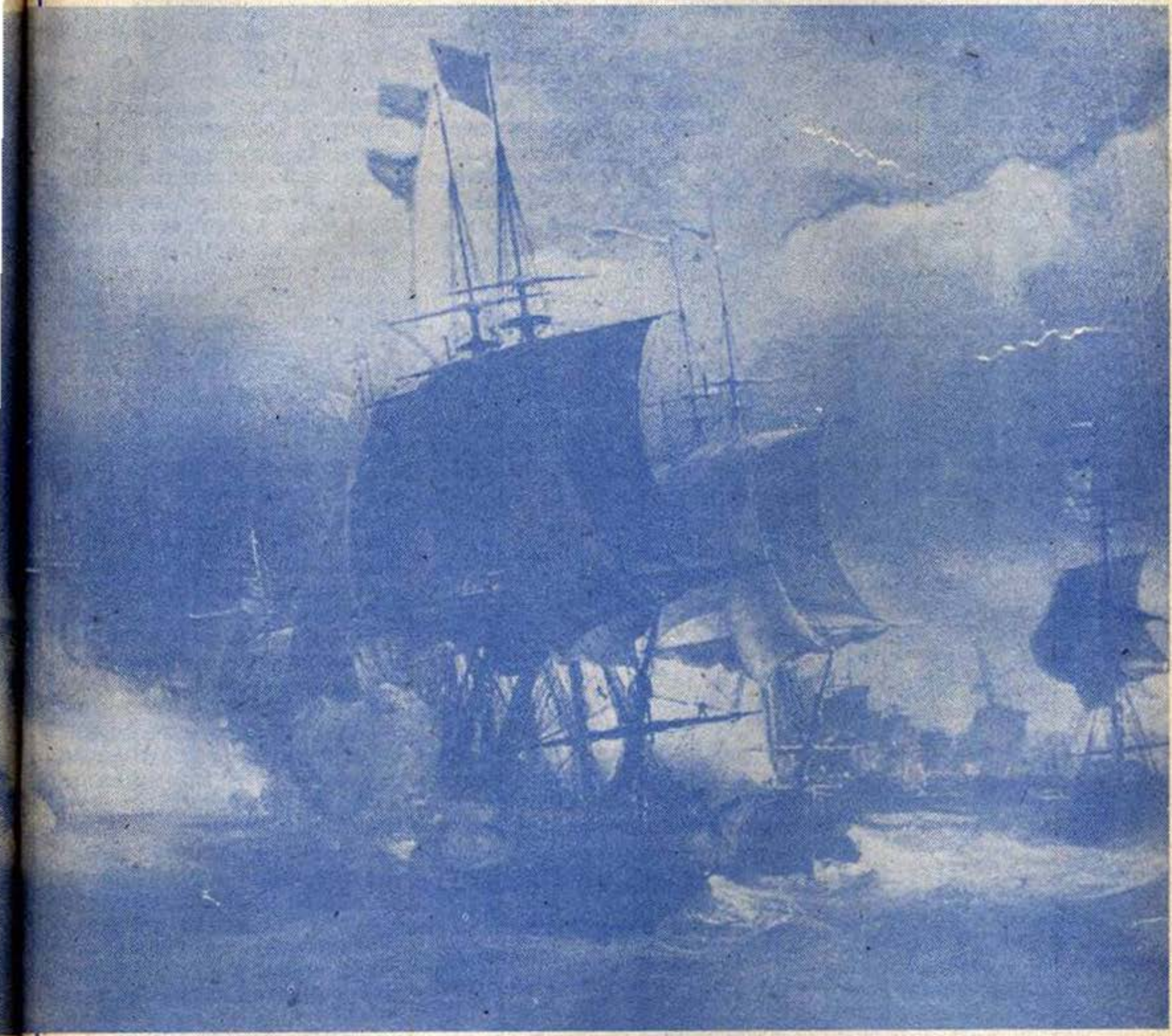

Înfruntare navală anglo-franceză din anul 1778, pe cînd Vanstabel „își făcea stagiul" de pirat

inamice, în urma unor lupte sîngeroase.

Făcut prizonier, Pierre Vanstabel a petrecut o vreme pe o navă ponton engleză, dar Ludovic XVI, care îl remarcase ca pe unul dintre cei mai buni ofițeri ai săi, a făcut darea navei engleze și incendierea ei, ordonată de căpitanul Vanstabel, care a găsit-o într-o stare prea proastă pentru a o păstra. În cursul acestei bătălii navale, căpitanul a primit două gloanțe în gît, pe care chirurgul de la bord i cu titlul de locotenent de fregată.

Vanstabel a fost însărcinat ca, în fruntea unei flotile de mici ambarcațiuni, să asigure protecția convoaielor între Dunkerque și Brest. În 1787 se găsea la bordul navei

„Fanfaron", executînd o misiune de recunoaştere a coastelor Canalului Mînecii. A petrecut apoi un an la bordul fregatei „Proserpine", la Santo Domingo şi în Antile.

Cînd Franţa a declarat din nou război Angliei, pe 1 februarie 1793, Vanstabel avea 47 de ani. A fost promovat căpitan de vas, la comanda fregatei „Thetis". În cursul unei croaziere extraordinare de patru luni în Canalul Mînecii şi în largul coastelor Bretaniei, el a scufundat sau incendiat 40 de nave comerciale engleze, dintre care multe cu încărcături bogate. I s-a încredinţat apoi o navă cu 74 de tunuri, „Tigre", cu care a obţinut capturi strălucite, aduse de el în portul Brest. Cînd, în noiembrie 1793, a debarcat la Quiberon, în mijlocul flotei oceanice, comandate de Villaret-Joye, Vanstabel a aflat de promovarea sa la gradul de contraamiral.

Fostul corsar a devenit astfel şef de escadră. Prima sa preocupare a fost să profite de decretele recente ale Convenţiei Naţionale şi să deschidă larg porţile marinei de război ofiţerilor din marina comercială. Personal a îmbarcat pe nava „Tigre" originari din Dunkerque şi Calais, carora le cunoştea curajul, rabdarea şi îndrăzneala.

Pe un ocean patrulat de Royal Navy

A început marea carieră a contraamiralului Vanstabel. Pe 16 noiembrie 1793, la ordinele lui, o divizie a părăsit portul Brest. Era compusă din şase nave, cu cîte 74 de tunuri („Tigre", „Jean Bart", „Tourville", „Impétueux", „Aquilon" şi „Révolution"), două fregate şi două bricuri. Misiunea lor: supravegherea navigaţiei la intrarea în Canalul Mînecii, pentru a intercepta un convoi englezesc, aflat la ordinele amiralului Richard Howe. Două zile mai tîrziu, acesta a apărut la orizont: 38 de vase, o forţă mult superioară ca număr. Vanstabel avea să fie urmărit de Howe timp de mai multe zile, evitînd totuşi o luptă inegală. După o săptămînă de urmărire, contraamiralul s-a desprins şi a reuşit să captureze un convoi englezesc de 17 bricuri, ce se întorcea din Terra Nova, convoi pe care l-a adus la Brest, unde a aruncat ancora pe 2 decembrie, cu escadra completă.

Pe 24 decembrie, divizia Vanstabel a pornit din nou. Recolta din 1793 fusese proastă, mizeria era generală. În 1794 ameninţa foametea. Ca să nu mai vorbim despre războiul deschis cu toate ţările Europei! Convenţia Naţională a ordonat reprezentantului ei în Statele Unite să adune în golful Chesapeake, la bordul unui mare număr de vapoare, cît mai multă făină şi grîu. Ordinul a fost îndeplinit[1]. Rămînea ca totul să fie încărcat şi transportat pe un ocean patrulat şi păzit de Royal Navy. Primejdioasa onoare de a merge să aducă aceste încărcături preţioase i-a revenit lui Vanstabel. Pe 24 decembrie 1793, cu pavilionul ridicat pe catargul navei „Tigre", el a părăsit deci portul Brest, urmat de „Jean Bart", o altă navă de 74 de tunuri, alte două de 36 de tunuri, „Unité" şi „Sémillante", una de 28 de tunuri, „Mouche", şi trei corvete.

Alte patru nave, două fregate şi o corvetă îl însoţeau asigurîndu-i ieşirea din golf. Pentru a-l apăra la întoarcere, ele aveau să-l aştepte patrulînd în sudul Islandei. Vanstabel deţinea la bord cîteva milioane de livre, pentru a plăti americanilor alimentele cumpărate. Ceea ce nu l-a împiedicat să fie agresiv. În drum, el a capturat şi scufundat 28 de bastimente englezeşti. Printre cele jefuite a fost şi o navă care purta o ladă de argintărie destinată beiului din Alger şi o corvetă cu 24 de tunuri ce avea la bord pavilioane şi drapele franceze, pe care, la întoarcere, contraamiralul le-a remis personal cu mîndrie la Paris.

Să nu uităm că toate aceste lupte se desfăşurau în perioada unor mari furtuni pe mare, că echipajele lui Vanstabel erau atinse de epidemii şi că, la sosirea sa, pe 12 februarie, la Hampton (Virginia), în golful Chesapeake, contraamiralul a trebuit să debarce pe cei bolnavi şi să-i înlocuiască, să cumpere şi să încarce alimente, să organizeze convoiul. El nu a putut întinde pînzele decît pe 11 aprilie anul următor, în fruntea unui convoi enorm de 170 de nave de comerţ. Întîrzierea permisese ca ştirile să „transpire" la Londra, de aceea Royal Navy se pregătea, în mai multe puncte ale traseului, să intercepteze convoiul.

Villaret-Joye, comandantul flotei oceanice, urmărea totul din Brest, hotărît să întindă mîna lui Vanstabel. El a plasat două mici escadre pe traseul acestuia, cu misiunea de a proteja convoiul, pînă la apropierea uscatului, în Bretania. Contraamiralul Cornic-Dumoulin, comandantul escadrei din Cancale, era de asemenea gata să intervină din rada portului Bertheaume. De pe coasta engleză, amiralul Richard Howe a ieşit pe 2 mai 1794 din rada Sfînta Elena, între Portsmouth şi insula Wight, cu un important convoi destinat Indiilor. În largul coastelor Bretaniei, el a trimis o divizie navală, la ordinele contraamiralului Montaigu, însărcinat cu interceptarea convoiului lui Vanstabel. El însuşi, de pe înălţimea Ouessant, s-a orientat spre ruta potenţială a francezilor.

---

[1] Reprezentantul Convenţiei în Statele Unite era Charles Genet, un girondin. Acest partid, ca şi Danton, socotea ca trebuie evitat procesul regelui, cerut de montagnarzi. „Daca e judecat, e mort", spusese Danton. De aici eforturile girondinilor sa întîrzie procesul şi încercarea de a obţine exilul monarhului.

Cînd procesul s-a dovedit inevitabil, Genet, prieten al lui Jefferson, trimis în misiune în Statele Unite, şi-a amînat plecarea pînă în ultimul moment. Pe 21 ianuarie 1793, el a trimis doi secretari în Piaţa Revoluţiei, sperînd o răsturnare de ultima clipă. La întoarcerea acestora, aşteptîndu-i cu trăsura pregătită, Genet a plecat spre Brest.

După ce a adunat alimentele din golful Chesapeake, el a fost rugat de Comitetul Salvării Publice să se întoarcă în Franţa, dar a refuzat.

La ordinul Parisului, al Comitetului Salvării Publice, Villaret-Joye a ieșit din Brest pe 16 mai și s-a îndreptat spre Azore, pe unde trebuia să treacă Vanstabel. Pe 28 mai, Villaret, care avea la bord un reprezentant al Comitetului Salvării Publice, Jean Bon Saint-André, comisar al marinei, a întîlnit flota lui Howe. A urmat o bătălie navală: Villaret a rămas stăpîn pe situație, în timp ce Howe s-a întors pentru a-și repara navele în porturile englezești.

Convoiul lui Vanstabel a înaintat pe trei coloane, precedat de nava „Tigre" și urmat de „Jean Bart", celelalte nave militare jucînd pe flancuri rolul dulăilor ciobanului, ce-i adună pe cei rămași în urmă. În largul insulelor Baleare, nu se vedea nimic. Contraamiralul a așteptat 48 de ore escorta lui Villaret. Fără nici un rezultat. A plecat din nou spre Brest. La sfîrșitul lui mai, el s-a apropiat de țărmul Franței, încrucișîndu-se cu resturile bătăliei navale ce se desfășurase aici două zile mai devreme.

Ce drum urma să aleagă? A detașat bricul „Mouche", pentru a căuta escorta ce avea să i se alăture pe 3 iunie și, ocolind Brestul, s-a îndreptat spre insula Sein, zonă periculoasă, evitată mereu de englezi. Noaptea convoiul său a străbătut strîmtoarea Raz. Pe 12 iunie Vanstabel a avut șansa să atingă uscatul — cu tot convoiul său, *fără nici o pierdere* — în rada din Bertheaume, unde flota lui Villaret ancorase în ajun. Franța era salvată de foamete, 14 zile înainte de Fleurus, unde avea să fie blocată invazia străină.

În aclamațiile locuitorilor

În timp ce contraamiralul Vanstabel se achita cu strălucire de sarcina sa esențială, comisarul Lazare Carnot[1] îi pregatea o altă misiune: degajarea gurilor fluviului Escaut și a portului Anvers, blocate de olandezi în urma păcii westfalice, încheiate la Münster, în 1648, la terminarea războiului de treizeci de ani.

Pe 16 noiembrie 1792, zece zile după victoria de la Jemappes, unde francezii își asiguraseră controlul Belgiei, Convenția Națională proclamase „libertatea absolută a rîului Escaut". Fusese formată atunci o flotilă la Dunkerque, opt unități, comandate de fregata „Ariel", care urcase în susul rîului Escaut, înfruntînd forturile din Rammekens și Bath. Traficul fusese nul și, de la sfîrșitul lui martie 1793, după înfrîngerea de la Neerwinden (soldată cu evacuarea temporară a Belgiei de către francezi), Escaut fusese închis din nou. Era vorba deci de a restabili trecerea.

Vanstabel s-a instalat la Dunkerque și a echipat două canoniere, ce trebuiau să deschidă drumul unui convoi. În același timp a cerut prietenilor săi, corsarii, să patruleze de la Dunkerque la Ostende — au fost numărați 44 —, cu scopul de a face accesibilă în permanență gura fluviului, între Breskens și Vlissingen. În timp ce războiul corsarilor continua în Marea Nordului, englezii capturînd între 1793 și 1794 circa 316 vapoare, iar francezii — 410 englezești, Vanstabel a grupat în portul Ostende elementele unui convoi de excepție. Pe 3 februarie 1795, Convenția l-a numit „comandant general al forțelor navale ale Republicii în mările Nordului", cu sediul la Amsterdam.

Vanstabel a adunat la Vlissingen două bricuri și patru canoniere și, urmat de opt nave de comerț, două suedeze și șase franceze, cu destinația Anvers, a urcat fluviul Escaut. Contraamiralul se afla în fruntea flotilei. În fortul Bath, un căpitan olandez a venit la bord pentru a-i face cunoscut faptul că vapoarele sale vor fi scufundate dacă va stărui în a urca fluviul. „Dacă trageți o singură lovitură de tun, a spus contraamiralul, îmi voi așeza canonierele sub fortul vostru și bateriile voastre nu vor rezista un minut în fața tirului lor". Olandezii s-au abținut și contraamiralul și-a făcut intrarea în Anvers, în aclamațiile locuitorilor. Pe 17 mai 1795, după supunerea Olandei de către generalul Charles Pichegru, la Haga a fost semnat un tratat cu această țară, care restabilea definitiv libertatea circulației pe fluviul Escaut. Vanstabel, instalat la Vlissingen, și-a continuat acțiunea cu dublu scop: pe de o parte, el a lansat în Marea Nordului unități de asalt contra englezilor, pe de alta, a grăbit la Dunkerque construcția navală de fregate de război.

Din păcate însă, vechile răni îi provocau mari dureri. Nu a mai putut pleca pe mare. A cerut deci să i se ia comanda. Reîntors în orașul natal, a murit de o „boală a pieptului" pe 30 martie 1797 înconjurat de familie.

Acest mare contraamiral care, în 1794, conform Convenției Naționale, „adusese multe servicii Patriei", pe care o salvase de foamete, a rămas uitat de istorie. Cînd văduva sa a cerut o pensie, Consiliul celor cinci sute i-a acordat-o, pentru a o reduce la jumătate, două zile mai tîrziu. Pînă la urmă, soția lui Vanstabel nu a primit nimic. Astăzi, statuia contraamiralului împodobește totuși fațada intrării Primăriei din Dunkerque. Sîntem fericiți de a-i fi putut aduce acest omagiu. ■

În românește de
Victor ANGHELESCU

---

[1] Este vorba despre Lazare Carnot (1753-1823), deputat în Adunarea Legislativă (1791), apoi în Convenția Națională (1792), membru al Comitetului Salvării Publice (1794), în cadrul căruia s-a ocupat exclusiv de operații militare, meritîndu-și pe deplin titlul de „organizator al victoriei". În 1800 a fost ministrul de război al lui Bonaparte, iar doi ani mai tîrziu s-a retras din viața politică și militară, ocupîndu-se de studii matematice și militare *(n. red.)*.

● Alfarom vă oferă ● Alfarom vă oferă ●

REBUS

NEAMURI TRACICE

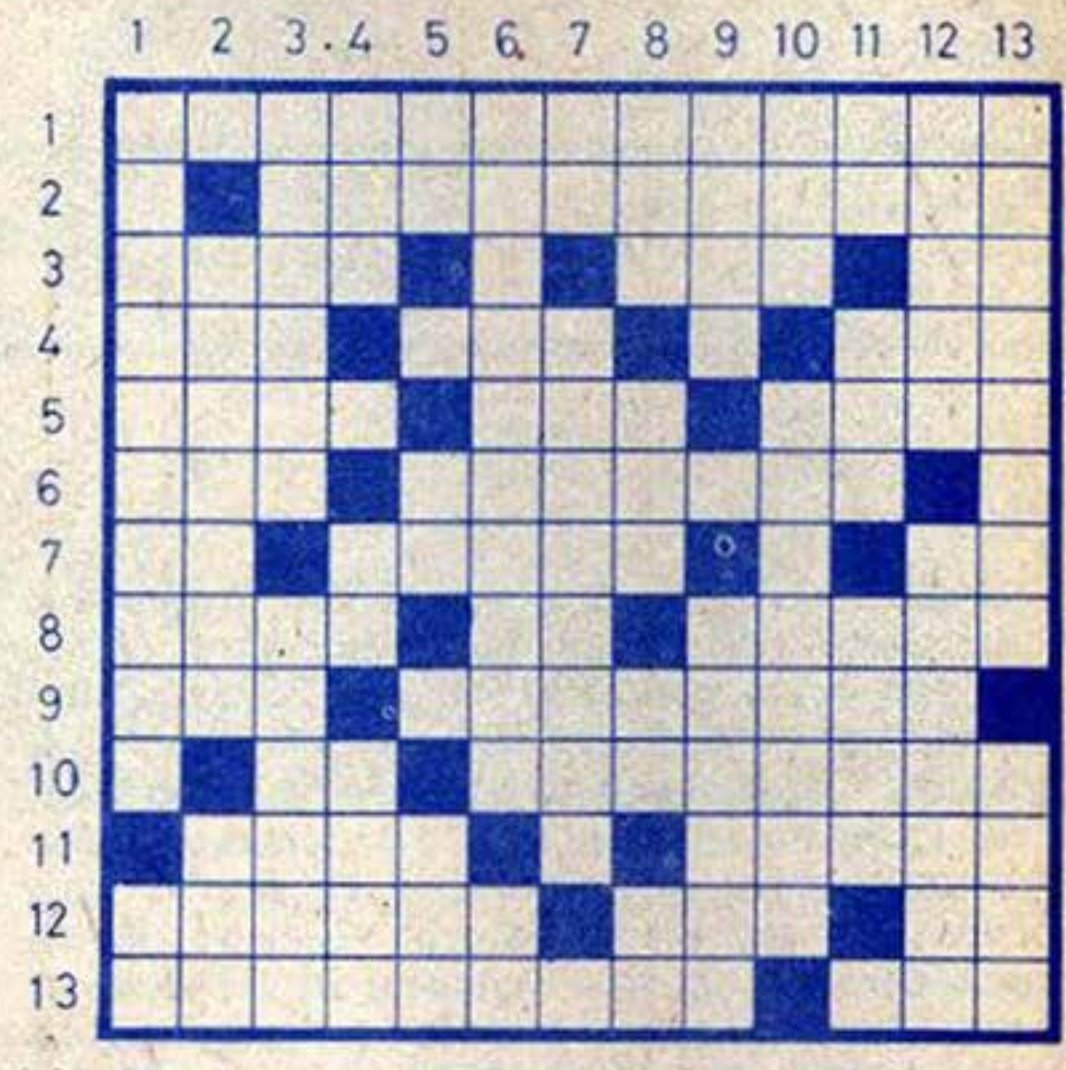

ORIZONTAL: 1) Rege al agatîrşilor (localizaţi pe rîul Maris) menţionat de Herodot ca domnind la începutul sec. V î.e.n. 2) Neam dacic pomenit de Ptolemeu printre cele care locuiau în Dacia, şi localizat de Vasile Pârvan, în părţile de nord ale Olteniei şi zona deluroasă din vestul Munteniei. 3) Trib tracic localizat de Strabon în apropierea coloniei greceşti Apollonia Pontica (azi Sozopol - Bulgaria) - Căpetenie a celegerrilor! - Din Callatis! 4) Lac în Irlanda - Formă a poeziei lirice, frecvent folosită de marele liric grec Anacreon (c.570-478 î.e.n.) - În centrul colanului! 5) Suflat cu aur (inf.) - Rămase de la Seneca! - Lac mare în Asia. 6) Dumneata, cu economie! - Rege dac, predecesor al lui Diurpaneus şi tatăl lui Decebal. 7) La intrare în Ohrida! - Important trib tracic stabilit, după cum ne informează Tucidide (c.460-c.396 î.e.n.) în zona de la poalele Muntelui Pangeu, unde avea două cetăţi: Phagres şi Pergamos - Căpetenie a ceiagesilor! 8) A abandona, a părăsi - Nicolae Nicolae - Datorită acestor ani, Dunărea îngheţa permiţînd cetelor de războinici daci să treacă fluviul în incursiunile lor împotriva Imperiului roman (sing.) 9) De la moşi şi strămoşi! - Pus în siguranţă, aşa cum era teritoriul Daciei romane în urma construirii valului lui Traian. 10) Din Dionysopolis! - Istoric al goţilor născut în jurul anului 500 e.n., în Dobrogea (Scytia Minor), autor al lucrării, *Getica*. 11) Important trib tracic localizat pe Axios (Vardar) alcătuit din trei ramuri: sithonii, mygdonii şi... (sing.) - „Oameni de la munte", aşa cum se puteau numi locuitorii tribului dacic al caucoensilor, localizaţi de V. Pârvan „în regiunea de munte din Neamţ şi Bacău şi ţinutul spre apus din ţara secuilor". 12) Rege geto-dac din a doua jumătate a sec. III şi începutul sec. II î.e.n., despre care vorbeşte scriitorul roman Trogus Pompeius - Acela - Scai! 13) Pădure pe care erau fixate hotarele dintre neamurile germanice şi vastul teritoriu al lui Burebista - Din Bitinia!

VERTICAL: 1) Fiul regelui odrisilor Teres (c.470-440 î.e.n.) întemeietorul statului trac - Frunze de mohor! 2) Un alt rege al Traciei, nepot al lui Teres, menţionat de Tucidide - Perioade de timp. 3) Lipsită de aripi - Istoric grec din Sicilia (c.80-29 î.e.n.) care ne relatează în *Biblioteca istorică* despre luptele regelui Dromichete (pe la 300 î.e.n.) cu Lysimach. 4) Din Troia! - De la Diurpaneus! - Regiment (înv.). 5) Gete! - Sină! - Nai (pop.). 6) Puternic trib tracic, locuind la nord de Munţii Haemus (Balcani) strămutat de romani la sud de Adamclisi - Sud-nord. 7) Plai! - Cetăţean al Dionysopolisului (Balcic), al cărui nume apare pe un celebru decret onorific. 8) Introduse în teacă! - Arină! - Ger! - În centrul Daciei! 9) Joc din Moldova - Rege al geţilor pomenit de Iordanes în *Getica*, arătînd că fiica lui, pe nume Metopa, a fost luată în căsătorie de către Filip, tatăl lui Alexandru cel Mare, „legînd prietenie cu geţii, aşa încît a ajuns mai puternic prin această rudenie şi a întărit regatul Macedoniei". 10) Scop - O ştire „denaturată" aşa cum găsim multe la scriitorul antic Iordanes (fig.) 11) În tehnică! - Orografic! - Durere (fig.). 12) Tablie între capitel şi arhitravă - Trib menţionat de Ptolemeu în rîndul principalelor neamuri geto-dacice localizat de el la sud de ratacensi, caucoensi şi biefi; istoricul nostru V. Pârvan îl situează în sudul Moldovei. 13) Un al doilea fiu al lui Teres şi rege al Traciei (c.431-424 î.e.n.), care a întins regatul odrisilor, făcîndu-l, după cum precizează Tucidide, „cel mai mare dintre toate cîte sînt între golful Ionic (Adriatica) şi Pontul Euxin şi cel mai bogat în venituri" - Spadă încovoiată, în formă de seceră, arma caracteristică a geto-dacilor.

Ion ZECHERU

Dicţionar: REE, NEI, ITEL

Bibliografie: Dicţionarul de *Neamuri şi triburi tracice* publicat în *Magazin istoric*, nr. 1-11/1976 şi 1-4, 6-12/1977.

Soluţia careului *Napoleon*: **ORIZONTAL:** 1) CORSICA — PIUS; 2) AUSTERLITZ — P; 3) MA — ANI — TAINA; 4) P— SPANIA — COD; 5) ORAŞ — COLOTA; 6) FUM — LETITIA; 7) OS — RIN — ARABI; 8) RIVERAN — ALIA; 9) MARIA — AAV — LF; 10) I — EM — EYLAU — F; 11) OBOSEALA — ODA.

ŢIGANII

Un popor îşi caută istoria (II)

IOANA URSU, VALERIU BUDURU

După ce, în numărul trecut, am încercat o incursiune în istoria şi legendele acestui popor, atît de răspîndit în întreaga lume, să urmărim acum prezenţa lor în ţările române, atestată documentar începînd din secolul XIV. Cum au ajuns ei aici? În lucrarea citată, Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România, regretatul istoric George Potra considera că apariţia ţiganilor în Moldova şi Ţara Românească a avut loc pe două căi: o parte au fost aduşi de tătari, care, în virtejul cuceririlor lor, întîlnind grupurile de ţigani ce se îndreptau spre Europa, prin Colchida şi Crimeea, îi luaseră în robie şi-i purtau cu ei spre a le repara carele şi a le potcovi caii. Învinşi în incursiunile lor, la noi şi în alte părţi, tătarii se salvau prin fugă, debarasîndu-se de tot ceea ce le putea îngreuna retragerea, inclusiv de robii aduşi cu ei.

Nu este exclus însă, precizează istoricul amintit, ca o parte a ţiganilor să fi sosit la noi prin sud, făcînd parte din acele grupuri de ţigani care se îndreptau spre sudul Europei şi nordul Africii. Afirmaţia este pe deplin verosimilă, dat fiind că există documente care semnalează prezenţa lor întîi în ţările din Peninsula Balcanică şi ulterior în ţările noastre.

Slab organizaţi, aflaţi pe pragul cel mai de jos al dezvoltării sociale, lipsiţi de o vatră care să le asigure stabilitate şi certitudine, ţiganii au căzut repede în robia celor mai înstăriţi şi puternici. Timp de cîteva secole, ei au trăit asemenea animalelor de povară, îndeplinind cele mai grele şi umile munci, vînduţi şi cumpăraţi asemenea lor. Mulţi oameni luminaţi ai vremii au descris în imagini cutremurătoare această perioadă din istoria nefericitului popor. „Chiar pe uliţile oraşului Iaşi — spunea, de exemplu, Mihail Kogălniceanu în celebrul său discurs rostit în şedinţa solemnă a Academiei Române la 1 aprilie 1891 — în tinereţele mele, am văzut fiinţe omeneşti purtînd lanţuri la mîini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte şi legate prin colane împrejurul gîtului. Bătăi crude, osîndiri la foame şi fum, închidere în închisori particulare, aruncaţi goi în zăpadă sau în rîuri îngheţate, iată soarta nenorociţilor ţigani! Apoi dispreţul pentru sfinţenia şi legăturile de familie. Femeia luată de la bărbat, fata răpită de la părinţi, copiii rupţi de la sînul născătorilor lor şi răsleţi, şi despărţiţi unii de alţii, şi vînduţi ca vitele la deosebiţi cumpărători în cele patru colţuri ale României. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civilă nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite fiinţe; era un spectacol grozav, strigător la cer. De aceea, povăţuiţi de spiritul secolului, de legile omenirii, un număr de boeri bătrîni şi tineri au întreprins de a spăla patria lor de ruşinea sclaviei".

După stăpînii lor, ţiganii erau împărţiţi în trei categorii: robi domneşti, mănăstireşti şi boiereşti. Ei practicau la curţile şi pe domeniile stăpînilor lor cele mai diverse activităţi. O categorie importantă în rîndul robilor domneşti o prezentau, de exemplu, aurarii, împărţiţi, la rîndul lor, după modul şi locul în care extrăgeau aurul — din nisipul rîurilor sau din pietre ce conţineau acest metal. Existau lingurarii, care lucrau vase din lemn, lăeşii — cei ce prelucrau fierul, — ursarii — care dresau urşii să joace „tananaoa". Robii mănăstireşti şi cei boiereşti erau folosiţi în bună parte la muncile cîmpului, dar şi la alte treburi, în curte sau în casă, de la cele mai grele munci pînă la cele făcute de slujnica sau feciorul de casă, bona care creştea copii, doica ce-i alăpta, vizitiul, rîndaşul şi bucătarul sau lăutarul ce făcea parte din taraful boieresc.

Zapise de danii şi foi de zestre

Robii proveneau din moşteniri, danii şi cumpărări, cei domneşti fiind completaţi şi din prizonierii luaţi în războaie, ca şi din acei ţigani care umblau prin ţară, dovedindu-se că n-au stăpîn, unii fiind fugiţi din principatele vecine. De obicei, daniile, ca şi moştenirile şi vînzările de robi se făceau cu moşii cu tot, dar existau şi tranzacţii care aveau în vedere numai sălaşe, familii sau persoane.

Daniile, îndeosebi cele făcute de domnie, au avut un rol important în sporirea numărului de robi de pe un domeniu sau altul. Domnii făceau danii către lăcașurile mănăstirești, dar și către boierii care i-au slujit cu devotament și credință.

În anul 1385, de exemplu, domnitorul muntean Dan I (cca. 1383-1386) confirma mănăstirii Vodița tot ceea ce unchiul lui, ctitor al lăcașului respectiv, îi dăruise mai înainte, printre care și „40 sălașe de țigani". În 1388, Mircea cel Bătrîn dăruia mănăstirii Cozia, printre multe altele, și 300 sălașe de țigani.

În 1673, domnul Moldovei, Ștefan Vodă Petriceicu, dăruia un sălaș de țigani unui slujitor al său, Ilie, vornicul despre doamna (adică cel ce îndeplinea dregătoria de vornic al doamnei), „pentru că ne-au slujit cu dreptate și cu bună slujbă". Un alt voievod al Moldovei, Scarlat Callimachi, ca să ne mărginim numai la aceste exemple, dăruia la 1815 boierului Dimitrie Plaghino, mare postelnic, 20 de sălașe din țiganii domnești, deoarece, cum se menționa în hrisovul respectiv, „totdeauna am avut grijă a răsplăti slujbele tuturor celor ce s-au aflat și se află slugi domnești noastre curți".

Semnificativ pentru scopurile pe care le aveau aceste danii este și aceea făcută în anul 1785 de Alexandru Ioan Mavrocordat, care „miluia" cu patru sălașe de țigani pe un boier care sărăcise și avea o fată de măritat. Una din căile prin care robii ajungeau de la un stăpîn la altul era moștenirea, ca și zestrea. Domnitori, boieri mari sau mici, înalți și mai mărunți dregători, chiar și călugări dăruiau sau lăsau moștenire odraslelor sau rudelor lor „suflete" de robi. La căsătorie, tinerele jupînițe primeau drept zestre, alături de moșii, case și alte bunuri și cîteva sălașe de țigani. Marica Doamna, văduva lui Constantin Brîncoveanu, dădea, prin foaia de zestre din 11 septembrie 1723, nepoatei sale Mariuța, fiica lui Ștefan Brîncoveanu, omorît la Constantinopol, pe lîngă sate, case, moșii, plantații cu vii, moară, heleșteu, și 19 sălașe de țigani din satul Mogoșoaia. În aceeași foaie de zestre figurau, împreună cu vasele și toate celelalte obiecte necesare la bucătărie, și „o țigancă văduvă" și „două fete de țigan în casă".

Șatra - o lume plină de pitoresc și diversitate: tată și fiu...

Proprietate absolută a stăpînilor, țiganii puteau fi nu numai dăruiți, dar și schimbați ori vînduți, servind, cînd era cazul, și ca unitate de schimb. Prețul lor varia în raport de vîrstă, sănătate, hărnicie, „de au fost fugari ori ba" și, bineînțeles, de priceperea și însemnătatea slujbei pe care o îndeplineau, prețuirea schimbîndu-se de la un secol la altul în funcție de valoarea banilor.

Tranzacțiile de vînzare-cumpărare se făceau în schimbul unor bunuri, inclusiv de ordin alimentar. La 1631, de exemplu, la Iași, un țigan, pe nume Platon, era vîndut cu „20 galbeni bani buni și o iapă". În 1640, o țigancă era vîndută la preț de 10 galbeni, dar cumpărătorul, neavînd acești bani, oferea, în schimb, doi boi și 300 de aspri. În 1643, un țigan era vîndut pentru 100 vedre de vin. Tot în Moldova, dintr-un document de la 1641, rezultă că un țigan, Ionașcu, fecior al lui Ursu Piscoaei, era vîndut vornicului Savin, „ca să-i fie dumisale țigan și rob cu feciorii lui ce va avea", pe un poloboc de miere. Bunurile în schimbul cărora se puteau procura țiganii robi erau dintre cele mai variate, incluzînd și case, vaduri de moară, diverse obiecte. La 1800, „egumenul mănăstirii Govora dă o fată de țigan schimb pentru o pereche tingiri de aramă".

Putea fi vîndut și o „jumătate de rob", adică jumătate din numărul copiilor care i s-ar fi cuvenit unuia din soți, cum rezultă dintr-un document din anul 1724: „Deci eu am vîndut numai giumătate de țigancă, cu partea ei ce ar fi avînd din copii, drept cinsprezece lei bani vechi".

Au fost și cazuri în care țiganii aflați — grație diferitelor împrejurări — în stare de libertate, s-au văzut constrînși, fie de foame, fie pentru a scăpa de pedepsele la care fuseseră condamnați în urma săvîrșirii unor fapte grave, să se vîndă ei înșiși. O anume Marica țiganca, cu feciorii și ginerii ei, de exemplu, așa cum rezultă dintr-un document din 1692, se închina „Sfîntei episcopii de la Buzău, de a noastră bunăvoie și de nimenea siliți, să fim noi toți robi ai casei, numai

să ne scoată capetele din foamete". „Și cine se va trage dentru noi să fim toți robi acestii case în veaci, iar de ș-ar scula cineva cu vreo gîlceavă pentru noi să zică într-alt chip, aceaia să nu li să ție nici într-o seamă, nimic, că noi sîntem robii episcopiei, iar alt nimănui".

Un țigan, „Ghera țiganul" — cum se spune în documentul încheiat — care furase șase cai și fusese prins și condamnat la spînzurătoare, ca să scape de osîndă s-a vîndut, împreună cu familia, ieromonahului Teodosie de la mănăstirea Strehaia, care a plătit pentru el suma de 30 galbeni ungurești.

Documentele înregistrează și situații cînd hoți și alți oameni certați cu legea au fost scoși din temniță în schimbul unor sume de bani sau altor bunuri. Stăpînii aveau nevoie de cît mai mulți robi pentru cele mai diverse treburi. Prețul acestora a sporit în prima jumătate a veacului XIX, vînzările și cumpărările de robi practicîndu-se pe o scară întinsă. S-a ajuns și la efectuarea de tranzacții în funcție de greutatea celui vîndut, ocaua prețuindu-se cu doi galbeni de fiecare individ vîndut, tînăr sau bătrîn. Pentru cei cu meserii mai alese, ca bucătari sau lăutari, prețuirea a continuat să se facă însă nu cu cîntarul, ci pentru fiecare după meșteșugul său. Firește, cele mai bune prețuri s-au plătit pentru bărbații apți de muncă, pentru femei prețul fiind cu o treime mai mic, iar pentru copii jumătate.

...țigan căldărar în exercițiul comerțului său ambulant...

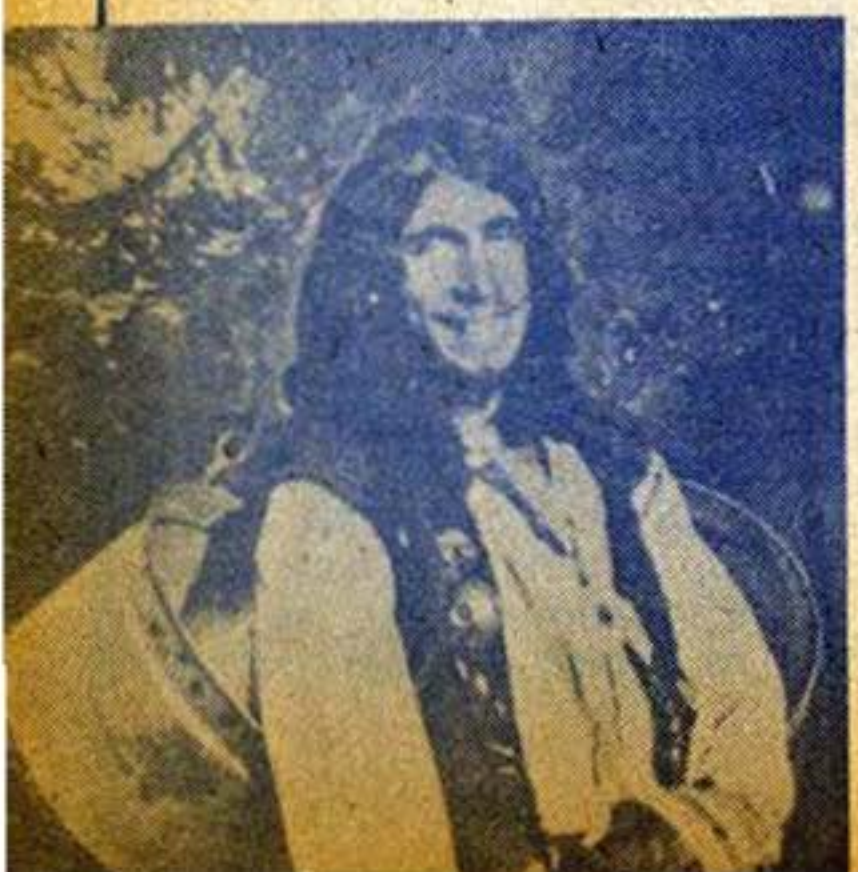

În aceste împrejurări, viața robilor este deosebit de grea. Ei practică — cum am văzut — cele mai grele și mai umile munci și stăpînii au drepturi depline asupra lor: îi pot dărui ca pe orice bun, îi pot schimba, îi pot vinde și cumpăra, îi pot stîlci în bătaie, îi pot închide și supune la cele mai grele cazne.

Nu există legi cu privire la drepturile și datoriile lor. Diferite pravile sau hrisoave întocmite în spiritul mentalității acelor timpuri, chiar dacă au unele note de omenie, dezvăluie în primul rînd asprimea cu care erau tratați cei aflați în robie.

Duritatea pedepselor, condițiile grele de muncă și de viață, bordeiele lor semănînd cu un fel de vizuini de animale sălbatice — cum se remarcă într-o mărturie a vremii — îi determină pe mulți dintre robi să-și părăsească proprietarii, fugind unde văd cu ochii. Slujbașii domnești străbat drumurile pentru a-i prinde și vai de robul care este adus înapoi.

Există însă și stăpîni de omenie, care se îngrijesc cît de cît de robii lor. Sigur, la mijloc, sînt și interese economice: robii sînt, cum am văzut, un important bun economic și stăpînii au interesul să-i păstreze pe domeniul lor. De aici, și preocuparea de a nu se destrăma familiile de țigani ce munceau pe un domeniu. De obicei, cînd un rob sau o roabă își găsea partenerul de viață ce aparținea unui alt proprietar, se făceau schimburi de țigani, astfel încît familia să poată rămîne unită.

Au existat și situații în care diverși proprietari, recunoscători pentru credința și devotamentul cu care au fost slujiți, au acordat libertate unora dintre robi.

Marele act de slobozenie

„Nimic pe lume nu e mai scump și mai slăvit decît libertatea; ea este odorul cel mai neprețuit ce l-a dat Dumnezeu oamenilor".

Gîndurile acestea cărora — în *Istoria unui galbîn și a unei parale* — Vasile Alecsandri le da o atît de frumoasă expresie literară, au devenit, odată cu veacul XIX, devize călăuzitoare pentru activitatea forțelor progresiste românești. Și în contextul marilor eforturi de înnoire socială și națională, al afirmării marilor idealuri ale românilor ce au marcat această perioadă, s-a impus cu tot mai multă forță și necesitatea înlăturării stării anacronice care era robia. Domni și boieri luminați, tineri entuziaști, adepți statornici ai ideilor liberale aduse din Occident au îmbrățișat cu înflăcărare și această cauză.

De altfel, încă din a doua parte a veacului XVIII încep să apară legi care să asigure și țiganilor unele drepturi, cum este anaforaua din 1766 elaborată în timpul domniei lui Grigore al III-lea Ghica, ce a servit ca bază și celei din 1785, întărită în același an de către Alexandru Mavrocordat. Ulterior, în 1833, a fost elaborată o lege prin care țiganii puteau fi răscumpărați de la particulari „spre a deveni țigani ai statului sau, cum se zicea, spre a fi dezrobiți". Pînă în 1839 au fost răscumpărate însă, din lipsă de bani, numai 185 de suflete.

Acțiunea comună a oamenilor generoși, în frunte cu tinerii cărturari care militau neobosit pentru progresul țării, s-a impus. În 1844, în Moldova, sub domnia lui Mihail Sturdza, și Țara Românească, sub domnia lui Gheorghe Bibescu, s-a hotărît emanciparea țiganilor statului și ai mănăstirilor. Măsura a inclus și pe cei ce aparțineau mănăstirilor închinate Muntelui Athos, fapt ce a stîrnit protestul călugărilor și egumenilor de aici, pe motiv că li se știrbesc drepturile lor sfinte pe care le-ar fi avut de cînd mănăstirile le fuseseră închinate.

În același an, 1844, însuși Mihail Sturdza a eliberat pe

toți țiganii care aparțineau statului și mănăstirilor. Acțiunea domnitorului a avut un puternic ecou mai ales în rîndul tinerilor învățați. Tinerimea moldoveană, deși se afla în vădită opoziție față de domnitor, căruia îi reproșa o serie de abuzuri și nedreptăți, a hotărît să formeze o delegație pentru ai aduce mulțumiri, arătîndu-i astfel că „în fața unui act mare, junimea română știa gîndi și lucra înalt și bine". Delegația formată din Costache Negri, Vasile Alecsandri, Costache Rola, D. Rallet, P. Mavrogheni și M. Kogălniceanu s-a prezentat domnului și Kogălniceanu a rostit cuvîntul de mulțumire.

Cezar Bolliac, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, sublinia semnificația actului domnesc și îndemna pe toți cei în cauză să-l imite: „În lunile acestea s-a săvîrșit o faptă mare într-o parte a României; unde ați fost d-voastră de n-ați auzit-o? În Moldova s-au slobozit toți țiganii mănăstirești și birul lor s-a hotărît a fi de aici înainte un fond pentru răscumpărarea țiganilor boierești. S-a făcut și mai mult, prințul [domnul] Moldovei a dat slobozenie la toți țiganii săi, a jertfit un venit de patru mii galbeni pe an — cum vi se pare aceasta domnilor?".

Poetul și publicistul român adresa totodată un apel tuturor intelectualilor, îndemnîndu-i să militeze pentru totala desființare a robiei: „Veniți, domnilor, veniți toți cîți ați pus o dată mîna pe condei, porniți de un sentiment nobil, profesori, jurnaliști și poeți, veniți să facem pentru întîia oară o cauză comună, cauza țiganilor și să ne luptăm pentru slobozenia lor".

La 6 februarie 1844, Mihail Kogălniceanu a scos un supliment special la gazeta *Propășirea*[1], tipărit pe hîrtie verde — ceea ce însemna speranță — în care, în proză și versuri, era lăudată marea reformă.

În articolul *Desrobirea țiganilor*, scris de Kogălniceanu, după ce era lăudată fapta domnului, se sublinia că „toți românii, toți iubitorii de omenire, toți partizanii ideilor nouă și-au unit glasul spre a aplauda un act care dă slobozenia unui popor întreg". O altă publicație a timpului, *Albina românească*, își exprima, între altele, speranța că „curînd sau mai tîrziu, astă pildă frumoasă nu va fi pierdută pentru proprietarii particulari".

În Muntenia, cauza eliberării țiganilor a fost îmbrățișată cu deosebită căldură de revoluționarii de la 1848, revoluția declarînd pe toți țiganii drept cetățeni liberi. „Constituția le dădu libertate — se spune într-un document al vremii — și nepierzînd vreme, au părăsit așezările lor, s-au dus în alte părți, unde începură să trăiască ca oameni liberi. La București, pe o piață fusese așezată Statuia Libertății; lîngă ea vedeai adesea pe bieții țigani în genunchi, cu lacrămi în ochi. Unii strigau: Libertate, libertate! De ce ai venit așa tîrziu la noi?"

Înfrîngerea revoluției pașoptiste prin forța armatelor cotropitoare, a dus însă și la anularea drepturilor acordate țiganilor. Dar procesul eliberării depline nu mai putea fi oprit. „Sămînța — cum spunea Mihail Kogălniceanu — fusese aruncată și curînd ea trebui să-și poarte roadele". În Moldova, în decembrie 1855, sub domnia lui Grigore Alexandru Ghica și în Țara Românească, în februarie 1856, sub cea a lui Barbu Știrbei, a fost decretată și eliberarea țiganilor particulari, robia fiind astfel în întregime desființată.

De notat că un număr mare de boieri, 420 în Țara Românească, potrivit unei liste ce s-a păstrat de atunci, și-au eliberat robii fără să pretindă vreo despăgubire. Pentru restul însă, statul a trebuit să plătească sume importante.

...și bulibașa, autoritar conducător al obștii

Statul a plătit, în rate, drept despăgubiri pentru eliberarea robilor, 4 613 112 lei, ceea ce la valoarea de atunci a banilor reprezenta o sumă considerabilă.

După dezrobire, o bună parte din țigani au fost împroprietăriți pe locurile mănăstirilor și boierilor, stabilizîndu-se ca agricultori și meseriași. Alții, simțind în ei chemarea din străbuni, au început să colinde țara în lung și în lat, aventurîndu-se și dincolo de hotarele ei.

„Reforma — cum aprecia Mihail Kogălniceanu în discursul rostit în 1891, în ședința solemnă a Academiei Române — a avut în curînd efectele sale salutare... Deși de la proclamarea emancipațiunii nu sînt încă împliniți 50 de ani, țiganii ne-au dat industriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari... Sînt sigur că părinții noștri, văzînd progresele ce au făcut sufletele țigănești emancipate de dînșii, nu s-ar căi de reforma umanitară proclamată de ei". ■

(Va urma)

[1] Titlul gazetei a fost cenzurat după primul număr, la cererea puterii suzerane, publicația apărînd doar cu subtitlul *„Foaie științifică și literară*, care continua programul *Daciei literare*.

MARTIE 1941

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• La castelul **Belvedere din Viena, în același salon în care a avut loc aderiunea Ungariei, are loc, la 1 martie, solemnitatea aderării Bulgariei la Pactul tripartit. „Ciclul mărit al aderiunilor statelor Europei centrale și sud-estice — menționează presa acestei luni — salutat cu satisfacție deosebită în capitalele Reichului și Italiei, este considerat la Berlin drept realizarea acelei «Europe Continentale» destinată a-și justifica existența ei autonomă după terminarea războiului actual".**

Tot în această lună, la 25 martie, Iugoslavia semnează și ea aderarea la Pactul tripartit, consfințită prin solemnitatea care a avut loc la Viena în prezența lui Adolf Hitler și a miniștrilor de externe ai statelor membre ale pactului. Semnarea este precedată de lectura dată de von Ribbentrop a două note care precizează „hotărîrea Germaniei de a respecta, în orice moment, integritatea și suveranitatea teritorială a Iugoslaviei", cît și angajamentul „că guvernele puterilor axiale nu vor cere de la Iugoslavia, în timpul războiului, ca ea să permită trecerea de trupe sau transporturi de trupe prin teritoriul Iugoslaviei".

• Prof. univ. **Petre Bogdan, chimist, membru al Academiei Române, este numit președinte al Fundației culturale „Regele Ferdinand I", în locul rămas vacant prin moartea generalului Ernest Baliff. Membru activ al mai multor societăți științifice din țară și străinătate. Doctor Honoris Causa al Universității din Nancy, prof. Petre Bogdan face parte din categoria marilor și iluștrilor profesori ai universității ieșene.**

• Direcția **Generală a P.T.T. aduce la cunoștința publicului că a completat seria de timbre poștale purtînd efigia regelui Mihai I cu următoarele 4 valori: 20 lei, 30 lei, 50 și 100 lei.**

Între evenimentele consemnate în presa lunii martie 1941, urmărite cu mult interes atît de opinia publică din Capitala și din țară, cît și din străinătate, în prim plan se situează Proclamația către țară din 25 februarie 1941, prin care generalul Ion Antonescu, la o lună după sîngeroasele evenimente din 21-23 ianuarie, cere întregii națiuni să se pronunțe printr-o Adunare obștească plebiscitară asupra guvernării sale din 6 septembrie 1940 și pînă în momentul de față.

Adunarea obștească plebiscitară, după cum consemnează Decretul-lege, este programată pentru duminică, 2 martie 1941, populația fiind chemată „a-și exprima aprobarea sau dezaprobarea asupra chipului cum generalul Antonescu a condus țara de la 6 septembrie 1940 [art. 1]; toți cetățenii români de orice profesiune care au împlinit 21 de ani sînt obligați să ia parte la vot. Evreii sînt excluși [art. 3]; votul va fi pe față și se va exprima prin *Da* sau *Nu* [art. 4]; nici o manifestare prin adunări, discursuri sau alte acte pentru a exprima aprobarea sau dezaprobarea, propagandă pentru sau contra, nu este permisă [art. 7]"[1].

În cuvîntul de convocare a acestei adunări, conducătorul statului, generalul Ion Antonescu, declară, printre altele: „Am nevoie de mărturia voastră de încredere, de puterea voastră de sprijin. Așa cum altădată voievozii noștri în ceasurile de bejenie adunau poporul în tinda bisericilor ca să-și împrospăteze puterea, în biserica neamului și a regelui, vă chem azi să vă rostiți cuvîntul răspicat dacă am sau nu sprijinul vostru, ca să duc mai departe poverile noastre, ale tuturor. De aceea, v-am chemat pe toți să-mi judecați fapta și să vă spuneți cu hotărîre cuvîntul. Vă cer numai atît. Să înțelegeți că puterea unui neam față de el însuși și prezența unui neam în lume și în istorie se dovedește prin unitatea cu care în ceasurile de încercare știe să-și afirme cugetul și voința nestrămutată".

Din procesul-verbal al Comisiei centrale a Adunării obștești plebiscitare din 2-5 martie, publicat în întreaga presă, rezultă ca dintr-un total de 2 963 294 voturi, 2 960 298 sînt *Da*, iar 2 996 sînt *Nu*, deci un procent de 99,9% *pentru* și 0,1% *contra*.

„E o bucurie legitimă — scrie *Timpul* din 8 martie — pentru cine gîndește românește să constate că țara a știut să fie odata unanimă în sublinierea unei opere care-i dă dreptul la o viață nouă".

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile din text la extrasele preluate din ziare și celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Referendumul din 2 martie 1941: aspect de la o secție de votare

Marele diplomat român Nicolae Titulescu a încetat din viață la 17 martie 1941, la Cannes

Cel mai răsunător *Da* a fost rostit de popularul actor Constantin Tănase, directorul Companiei Cărăbuș care, entuziasmat de disciplina sobră a soldaților, le-a oferit 60 de locuri gratuit la reprezentația revistei *Tănase tot Tănase*.

La 14 martie 1881, Parlamentul a proclamat transformarea României în regat. Cu prilejul aniversării a 60 ani de la acest important eveniment, *Timpul* din 16 martie publică textul scrisorii pe care regina Maria a adresat-o la 25 decembrie 1925 prințului Carol, în urma hotărîrii acestuia de a renunța la tron. Documentul — socotit de publicația amintită drept „un îndreptar mișcător al misiunii de rege" — este precedat de o amplă prezentare, din care citățm: „Independența noastră a fost zidită prin înțelepciunea unei mari generații, în frunte cu Ion Brătianu, și a fost marea operă a regelui Carol I. Ca mărturie a cinstirii pe care țara o aduce dinastiei și ca dovadă că regalitatea noastră și-a cinstit totdeauna chemarea în fruntea neamului și a știut să stăpînească tot omenescul pentru a-și împlini marile destine; ca mărturie de recunoștință a jertfelor și suferințelor dinastiei noastre, general Ion Antonescu a hotărît să publice această scrisoare. Este un document uman de o profundă adîncime. Este, în același timp, un act istoric și un monument etic: contribuția măreață a reginei Maria la prestigiul dinastiei noastre, la temelia ei și a neamului".

Iată acum fragmente din textul scrisorii: „Ce aș putea să-ți spun, Carol, fiul meu? Ce poate să spună o mamă fiului său atunci cînd îi străpunge inima pentru a doua oară?

Aveai totul: o țară care avea nevoie de tine, o muncă măreață înaintea ta, un viitor mare, un cămin fermecător, o soție bună și frumoasă, un copil de adorat, părinți care te iubeau și cărora ai fi putut să le fii mîna dreaptă. Părinți care merg spre bătrînețe, care și-au dat viața pentru o misiune pe care tu trebuia să o completezi. Renunți la toate acestea, le fărîmi în bucăți, le svîrli deoparte, ca pe lucrurile de aruncat. Le faci imputarea că n-au încredere în tine, că n-au înțelegere pentru nevoile tale omenești și nu-ți recunosc străduințele. Vorbe! Vorbe! Știi singur că nu sînt decît vorbe. Care dintre noi nu a fost silit uneori în viață să asculte rațiunea, să urmeze un sfat aspru, să renunțe la ceva, să sacrifice o parte din cele mai scumpe dorințî? A iubi adînc nu înseamnă a merge orbește după ceea ce omul poate să dorească într-un moment de nebunie. A iubi înseamnă să încerci să ții tuiești pe cel pe care-l iubești în drumul drept, să încerci să-l ajuți să trăiască cum trebuie, să se facă un om de onoare și folositor,

Cronică măruntă

• Revista Convorbiri literare publică din însemnările inedite ale arheologului Teohari Antonescu (1866-1910), profesor la Universitatea din Iași. Iată o relatare din 22 ianuarie 1895, cînd se afla acasă la Titu Maiorescu, unde acesta a citit piesa lui Ibsen Copilul Eyolf, tradusă de el în limba română. „A comandat bere pentru mine, d-na Humpel [sora lui Maiorescu], Maiorescu, lapte pentru Negulescu și un punch pentru d-na Maiorescu. Apoi, luîndu-și foițele cu traducerea lui Ibsen și întorcîndu-le de cîteva ori în mînă, răsfoindu-le, scoțîndu-și ochelarii și-a tras scaunul lîngă soră-sa care împrumutase celălalți ochelari ai lui Maiorescu și amîndoi, aproape lipiți unul de altul, formau o grupă foarte plăcută; de altminteri, M-me Humpel, fiindcă nu auzea, căta să urmărească scrierea după cum citește Maiorescu. Maiorescu citește foarte bine, aproape n-am auzit o piesă de teatru citită cu așa inteligență, cu așa patimă și cu potrivirea de situație a personagiilor puse în joc; pe de altă parte, pentru prima oară vedeam cîtă frumusețe și modulație capătă vocea lui cînd este emoționat sau scos din starea lui de tot momentul".

• Marea noastră cîntăreață Maria Tănase a stîrnit un adevărat delir în rîndurile publicului din Istanbul. „Pe noi — comentează presa — nu face decît să ne bucure faptul că sîntem atît de apreciați și că folclorul nostru găsește, prin interpretarea Mariei Tănase, înțelegere și laudă la Istanbul".

• Pentru prima oară în istorie, un ministru de externe al Japoniei călătorește în Europa; o singură dată — în 1905, cu prilejul încheierii păcii ruso-japoneze — ministrul de externe de atunci, Kamura, s-a deplasat în Statele Unite ale Americii. Dl. Matsuoka,

MARTIE 1941

Generalul Ion Antonescu și mareșalul Göring trec în revistă compania de onoare cu prilejul întrevederii lor din martie 1941 de la Viena

Cronică măruntă

omul care rupe tradiția milenară, joacă un rol politic deosebit de important, comentează presa. Călătoria d-sale are trei scopuri: limpezirea situației din Extremul Orient, întărirea pozițiilor Pactului tripartit și ameliorarea relațiilor ruso-japoneze.

• Nu toate **descoperirile sînt imediat utilizate. Așa s-a întîmplat și cu „hîrtia sugătoare" — sugativa. Puțini știu** — comentează Timpul **din 8 martie — că spaniolul Alfonso de Quintanilla a descoperit sugativa încă din secolul XVI. Aceasta a fost introdusă abia în sec. XIX. Înainte, nisipul servea drept sugativă. Astfel, Goethe n-a avut niciodată sugativă și s-a servit de un păhărel de nisip, care era veșnic pe masa lui de lucru.**

• Distribuirea **premiilor la Hollywood: cel mai bun film al anului 1940** Rebecca; **cel mai bun producător — John Ford; cei mai buni artiști — Ginger Rogers și James Stewart.**

• Profesorul **Mihail Jora este numit director al Conservatorului de muzică și artă dramatică.**

• Generalul, **Gheorghe Băgulescu este numit, în ziua de 28 februarie 1941, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar la Tokio.**

• La 14 martie, **noul ministru al României la Berlin, Raoul Bossy, sosește în capitala Reichului.**

• Membrii **Asociației scriitorilor militari români, întruniți sub președinția generalului V. Economu, comemorează două importante evenimente: 25 ani de la încetarea din viață a reginei Elisabeta (Carmen Sylva), legată pentru totdeauna de sufletul neamului și al oștirii, și alegerea d-lui Liviu Rebreanu membru activ al acestei asociații.**

• Cîți **români trăiau acum 50 ani peste hotare? Revista** Timocul **publică această statistică: în Albania — 120 000: Bulgaria —**

să încerci să-l încurajezi ca să accepte partea sa de durere ca și partea de muncă și de plăcere.

Nu este în codul tău nici o credință, nici o stăpînire, nici un sentiment al datoriei, nici o cinstire a cuvîntului dat, nici o mărginire a moralei, nici un drum drept pe care vrei să-l urmezi, nimic absolut nimic?

Atunci, fiul meu, ai dreptate să pleci; atunci, nu ne putem înțelege. Atunci, în realitate, nu ești demn să fii așezat în fruntea altora, să fii ales șef al unui popor care are nevoie de un conducător capabil de sacrificii; de un om care să-l iubească îndeajuns, pentru a se învinge pe el însuși din dragoste pentru popor.

Drumurile vieții sînt lungi și numeroase, Carol, și dacă, eu, regină, trebuie să te svîrl din mine, inima mea te va aștepta totuși la capătul fiecăruia din aceste drumuri... Maria".

La capătul unei vieți în care strălucirea cea mai puternică s-a împlinit cu multe clipe de suferință și deznădejde, marele diplomat român Nicolae Titulescu se stinge din viață, în noaptea de 17 spre 18 martie, la Cannes (Franța), singur, izolat, departe de țara pe care a iubit-o neîncetat, cu întreaga putere a sufletului său.

Comentariile presei se opresc asupra unor date biografice și asupra marilor merite ale diplomatului și oratorului român: Nicolae Titulescu s-a născut în ziua de 4 octombrie 1882 la Craiova, părintele lui fiind președintele Curții de Apel din Cetatea Banilor. A urmat liceul în orașul său natal, după care a plecat la Paris, unde a făcut studii strălucite, fiind de două ori laureat al Facultății de drept. Întors în țară, s-a înscris în baroul de Ilfov și prin calitățile lui a devenit, în scurt timp, principalul colaborator al lui Take Ionescu. Activitatea la barou i-a adus, în 1905, catedra de drept civil de la Universitatea din Iași, unde a profesat pînă în 1909, cînd a fost transferat la București. În anul 1912, Nicolae Titulescu este ales pentru prima dată deputat, iar în anul 1919 e trimis la Conferința de pace de la Paris. Concomitent, deține de două pri postul de ministru de finanțe. Prima dată în guvernul Brătianu de la 10 iulie 1917, a doua oară în guvernul Averescu de la 13 iulie 1920. Take Ionescu îl numește ministru plenipotențiar la Londra, iar mai apoi delegat permanent al României pe lîngă Societatea Națiunilor de la Geneva, unde, datorită activității sale este ales în două rînduri președinte (1930 și 1931). A făcut o mare impresie în epocă, duelul său oratoric cu contele Appony, în problema optanților care s-a soldat cu un real succes pentru diplomatul român.

În cursul carierei sale diplomatice a fost șeful delegațiilor ro-

Noul ministru al României la Berlin Raoul Bossy, mergînd în audiență la cancelaria Reichului pentru a-și prezenta scrisorile de acreditare lui Adolf Hitler

mânești la conferințele de la Spa, Londra și Haga, din anii 1922, 1924, 1930; Academia Română l-a ales, în 1935, membru activ (*Magazin istoric*, nr. 3/1985).

„Azi — scrie *Timpul* din 20 martie — el păşeşte pe deplin în panteonul acestei istorii a lumii şi a ţării noastre. Personalitatea lui aparţine istoriei şi aceasta o va aşeza la momentul potrivit, acolo unde merită".

Nicolae Titulescu este înmormîntat în ziua de 25 martie după-amiaza în biserica ortodoxă Sfîntul Mihail din Cannes. Din partea familiei sînt de față doamna Titulescu, d-na Nenișor, soră, și d-l Sergiu Nenișor.

Deși rămășițele lui pămîntești au rămas pînă acum la Cannes, ultima dorință a lui Titulescu exprimată în *Codicil la testamentul meu* (*Magazin istoric*, nr. 3/ 1981) era: „Rog pe amicii mei Savel Rădulescu, N. Raicoviceanu și scumpul meu nepot Sergiu Nenișor să aibă grijă să fiu îngropat la Brașov. Voesc ca rămășițele mele să se odihnească în Transilvania".

În ședința intimă a Academiei Române de la 7 martie, prof. Alexandru Lapedatu, secretar general, prezintă „un dar excepțional" făcut Academiei de Iuliu Maniu, membru de onoare, constînd din manuscrisele lui Simion Bărnuțiu, unchiul d-lui Maniu, păstrate pînă atunci în arhiva familială de la Bădăcin.

D-l Maniu oferă Academiei și originalul Memorandului pe care Comitetul Central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria hotărîse să-l prezinte în 1892 împăratului Francisc Iosif I. Se știe că, sub presiunea guvernului maghiar, cancelaria imperială a înapoiat Memorandul nedesfăcut, necitit și fără răspuns. Actul original a revenit astfel în mîna lui Iuliu Coroianu. Păstrat în aceeași arhivă de la Bădăcin, el este predat Academiei Române, împreună cu conceptul său, care a fost făcut de Iuliu Coroianu.

„Azi — scrie Corneliu Albu, într-un articol apărut în *Timpul* din 28 martie — Memorandul se odihnește în arhivele Academiei Române, deși el ar putea alerga sprinten pe drumul ce i-a fost hărăzit acum 49 ani. Chiar dacă ar fi să rămînă unde este, un lucru trebuie stabilit: d-l Iuliu Maniu, asemenea marelui cărturar Șincai, cel care-și purta cronica în desagi pe malul Tîrnavelor, a adus de la Bădăcin ceea ce a socotit că e mai de preț: Memorandul, un adevărat testament politic al poporului român din toate vremurile". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

289 000; Grecia — 250 000; Rusia — 3 062 509; Serbia — 637 123; Ungaria — 1 404 898; Italia — 3 000; America — 500 000. În total, numărul românilor de peste hotare este de 6 266 530.

● Albatros **este cea mai tînără revistă de literatură care apare în Capitală. În jurul ei sînt grupați nouă tineri de talent: Geo Dumitrescu, Elena Diaconu, Florin Lucescu, Dinu Pillat, Al. Cerna-Rădulescu, Ovidiu Riureanu, Marin Sîrbulescu, Tiberiu Tretinescu și Virgil Untaru.**

● Pe 16 martie **are loc în amfiteatrul Liceului „Gh. Lazăr" ședința consacrată Bucovinei condusă de prof. Constantin Dinu. Ședința se deschide cu conferința prof. M. Sbiera intitulată** Bucovina noastră, **urmată de dizertația elevului Victor Bănciulescu despre** Caracterul poeziei bucovinene. **Corul elevilor execută** Dulce Bucovină **de D. Chiriac și fragmente din opereta** Crai Nou **de Ciprian Porumbescu.**

● La Iași **apare** Dicționarul limbii românești **de August Scriban, fost profesor de limba latină la Liceul „C. Negruzzi" și la Liceul militar din Iași. Este o lucrare de 1 447 pagini în genul lui** Petit Larousse, **dar, comentează presa, „mai științifică în ceea ce privește originile cuvintelor". Volumul se înfățișează „ca o Evanghelie pe care, cu ochii lăcrimați de bucurie, o trimite un modest apostol și un înverșunat străjer al limbii românești", cum spune autorul în precuvîntare.**

● 20 martie: **Jacques Truelle, noul ministru al Franței la București, prezintă regelui Mihai I scrisorile de acreditare.**

● Cartea zilei Renașterea și reforma **de finărul profesor ieșean Andrei Oțetea, apărută în Editura Fundației regale pentru literatură și artă.**

DIALOG CU CITITORII

DIFUZAREA — ALERTĂ!

Primim din partea Direcţiei judeţene de poştă şi telecomunicaţii Sibiu următoarea scrisoare, semnată de ing. D. Manea, director şi ec. C. Băditescu, şef secţie: „Prin prezenta, ţinem să vă informăm unele aspecte privind modul de primire al publicaţiei dv. în judeţul nostru, în anul 1990. Sosirea publicaţiei se face cu mare întîrziere şi cu mari lipsuri, astfel în judeţul Sibiu în anul 1990 nu s-a primit numărul 7 pentru luna iulie 1990, pentru această lipsă avem numeroase sesizări; astfel vă rugăm dacă aveţi posibilitatea să ne expediaţi pe adresa DJPTc Sibiu un număr de 2 (două) bucăţi din numărul menţionat mai sus, pentru stingerea a două sesizări adresate unităţii noastre. Vă mulţumim pentru colaborare".

Din păcate, redacţia nu dispune de exemplare din revistă, stocul nostru pentru arhivă şi depozit fiind strict limitat, iar întreg tirajul epuizat.

Iată acum şi o altă scrisoare trimisă de acelaşi DJPTc Sibiu cititorului ERAST TARANGUL, din Sibiu, **care ne reclamase neprimirea abonamentului la revista noastră: „Urmare cererii dv. prin care semnalaţi neprimirea nr. 7/1990 al publicaţiei** Magazin istoric **vă comunicăm următoarele: Din relaţiile primite de la Of. Jud. de Difuzarea presei Sibiu s-a constatat că nr. 7 al publicaţiei menţionate mai sus nu a sosit la unitatea noastră. În această situaţie nu am avut posibilitatea de a servi abonaţii cu acest număr.**

La data neprimirii publicaţiei, unitatea noastră a informat DEP Bucureşti prin telegramă şi proces-verbal de neprimirea nr. 7 al publicaţiei în cauză, însă nu s-a mai primit ulterior".

O scrisoare asemănătoare a primit şi dl. IONEL MARTINAŞ, din com. Piteşti, jud. Neamţ, **din partea DJPTc Neamţ, semnată de ec. Ion Lemnaru, director adjunct, şi ec. Maria Patrulea, şef secţie. În loc să fie anunţat că va intra în posesia exemplarului lipsă din colecţie află că „în urma cercetărilor efectuate s-a constatat că nr. 7/1990 al revistei nu a fost expediat de către DEP la nici unul din punctele D.P. ale judeţului nostru, fapt ce a generat nemulţumirea tuturor abonaţilor revistei".**

Sînt precizări care nu pot înlocui prin nimic exemplarele din revistă, absente în colecţiile cititorilor noştri.

În vreme ce foarte multe ziare şi reviste au semnalat cu vigoare în faţa opiniei publice carenţele difuzării, noi, Magazin istoric, **am păstrat pentru noi necazurile, căutînd să le rezolvăm de la caz la caz, în mod colegial. Iată însă că un asemenea caz — nedifuzarea nr. 7/1990 al revistei noastre în cel puţin 2 (două) judeţe — ne aruncă într-o stare de extremă derută. Revista** Magazin istoric **este alcătuită prin efortul de zi (şi deseori de noapte) al unei mici echipe redacţionale şi al unui mare colectiv de istorici, bibliotecari, arhivişti, fotografi, graficieni, tipografi, maiştri, ingineri, pentru sute de mii de cititori din ţară şi străinătate. După revoluţie interesul pentru revistă, corespunzător şi atenţiei cu care este privită România în lume, a sporit, o dovadă fiind bogatul curier de peste hotare, colaboratorii noi din străinătate şi marile instituţii care sînt abonate la revista noastră. Într-o asemenea situaţie de maximă audienţă, gravele şi ciudatele întîmplări ale difuzării abonamentelor ne lovesc şi pe noi şi pe cititori. Sîntem obligaţi să spunem cu voce tare ceea ce ne scriu cititorii:** Avem nevoie de „Magazin istoric". **În ultima vreme aceste cuvinte le auzim şi mai apăsat de la românii de dincolo de Prut, care şi înainte vreme, cînd revista era interzisă în acele locuri, ne citeau cu nesaţ.**

După cum am amintit şi în numerele precedente ale revistei, situaţia difuzării Magazinului istoric **— ca de altfel a întregii prese române — devine pe zi ce trece tot mai îngrijorătoare. Primim zilnic în scris şi telefonic nenumărate reclamaţii din partea cititorilor şi abonaţilor noştri, care ne sesizează, cu justificată nemulţumire, neprimirea abonamentelor la** Magazin istoric, **dificultăţile întîmpinate în reînnoirea abonamentelor, faptul că revista ajunge în cantităţi insuficiente la punctele de vînzare, întîrzierea cu care este difuzată în foarte multe localităţi etc. etc. Nemulţumiri pe care, în mod firesc, corespondenţii noştri ni le comunică în virtutea relaţiilor de colaborare statornice între revistă şi zecile de mii de abonaţi şi cititori.** Ritmul în care sporesc aceste deficienţe în difuzare a căpătat însă un dramatism fără seamăn. **Cu toate repetatele intervenţii ale redacţiei la forurile care se ocupă cu difuzarea — nu numai a** Magazinului istoric, **ci a întregii prese —, grave dificultăţi şi anomalii continuă să perturbe drumul revistei către cititori. Ce-i de făcut?**

Noi ne străduim să găsim soluţii de ajutorare a cititorilor care nu au primit abonamentul sau nu au reuşit să procure unul ori altul din numerele revistei (inclusiv prin deschiderea unui punct de vînzare, începînd cu nr. 1/1991, la sediul redacţiei), **pentru ca aceştia să nu-şi descompleteze colecţiile. Înţelegem de asemenea şi noile condiţii în care îşi desfăşoară activitatea instituţiile ce au în atribuţiunile lor difuzarea presei, în această etapă de trecere la economia de piaţă, dar nu înţelegem ca, lună de lună, numărul cititorilor care** nu-şi primesc abonamentul sau nu-şi pot procura revista **să crească într-un ritm alarmant, în loc să scadă, cum ar fi firesc.**

Noi repetăm şi în aceste rînduri întreaga noastră disponibilitate la colaborarea cu toate organizaţiile din sfera difuzării şi în primul rînd cu Direcţia generală de resort din Ministerul comunicaţiilor, ale cărei imense dificultăţi cu care se zbate le-am înţeles în diferite ocazii.

Ne exprimăm, şi pe această cale, speranţa că cititorii înţeleg pe deplin condiţiile în care ne străduim ca, lună de lună, revista noastră să apară. De asemenea sperăm ca suferinţele cititorilor să fie înţelese atît de organele de difuzare, cît şi de cele poştale. Semnalîndu-ne cu promptitudine orice deficienţă sau dificultate întîmpinată în primirea abonamentului, în abonare sau în procurarea revistei prin cumpărare, cititorii nu se ajută doar pe ei, ci şi pe ceilalţi cititori şi redacţia.

Aşa au procedat, după Anul nou cititorii ION T. MANEA, din com. Potlogi, sat Vlăsceni, jud. Dîmboviţa; **VICTOR FENECIUC, din** Iaşi; **GHEORGHE I. PĂTEA din** com. Dîmbovicioara, jud. Argeş; **PETRE ROŞCA, din** com. Călata, jud. Cluj; **NECULAI DOBRE, din** Galaţi; **IOAN MUŞAN, din** Sibiu; **EUGEN NICOLESCU din** Bucureşti; **PETRU CHIRILĂ, din** Piatra Neamţ; **MARIA BĂIEŢELU, din** Bucureşti; **VASILE POPA, din** Galaţi; **DIMITRIE INDRIEŞ, din** Oradea; **AUREL RUJAN, din** Bucureşti; **SABIN IONESCU, din** Satu Mare; **ILE T. VASILE, din** com. Sanislău, jud. Satu Mare; **GHEORGHE CATARIG, din** Năsăud; **PAPIC LAZĂR, din** Suceava; **COTEA GHEORGHE din** Sibiu; **IORDACHE M. COVASĂ, din** com. Cireşu, jud. Brăila; **GAŞPAR PETRICI, din** Poiana Ţapului, jud. Braşov; **VASILE CHIRILĂ, din** sat Rogoz, com. Sîmbăta, jud. Bihor; **LIVIU LUNG, din** Braşov; **GRIGORE POP, din** com. Vişeu de Jos, jud. Maramureş; **ION P. TINCĂ, din** com. Borca, jud. Neamţ; **IOAN STANCIU, din** Bran, jud. Braşov; **MIHAI LEUCĂ, din** sat Bergău, com. Cicîrlău, jud. Maramureş; **MIRCEA IUGA, din** Sibiu; **IOAN CIUBOTARU, din** Botoşani.

De asemenea, rugăm pe toţi corespondenţii noştri care ne scriu pe alte teme, să ne informeze, pe scurt, în scrisorile lor despre condiţiile în care este difuzată revista în localităţile lor, despre modul în care se fac abonamentele la **Magazin istoric,** termenele la care primesc revista etc.

Doar astfel, printr-o şi mai strînsă înţelegere cu dv., dragi cititori, vor reuşi să fie înlăturate cu sprijinul organelor competente din Ministerul comunicaţiilor, de a căror colaborare nu avem decît a ne bucura, toate neplăcerile cu care vă confruntaţi şi ne confruntăm în difuzarea revistei. Semnalul de alarmă l-am tras!

ÎNTRE CITITORI

Gînduri de preţuire faţă de revista noastră primim şi de la dl. BURGHELEA ALEX. TCACENCO, din Sinaia: Am fost alături de dvs. de la apariţia primului număr al revistei şi pînă în prezent. Am un număr de peste 40 scrisori de la cititori din ţară, care mi-au solicitat sprijinul în completarea colecţiei **Magazin istoric.**

Vă adresez şi eu sincere mulţumiri, alături de ceilalţi cititori, pentru introducerea rubricii **Rebus.**

DIALOG CU CITITORII

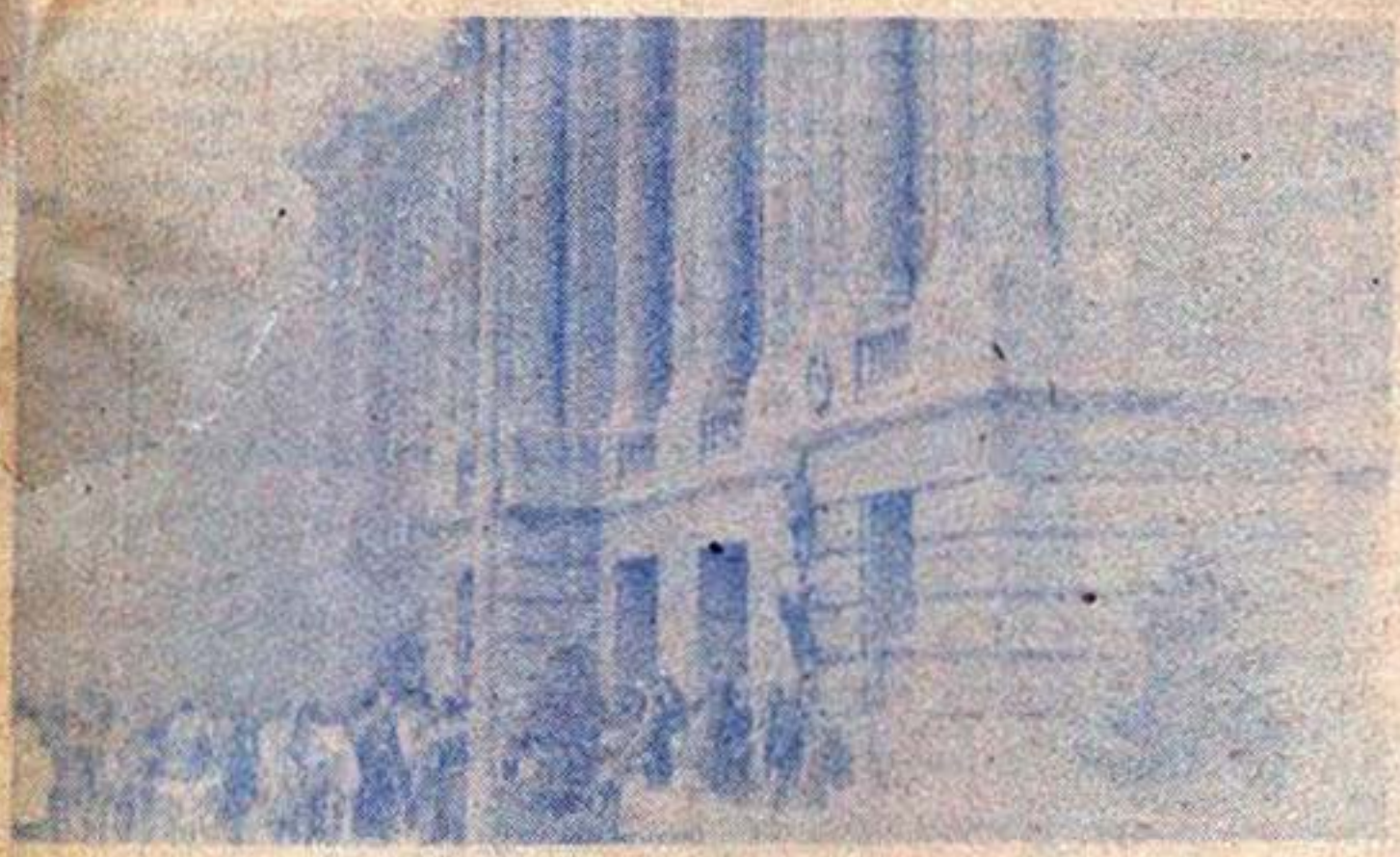

ÎNAINTE DE FUGA DICTATORULUI

Ma numesc **CRISTIAN TOMICI**, domiciliez în Timişoara şi sînt student al Facultăţii de filologie, din acest oraş. Am citit cu interes relatările privitoare la desfăşurarea evenimentelor revoluţionare din decembrie 1989 din oraşul nostru (**Magazin istoric**, serie nouă, nr. 4, 5/1990). Citind paginile respective, am fost cuprins de emoţia rememorării evenimentelor la care, parţial, am luat parte. Fiind fotograf amator, am încercat să surprind pe peliculă evenimentele la care am fost martor. Au rezultat imagini care, după părerea mea, pot ilustra cronica revoluţiei de la Timişoara (**fotografii din care reproducem şi noi una, reprezentînd momentul în care un grup de tineri, încep să demonteze stema P.C.R. de pe faţada sediului fostei judeţene de partid**).

Atunci cînd, în 21 decembrie 1989, dictatorul a încercat să defăimeze revoluţionarii timişoreni — **continuă corespondentul nostru** — m-am hotărît să ajut la răspîndirea adevărului despre evenimente. Am lucrat în grabă mare cca. 100 fotografii, după clişeele cele mai concludente. În zorii zilei de 22 decembrie, între orele 05.30 şi 06.30, am mers în Gara de nord a Timişoarei şi am răspîndit în trenurile accelerate ce urmau să plece spre Iaşi, Bucureşti şi Galaţi cîte 2-3 fotografii, puse în plicuri „uitate" pe banchetele compartimentelor încă neocupate. La cîteva ore după acţiunea noastră s-a anunţat fuga dictatorului, dar [î]n zorii zilei de 22 decembrie aceasta [n]u se putea prevedea cu exactitate.

DARURI

M. BARBU CĂLINESCU, fiul lui Arghir Călinescu, asasinat de legionari în septembrie 1939, ne trimite o scrisoare primită din partea locuitorilor comunei Ciupa, jud. Argeş, de unde este originar tatăl său, semnată de învăţătorul DUMITRU ION, prin care aceştia mulţumesc pentru ajutoarele primite în cursul anului 1990. Sînt şi acestea — **se spune în scrisoare** — daruri minunate ale Revoluţiei române din decembrie 1989, care a trezit conştiinţele tuturor românilor, speranţele şi voinţa lor spre o viaţă mai bună, mai demnă, spre libertate şi democraţie. S-a înfăptuit acum pentru vecie mesajul poetului: „Deşteaptă-te, române!". Ne-am deşteptat! Dumnezeu ne-a ajutat.

AUTORUL MELODIEI

CAROL MUNŢEAN, dirijor de fanfară, din Călan: În nr. 2/1990 al revistei dvs., la pagina 43, menţionaţi că cel care a compus cîntecul **Deşteaptă-te, române!**, actualul imn de stat al ţării noastre, a fost Andrei Mureşanu.

Cercetările unor muzicologi români asupra paternităţii acestui cîntec au stabilit însă că autorul melodiei sale este Anton Pann (cf. Viorel Cosma, **De la Cîntecul zaverei la imnurile unităţii naţionale**, Timişoara, 1978, pp. 44-55). Andrei Mureşanu este autorul versurilor.

PRECIZARE

MIRCEA M. COTEANU, din Bucureşti: În apreciata revistă de cultură istorică **Magazin istoric**, anul XXIV, nr. 11(284) din noiembrie 1990, la pagina 78, articolul **Constantin Stere în pragul unui deceniu infernal**, s-a strecurat o greşeală nedorită, tipărindu-se un nume propriu eronat, I. Pievian, în loc de cel corect, I. Pelivan. **Rectificare pe care o facem, citind în continuare din scrisoarea cititorului nostru.** Subsemnatul posed toată colecţia revistei de la apariţia ei şi pînă în prezent — o adevărată comoară, fiind şi unul dintre cei mulţi care apreciază în paginile ei şi tratarea marilor evenimente ale istoriei adevărate a neamului nostru, şi anume: Unirea de la 1859, Unirea Basarabiei cu Regatul României din 27 martie 1918, apoi unirea Bucovinei din 15 noiembrie 1918 şi Marea Unire din 1 Decembrie 1918. Apreciez, de asemenea, menţionarea şi evidenţierea bărbaţilor de stat care au contribuit şi participat la înfăptuirea acestor acte istorice; Ion Pelivan a fost unul dintre ei.

Mulţumim, atît pentru rectificarea nedoritei erori, cît şi pentru urările din finalul scrisorii d-lui M.M. Coteanu.

ŞI HENRI, ŞI PHILIPPE

SORINA IONESCU, din Bucureşti, **ne întreabă** dacă generalul Henri Petain este rudă cu mareşalul Philippe Pétain (Magazin istoric, **nr. 9, 10/1984, 4-6/1986, 3, 4/1987**).

Pe mareşalul Pétain (care, într-adevăr, nu era general, cum a apărut la noi în nr. 11/1990, p. 31, col. a III-a, ci mareşal) îl chema Henri Philippe Omer.

CERERI ŞI OFERTE

DOINA C. DANDU, sat Cozmeşti, com. Stolniceni-Prăjescu, jud. Iaşi, **solicită: nr. 1-4, 8/1967; 4, 5/1968; oferă: nr. 6/1976; 4/1978; 1/1983; 7/1984; 6, 7, 12/1988; 1/1989.**

GHEORGHE NIŢU, calea Bucureşti, bl. B-5, sc. 3, ap. 1, Craiova, **solicită: nr. 1-3, 8, 9/1969; 1, 4, 8/1970; 3/1976; 4/1979; 1/1981; 6, 9/1982; 1/1987; oferă: nr. 3/1972; 12/1973; 9/1975; 12/1983; 1, 10/1985; 4/1987.**

TAMARA LATOŢCHI, str. Alexandru cel Bun, nr. 3, Sighişoara, **solicită: nr. 10/1987; 1/1988.**

TONI LEPĂDATU, sat Pietroasa, nr. 89, com. Cîmpineanca, jud. Vrancea, **solicită: colecţia 1967-1970; nr. 1, 2, 5, 7, 11/1971; 1, 4, 5, 8/1972; 2, 5/1973; 2, 6/1974; 2, 10/1975; 6, 8, 10/1976; 2, 3, 4, 8/1977; 9/1978; 4/1979; 6/1980; 10/1988; oferă: nr. 1/1973; 7, 9/1975; 1, 6/1979; 2, 8, 9/1980; 7/1982; 10/1983; 5/1988; 3, 6/1987; 1/1988.**

GABRIEL GHEORGHE, str. Plantelor, nr. 8-10, bl. B, ap. 21, Bucureşti, **oferă colecţia 1967-1980.**

AUREL CHINDRIŞ, str. Nicolae Bălcescu, nr. 4, Dej, **oferă colecţia 1968-1988.**

ŞTEFAN POP, str. Aleea Bujorului, bl. 3, sc. A, et. I, ap. 5, Caransebeş, **solicită: nr. 1-3/1967; 8/1988; oferă: nr. 4, 12/1968; 7, 12/1971; 3, 7/ 1972; 10/1973; 5/1974; 11/1975; 4/1976; 7/1982; 7/1988.**

SIMINA IOAN, str. Adolescenţei, nr. 16, ap. 3, Timişoara, **oferă colecţia 1979-1988.**

Preot DUMITRU IONESCU, str. Gladiolelor, nr. 1, bl. 6, sc. A, ap. 15, Alba Iulia, **oferă: nr. 11/1972; 1/1974; 2, 7/1975; 12/1978; 4, 12/1983; 8, 12/1984; 1/1985; 3, 4, 5, 11, 12/1986; 1, 4/1987.**

CONTENTS (Romanian History) **D. Cantemir** Moldavia's boundaries • **Pan Halippa, I. Inculeț, I. Pelivan, A. Boldur** Documents and Memories on Basarabia's Union with Romania (March 27, 1918) • Interview with K.F. Shatsillo (the USSR) • **M.G. Brătianu** 1953. The Enigma about G.I. Brătianu's Death • **D. Berindei** 1828-1848. Romanian Diplomacy • **A. Șiperco** June 1941-August 1944. René de Weck, the Swiss Minister, cables from Bucharest (XII) • **N.D. Stănescu** The Secret Service in the '30 (III) • **E. Preda** The von Bolschwing Case (II) • **I. Țarălungă, C. Crăciunoiu** A German Aircraft Surrendered to the Allies • **C. Popișteanu** Brâncuși Triumphs in America • **M.D. Ciucă** A Forger of Documents • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Diary (V) • In Bucharest, 50 Years Ago • **V. Cândea** A.I.E.S.E.E. in 1990

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **D. Cantemir** Les frontières de la Moldavie • **Pan Halippa, I. Inculeț, I. Pelivan, A. Boldur** Documents et mémoires sur l'union de la Béssarabie avec la Roumanie (le 27 mars 1918) • Interview avec K.F. Shatsillo (Union Soviétique) • **M.G. Brătianu** 1953. L'énigme de la mort de Gh.I. Brătianu • **D. Berindei** 1828-1848. Diplomatie roumaine • **A. Șiperco** Juin 1941-Août 1944. Les rapports du ministre de Suisse à Bucarest, René de Weck (XII) • **N.D. Stănescu** Les Services Secrets dans les années trente (III) • **E. Preda** Le cas von Bolschwing (II) • **I. Țarălungă, C. Crăciunoiu** Un avion allemand livré aux Alliés • **C. Popișteanu** Brâncuși triomphe dans l'Amérique • **M.D. Ciucă** Un falsificateur de documents • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Journal (V) • A Bucarest, il y a 50 ans • **V. Cândea** A.I.E.S.E.E. en 1990

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Д. Кантемир** Границы Молдовы • **Пан Халиппа, И. Инкулец, И. Пеливан, А. Болдур** Документы и воспоминания об объединении Бессарабии с Румынией (27 марта 1918) • Интервю с К.Ф. Шацилло (СССР) • **М.Г. Брэтиану** 1953. Загадка смерти Г.И. Брэтиану • **Д. Беринде**й 1828-1848. Румынская дипломатия • **А. Шиперко** Июнь 1941 г. - август 1944 г. Донесения Рене де Века, министра Швейцарии в Бухаресте (XII) • **Н.Д. Стэнеску** Секретные Службы в 30-ые годы (III) • **Е. Преда** Дело фон Болшвинг (II) • **И. Царэлунгэ, К. Крэчуною** Германский самолёт, преданный Союзникам • **К. Попиштяну** Трыумф Брынкуша в Америке • **М.Д. Чукэ** Фальсификатор документов • **Г.Т. Кириляну** 1914-1918. Дневник (V) • В Бухаресте, 50 лет тому назад • **В. Кындя** A.I.E.S.E.E. в 1990 г.

INHALT (Rumänische Geschichte) **D. Cantemir** Die Grenzen der Moldau • **Pan Halippa, I. Inculeț, I. Pelivan, A. Boldur** Urkunden und Denkschriften über die Vereinigung Bessarabiens mit Rumänien (27 März 1918) • Gespräch mit K.F. Shatsillo (Sowiet Union) • **M.G. Brătianu** 1953. Der Gh.I. Brătianus Rätselhafte Tod • **D. Berindei** 1828-1848. Rumänische Diplomatie • **A. Șiperco** Juni 1941-August 1944. Der schweizerische Gesandte in Bukarest berichtet... (XII) • **N.D. Stănescu** Der Geheime Dienst in die '30 Jahre (III) • **E. Preda** Der Fall von Bolschwing (II) • **I. Țarălungă, C. Crăciunoiu** Ein deutsches Flugzeug den Allierten übergeben • **C. Popișteanu** Brâncuși triumphiert in Amerika • **M.D. Ciucă** Ein urkundenfälscher • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Tagebuch (V) • In Bukarest, vor 50 Jahre • **V. Cândea** A.I.E.S.E.E. in 1990

SUMARIO (Historia rumana) **D. Cantemir** Las fronteras de Moldavia • **Pan Halippa, I. Inculeț, I. Pelivan, A. Boldur** Documentos y memorias sobre la unión de Basarabia con Rumania (el 27 de marzo de 1918) • Entrevista con K.F. Șatillo (U.R.S.S.) • **M.G. Brătianu** 1953. El enigma de la muerte del Gh. I. Brătianu • **D. Berindei** 1828-1848. Diplomacia rumana • **A. Șiperco** Junio de 1941-Agosto de 1944. Los informes del ministro de Suiza en Bucarest (XII) • **N.D. Stănescu** Servicio Secreto en 30 años (III) • **E. Preda** El caso von Bolschwing (II) • **I. Țarălungă, C. Crăciunoiu** Un avión alemán entregado a los Aliados • **C. Popișteanu** Brâncuși triunfa en Norteamérica • **M.D. Ciucă** Un falsificador de documentos • **G.T. Kirileanu** 1914-1918. Diario (V) • En Bucarest, hace 50 años • **V. Cândea** A.I.E.S.E.E. en 1990

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vinzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 18 lei, abonamentul pe 6 luni — 100 lei, pe un an — 200 lei.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prsfir. Abonamentul pe un an — 64 dolari U.S.A.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic — București 42 427
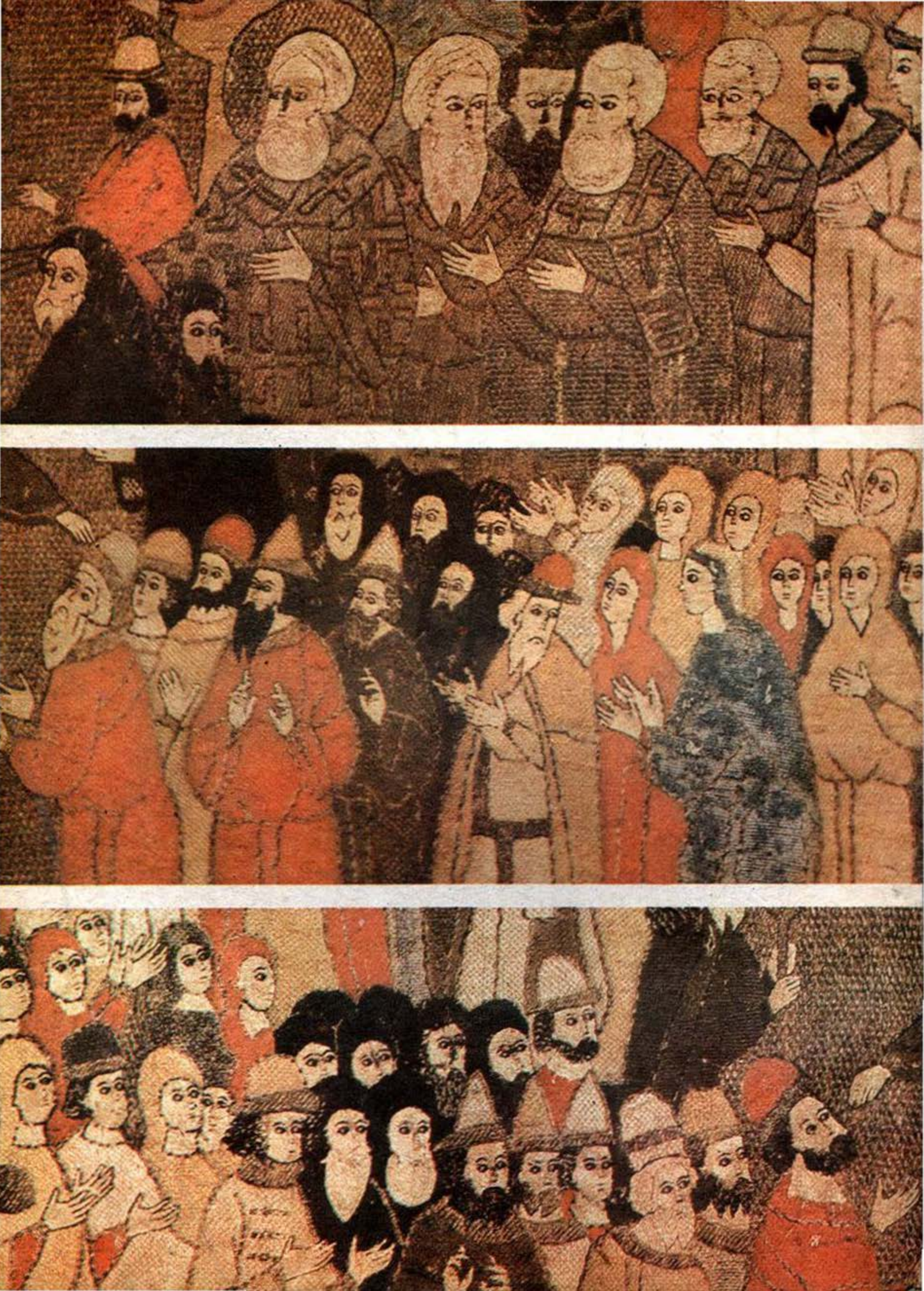
Lei 18